

PSPAJ

Vol.15 Supplemental Issue 2

(July-December 2024)

ปีที่ 15 ฉบับเพิ่มเติม 2

(กรกฎาคม-ธันวาคม 2567)

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

Political Science and Public Administration Journal

ทบทวนพรหมแดนองค์ความรู้
การระหว่างประเทศ 15 ปี

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
Political Science and Public Administration Journal

ปีที่ 15 • ฉบับเพิ่มเติม 2 • กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

Volume 15 • Supplemental Issue 2 • July-December 2024

ISSN 2985-2269 (Online)

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
Political Science and Public Administration Journal

ISSN 2985-2269 (Online)

1. วัตถุประสงค์

(1) เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และผู้สนใจทั่วไป

(2) เพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการวิจัย พัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านรัฐศาสตร์ในสาขาวิชาการเมือง การปกครอง การระหว่างประเทศ และรัฐประศาสนศาสตร์

2. ขอบเขตเนื้อหา

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รับผิดชอบบทความวิชาการ บทความวิจัย และบทความปริทัศน์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาการเมือง การปกครอง การระหว่างประเทศ และรัฐประศาสนศาสตร์

3. กำหนดออกตีพิมพ์เผยแพร่

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นวารสารวิชาการซึ่งตีพิมพ์บทความวิชาการและบทความวิจัยจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย จัดพิมพ์รายปี ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม

4. เจ้าของ

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

5. สำนักงานกองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์: 0-5394-2995

โทรสาร: 0-5394-2988

อีเมล: polscicmujournal@gmail.com

เว็บไซต์: <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal>

6. การพิจารณาบทความ

(1) กองบรรณาธิการพิจารณากลับกรองบทความในเบื้องต้น โดยพิจารณาจากความสอดคล้องของเนื้อหาของบทความกับขอบเขตเนื้อหาของวารสาร ความน่าสนใจ การนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ และความครบถ้วนตามมาตรฐานวิชาการ และจะพิจารณาความซ้ำซ้อนของบทความโดยการนำบทความเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบการคัดลอกผลงานการเขียนทางวิชาการผ่านโปรแกรม Turnitin

(2) บทความที่ผ่านการพิจารณากลับกรองจากกองบรรณาธิการเบื้องต้นจะถูกนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง อย่างน้อย 3 คน พิจารณา โดยใช้ระบบ Double-blind peer review (ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้เขียน และผู้เขียนไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา)

(3) กระบวนการพิจารณาบทความตามข้อ (1) และ (2) จะใช้เวลาไม่เกิน 3 เดือน โดยกองบรรณาธิการจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้เขียนทราบ และหากกระบวนการพิจารณาล่าช้ากว่าที่กำหนด กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้เขียนทราบถึงความล่าช้าดังกล่าว

(4) ในกรณีที่จะต้องมีการแก้ไข หรือปรับปรุงบทความ ให้ผู้เขียนแก้ไขบทความ และนำส่งกองบรรณาธิการภายใน 15 วันนับตั้งแต่วันที่ได้รับผลการพิจารณา

(5) การตรวจสอบความถูกต้องทางภาษา ของบทความย่อภาษาอังกฤษ (Abstract) และเนื้อหาของบทความ กรณีที่เป็นบทความภาษาอังกฤษ เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน ที่จะต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ และรูปแบบการใช้ภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ก่อนนำส่งบทความเข้าสู่ระบบ และตลอดกระบวนการพิจารณาบทความ วารสารมีสิทธิ์ปฏิเสธการตีพิมพ์บทความในกรณีที่ผู้เขียนไม่ดำเนินการแก้ไขภาษาอังกฤษให้มีความถูกต้องตามข้อเสนอแนะของกองบรรณาธิการ

(6) กองบรรณาธิการจะนำบทความที่ผ่านการพิจารณาและแก้ไขแล้ว เข้าสู่กระบวนการเรียงพิมพ์และการตีพิมพ์เผยแพร่ โดยกองบรรณาธิการจะแจ้งกำหนดการตีพิมพ์เผยแพร่เบื้องต้นให้ผู้เขียนทราบ

• เนื้อหาและข้อมูลที่ลงตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรง ซึ่งกองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใดๆ

The article content is a personal opinion and the responsibility of the author that is not an opinion or responsibility of the editorial team.

• คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่รับผิดชอบต่อเนื้อหาที่นำมาจากเว็บไซต์ภายนอกที่ถูกอ้างอิงในบทความในวารสาร ความถูกต้องของ URL ที่ถูกอ้างนั้นสามารถสืบค้นได้เมื่อวันที่ผู้เขียนเขียนบทความ

The Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University is not responsible for third-party websites or their content. URL links were active at time of writing.

• บทความและข้อมูล ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสาร หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำข้อมูลไปเผยแพร่ ขอให้อ้างอิงแหล่งที่มาด้วย

Articles and content published in this journal are the copyright of the Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University. Any content from this journal that are republished must be cited.

กองบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา

รศ.ดร.ไพลิน ภู่อัจฉริยะพันธุ์

คณบดีคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำกองบรรณาธิการ

ศ.ดร.กิตติ ประเสริฐสุข

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รศ.ดร.ธัญวดีรัตน์ รัตนศักดิ์

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บรรณาธิการ

ผศ.ดร.นฤตม์ เจริญศรี

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กองบรรณาธิการ

รศ.ดร.ธโรธร ตูทองคำ

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

รศ.ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ.ดร.ภิญญาพันธุ์ พจนะลาวัฒน์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

รศ.ดร.พฤดี หงษ์ตระกูล

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.ไกรวุฒิ ใจคำปัน

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.ณัฐกร วิทิตานนท์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผศ.ดร.ณัฐพล ตันตระกูลทรัพย์

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ชาลินี สนั่นพลา

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.ดร.กมลพร กัญชนะ

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Assoc. Prof. Dr. Ron Bridget Vilog

International Studies Department, De La Salle University

Asst. Prof. Dr. Lee Kian Cheng

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Dr. Guo Hai

Institute of Public Policy, South China University of Technology

Dr. Khang Nguyen Tran

Faculty of International Relations University of Social Sciences and Humanities, Vietnam National University

Mrs. Maki Aoki-Okabe

Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization (IDE-JETRO)

เลขานุการกองบรรณาธิการ

น.ส.สิริมา ชินสมุทร

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทบรรณาธิการ

วารสารฉบับเพิ่มเติมนี้จัดทำขึ้นเนื่องในวาระครบรอบ 15 ปี การก่อตั้งสำนักการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ภายใต้หัวข้อ “ทบทวนพรมแดนองค์ความรู้การระหว่างประเทศ 15 ปี” เพื่อสำรวจพรมแดนองค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นับตั้งแต่มีสำนักของเราขึ้นมา วารสารฉบับเพิ่มเติมนี้จะไม่สามารถเสร็จลุล่วงได้หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้เขียนทุกท่านที่รวมถึงคณาจารย์ประจำสำนัก ศิษย์เก่า และคณาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่ได้ร่วมส่งบทความมาประกอบกันเป็นวารสารฉบับนี้ เนื้อหาของบทความมีความหลากหลายและทันสมัย นับตั้งแต่ประเด็นสิ่งแวดล้อม ประเด็นการอพยพระหว่างประเทศ ประเด็นเศรษฐศาสตร์การเมือง สิทธิมนุษยชน ศาสนา นโยบายการต่างประเทศของไทย ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในวงวิชาการไทย มิติด้านประวัติศาสตร์ในระดับภูมิภาค หรือแม้แต่ประเด็นซีเรียของวายุของไทย

ปกของวารสารฉบับนี้ยังได้รับการออกแบบโดยนายเครป สดากร นักศึกษาในสาขาการระหว่างประเทศอีกด้วย โดยชื่อภาพคือ “A Fractured World” หรือ พรมแดนแตกกร้าว เพื่อสื่อถึงโลกที่เต็มไปด้วยความแตกแยกทั้งทางการเมือง สังคม อุดมการณ์ สีสันในภาพที่สดใส และขัดแย้งกันแสดงถึงความเป็นจริงที่ถูกแบ่งแยกนี้ สีเข้มแสดงถึงพรมแดนที่แข็งแกร่งและความขัดแย้ง ขณะที่สีเหลืองและเขียวที่สว่างสื่อถึงความหวังและโอกาสในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียว

ท้ายที่สุดนี้ ต้องขอขอบคุณบุคคลที่ให้เกียรติมาร่วมกันทำให้วารสารเล่มนี้ปรากฏขึ้นมาได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้เขียน ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ประสานงานวารสารของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

ปราน จินตะเวช
บรรณาธิการประจำฉบับ

ผู้ออกแบบภาพปกวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
ปีที่ 15 ฉบับเพิ่มเติม 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2567)
ในหัวข้อ ทบพวนพรมแดนความรู้การระหว่างประเทศ 15 ปี

นายเศรษฐ สดากกร

นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชื่อผลงาน “A Fractured World” หรือ พรมแดนแตกร้าว

แนวคิดในการทำชิ้นนี้สื่อถึงโลกที่เต็มไปด้วยความแตกแยกทั้งทางการเมือง สังคม และ วัฒนธรรม สีเส้นในภาพที่สาดไสและขัดแย้งกันแสดงถึงความเป็นจริงที่ถูกแบ่งแยกนี้ สีเข้ม แสดงถึงพรมแดนที่แข็งกร้าวและความขัดแย้ง ขณะที่สีเหลืองและเขียวที่สว่างสื่อถึงความหวัง และโอกาสในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งตั้งใจให้งานเป็นไปในลักษณะของผลงาน ที่ไม่ได้มีความสมจริงมากแต่เน้นไปที่การใช้ลักษณะของเส้นที่เป็นจุดและรอยแตก ที่โดดเด่น ในการนำสีต่างๆ มาบรรจบกันอย่างไม่เป็นระเบียบ สะท้อนถึงลักษณะที่ไม่แน่นอนและความไม่เป็นเอกภาพในโลกของเรา และสื่อถึงความรู้สึกของความโดดเดี่ยว ความซับซ้อน และการค้นหาความหมายท่ามกลางความยุ่งเหยิง ชื่อนี้จึงสะท้อนถึงเส้นแบ่งและพรมแดนที่แตกสลาย ในโลกที่ความร่วมมือและความแตกแยกดำเนินไปควบคู่กัน

ไร่กระบวนท่า?: สำรวจวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท/เอกสาขาวิชาความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศไทย	
<i>พีระ เจริญวัฒนกุล และเกริกพล เหมย</i>	1-24
วิพากษ์ “สุวรรณภูมิ” จากมุมมองประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ในจีน	
<i>สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์</i>	25-62
The Political Economy of Business Trust: An Ethnographic Case Study of Thai Yunnanese Transnational Entrepreneurs in Chiang Mai	
<i>Kian Cheng Lee</i>	63-92
Upholding Human Rights? Military Intervention in Libya and the Fallibility of Performative	
<i>Matthew Robson</i>	93-120
Opportunities and Challenges for the Thai Content Industry Penetrating the Japanese Market	
<i>เจษฎา ศาลาทอง</i>	121-134
ปัจจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ: ศึกษากรณี บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการลงทุนของไทย ในโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว	
<i>อัฉรา บรรจงประเสริฐ</i>	135-160
สัมพันธ์ภาพไทย-จีนระหว่าง พ.ศ. 2557-2566: สำรวจจากสื่อออนไลน์	
<i>กัญญณัฐา อธิธินิวัตติ</i>	161-184
ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห้แนวใหม่: บทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนา ต่อการส่งเสริมการค้าต่างประเทศของไทย	
<i>กฤต พิริยธัชกุล</i>	185-216
อำนาจ ความรู้ และการสร้างภาพแทน: การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อการนำเสนอ ประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของ ไทย เวียดนาม และ กัมพูชา และผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทวิภาคี ระหว่างประเทศ	
<i>นิพัทธ์นันท์ นันทะวงศ์</i>	217-262

ปริทัศน์การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐในการโยกย้ายถิ่นฐาน
ระหว่างประเทศ

ศิรดา เขมานิภูฐาไท

263-292

แนวทางการจัดทำต้นฉบับบทความ เพื่อส่งขอรับการพิจารณาตีพิมพ์
ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

293-302

ไร้กระบวนการ?:

สำรวจวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท/เอกสาขาวิชาความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศในไทย

พีระ เจริญวัฒนกุล¹ และเกริกพล เหมย²

วันที่รับบทความ: 23 กรกฎาคม 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 30 พฤศจิกายน 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 2 ธันวาคม 2567

บทคัดย่อ

นักวิชาการชาวไทยจำนวนหนึ่งได้พยายามสำรวจและทบทวนสถานภาพสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย ซึ่งโดยมากมักเสนอความรู้ความเข้าใจว่าแวดวงวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยเน้นไปที่การผลิตงานเชิงนโยบายตามโจทย์ของผู้มอบทุนวิจัย อีกทั้งยังถูกครอบครองพื้นที่ของการศึกษาโดยสำนักคิดแบบสัจนิยม (Realism) บทความวิจัยชิ้นนี้มุ่งที่จะสร้างความกระจ่างดังกล่าวโดยพิจารณาฐานข้อมูลของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาเอกที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย นับตั้งแต่ ค.ศ. 1958-2022 บทความวิจัยชิ้นนี้อาศัยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสร้างเกณฑ์ในการจัดระเบียบรวมถึงวิเคราะห์ฐานข้อมูลของวิทยานิพนธ์ของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งบทวิเคราะห์จะมุ่งไปที่สี่ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ 1) รูปแบบการวิจัย 2) รูปแบบของกรณีศึกษา 3) กรอบแนวคิดสำหรับการวิจัย และ 4) ระเบียบวิธีวิทยา

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, สัจนิยม, เสรีนิยม, รัฐศาสตร์ไทย, ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

¹ รองศาสตราจารย์ ดร. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 10200 อีเมล: peerach@tu.ac.th

² นักวิจัยอิสระ อีเมล: kirkphol12090@gmail.com

Without Paradigm? A Survey on Thailand's International Relations Postgraduate Dissertations

Peera Charoenvattananukul³ and Kirkphol Moey⁴

Received: 23 July 2024

Revised: 30 November 2024

Accepted: 2 December 2024

Abstract

The discussion of the status of Thailand's International Relations (IR) is nothing new among Thai scholars. Most of the research papers on the IR status in Thailand often conclude that the Thai IR community focuses on policy-oriented research, which, most of the time, depends on policy funding sources. Furthermore, it is nearly established, without much contention, that 'realism' is a dominant paradigm in Thailand's IR discipline. To clarify these two issues empirically, this paper investigates Thailand's post-graduate dissertations from 1958 to 2022. It embarks on the content analysis to evaluate the four main points of Thailand's postgraduate dissertations: research goal; type of case study; theory; and methodology. We argue that the state of Thai IR is lacking in terms of theory-building research, extremely weak in terms of theory; state-centric in terms of case study, and regressive in terms of methodology.

Keywords: International Relations, Realism, Liberalism, Thai Political Science, International Relations Theory

³ Associate Professor, Ph.D., Faculty of Political Science, Thammasat University, Bangkok 10200. E-mail: peerach@tu.ac.th

⁴ Independent Researcher. E-mail: kirkphol12090@gmail.com

1. บทนำ

การสำรวจสถานภาพของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations) ในระดับนานาชาติได้รับความสนใจจากแวดวงวิชาการของสาขาวิชาอยู่เป็นระยะ (Lake, 2013; King, 2015; Kristensen, 2016; Colgan, 2016; Gentry & Stojek, 2020; Baele & Bettiza, 2021) เช่นเดียวกันนั้น การทบทวนสถานภาพการศึกษาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยก็ได้รับความสนใจจากนักวิชาการไทยในสาขาวิชาเช่นเดียวกัน ศุภมิตร ปิติพัฒน์ (2550, น. 66-68) ได้ริเริ่มตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นเอาไว้ว่า แม้ว่าสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยจะปรากฏผู้สอนวิชาทฤษฎี แต่กลับปราศจากนักทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอันเนื่องมาจากทิศทางกรวิจัยที่เน้นตอบโจทย์เชิงนโยบายของประเทศมากกว่าการพัฒนาทฤษฎีเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับสาขาวิชา ด้วยเหตุนี้เอง นักวิชาการไทยในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้เข้าใจการเมืองการปกครองหรือการระหว่างประเทศของประเทศต่างๆ มากกว่าที่จะใช้กรณีดังกล่าวเพื่อสร้างบทสนทนากับกรอบทฤษฎีเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในสาขาวิชา แนวคิดที่นิยมมาใช้คือกรอบ “ผลประโยชน์แห่งชาติ” (National Interest) หรือกรอบ “การเมืองแบบเกี่ยวพัน” (Linkage Politics) ในทำนองเดียวกันนั่นเอง Kitti Prasirtsuk (2009) ได้ยืนยันข้อสังเกตดังกล่าว และเสนอเพิ่มเติมว่าแท้ที่จริงแล้ว สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยได้ถูกกำกับโดยกรอบแนวคิดแบบ “สัจนิยม” (Realism) และการใช้กรอบวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ซึ่งแนวคิดการศึกษาที่เน้นการศึกษาการต่างประเทศเชิงประวัติศาสตร์นี้เองที่ เอกลักษณ์ ไชยภูมิ (2566) เรียกว่าเป็น “ชนบสมจัย” อีกทั้งเสนอว่าเป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยที่ยังคงมีอิทธิพลต่อการศึกษารองการต่างประเทศไทยในยุคปัจจุบัน

คล้ายกันนี้เอง ในปี พ.ศ. 2562 นักวิชาการไทยในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ร่วมพยายามหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดไทยจึงขาดแคลนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและได้ตีพิมพ์ข้อเสนอในหนังสือรวมบทความที่ชื่อ *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-fields* ชินันท์ทิวรา ณ ถลาง (Na Thalang, 2019, p. 233) หนึ่งในทีมงานบรรณาธิการของหนังสือได้สรุปเอาไว้ว่า สาเหตุสำคัญของความถดถอยด้อยพัฒนาของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยเกิดขึ้นมาจากการที่หน่วยงานราชการให้ทุนวิจัยโดยตั้งโจทย์วิจัยเชิงนโยบายอันเป็นเหตุให้นักวิชาการไทยไม่จำเป็นต้องพัฒนาทฤษฎีเพื่อสร้างบทสนทนาในโลกวิชาการนานาชาติแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ Kullada Kesboonchoo-Mead and Jittipat Poonkham (2019) จึงได้แนะนำว่าการพัฒนา

ทฤษฎีของสาขาวิชาจำต้องกระโจนเข้าไปพัวพันกับการอาศัยกรณีศึกษาทางประวัติศาสตร์เชิงวิพากษ์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากแวดวงวิชาการไทยจะสร้างทฤษฎีเชิงวิพากษ์หรือทฤษฎีที่ไม่อ้างอิงกับทฤษฎีจากฝั่งโลกตะวันตก

เพื่อที่จะตอบคำถามข้างต้นให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ชินินท์ทิรา ณ ถลาง (Na Thalang, 2022) จึงได้เก็บข้อมูลผ่านการสำรวจความคิดเห็นของนักวิชาการสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย และพบว่าจากการสำรวจนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย มีแนวโน้มที่จะหนี้อย่างมากจากการสอนและงานบริหารหลักสูตร อันเนื่องมาจากความคาดหวังด้านการสอน และไม่ได้รับแรงกดดันเท่าที่ควรที่จะรู้สึกรู้สีกว่าต้องเผยแพร่งานวิจัยบ่อยครั้ง ในแง่ของทฤษฎี ชินินท์ทิราได้ค้นพบเพิ่มเติมว่าในแง่ของงานวิจัยของผู้ตอบแบบสำรวจ สัจนิยม (ร้อยละ 41.1) ยังคงมีสัดส่วนที่สูงที่สุด ตามมาด้วย เสรีนิยม (ร้อยละ 25) สรรสร้างนิยม (ร้อยละ 12.5) และมาร์กซิสต์ (ร้อยละ 8.3)⁵ นอกจากนี้ ชินินท์ทิรายังได้ค้นพบเพิ่มเติมด้วยว่า นักวิชาการสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยสัดส่วนร้อยละ 40.8 นิยมงานวิจัยเชิงนโยบาย ตามมาด้วยงานวิจัยเชิงประจักษ์/เชิงอาณาบริเวณศึกษา (Empirical-Based/Area Studies Research) ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 30.6 ในขณะที่งานวิจัยเชิงทฤษฎีมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 20.4 เท่านั้น คำอธิบายที่ชินินท์ทิราให้ไว้ก็คือแหล่งทุนโดยมากเน้นงานวิจัยเชิงนโยบายและงานวิจัยเชิงประจักษ์/เชิงอาณาบริเวณศึกษามากกว่างานวิจัยรูปแบบอื่น กระนั้นก็ดี ข้อค้นพบที่ว่างานวิจัยเชิงทฤษฎีมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 20.4 สอดคล้องกับข้อค้นพบของ อีวินท์ สุกุพพิกุล (2564, น. 115) ที่ค้นพบว่าปรากฏกระแสที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปของการเรียนการสอนสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยที่เผชิญกับทางแพร่งดังกล่าวในรอบทศวรรษที่ผ่านมา

จะเห็นได้โดยเบื้องต้นว่า งานศึกษาสถานภาพองค์ความรู้ของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยโดยมากเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า การพัฒนาทฤษฎีไม่ได้มีน้ำหนัก

⁵ ชินินท์ทิราใช้วิธีเก็บข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าว โดยระบุว่าจำนวนนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยมีทั้งสิ้น 96 คน และสามารถเก็บรวบรวมแบบสอบถามได้เพียง 49 คน ซึ่งเป็นสัดส่วนร้อยละ 51.04 เท่านั้น ตรงนี้เองที่ชวนคิดต่อว่าอัตราส่วนดังกล่าวเพียงพอหรือไม่สำหรับการสร้างความหนักแน่นในมิติของข้อค้นพบ ไม่เพียงเท่านั้น การเก็บข้อมูลดังกล่าวโดยถามผู้ตอบแบบสอบถามลักษณะว่า “ทฤษฎีใดที่เป็นทฤษฎีที่ท่านใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” มีความเสี่ยงสูงที่ผู้ตอบคำถามอาจจะนิยามตัวเองแบบหนึ่งโดยไม่ปรากฏงานเขียนที่บ่งชี้ทิศทางทฤษฎีของตนก็เป็นได้ แม้ว่าชินินท์ทิราจะค้นพบว่านักวิชาการที่ตอบแบบสอบถามบางท่านนิยามตนเองว่าเป็น “constructivism” โดยที่ไม่ปรากฏงานในหมวดหมู่ดังกล่าวก็ตาม แต่หากเราพิจารณาพร้อมกับปัญหาการเก็บข้อมูลที่เกินร้อยละ 50 เพียงเล็กน้อย ก็อาจพอให้ชวนตั้งคำถามได้ว่าการใช้แนวทางแบบสอบถามดังกล่าวพอที่จะอนุมานสถานภาพความเป็นจริงของสถานะวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยได้หรือไม่

เทียบเท่ากับงานวิจัยเชิงนโยบายหรือเชิงประจักษ์/อาณาบริเวณศึกษา คำอธิบายของปรากฏการณ์ดังกล่าวก็คือ แหล่งทุนวิจัยมีความคาดหวังที่จะจัดวางโจทย์วิจัยไปในทิศทางอื่นมากกว่าการสร้างความผูกพันต่อการพัฒนาทฤษฎีของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อีกทั้งการสอนเป็นหมุดหมายสำคัญมากกว่าการทำวิจัยเพื่อเผยแพร่ในระดับนานาชาติ แน่นนอนว่าหากพิจารณาข้อสังเกตของนักวิชาการในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรวมถึงหากใครครวญข้อมูลเชิงประจักษ์อันมาจากแบบสำรวจของชนินท์ทிரาลแล้วก็อาจช่วยให้เราพอยอมรับคำอธิบายดังกล่าวเกี่ยวกับแหล่งทุนหรือการเน้นการสอนได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อทดสอบสมมติฐานของชนินท์ทிரาลเพื่อให้เกิดความกระจ่างยิ่งขึ้น สิ่งที่ควรพิจารณาต่อมาก็คือ งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอกของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นมีลักษณะที่สอดคล้องกับข้อสังเกตของนักวิชาการข้างต้นและเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับข้อค้นพบของชนินท์ทிரาลหรือไม่

จุดประสงค์ของบทความชิ้นนี้คือ การเพิ่มเติมช่องว่างดังกล่าวด้วยการสำรวจวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สาเหตุที่บทความชิ้นนี้มุ่งไปที่ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ก็เนื่องด้วยว่าผู้ศึกษาในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นไม่ได้จำเป็นที่จะอาศัยทุนวิจัยในการค้นคว้าสำหรับการทำวิทยานิพนธ์เมื่อเทียบกับนักวิชาการในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อีกทั้งพวกเขาไม่ได้มีภาระการสอนด้วยเช่นกัน ซึ่งหมายความว่าในอีกแง่หนึ่งว่าพวกเขาสามารถพัฒนาหัวข้อวิจัยตามที่ตนต้องการได้โดยปราศจากข้อผูกมัดที่นักวิชาการในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั่วไปยอมเผชิญ

ไม่เพียงเท่านั้น ความสำคัญประการหนึ่งของการมองสถานภาพของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านการพิจารณาวิทยานิพนธ์นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่เพียงสะท้อนภาพลักษณ์และตัวตนของสาขาวิชา แต่การดำรงอยู่ของวิทยานิพนธ์เปรียบดังเครื่องจักรที่พัฒนาการความเป็นมาและเป็นไปของสาขาวิชาด้วยเช่นกัน นั่นเป็นเพราะคณาจารย์ของแต่ละมหาวิทยาลัยมาดำรงตำแหน่งแล้วก็เกษียณไปตามกาลเวลา ด้วยเหตุนี้การทำแบบสำรวจอาจทำได้ยากลำบากโดยเฉพาะกับอาจารย์ยุคเก่าที่เสียชีวิตไปแล้ว การทำแบบสำรวจดังที่ชนินท์ทிரาลปฏิบัติมานั้นอาจไม่สะท้อนภาพที่มาที่ไปและความเป็นจริงของสถานภาพสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย ดังนั้น การวิเคราะห์วิทยานิพนธ์จึงเข้ามาเสริมและเพิ่มเติมความพยายามของนักวิชาการที่จะสรุปภาพรวมของสาขาวิชา

2. ระเบียบวิธีวิจัย

เพื่อที่จะตอบคำถามดังกล่าว บทความชิ้นนี้ใช้วิธีวิทยา “การวิเคราะห์เนื้อหา” (Content Analysis) โดยเลือกวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ในมหาวิทยาลัยที่มีการจัดตั้งหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปริญญาโทและปริญญาเอกที่มอบฉันทิตด้านการทูต การระหว่างประเทศ หรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งเมื่อสำรวจแล้วพบว่ามีเพียงคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้นที่มีจำนวนฐานข้อมูลที่มากพอสำหรับการดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา⁶ เมื่อค้นฐานข้อมูลของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและเอกของทั้งสองมหาวิทยาลัยนับตั้งแต่ ค.ศ. 1958-2022 โดยตัดฐานข้อมูลของเล่มวิจัยที่เป็น “สารนิพนธ์” (Independent Study) ออกไป อีกทั้งในส่วนของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกที่ผู้วิจัยเลือกสรรเฉพาะหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยบทความนี้เน้นไปที่การพิจารณาหัวข้อที่มีลักษณะเข้าข่ายประเด็นข้ามชาติและที่ปรึกษาหลักเป็นผู้ที่มาจากสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทำให้พบว่าทั้งสองสถาบันมีวิทยานิพนธ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรวมทั้งสิ้น 525 ฉบับ

บทความชิ้นนี้มุ่งเป้าวิเคราะห์ประเด็นหลักจากฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ทั้ง 525 ฉบับ โดยเน้นไปที่ 1) รูปแบบการวิจัย 2) รูปแบบของกรณีศึกษา 3) กรอบแนวคิดสำหรับการวิจัย และ 4) ระเบียบวิธีวิทยา

ในส่วนจากรูปแบบการวิจัย เนื่องด้วยโดยส่วนมากงานวิจัยในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีแนวโน้มที่จะเป็นการใช้กรณีศึกษา บทความชิ้นนี้ประยุกต์เกณฑ์ของ Jack S. Levy (2008) ในการจำแนกประเภทของกรณีศึกษาออกเป็นสี่แบบ แบบแรกคืองานศึกษาแบบ “idiographic, inductive case studies” หรือ “pure descriptive case studies” ซึ่งหมายถึงงานศึกษาที่เน้นการศึกษาโดยไม่ได้มีการกล่าวถึงกรอบแนวคิดหรืออ้างอิงเชิงทฤษฎีอย่างชัดเจน แบบที่สองคือ “idiographic, theory-guided case studies” ซึ่งหมายถึงงานศึกษาที่อาศัยกรอบแนวคิดหรืออ้างอิงทฤษฎีบางรูปแบบที่ปรากฏอยู่ชัดเจนและใช้กรอบดังกล่าวในการกำกับหรือวางโครงเรื่องของกรณีศึกษา อย่างไรก็ตาม แบบที่สามที่จะมาใช้จำแนกนั้น ผู้เขียนขอเรียกว่าเป็นประเภทการศึกษา “International Political Thought” ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาไปที่แนวความคิดหรือทฤษฎีของนักคิดในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการเล่าถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ แบบที่สี่คือ

⁶ อันที่จริงยังมีหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการทูตและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการทูตและการต่างประเทศ ของมหาวิทยาลัยรังสิต ที่ควรนำมาพิจารณาอีก

“hypothesis-generating case studies” หรือ “theory-building case studies” ซึ่งหมายความว่าใช้กรณีศึกษาเพื่อมาพัฒนาหรือสร้างทฤษฎี

ในส่วนของรูปแบบของกรณีศึกษา บทความแบ่งการจำแนกออกเป็น 8 ประเภทอันประกอบไปด้วย

ตารางที่ 1 เกณฑ์การจำแนกรูปแบบกรณีศึกษา

ประเภท	เกณฑ์
1) ศึกษาความสัมพันธ์ของประเทศที่ไม่ใช่ไทยต่อตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ดูตัวแสดงเป็นรัฐที่ไม่ใช่ไทย ▪ ดูความสัมพันธ์กับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ
2) ศึกษาความสัมพันธ์ของประเทศที่ไม่ใช่ไทยต่อประเทศอื่น	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ดูตัวแสดงเป็นรัฐที่ไม่ใช่ไทย ▪ ดูความสัมพันธ์กับตัวแสดงที่เป็นรัฐ
3) ศึกษาการเมืองภายในของประเทศอื่น	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ดูการเมืองภายในของประเทศที่ไม่ใช่ไทย ▪ ดูนโยบายต่างประเทศของประเทศอื่นต่อประเด็นอื่น
4) ศึกษาการเมืองภายในของไทยที่ส่งผลต่อการต่างประเทศ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ศึกษาการเมืองภายในของไทย ▪ การเมืองภายในส่งผลต่อการระหว่างประเทศ
5) ศึกษาความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยกับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยต่อตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ ▪ องค์การระหว่างประเทศ ประชาสังคม หรือปัจเจกบุคคล
6) ศึกษาความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยกับประเทศอื่น	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยกับประเทศอื่น
7) ศึกษาความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศอื่นรวมถึงตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยกับประเทศอื่น ▪ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยต่อตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ
8) ประเด็นการศึกษาอื่น	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เกี่ยวกับชองกับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐอย่างเดียว ▪ ไม่ได้ระบุประเทศที่ศึกษาชัดเจน (เป็นเพียงประเด็นการศึกษา) ▪ เป็นประเด็นการศึกษาที่ไม่ได้ระบุไว้ในเกณฑ์อื่นๆ ข้างต้น

ในส่วนของกรจำแนกรูปแบบแนวคิดของงานวิทยานิพนธ์ เนื่องจากว่ามีการใช้แนวคิดที่หลากหลายมาก และมีการใช้อย่างผสมผสานมากมาย โดยผู้เขียนได้จัดประเภทออกเป็น

21 แบบด้วยกัน ซึ่งประกอบไปด้วยประเภทและเกณฑ์การจำแนกตามตารางที่ 2 ทั้งนี้ควรระบุไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า บทความนี้อาศัยการพิจารณาส่วนที่วิทยานิพนธ์ระบุว่า เป็น “กรอบแนวคิด” หรือ “ทฤษฎี” เท่านั้น โดยไม่ได้พิจารณาลงในรายละเอียดว่าแท้ที่จริงแล้ว ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดหรือทฤษฎีดังกล่าวถูกต้องหรือไม่แต่อย่างใด

ตารางที่ 2 เกณฑ์การจำแนกกรอบแนวคิดของงานวิทยานิพนธ์

ประเภท	เกณฑ์
Thai traditional Approach	<ul style="list-style-type: none"> ■ Linkage Politics ■ National Interest
Marxist/Critical Theory	<ul style="list-style-type: none"> ■ Dependency Theory ■ World System theory ■ Post-Structuralism/Post-Modernism ■ Post-Positivism ■ Imperialism ■ Structuralism
Functionalism and Integration Theory	<ul style="list-style-type: none"> ■ Functionalism/Neo-Functionalism ■ Karl Deutsch's Security Community ■ Intergovernmentalism
Realism	<ul style="list-style-type: none"> ■ Claim to use realism despite the lack of clarity ■ Political Realism, Neorealism, Offensive Realism, Defensive Realism ■ Neo-Classical Realism ■ Three Levels of Analysis ■ Threat Perception ■ Security Dilemma
Liberalism	<ul style="list-style-type: none"> ■ Claim to use liberalism despite the lack of clarity ■ International Regimes ■ Interdependence ■ Transnationalism
Constructivism	<ul style="list-style-type: none"> ■ Claim to use constructivism despite the lack of clarity ■ Norms Entrepreneurs
English School	<ul style="list-style-type: none"> ■ Engage with English School Literature

ประเภท	เกณฑ์
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Claim to use English School despite the lack of clarity
Foreign Policy Analysis	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Decision Making Theory ▪ System Theory (David Easton) ▪ Excluding the one claims to be neoclassical realism ▪ Rational Actor Model ▪ Graham Allison's Model
Soft Power	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Public Diplomacy ▪ Soft Power
IPE Approach	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Economic-driven approach ▪ Susan Strange ▪ Hegemonic Stability Theory
Feminism	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Feminist Approach (Explicit Statement)
Emotion	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Emotional Approach (Explicit Statement)
Realism/Liberalism	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Realism and Liberalism
Realism/Constructivism	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Realism and Constructivism
Liberalism/Constructivism	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Liberalism and Constructivism
Realism/Liberalism/Constructivism	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Realism, Liberalism, and Constructivism
Non-Western IR Theory	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Non-Western IR Theory
Bargaining and Negotiation	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bargaining/Negotiation theory ▪ Coercive Diplomacy
Securitization Theory	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Copenhagen School ▪ Securitization Theory
Eclectic	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Cannot Classify as IR theory or IR concept ▪ Only Keywords or Concepts
N/A	<ul style="list-style-type: none"> ▪ No theory section or statement

ในส่วนของการจำแนกรูปแบบของระเบียบวิธีวิจัย ด้วยเหตุที่โดยส่วนมากวิทยานิพนธ์ที่ปรากฏมักจะระบุว่าจะใช้วิธีวิจัยรูปแบบเอกสาร หรือบางครั้งก็ระบุว่าจะใช้ผสมผสานกับรูปแบบอื่น อาทิ การวิเคราะห์เนื้อหา หรือการวิเคราะห์วาทกรรม (ซึ่งไม่ตรงตามระเบียบวิธีวิจัยการวิเคราะห์เนื้อหาหรือการวิเคราะห์วาทกรรมเสียทีเดียว) ทั้งนี้ บทความชิ้นนี้จึงได้เน้นไปที่

การพิจารณาว่าผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าตนเองใช้วิธีการอย่างไรในการค้นคว้าวิจัยมากกว่าจะไปพิจารณาในเชิงลึกว่าพวกเขาใช้วิธีวิจัยถูกต้องตามระเบียบหรือไม่ แม้นี่จะไม่สามารถชี้ชัดได้ว่าสถานภาพของการศึกษาวิชาระเบียบวิธีวิจัยเป็นไปในระดับใด แต่ก็ช่วยให้พอบอกได้ว่านักศึกษามองความสำคัญของระเบียบวิธีวิจัยอย่างไรในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ควรระบุไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า โดยมากวิทยานิพนธ์ที่ปรากฏเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยเหตุนี้เอง ในกรณีที่ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ชี้แจงว่าตนผสมผสานงานวิจัยเชิงคุณภาพเข้ากับงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) บทความชิ้นนี้จะจัดประเภทว่าเป็นงานวิจัยแบบ “Mixed Method” ทั้งหมดนี้พิจารณาได้จากตารางที่ 3

ตารางที่ 3 เกณฑ์การจำแนกรูปแบบของระเบียบวิธีวิจัย

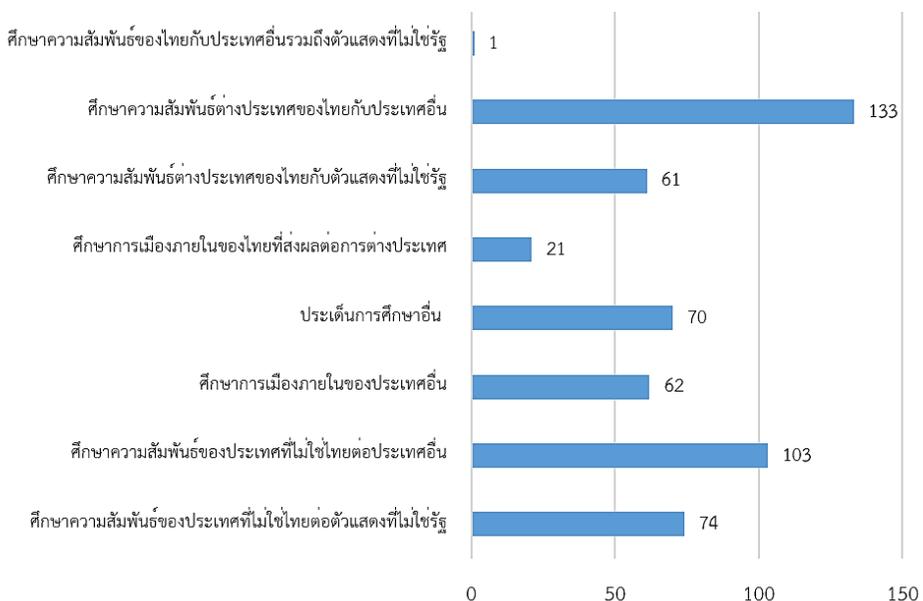
ประเภท	เกณฑ์
Documentary Research	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารเพียงอย่างเดียว
Documentary Research & Content Analysis	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและการวิเคราะห์เนื้อหา
Documentary Research & Discourse Analysis	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและการวิเคราะห์วาทกรรม
Documentary Research & Field Research	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม
Documentary Research & Historical Research	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์
Documentary Research & Interview	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์
Documentary Research & Survey	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและมีการใช้แบบสำรวจ
Documentary Research and Comparative Case Studies	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและมีการใช้กรณีศึกษาเปรียบเทียบ
Documentary Research, Historical Research, In-depth Interview	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และการสัมภาษณ์เชิงลึก
Documentary Research, In-dept Interview, Content Analysis	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์เนื้อหา
Documentary Research, In-dept Interview, Comparative Case Studies	▪ ระบุว่าเป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการเปรียบเทียบกรณีศึกษา

ประเภท	เกณฑ์
Mixed Method	▪ ระบุว่าเป็นวิธีวิจัยผสมผสานเชิงคุณภาพและปริมาณ
No Clear Statement	▪ ไม่ปรากฏการระบุวิธีวิจัยแต่อย่างใด

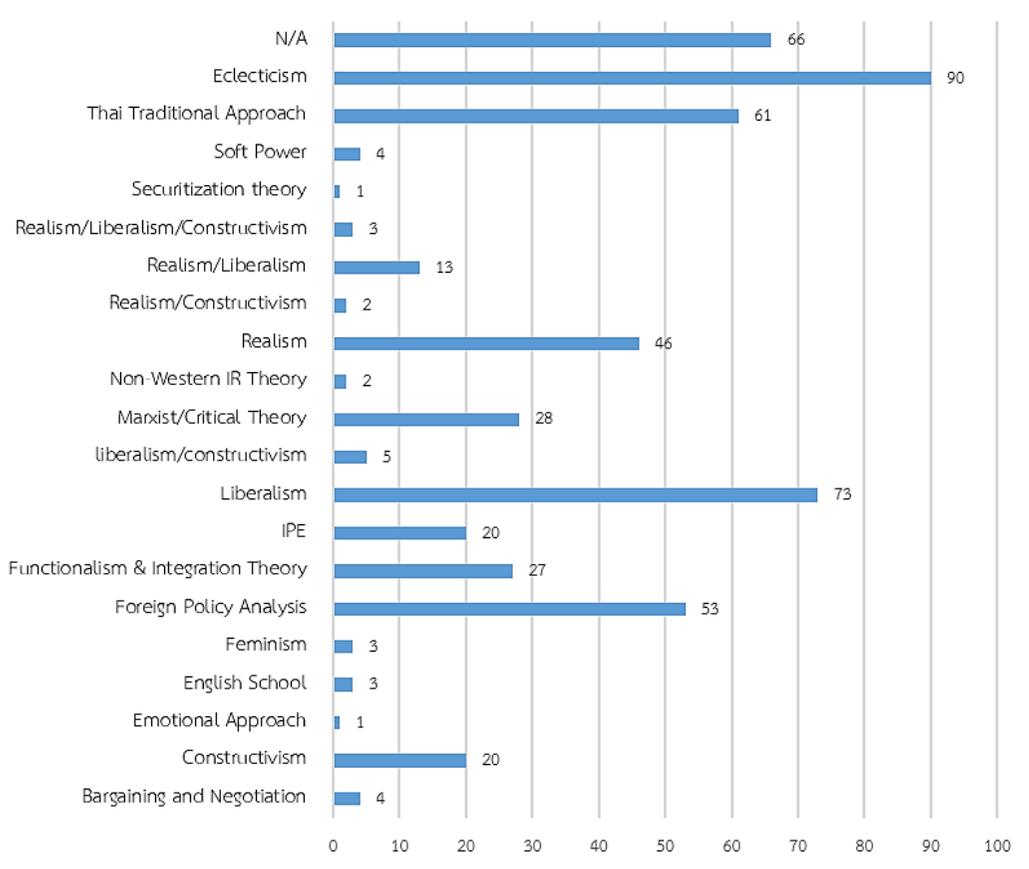
3. ผลลัพธ์การวิจัย

ในมิติของรูปแบบของงานวิจัย เมื่อใช้เกณฑ์ตามข้างต้นจะพบว่าจากวิทยานิพนธ์ทั้งหมด 525 ฉบับ วิทยานิพนธ์จำนวน 455 ฉบับ มีลักษณะเป็น “idiographic, theory-guided case studies” ในขณะที่วิทยานิพนธ์ที่รองลงมาคือ วิทยานิพนธ์ที่มีลักษณะเป็น “pure descriptive case studies” ซึ่งมีจำนวน 66 ฉบับ นอกเหนือจากนี้ มีเพียงวิทยานิพนธ์ 3 ฉบับเท่านั้นที่เป็นการศึกษา “international political thought” วิทยานิพนธ์สามฉบับของ ศาสตราจารย์ ชัยวรพร (2549) ศุภธาวีร์ ลีสุวรรณค์ (2550) และปรีชญา ยศสมศักดิ์ (2562) ในขณะที่มีเพียงฉบับเดียวเท่านั้นที่เข้าหมวด “theory-building case studies” ซึ่งเป็นของ พิชญ์อาภา พิศุทธิ์เศรณี (2560) ซึ่งเป็นความพยายามสังเคราะห์ทฤษฎีที่เป็นอยู่และพัฒนากรอบวิเคราะห์ที่ต่อยอดจากเดิมจึงทำให้ถูกจำแนกเป็นงานวิทยานิพนธ์ใหม่หมวดดังกล่าว

แผนภาพที่ 1 รูปแบบของกรณีศึกษาวิทยานิพนธ์สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พ.ศ. 2501-2565

แผนภาพที่ 2 รูปแบบของการใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีของวิทยานิพนธ์ในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พ.ศ. 2501-2565

กระนั้นก็ดี ในรูปแบบของกรณีศึกษาที่กำหนดให้แบ่งเป็น 8 ประเภท เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่าตัวเลขค่อนข้างกระจัดกระจายพอสมควร ดังแผนภาพที่ 1 นอกเหนือจากนี้ ในส่วนของกรอบแนวคิดงานวิทยานิพนธ์ทั้ง 21 ประเภท จะเห็นได้ว่ามีตัวเลขที่กระจัดกระจายเช่นเดียวกันดังที่ปรากฏในแผนภาพที่ 2 นอกเหนือจากนี้ ตารางที่ 4 จะแสดงให้เห็นแนวโน้มของการจำแนกรูปแบบของระเบียบวิธีวิจัย

ตารางที่ 4 รูปแบบของระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในวิทยานิพนธ์สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย พ.ศ. 2501-2565

ประเภท	จำนวน
Documentary Research	392
Documentary Research & Content Analysis	13
Documentary Research & Discourse Analysis	4
Documentary Research & Field Research	9
Documentary Research & Historical Research	13
Documentary Research & Interview	38
Documentary Research & Survey	2
Documentary Research and Comparative Case Studies	1
Documentary Research, Historical Research, In-depth Interview	1
Documentary Research, In-dept Interview, Content Analysis	5
Documentary Research, In-dept Interview, Comparative Case Studies	1
Mixed Method	10
No Clear Statement	36

4. อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาตัวเลขข้างต้นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการวิจัย จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า วิทยานิพนธ์ของไทยในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเน้นไปที่การประยุกต์ใช้กรอบทฤษฎี (455 ฉบับ) มากกว่าการสนับสนุนให้พัฒนาทฤษฎีเพื่อต่อยอดองค์ความรู้เชิงทฤษฎี ในขณะที่งานวิทยานิพนธ์จำนวนที่รองลงมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับทฤษฎีแต่อย่างใด (66 ฉบับ) จากภาพกว้างที่เห็นนี้ทำให้พอกล่าวได้ว่า แท้ที่จริงแล้วประเด็นสำคัญเรื่องการที่แวดวงวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยไม่เน้นงานวิจัยเชิงทฤษฎีหากแต่เน้นไปที่งานวิจัยเชิงนโยบายหรืองานวิชาการเชิงประจักษ์อันเป็นสาเหตุมาจากความคาดหวังของแหล่งทุนตั้งที่ชนบทที่ราชนาเมืองนั้นน่าจะไม่ใช่คำตอบที่ชัดเจนเสียทีเดียว จริงอยู่ที่นักวิชาการในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาจต้องแบกรับแรงกดดันจากแหล่งทุนให้เดินแยกออกจากงานวิจัยทางทฤษฎี แต่เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นกับนักศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอก กล่าวคือ พวกเขามีทางเลือกที่มีอิสระมากกว่าที่จะกำหนดหัวข้อวิจัยที่อาจจะถูกขับเคลื่อนโดยการสร้างคุณูปการในมิติเชิงทฤษฎี ทั้งนี้ กลับมีเพียงงานวิทยานิพนธ์เพียงชิ้นเดียวเท่านั้นที่เข้าข่ายในรูปแบบของงานวิจัยที่พยายามสร้างทฤษฎี

หากเป็นเช่นนี้ คำถามก็คือปัญหาของอาการดังกล่าวอยู่ที่จุดใดกันแน่ หนึ่งในปัญหาสำคัญที่ทำให้สาขาวิชาไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรอาจไม่ได้อยู่ที่ผู้ถ่ายทอดแต่อยู่ที่ธรรมชาติของหลักสูตร และผู้เรียนที่ไม่ได้เน้นการอ่านตัวบทที่เป็นภาษาอังกฤษอย่างเพียงพอ แม้ว่าทั้งสองสถาบันมีเงื่อนไขสำคัญเกี่ยวกับการต้องใช้คะแนนภาษาอังกฤษในการประกอบการรับสมัครเพื่อเข้าศึกษาต่อ แต่ดูเหมือนว่านักศึกษาอาจจะไม่ได้เน้นการอ่านทฤษฎีในภาษาอังกฤษที่เพียงพอที่จะทำให้พวกเขาสามารถสร้างบทสนทนาทางทฤษฎีขึ้นมาได้

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเพิ่มเติมในแผนภาพที่ 2 จะมองเห็นผลลัพธ์ที่น่าสนใจ ซึ่งก็คือตรงกันข้ามกับความเข้าใจทั่วไปที่มองว่า การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศส่วนมากจะเน้นหนักไปที่ Thai traditional approach ที่เน้นไปที่แนวคิด “ผลประโยชน์แห่งชาติ” ตามแบบฉบับสังคมนิยม และแนวคิด “linkage politics” (Prasirtsuk, 2009, p. 97) ข้อมูลที่ค้นพบชี้ให้เห็นว่าวิทยานิพนธ์ส่วนมากไม่ได้จำกัดอยู่ที่สองแนวคิดที่ว่า แต่ทว่าจำนวนที่มากที่สุดกลับเป็นหมวดหมู่ “eclecticism” ซึ่งหมายความถึงการอาศัยกรอบแนวคิด ตรรกะหรือการตีความใดก็ตามมาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาโดยไม่ยึดโยงเข้ากับ “กระบวนทัศน์” (Paradigm) หรือจารีตของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Sil & Katzenstein, 2010)

ในขณะที่จำนวนวิทยานิพนธ์ที่รองลงมากลับเป็นงานที่อาศัยแนวคิด liberalism ซึ่งตามติดมาด้วยประเภทของวิทยานิพนธ์ที่ไม่ใช้กรอบแนวคิดใดๆ แล้วจึงตามมาด้วยหมวดหมู่ Thai traditional Approach ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาให้ดีแล้ว งานวิทยานิพนธ์ที่ระบุว่าเป็นกรอบแนวคิด realism กลับมีจำนวนเพียงแค่ 46 เล่มเท่านั้น นอกเหนือจากนั้นคือการผสมผสาน realism เข้ากับกรอบอื่น อาทิ liberalism หรือ constructivism แทบทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านี้ เมื่อมองจากตัวเลขที่ปรากฏจะเห็นได้ว่า แท้ที่จริงแล้ววิทยานิพนธ์ที่ไม่ระบุว่าจะใช้แนวคิดใดเลยก็ตามมีจำนวนสูงถึง 66 เล่ม และที่เหลือก็คือการใช้แนวคิดที่กระจัดกระจายออกไป

ควรค่าแก่การระบุดังนี้ด้วยเช่นกันว่า ในบรรดางานที่ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดข้างต้นบทความวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้ลงไปพิจารณารายละเอียดว่า แต่ละงานเขียนนั้นสามารถแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของทฤษฎีที่ประยุกต์ใช้มากน้อยเพียงใด ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นโดยเบื้องต้นว่า แท้ที่จริงแล้วความเข้าใจทั่วไปที่ว่า realism และกรอบจำพวก Thai traditional approach เป็นกรอบที่ครอบครองการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาอย่างยาวนานอาจไม่ตรงกับข้อมูลที่ปรากฏเท่าใดนักเมื่อนับเฉพาะในหมวดของตัวเล่มวิทยานิพนธ์ นั้นหมายความว่า ไม่นานหากเราลงไปพิจารณาในรายเล่มเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีของงานแต่ละชิ้นโดยละเอียด ก็อาจพอเห็นเพิ่มเติมว่างานแต่ละชิ้นที่อ้างว่าเป็น realism, liberalism

หรือ Thai traditional approach มีความสอดคล้องแม่นยำกับทฤษฎีที่นำมาใช้มาน้อยเพียงใด

ในขณะที่หนึ่งในกระแสที่สำคัญของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือความพยายามในการผลักดันการผนวกรวมหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ไม่ได้อิงกับตะวันตก อาทิ แนวคิดที่เรียกกันว่า “Global IR” (Acharya, 2014) ซึ่งวาระในทางวิชาการดังกล่าวได้เหมารวมไปถึงการเรียกร้องให้วงวิชาการให้ความสนใจเรื่องราวและประวัติศาสตร์ของชาติที่ไม่ใช่ตะวันตกในการนำมาสร้างทฤษฎีโดยที่ไม่จำเป็นต้องบันทึกเรื่องราวเหล่านั้นในภาษาอังกฤษ (Aydinli & Aydinli, 2024) แต่เมื่อพิจารณาสถานภาพของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยที่มุ่งเน้นไปที่การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดที่ยังกระจายอยู่ อีกทั้งยังเป็นงานวิจัยที่เน้นประยุกต์ใช้กรอบทฤษฎีมากกว่าการสร้างทฤษฎี จึงพอให้ชวนคิดได้ว่าสถานภาพทางด้านทฤษฎีของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยยังคงไม่ได้ไปไกลสักเท่าใดนัก จริงอยู่ที่หมวดหมู่ Thai traditional approach อาจจะไปด้วยกันได้กับวาระ Global IR แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อในก็จะยังเห็นว่า หมวดหมู่นี้เน้นไปที่กรอบแนวคิดที่อิงกับตะวันตกมากกว่าความพยายามสถาปนาองค์ความรู้ที่ไม่ได้แอบอิงอยู่กับของทางตะวันตก

เมื่อพิจารณาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทฤษฎีเพิ่มเติม โดยลองจัดแบ่งประเภทของวิทยานิพนธ์ตามช่วงระยะเวลาของแต่ละทศวรรษ และจัดแบ่งว่าในแต่ละช่วงนั้น ทฤษฎีใดได้รับความนิยมมากที่สุดก็จะได้ผลดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 การจัดแบ่งความนิยมสามอันดับแรกของทฤษฎีที่ใช้ในแต่ละทศวรรษ

ทฤษฎีที่ใช้ในแต่ละทศวรรษ		
ปี	ทฤษฎีที่เยอะที่สุดอันดับที่ 1-3	จำนวนวิทยานิพนธ์ในช่วงปีดังกล่าว
1958-1970	N/A (21 เล่ม)	21 เล่ม
1971-1980	N/A (27 เล่ม) Thai Traditional Approach (4 เล่ม) Functionalism & Integration Theory (1 เล่ม)	32 เล่ม
1981-1990	N/A (9 เล่ม) Foreign Policy Analysis (9 เล่ม) Thai Traditional Approach (7 เล่ม) Eclecticism (6 เล่ม)	40 เล่ม

ทฤษฎีที่ใช้ในแต่ละทศวรรษ		
ปี	ทฤษฎีที่เยอะที่สุดอันดับที่ 1-3	จำนวนวิทยานินพนธ์ในช่วงปีดังกล่าว
1991-2000	Foreign Policy Analysis (15 เล่ม) Thai Traditional Approach (14 เล่ม) Liberalism (11 เล่ม)	62 เล่ม
2001-2010	Liberalism (35 เล่ม) Thai Traditional Approach (26 เล่ม) Eclecticism (25 เล่ม)	168 เล่ม
2011-2022	Eclecticism (53 เล่ม) Liberalism (27 เล่ม) Realism (25 เล่ม)	202 เล่ม
รวม		525 เล่ม

จากตารางที่ 5 แสดงให้เห็นถึงนัยที่น่าสนใจสามประการ ประการแรก ในช่วงแรกเริ่มของการเกิดขึ้นของสาขาการระหว่างประเทศในไทยโดยเฉพาะตั้งแต่ ค.ศ. 1958-1980 จะเห็นได้ว่า วิทยานินพนธ์ส่วนใหญ่ของช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้ปรากฏถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้ทฤษฎีแต่อย่างใด และโดยมากเป็นวิทยานินพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางเทคนิคและกฎหมายระหว่างประเทศมากกว่าความพยายามอภิปรายปรากฏการณ์การเมืองโลกผ่านกรอบแนวคิดทางทฤษฎี ตัวอย่างของวิทยานินพนธ์ในช่วงเวลาที่ว่า สามารถพิจารณาได้จากงานของ เศรษฐ์ เหราปัตย์ (12502) ที่นำเสนอหัวข้อ “การสัตยาบันสนธิสัญญา” หรืองานของ กุลลดา เกษบุญชู มีต์ (1974) ที่นำเสนอหัวข้อ “ธนาคารโลกกับการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย”

อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่ ค.ศ. 1981-2000 เป็นต้นมา วิทยานินพนธ์ที่ได้รับการเผยแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มปรากฏการใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีมากยิ่งขึ้น ในช่วงเวลานับตั้งแต่ ค.ศ. 1981-1990 แม้วางานจำนวนหนึ่งจะไม่อาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีอย่างใดเลย แต่จะเห็นได้ว่า งานวิทยานินพนธ์อื่นๆ เริ่มที่จะใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีมากยิ่งขึ้น โดยเป็นกรอบที่อยู่ในหมวด อาทิ foreign policy analysis หรือ Thai traditional approach ซึ่งในช่วง ค.ศ. 1991-2000 กระแสของการใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีเริ่มจะชัดเจนขึ้น และยังเห็นได้ว่า กรอบแนวคิดแบบ liberalism ได้รับความนิยมมากขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอันอาจจะเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายหลังจากการสิ้นสุดของสงครามเย็น เราอาจพิจารณาตัวอย่างของงานในหมวด Foreign Policy Analysis ได้จากงานของ จุฬาทพร เอื้อรักสกุล (2529) ซึ่งนำเสนอหัวข้อ “กรณีมายาเกวซ: ศึกษาการตัดสินใจนโยบายในภาวะวิกฤตการณ์”

ในส่วนองงานในหมวด Thai traditional approach ก็สามารถพิจารณาได้จากงานของ สมโชค สวัสดิรักษ์ (2538) ซึ่งนำเสนอหัวข้อ “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า: ศึกษากรณี ปัญหาชนชาติกะเหรี่ยง ค.ศ. 1988-1994” งานจำพวก Liberalism ที่สามารถพิจารณาได้คือ งานของ วราภรณ์ พรหมรัตน์ (2543) ซึ่งดำเนินการวิจัยหัวข้อ “ความสัมพันธ์ระหว่างจีน กับอาเซียนทางด้านความมั่นคง: ศึกษากรณีจีนเข้าร่วมการประชุมอาเซียน ว่าด้วยความร่วมมือ ด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก”

กระแสดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นมากยิ่งขึ้นในช่วง ค.ศ. 2001-2010 ซึ่งกรอบแนวคิด liberalism ได้รับความนิยมมากเป็นอันดับแรก ตามติดมาด้วย Thai traditional approach และงานจำพวก eclecticism และในช่วง ค.ศ. 2011-2022 นี้เองที่งานในกลุ่ม eclecticism ได้รับความนิยมอันดับแรก ตามติดมาด้วย liberalism และ realism ตามลำดับ จะเห็นได้ว่า ในช่วงระหว่างปี 2011-2022 กรอบทฤษฎีของงานวิทยานิพนธ์ในไทยเริ่มมีความหลากหลาย มากยิ่งขึ้น ตามที่เห็นได้จากการผลิตวิทยานิพนธ์ในหมวด eclecticism มากเป็นอันดับหนึ่ง ตัวอย่างของงานที่ถูกจัดในประเภท eclecticism สามารถพิจารณาได้จากงานของ อริยชัยวิชัญญ์ แสงนักรธรรม (2560) ที่ชื่อ “การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำข้ามพรมแดนแบบบูรณาการ: กรณีศึกษา การบริหารจัดการอุทกภัยข้ามพรมแดนแบบบูรณาการในกลุ่มน้ำกก ในช่วงปี พ.ศ. 2544-ปัจจุบัน” หรืออาจดูเพิ่มเติมได้จากงานของ พิชญสุดา พลเสน (2560) ที่ค้นคว้าหัวข้อ “โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมกับการแพร่ขยายของวัฒนธรรมสมัยนิยมอเมริกัน: กรณีศึกษา เครือข่ายธุรกิจอาหารจานด่วนในประเทศบรูไนดารุสซาลาม” สำหรับงานจำพวก liberalism ในยุคนี้เองสามารถดูเพิ่มเติมได้จาก อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช (2556) ที่เรียบเรียงงานวิจัยหัวข้อ “อาเซียนกับกระบวนการสร้างสถาบัน: จาก ‘ปฏิญญากรุงเทพฯ 1967’ ถึง ‘กฎบัตรอาเซียน 2008’” สำหรับงานในประเภท realism เราสามารถพิจารณาตัวอย่างได้จากงานของ ศิบัติ นพประเสริฐ (2560) ที่ค้นคว้าเรื่อง “อนุรักษนิยมไทยกับนโยบายต่างประเทศ (พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2521)”

เมื่อพิจารณาแผนภาพที่ 1 ก็เห็นเพิ่มเติมว่า โดยมากเน้นการเลือกกรณีศึกษาไทย กับประเทศอื่นมาเป็นอันดับแรก (133 ฉบับ) ในขณะที่แนวทางการเลือกกรณีศึกษาอันดับสอง คือการศึกษาความสัมพันธ์ของประเทศที่ไม่ใช่ไทยต่อประเทศอื่น (103 ฉบับ) นอกเหนือจากนี้ คือการเลือกกรณีศึกษาที่เน้นไปที่กรณีศึกษาของตัวแสดงที่เป็นรัฐที่มีต่อตัวแสดงไม่ใช่รัฐ ทั้งนี้ ประเด็นการศึกษาอื่นๆ ที่ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ขอบเขตที่กำหนดก็มีจำนวนมากถึง (70 ฉบับ) ซึ่งโดยมากหมวดหมู่ประเด็นการศึกษาอื่นๆ นั้นเป็นหมวดหมู่ที่มีลักษณะหัวข้อค่อนข้างกว้าง และไม่ได้เจาะจงไปที่ความสัมพันธ์ของประเทศใดประเทศหนึ่ง ซึ่งตัวอย่างของประเด็น การศึกษาอื่นมีลักษณะหัวข้อดังนี้ “สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: วิเคราะห์

โครงสร้างและการจัดองค์กร” “สถานภาพการศึกษาภูมิภาคตะวันออกกลางในประเทศไทย” หรือ “สำนิจนิยมของฮานส์ มอร์เกนธอ: ศึกษากรณีงานของมอร์เกนธอว่าด้วยนโยบายต่างประเทศสหรัฐอเมริกา” ถึงแม้ว่างานเหล่านี้จะไม่ได้เจาะจงไปที่หมวดหมู่ประเทศใดโดยตรง แต่ในหลายหัวข้อกลับพบว่าโดยมากก็ยังคงเป็นงานที่ตั้งอยู่บนฐานการพิจารณาจากมุมมอง “ตัวแสดงที่เป็นรัฐ” (State Actor) ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับหมวดหมู่อื่นที่ปรากฏแล้วก็จะเห็นได้ว่า แม้วามีงานที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เป็นรัฐที่มีต่อตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (Non-State Actor) ที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในการเมืองโลก แต่ทว่าทิศทางที่ปรากฏอาจจะยังคงมีความท้าทายที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยทั่วไปไกลกว่าการพิจารณาถึงตัวแสดงที่เป็นรัฐ

ยิ่งไปกว่านี้ เมื่อวิเคราะห์ตารางที่ 4 ซึ่งเป็นการนำเสนอข้อมูลของวิธีวิทยา จะเห็นได้ว่าเกือบทั้งสิ้นของวิทยานิพนธ์ในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแทบจะระบุเหมือนกันหมดว่าเป็น “documentary research” โดยที่ความแตกต่างจะอยู่ที่เป็นการระบุว่าเป็นการผสมผสานเข้ากับลักษณะอื่นใดบ้าง อาทิ ผสานเข้ากับ “content analysis” “discourse analysis” “field research” “historical research” “interview” “survey” “comparative case studies” นอกเหนือจากนั้นก็คืองานที่ไม่ระบุวิธีวิทยาแบบใด

อันที่จริงแล้ว งานวิจัยทางสังคมศาสตร์แทบทั้งสิ้นเริ่มต้นมักหนีไม่พ้นงานวิจัยเชิงเอกสาร แต่ความแตกต่างนั้นอยู่ที่กลยุทธ์การนำเอกสารนั้นมาใช้เสียมากกว่า โดยส่วนมากงานวิจัยในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักจะเป็นการใช้ “กรณีศึกษา” แทบทั้งสิ้น ซึ่งกรณีศึกษานั้นสามารถแบ่งออกไปเป็นการใช้กรณีศึกษาในมิติเชิงคุณภาพที่เน้นลงรายละเอียดเชิงลึกของไม่กี่กรณี หรือกรณีศึกษาที่เน้นจำนวนของกรณีศึกษาที่เยอะและต้องพึ่งพาการวิเคราะห์ตัวแบบทางสถิติ (times series, cross-sectional research design) ซึ่งมักรู้จักกันว่าเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ⁷ ในส่วนของกรณีศึกษาในมิติเชิงคุณภาพนั้น ก็สามารถจัดแบ่งได้เพิ่มอีกเป็นการใช้ “comparative case studies” (บางครั้งอาจเรียกว่า controlled comparison) “congruence method” หรือ “process-tracing and historical explanation” (George & Bennett, 2005)

เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบอื่นในส่วนของวิธีวิทยา จะพบว่าแท้ที่จริงแล้ววิธีวิทยาเช่น content analysis, field research, interview, หรือ survey ที่ถูกพิจารณาใช้

⁷ การแบ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการแบ่งที่หยاب เพราะถึงที่สุดในงานวิจัยเชิงคุณภาพก็หนีไม่พ้นการเน้นการใช้งานวิจัยเชิงปริมาณ หรือการวิจัยเชิงปริมาณก็หนีไม่พ้นการลงไปพิจารณาในเชิงคุณภาพ แต่การแบ่งดังกล่าวช่วยให้เข้าใจประเด็นที่กำลังชี้ให้เห็นมากขึ้น

เป็นส่วนเสริมของแนวทางการวิจัยเชิงเอกสารนั้นไม่นับว่าแปลกตาแต่อย่างใด กระนั้นก็ดี ส่วนที่พบว่าเป็นประเด็นชวนคิดก็คือวิทยานิพนธ์ที่อ้างว่าใช้แนวทาง content analysis มักไม่ได้ใช้วิธีการสร้างเกณฑ์ (Coding Frame) เพื่อจัดระเบียบและหาความถี่เพื่อนำไปวิเคราะห์อย่างที่เป็นแนวปฏิบัติโดยทั่วไป (Gilens, 2000; Hogan, 2006; Schreier, 2012) ตรงกันข้าม การอ้างถึง content analysis มักถูกเข้าใจว่าหมายความถึงการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารและนำมาเรียบเรียงเข้าเป็นบทวิเคราะห์เท่านั้น เช่น วิทยานิพนธ์ของ อธิป ศิวะศาสนพงศ์ (2548, น. 22) ได้ระบุว่าเขานำแนวทาง content analysis มาใช้ แนวทางที่ว่านั้นหมายความถึงการ “วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analytical Method) โดยเน้นศึกษาจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาและข้อมูลทางด้านเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research)” คล้ายกันนั่นเอง วิทยานิพนธ์ของ อาปิตีล ภูโน (2549, น. 8) ได้ระบุถึงวิธีวิทยาดังกล่าวว่าหมายความถึงการ “นำเนื้อหาของข้อมูลมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบ และกำหนดขอบเขตของการศึกษาข้อมูลเป็นหลัก โดยนำแนวคิด ทฤษฎีมาใช้เป็นกรอบและเครื่องในการอธิบายเนื้อหาที่ศึกษา”

ในขณะที่วงวิชาการสาขาความสัมพันธ์ระดับประเทศในสากลได้พยายามพัฒนาวิธีวิทยาใหม่ขึ้นมาเพื่อช่วยนักวิจัยตอบโจทย์ต่างๆ มากมาย ซึ่งวิธีวิทยาดังกล่าวอาจเป็นการเน้นไปที่งานวิจัยเชิงปริมาณโดยอาศัยตัวแบบทางสถิติที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น (Hug, 2018) การใช้วิธีการทดลองเชิงสำรวจ (Survey Experiment) (Thomas, 2024) การวิเคราะห์ความรู้สึก (Sentimental Analysis) (Wang & Wang, 2023) หรือการวิเคราะห์ผ่านการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ที่มาใช้ในการพยากรณ์การเกิดขึ้นของความขัดแย้ง (Colaresi & Mahmood, 2017) น่าสังเกตว่า วิธีวิทยาของแวดวงวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยโดยเฉพาะในระดับมหาบัณฑิตยังไม่ได้รับความสำคัญเท่าที่ควรเมื่อพิจารณาจากตารางที่ 4 ได้นำเสนอข้างต้น

5. บทสรุป

จุดตั้งต้นเดิมทีของบทความวิจัยชิ้นนี้คือ การเติมเต็มช่องว่างของงานที่พยายามทบทวนสถานภาพการศึกษาของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย โดยแทนที่จะไปพิจารณางานเขียนของประชาคมนักวิชาการ งานวิจัยฉบับนี้รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลวิทยานิพนธ์ของหลักสูตรที่เปิดปริญญาโทด้านสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย ซึ่งได้ข้อค้นพบที่สำคัญสี่ประการดังต่อไปนี้

ประการแรก วิทยานิพนธ์โดยส่วนมากเน้นไปที่การหยิบฉวยทฤษฎีมาประยุกต์ใช้อธิบายตีความเหตุการณ์หรือประวัติศาสตร์ มากกว่าที่จะผลักดันให้มีการพัฒนาทฤษฎีใหม่ที่จะสนทนากับทฤษฎีในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลก ไม่ว่าจะเขียนทั้งในภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษก็ตาม *ประการที่สอง* ตรงกันข้ามกับความเข้าใจทั่วไปที่ว่า realism ครอบครองพื้นที่ของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว การเลือกคัดสรรทฤษฎีมาใช้วิเคราะห์ยังคงมีความกระจัดกระจายอยู่พอสมควร และไม่ได้ตกอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดแบบ realism เพียงอย่างเดียว หากแต่ปรากฏงานเขียนที่ไม่ระบุทฤษฎี อาศัยทฤษฎีที่ไม่ได้อยู่ในกรอบของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ใช้กรอบแนวคิดแบบ Thai traditional approach หรือแม้กระทั่งหยิบยกกรอบแนวคิดแบบ liberalism มาใช้ในสัดส่วนที่สูงกว่า realism เสียอีก *ประการที่สาม* การเลือกสรรกรณีศึกษาที่มาใช้เขียนวิทยานิพนธ์ก็ยังหนีไม่พ้นการวิเคราะห์จากฐานตัวแสดงที่เป็นรัฐไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง *ประการที่สี่* สถานภาพทางด้านวิธีวิทยาของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย อาจยังไม่ได้ได้รับความสำคัญเท่าที่ควรและอาจยังไม่ก้าวหน้าอย่างเพียงพอ เมื่อพิจารณาจากข้อมูลต่างๆ ที่ปรากฏ

แน่นอนว่าข้อจำกัดของบทความวิจัยนี้คือการพิจารณาแค่เพียงฐานข้อมูลจากมหาวิทยาลัยเพียงสองแห่งเท่านั้น อีกทั้งยังไม่ได้นำตัวเล่มสารนิพนธ์เข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ซึ่งหากเรานำฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยต่างๆ เข้ามาร่วมวิเคราะห์ โดยไม่จำกัดแค่เพียงมหาวิทยาลัยที่มีโครงการด้านการทูตหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (จัดประเภทวิทยานิพนธ์ที่เข้าข่ายในการกล่าวถึงประเด็นข้ามชาติ) ไม่น่าตัวเลขที่ปรากฏอาจจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่ก็อาจจะแทบไม่ปรากฏความแตกต่าง ไม่เพียงเท่านั้นสิ่งที่ควรพิจารณาต่อกันไปก็คือ การพัฒนาฐานข้อมูลของนักวิชาการที่สังกัดหรือระบุว่าตนเองอยู่ในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยที่ฐานข้อมูลดังกล่าวไม่ควรถูกจำกัดอยู่แค่การทำสำรวจ แต่ควรนำผลงานของนักวิชาการเหล่านั้นมาวิเคราะห์เพื่อชี้ชัดลงไปว่าแต่ละบุคคลนั้นจะจัดอยู่ในกลุ่มนักทฤษฎีใด มีแนวโน้มงานวิจัยอย่างไร และมีความคิดทางวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในลักษณะใด โจทย์สำคัญนี้เองที่ยังคงรอคอยการวิจัยต่อไปในอนาคตเพื่อสร้างความเข้าใจที่สมบูรณ์ขึ้นต่อการทบทวนสถานภาพสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กุลลดา เกษบุญชู มีต์. (2517). *ธนาคารโลกกับพัฒนาการเศรษฐกิจของไทย* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฬาร เอื้อรักสกุล. (2529). *กรณีมายาเกวซ: ศึกษาการตัดสินใจนโยบายในภาวะวิกฤตการณ์* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีวินท์ สุพุทธิกุล. (2564). *การสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย: วิเคราะห์เป้าหมายแนวทาง และบริบทการถ่ายทอดความรู้สู่สังคม* (รายงานผลการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัย) (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชญา ยศสมศักดิ์. (2562). *จีนเฮีย เอ็นโลกกับแนวทางการศึกษาเพศสภาพในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญสุดา พลเสน. (2560). *โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมกับการแพร่ขยายของวัฒนธรรมสมัยนิยมอเมริกัน: กรณีศึกษาเครือข่ายธุรกิจอาหารจานด่วนในประเทศบรูไนดารุสซาลาม* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญ์อาภา พิศุทธิ์เศรณี (2560). *วิวัฒนาการของอาเซียน: สู่การเป็นประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน?* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรารณ พรหมรัตน์. (2543). *ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอาเซียนทางด้านความมั่นคง: ศึกษากรณีจีนเข้าร่วมการประชุมอาเซียน ว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศาสตร์ ชัยวรพร. (2549). *แนวคิดหลังสมัยใหม่กับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: ศึกษาของริชาร์ด เค แอชลีย์* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิปดี นพประเสริฐ. (2560). *อนุรักษ์นิยมไทยกับนโยบายต่างประเทศ (พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2521)* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุทธาวีร์ ลีสุวรรณ. (2550). *สังคมนิยมของฮานส์ มอร์เกนธอ: ศึกษากรณีงานของมอร์เกนธอ ว่าด้วยนโยบายต่างประเทศสหรัฐอเมริกา* (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ศุภมิตร ปิติพัฒน์. (2550). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: พัฒนาการและความก้าวหน้าขององค์ความรู้ (คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์) (รายงานการวิจัย)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เศรษฐ์ เหราปัตย์. (2502). *การลัตยابันสนธิลัญญา (วิทยานพนธรัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- สมโชค สวัสดิ์รักษ์. (2538). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า: ศึกษากรณปัญหาชนชาติกะเหรี่ยง ค.ศ. 1988-1994 (วิทยานพนธรัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- อธิป ศิวะศาสนพงศ์. (2548). *ไทยกับการบูรณะพื้นฟูอิรัก (ภายหลังเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2546) (วิทยานพนธรัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช. (2556). *อาเซียนกับกระบวนการสร้างสถาบัน: จาก “ปฏิญญากรุงเทพฯ 1967” ถึง “กฎบัตรอาเซียน 2008” (วิทยานพนธรัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- อริญชัย วิชัญ แสงนักรธรรม. (2560). *การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำข้ามพรมแดนแบบบูรณาการ: กรณีศึกษา การบริหารจัดการอุทกภัยข้ามพรมแดนแบบบูรณาการในลุ่มน้ำกก ในช่วงปี พ.ศ. 2544-ปัจจุบัน (2559) (วิทยานพนธรัฐศาสตรมหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- อาปีติล ภูโน. (2549). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยต่ออิหร่าน: 2540-2548 (วิทยานพนธปริญญามหาบัณฑิต), คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- เอกลักษณ์ ไชยภูมิ. (2566). *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของจุดตั้งต้นการศึกษาการต่างประเทศไทย: ขนบแบบสมจัยกับแนวทางการศึกษาแบบประวัติศาสตร์. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 19(1), 231-265. <https://doi.org/10.14456/JSSNU.2023.8>*

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies. *International Studies Quarterly, 58(4)*, 647-659. <https://doi.org/10.1111/isqu.12171>
- Aydinli, E., & Aydinli, J. (2024). Exposing Linguistic Imperialism: Why Global IR Has to Be Multilingual. *Review of International Studies, 1-22*. <https://doi.org/10.1017/S0260210523000700>
- Baele, S. J., & Bettiza, G. (2021). ‘Turning’ Everywhere in IR: On the Sociological Underpinnings of the Field’s Proliferating Turns. *International Theory, 13(2)*, 314-340. <https://doi.org/10.1017/S1752971920000172>

- Colaresi, M., & Mahmood, Z. (2017). Do the Robot: Lessons from Machine Learning to Improve Conflict Forecasting. *Journal of Peace Research*, 54(2), 193-214. <https://doi.org/10.1177/0022343316682065>
- Colgan, J. D. (2016). Where Is International Relations Going? Evidence from Graduate Training. *International Studies Quarterly*, 60(3), 486-498. <https://doi.org/10.1093/isq/sqv017>
- Gentry, B., & Stojek, S. (2020). “The State” of International Studies: Curriculum Design. *PS: Political Science & Politics*, 53(2), 349-354. <https://doi.org/10.1017/S1049096519002191>
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press.
- Gilens, M. (2000). *Why Americans Hate Welfare: Race, Media, and the Politics of Antipoverty Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hogan, J. (2006). Letters to the Editor in the ‘War on Terror’: A Cross-National Study. *Mass Communication and Society*, 9(1), 63-83. https://doi.org/10.1207/s15327825mcs0901_4
- Hug, S. (2018). Examples of Quantitative Data Processing in International Relations. In Devin, G. (Ed.). *Resources and Applied Methods in International Relations* (pp. 125-138). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61979-8_9
- Kesboonchoo Mead, K., & Poonkham, J. (2019). The End of Thai International Relations?: A Plea For the Empirical Foundations of Critical Theory. In Na Thalung, C., Jayanam, S., & Poonkham, J. (Eds.). *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-fields* (pp. 240-258). New York: Routledge.
- King, C. (2015, July 1). The Decline of International Studies: Why Flying Blind is Dangerous. *Foreign Affairs*, 94(4), 88-98. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/decline-international-studies>
- Kristensen, P. M. (2016). Discipline Admonished: On International Relations Fragmentation and the Disciplinary Politics of Stocktaking. *European Journal of International Relations*, 22(2), 243-267. <https://doi.org/10.1177/1354066115586206>

- Lake, D. A. (2013). Theory is Dead, Long Live Theory: The End of the Great Debates and the Rise of Eclecticism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 19(3), 567-587. <https://doi.org/10.1177/1354066113494330>
- Levy, J. S. (2008). Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inference. *Conflict Management and Peace Science*, 25(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/07388940701860318>
- Na Thalang, C. (2019). Why are Conceptual and Theoretical Discussions More Common in Thai Politics Than in IR in Thailand?: Comparing and Reflecting on the State and Status of Politics and IR in Thailand. In Na Thalang, C., Jayanam, S., & Poonkham, J. (Eds.). *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-fields* (pp. 230-239). London and New York: Routledge.
- Na Thalang, C. (2022). Advancing Global IR from a Thai Perspective: Opportunities for Pre-theorization and Conceptualization. *Contemporary Southeast Asia*, 44(2), 250-273.
- Prasirtsuk, K. (2009). Teaching International Relations in Thailand: Status and Prospects. *International Relations of the Asia-Pacific*, 9(1), 83-105. <https://doi.org/10.1093/irap/lcn018>
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. London: SAGE.
- Sil, R., & Katzenstein, P. J. (2010). Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms Across Research Traditions. *Perspectives on Politics*, 8(2), 411-431. <https://doi.org/10.1017/S1537592710001179>
- Thomas, K. (2024). The Advent of Survey Experiments in Politics and International Relations. *Government and Opposition*, 59(1), 297-320. <https://doi.org/10.1017/gov.2022.36>
- Wang, H., & Wang, X. (2023). Sentiment Analysis of Tweets and Government Translations: Assessing China's Post-COVID-19 Landscape for Signs of Withering or Booming. *Global Media and China*, 8(2), 213-233. <https://doi.org/10.1177/20594364231181745>

วิพากษ์ “สุวรรณภูมิ” จากมุมมองประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ในจีน¹

สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์²

วันที่รับบทความ: 7 กันยายน 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 9 ธันวาคม 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 11 ธันวาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้แบ่งเป็น 2 ส่วนสำคัญ คือ 1) ส่วนแรกของบทความมุ่งวิพากษ์สุวรรณภูมิในฐานะกรอบมโนทัศน์ทางความรู้ เพื่อนำไปสู่การมองสุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือทางวิชาการที่ยืดหยุ่น ที่ช่วยให้หลุดพ้นการมุ่งค้นหาอาณาจักรสุวรรณภูมิว่าอยู่ที่ใด และขณะเดียวกันการมองสุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือทางวิชาการที่ยืดหยุ่นอาจช่วยให้หลุดพ้นกรอบอาณาบริเวณศึกษาที่ยึดพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทับเข้าทับกับสุวรรณภูมิอย่างแข็งทื่อ 2) ส่วนที่สองของบทความนำเสนอขยายความการใช้กรอบมโนทัศน์สุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือทางวิชาการที่ยืดหยุ่น ด้วยการอ่านการสร้างความรู้จากจีนที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิอย่างสำคัญคือ ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทในจีน โดยเฉพาะชนชาติไต การอ่านการสร้างความรู้ดังกล่าวในเชิงวิพากษ์ จะช่วยฉายให้เห็นการเมืองของความรู้ ตลอดจนการเชื่อมวางและรักษาระยะห่างของจีนกับการเป็นส่วนหนึ่งหรือไม่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้สุวรรณภูมิที่รัฐไทยส่งเสริม รวมทั้งนัยสำคัญของความรู้ดังกล่าวต่อการก่อรูปของชาติจีน กล่าวโดยสรุปนอกจากการชวนคิดเกี่ยวกับสุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือทางความรู้แล้ว บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษามุมมองทางความรู้ที่จีนมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไท โดยเฉพาะชนชาติไต ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์สุวรรณภูมิและไทยมักเชื่อมต่อกับกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว

คำสำคัญ: สุวรรณภูมิ, ชนชาติไต, ความรู้จากจีน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัยการศึกษาเชิงเปรียบเทียบสถานการณ์การสร้างความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิในจีนและลาว ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสถาบันสุวรรณภูมิศึกษา วิทยาลัยศึกษาด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย ผู้วิจัยเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยและรับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจีน บทความนี้ปรับปรุงเน้นนำเสนอส่วนที่เกี่ยวข้องกับจีนในที่นี้ ขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัย จางอี้ (张毅) นักศึกษาปริญญาเอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยครุศาสตร์หัวตง สำหรับการช่วยค้นคว้าแหล่งข้อมูลภาษาจีน

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 อีเมล: sittithep.e@cmu.ac.th

Criticizing “Suvarnabhumi” from the Perspective of Chinese Ethnohistory

Sittithev Eaksittipong³

Received: 7 September 2024

Revised: 9 December 2024

Accepted: 11 December 2024

Abstract

This research article is divided into two main sections. 1) The first section critiques the concept of Suvarnabhumi as a framework, arguing that it can serve as a flexible academic tool that helps avoid the cliché of merely searching for the geographic location of the Suvarnabhumi Kingdom. By viewing Suvarnabhumi in this way, scholars can move beyond the rigid compartmentalization of area studies, where Suvarnabhumi is often equated with the strict geographic boundaries of Southeast Asia. 2) The second section builds on this idea by exploring Chinese knowledge related to Suvarnabhumi, specifically knowledge about Tai-speaking ethnic groups, with a focus on the Dai people. A critical reading of the creation of this knowledge uncovers the politics of knowledge production and China's stance toward Suvarnabhumi, as promoted by the Thai state—whether China seeks to connect with or distance itself from this narrative. At the same time, this analysis highlights the role such knowledge plays in the formation of the Chinese nation. In summary, this article proposes the use of Suvarnabhumi as a conceptual tool, while also focusing on how China produces knowledge about Tai-speaking ethnic groups, particularly the Dai, which are frequently connected to Suvarnabhumi and ancient Thai history.

Keywords: Suvarnabhumi, The Dai, Knowledge from China

³ Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200.
E-mail: sittithev.e@cmu.ac.th

1. บทนำ

การก่อตั้งวิทยาลัยทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย (Thailand Academy of Social Sciences, Humanities and Arts: TASSHA) หรือธัชชา เมื่อ ค.ศ. 2020 โดยมีสถาบันสุวรรณภูมิเป็นหนึ่งในหน่วยงานภายใต้กำกับได้ส่งผลกระทบต่อการวิจัยและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิที่เป็นไปอย่างคึกคักผ่านการให้ทุนสนับสนุนของสถาบัน อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการผลิตและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิไม่ใช่เรื่องใหม่ ตลอดระยะเวลาประวัติศาสตร์การสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิมีส่วนสำคัญในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโลกภายนอก

นับแต่กลางศตวรรษที่ 19 การศึกษาเกี่ยวกับสุวรรณภูมิได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญสำหรับนักวิชาการอุษาคเนย์และตะวันตกที่พยายามสืบหาความรู้เกี่ยวกับอดีตที่ยาวไกลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และพัฒนาการของรัฐแต่ละแห่งในภูมิภาคนี้แต่ยุคโบราณ นักวิชาการโดยเฉพาะจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับสุวรรณภูมิและประวัติศาสตร์ในยุคแรกเริ่มของแต่ละรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเชื่อมกับกระแสธารของศาสนา วัฒนธรรม และการค้าภายในสุวรรณภูมิ ตลอดระยะเวลาประวัติศาสตร์นับแต่รัฐสมัยใหม่เริ่มก่อตัวขึ้น องค์ความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองบริบททางสังคมการเมืองเฉพาะในแต่ละยุคสมัยนักวิชาการและปัญญาชนจากภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะไทย พม่า และกัมพูชา ต่างใช้ประวัติศาสตร์ยุคโบราณเป็นเครื่องมือในการรื้อชาตินิยมผ่านอดีตอันรุ่งโรจน์ของชาติในฐานะศูนย์กลางของสุวรรณภูมิ ขณะที่นักวิชาการไทยหลายท่านต่างระบุถึงไทยในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักรสุวรรณภูมิ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545) อาณาจักรสุวรรณภูมิกลับถูกให้ภาพว่าเป็นอาณาจักรเขมรจากมุมมองของกัมพูชา (Taing, 2018) ส่วนนักวิชาการพม่าก็กล่าวอ้างถึงสะเทิม และบิลินในตอนใต้ของพม่าว่าเป็นศูนย์กลางของสุวรรณภูมิ (Thein, 2012)

กระทั่งปัจจุบัน การผลิตความรู้โดยสถาบันสุวรรณภูมิภายใต้ ธัชชา ก็มุ่งตอบสนองบริบททางสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้ภาวะข้ามชาติมีความสำคัญมากขึ้น ในกรณีของไทยการถกเถียงเกี่ยวกับสุวรรณภูมิในเชิงวิชาการจึงเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน และเกี่ยวพันกับบริบททางสังคมและการเมืองอย่างลึกซึ้ง แม้ในปัจจุบันนักวิชาการไทยจะเริ่มมองสุวรรณภูมิ ในฐานะภูมิภาคมากกว่าการพยายามปักหมุดหมายสุวรรณภูมิในฐานะพื้นที่ที่ผูกติดกับประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะไทย อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปการศึกษาและการมองสุวรรณภูมิทั้งในฐานะ “พื้นที่” และ “ยุคสมัย” มักถูกพิจารณาจากมุมมองชาตินิยมที่มีไทยเป็นศูนย์กลาง และมองออกไปยังโลกภายนอก กระทั่งนักวิชาการ

บางส่วนตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อการวิจัยภายใต้กรอบคิดสุวรรณภูมิว่าควรจะดำเนินต่อไปหรือไม่ (Phanomvan, 2018) นอกจากนี้ ด้วยข้อจำกัดของหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ ถูกผลิตขึ้นจากนักเดินทางทางทะเลในยุคโบราณ และความพยายามในการเชื่อมต่อไทยกับ โลกกว้างผ่านการค้าทางไกลและการเคลื่อนไหวของวัตถุและผู้คน การศึกษาเกี่ยวกับสุวรรณภูมิ ส่วนมากจึงมักมุ่งไปยังพื้นที่ภาคพื้นทะเลและความสัมพันธ์อันเกิดจากการค้าทางทะเล เป็นสำคัญจนทำให้ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ทางบกค่อนข้างจำกัด

ภายใต้ข้อถกเถียงต่างๆ ข้างต้น บทความวิจัยนี้ชวนถกเถียงว่าวงวิชาการไทยจะสามารถใช้ “สุวรรณภูมิ” ในฐานะเครื่องมือทางวิชาการได้อย่างไร การชู “สุวรรณภูมิ” แทน “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณ” ส่งผลและมีความหมายอย่างไร นอกจากนี้ ผู้วิจัยยัง พยายามเสนอแนวทางใหม่ที่เป็นไปได้ในการศึกษาสุวรรณภูมิผ่านกรอบวิธีคิดที่มองจากโลก ภายนอกกลับเข้ามาয়สุวรรณภูมิด้วยสายตาของคนอื่นที่ไม่ใช่ไทย โดยเฉพาะมุมมองจากจีน ที่ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก หากการชู “สุวรรณภูมิ” แทน “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุคโบราณ” มีจุดประสงค์เพื่อก้าวข้ามผ่านกรอบอาณาบริเวณศึกษาที่ตีกรอบแบ่งพื้นที่ภูมิภาค อย่างแข็งทื่อ รวมทั้งขาคตินิยมที่คับแคบจนนำไปสู่ความขัดแย้งมากกว่าความร่วมมือ การทบทวนการสร้างความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทในจีน โดยนักวิชาการจีน น่าจะทำให้เห็นการเชื่อมต่อและความซับซ้อนของความรู้ข้ามพรมแดน รวมทั้งการเชื่อมโยง และรักษาระยะห่างของจีนกับองค์ความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิที่ไทยสร้าง รัฐของกลุ่มคนที่ใช้ ภาษาตระกูลไทมีส่วนอย่างสำคัญในการก่อรูปสุวรรณภูมิ และการทำความเข้าใจมุมมองของจีน จะช่วยให้ไทยสามารถกำหนดทิศทางในการสัมพันธ์กับจีนผ่านความรู้สุวรรณภูมิได้อย่างรัดกุม ด้วยความรู้เกี่ยวกับรัฐไทโบราณรวมทั้งกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไทในจีนมีส่วนสำคัญทั้งในการก่อรูป ของชาติจีน

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

(1) วิพากษ์กรอบคิดสุวรรณภูมิในวงวิชาการไทยเพื่อเสนอแนวทางที่เป็นไปได้สำหรับการใช้สุวรรณภูมิเป็นเครื่องมือทางในทางวิชาการ อันจะนำไปสู่การต่อยอดเพื่อการใช้ประโยชน์ สาธารณะต่อไป

(2) นำเสนอและวิเคราะห์การผลิตความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไท ในจีน เพื่อฉายให้เห็นการเชื่อมโยงและรักษาระยะห่างของจีนกับการเป็นส่วนหนึ่งหรือไม่เป็นส่วน หนึ่งของความรู้สุวรรณภูมิ รวมทั้งนัยสำคัญของความรู้ดังกล่าวต่อการก่อรูปของชาติจีน

3. ขอบเขตและวิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะแนวพินิจหลังอาณานิคม (Post-Colonial Approach) เพื่อศึกษาและวิพากษ์การและก่อตัวของกรอบคิดสุวรรณภูมิในวงวิชาการไทย พร้อมคลี่คลายการเมืองของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิ ผ่านการอ่านงานวิชาการในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนบริบททางสังคมและการเมืองของยุคสมัย นอกจากนี้ งานวิจัยชิ้นนี้ยังใช้วิธีการเดียวกันเพื่อฉายให้เห็นการเมืองของความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทในจีน อันเป็นกระจกสะท้อนที่ทำให้เห็นการเชื่อมโยงและรักษาระยะห่างของการเป็นส่วนหนึ่งหรือไม่เป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ

4. ทบทวนวรรณกรรม

หลากมุมมองว่าด้วยสุวรรณภูมิและข้อวิพากษ์

4.1 สุวรรณภูมิภายใต้กระแสอาณานิคม

นับแต่กลางศตวรรษที่ 19 ชนชั้นนำและปัญญาชนได้เริ่มผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิเพื่อตอบสนองต่อบริบททางสังคมและการเมืองในแต่ละยุคสมัย การจุดประกายความสนใจที่มีต่อสุวรรณภูมิเริ่มจากการเชื่อมต่ออดีตกาลอันไกลโพ้นกับการเผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมิ พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ เชื่อมต่อสยามกับยุคทองของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยพระเจ้าอโศกมหาราชผ่านพระราชวินิจฉัยที่ว่าพระปฐมเจดีย์เป็นสถูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปยังดินแดนต่างๆ นอกจากนี้ ยังทรงอ้างหลักฐานโบราณคดีคือ จารึกคาถา เย ธัมมา ซึ่งพบบริเวณพระปฐมเจดีย์ว่าเก่าแก่จนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2504) ฐานความรู้ที่เริ่มเชื่อมต่อสยามกับยุคทองในอดีตของการเป็นอาณาจักรสุวรรณภูมิที่ปรากฏในเอกสารอินเดียนี้ จึงนำมาสู่การสร้างความรู้โยงให้อาณาจักรสุวรรณภูมิอยู่ในแผ่นดินสยาม โดยมีนครปฐมเป็นศูนย์กลางในเวลาต่อมา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 7) Revire วิพากษ์การผลิตสร้างความรู้ดังกล่าวว่าเกิดขึ้นภายใต้การรุกรานของอาณานิคม ที่ส่งผลคุกคามทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ จนส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำต้องทรงสร้างความรู้ดังกล่าวพร้อมกับการบูรณะพระปฐมเจดีย์เพื่อเน้นย้ำอัตลักษณ์พุทธศาสนาของชาวสยามที่มีมาแต่โบราณกาล พระราชกรณียกิจดังกล่าวยังเป็นการสร้างพระราชอำนาจและความชอบธรรมให้กับพระองค์ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก (Revire, 2018, pp. 191-193)

ในระยะต่อมากรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2457) ได้ทรงสานต่อการผลิตสร้างความรู้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (2555) ซึ่งให้เห็นว่ากรมพระยาดำรงฯ ทรงอาศัยข้อมูลหลักฐานโบราณคดี เอกสาร การตีความเชื่อมโยงชื่อนามเมือง และตีความชำระงานเขียนของนักวิชาการตะวันตก โดยเฉพาะ Rhys David นักวิชาการด้านภาษาบาลี และพุทธศาสนา เพื่อต่อยอดความรู้อันเกิดจากพระราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างเป็นระบบ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2555, น. 40-48) รุ่งโรจน์ยังชี้ให้เห็นว่านอกจากต่อยอดพระราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่านครปฐมมีความเกี่ยวข้องกับการเป็นศูนย์กลางสุวรรณภูมิในแผ่นดินสยาม กรมพระยาดำรงฯ ยังทรงขยายความเชื่อมโยงเมืองโบราณอื่นๆ ในภาคกลางที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีเข้ากับสุวรรณภูมิ ทั้งนี้รุ่งโรจน์ยังตั้งข้อสังเกตว่าพระนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงฯ ที่ต่อยอดว่าอาณาจักรสุวรรณภูมิอยู่ในดินแดนไทย ผ่านการเป็นสถานที่ประดิษฐานพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชานี้ เป็นโครงเรื่องที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันผ่านนักวิชาการรุ่นหลัง จนกล่าวได้ว่ากรมพระยาดำรงฯ เป็นผู้มีความรู้ต่อ “สุวรรณภูมิศึกษา” อย่างแท้จริง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2555, น. 66) การผลิตสร้างความรู้ของกรมพระยาดำรงฯ เกิดขึ้นภายใต้บริบทที่สยามเผชิญความท้าทายจากอาณานิคม และขณะเดียวกันยังอยู่ในช่วงการก่อร่างสร้างตัวของรัฐสมัยใหม่ สายชล สัตยานุรักษ์ (2557) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการผลิตสร้างความรู้ของพระองค์ รวมถึงความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เน้นความดีงามของสยามแต่ครั้งโบราณนั้นมุ่งจรรโลงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้มั่นคงและยั่งยืน (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น. 318) นอกจากนี้ การที่พระองค์ได้รับการสถาปนาเป็น “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” ยังส่งผลให้ความรู้ที่พระองค์ทรงสร้างได้รับการยอมรับในฐานะ “ความรู้อันถูกต้อง” ตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น. 327)

4.2 สุวรรณภูมิกับโบราณคดีในกระแสสงครามเย็น

การผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในช่วงสงครามเย็น โดยในระยะนี้องค์ความรู้อันเกิดจากการสร้างสรรค์โดยนักโบราณคดีได้เข้ามา มีบทบาทอย่างสำคัญ หากภาพของสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนแห่งพุทธศาสนาได้ถูกเน้นย้ำในช่วงก่อร่างสร้างตัวของรัฐสยาม ภายใต้กระแสคุกคามของอาณานิคม ในช่วงสงครามเย็น ภาพของสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนแห่งการค้าอันมั่งคั่งและสันติได้เริ่มถูกขับเน้นให้มีความโดดเด่นมากขึ้น ท่ามกลางบริบททรายล้อมประเทศไทยที่ความวุ่นวายทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ได้สร้างความวิตกกังวลให้กับผู้คน

ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 หนังสือ *สุวรรณภูมิ* ของอนิต อยุ่โพธิ์ (2510) ได้ชี้ให้เห็นภาพสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนแห่งการค้าที่ผู้คนจากต่างแดนในยุคโบราณต่างมุ่งมาแสวงโชค โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณอู่ทองและนครปฐม อนิตอาศัยการตีความหลักฐานจาก จีน อินเดีย กรีก-โรมัน และลังกาเพื่อให้ภาพดังกล่าว นอกจากนี้ ในหนังสือเล่มดังกล่าวอนิตยังได้ใส่แผนที่แสดงเมืองโบราณครั้งสุวรรณภูมิ แผนที่แสดงเมืองท่าโบราณในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแผนที่แสดงที่ตั้งสถานที่และเมืองท่าตามคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต โดยสันนิษฐาน ซึ่งช่วยต่อยอดภาพสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนแห่งการค้าอันมั่งคั่งให้จับต้องได้ ต่อมา มานิต วัลลิโกดม (2521) ได้อาศัยข้อมูลหลักฐานทั้งจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ พงศาวดาร และตำนาน รวมถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เพื่อต่อยอดภาพของสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนแห่งการค้าอันมั่งคั่งโดยมีเมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลาง

อย่างไรก็ตาม Peleggi (2016) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการผลิตสร้างความรู้โบราณคดีอันเป็นฐานสำคัญที่ศรัศิกร และนักวิชาการในยุคนี้ใช้ในการสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิว่าเป็นผลผลิตของสงครามเย็น ภายใต้อิทธิพลอเมริกันที่ ต้องการต่อต้านคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาได้ส่งเสริมการสร้างความรู้ประวัติศาสตร์โบราณผ่านการส่งเสริมการขุดค้นและวิชาการด้านโบราณคดีที่ให้ภาพก่อนประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์โบราณในไทยว่ามีอารยธรรมที่มั่งคั่ง รุ่งเรือง และสันติมาอย่างยาวนาน แตกต่างจากคอมมิวนิสต์

4.3 สุวรรณภูมิหลังสงครามเย็น

เมื่อกระแสสงครามเย็นในไทยเริ่มอ่อนลงในปลายทศวรรษ 1970 เป็นต้นมาหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีน และไทย-เวียดนาม และสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านค่อนข้างพัฒนาไปในเชิงบวก ในช่วงทศวรรษ 1980 รัฐบาลได้เสนอนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า เพื่อนำไปการค้าและการลงทุนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมุ่งให้ไทยเป็นศูนย์กลางโดยเฉพาะในการเชื่อมต่อตลาดอินโดจีนและจีนตอนใต้ ระยะต่อมากระแสการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในเวทีการเมืองโลกก็ส่งผลสำคัญต่อความรู้สุวรรณภูมิที่ถูกผลิตขึ้นในไทย กล่าวได้ว่าในยุคหลังสงครามเย็น ความหมายและภาพของสุวรรณภูมิแทบจะทับซ้อนทับกับพื้นที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์เพื่อส่งเสริมการสร้างความรู้สุวรรณภูมิในฐานะทางเลือกขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่เติบโตในภูมิภาค และแตกต่างจากความรู้ตะวันตกก็เริ่มกลายเป็นกระแสเรียกร้องจนนำไปสู่การผลักดันเชิงนโยบายและการสร้างสถาบันที่ส่งเสริมการผลิตความรู้ดังกล่าว

ภาพดินแดนแห่งการค้าอันมั่งคั่งของสุวรรณภูมิที่เสนอโดยมานิต วัลลิโกดม ในช่วงสงครามเย็นได้รับการสืบทอดและขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบในงานศึกษาของศรีศักร วัลลิโกดม (2545)⁴ ที่อาศัยแหล่งข้อมูลเอกสารต่างๆ และความก้าวหน้าของความรู้ทางโบราณคดีในงาน “สุวรรณภูมิ ศูนย์กลางอยู่ในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย ยุคเหล็กในประเทศไทย: พัฒนาการทางเทคโนโลยีและสังคม ศรีศักรได้ให้ภาพสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนแห่งการค้าอันมั่งคั่ง เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างตะวันออกและตะวันตก ทั้งยังเป็นพื้นที่แห่งอารยธรรมที่ผู้คนจากดินแดนต่างๆ มาปะทะสังสรรค์กันอย่างสันติ ทั้งนี้ควรกล่าวด้วยว่าศรีศักรยังได้ใช้การผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับความรุ่งโรจน์ของสุวรรณภูมิที่มีศูนย์กลางอยู่ในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองวิจารณ์การผลิตความรู้ของตะวันตกที่ให้ภาพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ล้าหลัง “โง่และสร้างอารยธรรมของตนเองไม่ได้” (ศรีศักร วัลลิโกดม 2545, น. 125) ในแง่นี้ การผลิตสร้างความรู้สุวรรณภูมิจึงมีนัยแฝงของชาตินิยมวิชาการที่มุ่งการปลดแอกอาณานิคมทางปัญญา

ใน ค.ศ. 2002 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้จัดงานสัมมนาเรื่อง “สุวรรณภูมิ: ผู้คนและแผ่นดิน” ซึ่งให้ภาพของโอกาสและการเชื่อมต่อทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมระหว่างไทยกับประเทศในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และรวมถึงจีนตอนใต้ คำกล่าวของ พล.ต.อ.เอก สารสิน ประธานมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยในพิธีเปิดการสัมมนาดังกล่าวได้เน้นย้ำว่าสุวรรณภูมินั้น อยู่ในบริเวณประเทศไทยพม่า ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ความรู้เกี่ยวกับเพื่อนบ้านเหล่านี้จะนำสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกัน และความร่วมมือ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2546, น. 19)

ในปี ค.ศ. 2002 ปีเดียวกันกับการจัดงานเสวนาของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้รวบรวมงานพระราชนิพนธ์ พระนิพนธ์และบทความวิชาการเกี่ยวกับสุวรรณภูมิตีพิมพ์เป็นหนังสือ *สุวรรณภูมิ อยู่ที่นี่ ที่แผ่นดินสยาม* เพื่อจุดประกายส่งเสริมการศึกษาเรื่องสุวรรณภูมิซึ่งสุจิตต์ มองว่าหยุดนิ่งมานาน สุจิตต์ วงษ์เทศ (2545) เสนอว่าการค้นคว้าของนักวิชาการรุ่นใหม่ทำให้เห็นว่าสุวรรณภูมิเป็นชื่อรวมๆ ที่ “ชาวอินเดียโบราณใช้เรียกภูมิภาคอนุทวีปทั้งหมด” (น. 13) และเน้นว่า “สุวรรณภูมิไม่ใช่ชื่ออาณาจักร ไม่มีอาณาจักรสุวรรณภูมิ” (น. 6) สุจิตต์ยังเสนอให้ตั้ง สถาบันสุวรรณภูมิศึกษาด้วยสุวรรณภูมิมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมยุคแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการทำความเข้าใจเผยแพร่ความรู้ในเรื่องดังกล่าวจะช่วยสร้างอนาคตที่ดี

⁴ งานชิ้นนี้เผยแพร่อย่างจำกัดครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1997 ในรูปเอกสารประกอบการประชุมวิชาการโครงการเมธีวิจัยอาวุโส ส.ก.ว. เรื่อง ยุคเหล็กในประเทศไทย: พัฒนาการทางเทคโนโลยีและสังคม

งามของภูมิภาค (น. 14) ต่อมาในปี ค.ศ. 2004 สุจิตต์ วงเทตได้ขยายข้อเสนอดังกล่าวด้วยการตีพิมพ์งานชิ้นสำคัญสองเล่มคือ *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม สยามประเทศ* (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2547ข) และ *ชาติพันธุ์สุวรรณภูมิ บรรพชนไทยในอุษาคเนย์* (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2547ก) ซึ่งต่อมาได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มภายใต้ชื่อ *สุวรรณภูมิ ต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย* (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549) นอกจากนี้ให้ภาพดินแดนแห่งอารยธรรมและการค้าที่เชื่อมโยงผู้คนหลากหลายเข้าด้วยกัน สุจิตต์ยังได้นิยามพื้นที่สุวรรณภูมิที่ทับซ้อนไปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม ขอบเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของสุจิตต์นั้น คือการพิจารณาจากสังคมและวัฒนธรรมเมื่อ 3,000 ปีที่แล้วซึ่งครอบคลุมไปถึงจีนตอนใต้ บริเวณมณฑลยูนนาน กวางสี และกวางตุ้ง แคว้นอัสสัมของอินเดีย และหมู่เกาะทางตอนใต้ เช่น หมู่เกาะในอินโดนีเซีย ติมอร์ และบรูไน

ข้อเสนอที่ริเริ่มโดยสุจิตต์ในเรื่องการผลิตความรู้สุวรรณภูมิเพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการเชื่อมต่อกับผู้คนภายนอกโดยมีไทยเป็นศูนย์กลางมีความชัดเจนมากขึ้นในงานของประเวศ วะสี (2554) เรื่อง *ยุทธศาสตร์อารยธรรม อารยธรรมสุวรรณภูมิ* ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 2011 โดยสำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ในงานชิ้นนี้ประเวศเห็นว่าประเทศไทยมีจุดแข็งทางอารยธรรม เพราะอยู่กลาง 3 อารยธรรมใหญ่คือ สุวรรณภูมิ จีน และอินเดีย ดังนั้น ประเทศไทยควรใช้จุดแข็งยุทธศาสตร์อารยธรรมดังกล่าว ลงทุนค้นคว้าวิจัยสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อให้เกิดสำนึกร่วมของคนในภูมิภาคเป็นยุทธศาสตร์อารยธรรมสุวรรณภูมิ ที่สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับมหาอำนาจ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา โดยยุทธศาสตร์อารยธรรมสุวรรณภูมินี้จะทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ประเวศยังเชื่อมต่อยุทธศาสตร์สุวรรณภูมิกับชาตินิยมวิชาการ ด้วยการให้ภาพกรอบคิดแบบตะวันตกที่กำกับโดยวิธีคิดตะวันตกภายใต้ทุนนิยมและความคิดกรอบเขตแดนที่แข็งที่อานนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้คนและประเทศ ซึ่งแตกต่างจากยุทธศาสตร์อารยธรรมสุวรรณภูมิที่ประเวศเชื่อว่าจะนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่าแนวคิดตะวันตก

ในระยะต่อมารัฐบาลไทยโดยกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ซึ่งต่อมาจะรวมเข้ากับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา เป็นกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรมในปี ค.ศ. 2019) ได้เริ่มผลักดันการผลิตความรู้สุวรรณภูมิอย่างเป็นระบบผ่านการบูรณาการความรู้ทางสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์จนนำไปสู่การตีพิมพ์หนังสือสำคัญของ 2 เล่มคือ *สุวรรณภูมิ อารยธรรมเชื่อมโลก* (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน), 2561) และ *Suvarnabhumi The Golden Land* (Pongpanich & Thinapong, 2019) การจัดทำหนังสือดังกล่าวมีบัญชา พงษ์พานิช เป็นหัวแรงสำคัญ ต่อมาบัญชาจะดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการคนแรกของสถาบันสุวรรณภูมิ

ศึกษา ภายใต้ รัชชา สังกัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการสร้างความรู้สุวรรณภูมิ เนื้อหาของหนังสือสองเล่มนี้ช่วยต่อยอดพลังการผลิตความรู้สุวรรณภูมิในยุคหลังสงครามเย็นอย่างเป็นระบบ

นอกจากการเพิ่มพูนความรู้ใหม่ๆ จากนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ รวมทั้งการอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาบูรณาการในการวิจัยเกี่ยวกับสุวรรณภูมิ หนังสือทั้งสองเล่มได้เน้นจุดสำคัญของการอาศัยความรู้สุวรรณภูมิเป็นเครื่องมือในการสร้าง “อารยธรรมสุวรรณภูมิ” (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (GISTDA), 2561, น. 42) เพื่อยกระดับอำนาจต่อรองและเชื่อมโยงเศรษฐกิจของประเทศไทยสู่ “ศูนย์กลางทางการค้าบนเส้นทางเชื่อมโยงพหุวัฒนธรรม” (incognita 41) กล่าวอีกนัยหนึ่งอดีตถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองปัจจุบัน โดยสุวรรณภูมิสามารถนำไป “ต่อยอดการพัฒนาประเทศในดินแดนแถบนี้ เหมือนครั้งหนึ่งที่เคยเจริญรุ่งเรืองในอดีต” (Pongpanich & Thinapong, 2019, p. 6) ทั้งนี้การสร้างความรู้ดังกล่าวยังถูกเชื่อมโยงกับคณาธิการของสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรที่ทรงพระราชทานบทพระราชนิพนธ์พระมหาชนกซึ่งระบุถึงสุวรรณภูมิ และยังทรงพระราชทานนามสุวรรณภูมิเป็นชื่อท่าอากาศยานสากลกรุงเทพแห่งที่ 2 “ทำให้บทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงโลกของ สุวรรณภูมิ มาเป็นแรงบันดาลใจในการขยายคุณค่าสู่การเป็นประตูเชื่อมโลกและดินแดน” จนทำให้เกิด “แรงกระตุ้นเพื่อฟื้นฟูอารยธรรมโบราณให้มีชีวิตขึ้นใหม่” (GISTDA, 2561, น. 41) แนวทางการดำเนินการเพื่อใช้ความรู้สุวรรณภูมิเพื่อเชื่อมโยงไทยเข้ากับโลกและพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยจะปรากฏชัดเจนในการดำเนินงานของสถาบันสุวรรณภูมิ ภายใต้รัชชาในระยะต่อมา

4.4 วิพากษ์ “สุวรรณภูมิ”

การผลิตความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิที่มีมากกว่าศตวรรษในไทย ซึ่งยังไม่ได้ถูกตั้งคำถามจากแอมมูมทฤษฎีความรู้อย่างวิพากษ์ เริ่มถูกตั้งคำถามมากขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา โดยนักวิชาการซึ่งมองสุวรรณภูมิผ่านแว่นประวัติศาสตร์นิพนธ์ มุมมองที่แตกต่างนี้ช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ในยุคก่อนหน้าที่ถูกสร้างสรรค์โดยนักโบราณคดีและนักวิชาการสาขาอื่นๆ ซึ่งอาศัยข้อมูลหลักฐานที่ฉายให้เห็นอดีตอันน่าตื่นตาของสุวรรณภูมิ แต่ยังไม่ได้ตั้งคำถามต่อโครงเรื่องในแต่ละยุคสมัยที่เข้ามากำกับกับการสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิ

ใน “จินตนาการ ‘สุวรรณภูมิ’” พจนก กาญจนจันทร์ (2555) ได้ชี้ชวนให้พิจารณาความหมายของ “สุวรรณภูมิ” ว่ามีการเลื่อนไหลไปตลอดระยะเวลาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทวิชาการไทย สำหรับพจนก ความหมายของสุวรรณภูมิที่ถูกสร้างในวงวิชาการไทย

มีความเคลื่อนไหวโดยมีจุดเน้นของการเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาที่พุทธศาสนาจากอินเดียเข้ามาเผยแพร่ และดินแดนแห่งการค้าที่มั่งคั่ง ตามแต่ละช่วงเวลา ทั้งในระยะต่อมายังถูกใช้ทาบทับแทนพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้บริบทที่กระแสอาเซียนทวีความสำคัญมากขึ้น พจนกได้เริ่มวางความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิลงในบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัยนับแต่ศตวรรษที่ 19 เพื่อคลี่ให้เห็นพัฒนาการของความหมายสุวรรณภูมิ และพยายามชี้ชวนว่าวงวิชาการไทยยังไม่ควรสรุปที่ทักว่าสุวรรณภูมิหมายถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ ข้อถกเถียงที่ว่าสุวรรณภูมิหมายถึงที่ใดอาจไม่มีวันจบสิ้น เพราะอาจไม่มีทางพิสูจน์ความจริงได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับสุวรรณภูมิควรมีอยู่ต่อไปเพราะความรู้มีพลวัต นอกจากนี้ การทำความเข้าใจสุวรรณภูมิอย่างวิพากษ์อาจเผยให้เห็นมิติการเมืองของความรู้ที่อดีตถูกจัดการ และช่วยให้วงวิชาการเห็นภาพที่ซับซ้อนและรอบด้านมากขึ้นกว่าการยึดติดกับมุมมองได้อย่างสถิต

ในแง่เดียวกัน พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา (Phanomvan, 2018) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิว่าเปรียบเสมือนการแข่งขันกีฬาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ชาติต่างๆ พยายามอ้างการเป็นที่ตั้งของอาณาจักรสุวรรณภูมิ พร้อมกับตั้งคำถามต่อสุวรรณภูมิในฐานะมโนทัศน์ทางประวัติศาสตร์ว่าเต็มไปด้วยปัญหามานานับการโดยเฉพาะการมีที่มาจากมุมมองที่เน้นตัวแสดงภายนอกในฐานะพลังสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นการค้า เทคโนโลยี และแม้แต่การก่อตัวของรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งมุมมองนี้จึงเปรียบเสมือนการเน้นว่าพัฒนาการทางวัฒนธรรมอันซับซ้อนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากอิทธิพลจากภายนอก ขณะเดียวกันพชรพรยังตั้งคำถามต่อการอ้างอิงเอกสารโบราณทั้งจากอินเดียและกรีก-โรมันที่นักวิชาการนำมาอ้างเพื่อพิสูจน์ถึงการมีอยู่ของสุวรรณภูมิว่าอาจไม่สะท้อนถึงภูมิศาสตร์ที่แท้จริง หากแต่เป็นเพียงภาพสะท้อนวิธีคิดของผู้คนจากแต่ละพื้นที่ ณ บริบทเฉพาะของเวลาดังนั้น การศึกษาเพื่อหาที่ตั้งอาณาจักรสุวรรณภูมิว่ามีจริงหรือไม่และอยู่ที่ไหนจึงอาจไม่ใช่ประเด็นสำคัญ เท่ากับการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับสุวรรณภูมิจากพื้นที่ต่างๆ ในฐานะคติชนเพื่อทำความเข้าใจมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อันหลากหลายในไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แม้ว่าพจนก และพชรพร ต่างมีจุดร่วมกันในแง่การมองสุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือแสวงหาความรู้มากกว่าคำถามที่ต้องการคำตอบสำเร็จรูปว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ทว่าทั้งพจนก และพชรพรก็ยังไม่ได้พิจารณาความเป็นไปได้ในการใช้สุวรรณภูมิเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ หากคำถามสำคัญข้อหนึ่งคือสุวรรณภูมิสามารถใช้ทาบทับหรือแทนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้หรือไม่ การพิจารณาปมปัญหาที่ผูกติดกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจช่วยคลี่คลายข้อถกเถียงดังกล่าว พร้อมเผยให้เห็นความเป็นไปได้ของการใช้สุวรรณภูมิในฐานะ

เครื่องมือแสวงหาความรู้ ซึ่งจะช่วยให้การผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิมีความลึกซึ้งมากขึ้น นอกจากนี้ การมองสุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือแสวงหาความรู้ ที่พ้นไปจากมุมมองชาตินิยมที่มองไทยเป็นศูนย์กลาง อาจทำให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโลกกว้างมากขึ้น

5. อภิปรายผลการวิจัย

5.1 มองสุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือทางความรู้

ในหนังสือ *Locating Southeast Asia: Geographies of Knowledge and Politics of Space* (Kratoska, 2005) ซึ่งรวมบทความทบทวนภูมิศาสตร์ของความรู้และการเมืองในการนิยามพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้เขียนต่างชี้ให้เห็นว่าสำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว พวกเขาขาดสำนึกร่วมกันถึงความเป็นสมาชิกของชุมชนดังกล่าว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นจากมุมมองภายนอกไม่ว่าจะเป็นจีน ญี่ปุ่น หรือตะวันตก รวมทั้งขอบเขตของพื้นที่ก็ไม่ได้สถิตแต่เปลี่ยนตามมุมมองและยุคสมัย เช่น นักวิชาการบางส่วนก็เสนอให้มองจีนตอนใต้ในฐานะส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนึกร่วมของการเป็นสมาชิกชุมชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น กล่าวโดยสรุป อัตลักษณ์ ความรู้ และหน่วยร่วมในฐานะภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 20 นี้เอง ความรู้และขอบเขตของพื้นที่นี้ก็มีความเลื่อนไหลตลอดเวลา ดังนั้น การใช้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะเครื่องมือทางวิชาการ จึงเป็นสิ่งที่ควรใช้ความละเอียดอ่อนและระมัดระวัง ผู้เขียนเสนอให้มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะเครื่องมือที่มีความยืดหยุ่น (Contingent Device) ที่อาจเหมาะสมใช้ประยุกต์ได้กับบริบทต่างๆ แต่อาจจะไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือในบริบทเฉพาะแบบหนึ่ง คุณค่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะเครื่องมือทางวิชาการอยู่ที่การทำให้องค์กรเห็นภาพรวมของหน่วยที่ใหญ่กว่ารัฐชาติ ทั้งยังกระตุ้นให้เกิดการมองเปรียบเทียบและเชื่อมโยง อันนำไปสู่การทำความเข้าใจและอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ที่ซับซ้อน

ธงชัย วินิจจะกูลซึ่งเป็นหนึ่งในผู้เขียนบทความใน *Locating Southeast Asia* ได้ทบทวนสถานภาพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาในประเทศไทย และตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจซึ่งนำไปสู่การวางเทียบมโนทัศน์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับมโนทัศน์สุวรรณภูมิ (Winichakul, 2005) ธงชัยเสนอว่าเฉกเช่นเดียวกับ เอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่ถูกสร้างจากภายนอก สุวรรณภูมิก็เป็นมโนทัศน์จากภายนอกที่สร้างโดยผู้คนในเอเชียใต้และเอเชียตะวันตก ทั้งยังไม่ได้มีการนิยามขอบเขตแน่นอนมากกว่าเป็นมโนทัศน์ที่ให้ภาพ

ความรุ่งเรืองในอดีตซึ่งอาจจะเน้นมิติทางศาสนามากกว่าเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม นับแต่ทศวรรษ 1980 ภายหลังจากสงครามเย็นเริ่มสิ้นสุดลง การค้าและความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคและระดับโลกกลายเป็นประเด็นสำคัญ มโนทัศน์สุวรรณภูมิที่เน้นภาพอดีตอันรุ่งเรืองและเน้นประเทศไทยในฐานะศูนย์กลางของภูมิภาคอันรุ่งเรืองและมีความเป็นโลกาภิวัตน์ในอดีตนี้ ได้ถูกชูขึ้น (Winichakul, 2005, pp. 116, 124)

หากมองในเชิงเปรียบเทียบทั้งมโนทัศน์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสุวรรณภูมิต่างมีจุดร่วมจากการถูกสร้างจากผู้คนภายนอกภูมิภาค นอกจากนี้ ขอบเขตพื้นที่ทั้งของสุวรรณภูมิและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีความสับสนไหลตลอดระยะเวลาประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าสุวรรณภูมิค่อนข้างมีความเฉพาะในแง่ของการผูกติดกับยุคสมัยโบราณมากกว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งมีความเป็นการเมืองมากกว่า โดยเฉพาะในยุคสมัยหลังสงครามเย็นที่สุวรรณภูมิถูกนำไปเชื่อมต่อกับนโยบายการพัฒนาของชาติ และวิชาการชาตินิยม นอกจากนี้ ธรรมชาติของการผลิตความรู้ในวงวิชาการไทยที่ยึดติดกับโลกทัศน์เฉพาะแบบหนึ่งได้นำไปสู่การสร้างความรู้ที่ให้ภาพไทยในฐานะศูนย์กลางของสุวรรณภูมิไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การตระหนักถึงข้อจำกัดเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิทั้งในเชิงวิชาการและประโยชน์ต่อสาธารณะผ่านการกำหนดนโยบายต่างๆ การใช้สุวรรณภูมิในฐานะเครื่องมือทางวิชาการจึงควรเป็นไปด้วยความระมัดระวังเพื่อป้องกันการตกอยู่ในกับดักทางความรู้ที่สร้างข้อจำกัดจนนำไปสู่การละเลยมุมมองเชิงเปรียบเทียบที่อาจให้ภาพและความเข้าใจต่อประเด็นสำคัญที่วงวิชาการยังไม่ได้ตระหนักถึงมาก่อน

กล่าวอีกนัยหนึ่งการมอง “สุวรรณภูมิ” ในฐานะเครื่องมือทางความรู้ที่ยึดหยุ่นควรตระหนักว่าในด้านหนึ่ง “สุวรรณภูมิ” ซึ่งเป็นกรอบคิดนามธรรม มีสถานะเป็นสัญลักษณ์ที่ล่องลอยอย่างอิสระ (Free-floating signifier) ซึ่งความหมายสามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามบริบทสังคมการเมือง เช่นเดียวกับ “เอเชีย” ซึ่ง Anthony Milner และ Deborah Johnson (2001) เสนอให้มองความเปลี่ยนแปลงของความหมายและนัยสำคัญต่อออสเตรเลียที่พยายามเชื่อมต่อเข้ากับ “เอเชีย” (Milner & Johnson 2001) ดังนั้น การศึกษาว่าวงวิชาการนอกประเทศไทย มองสุวรรณภูมิหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณ และประเด็นที่เกี่ยวข้องอย่างไรจึงมีความสำคัญ เพื่อเผยให้เห็นว่ามุมมองดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของไทยใน “สุวรรณภูมิ” ซึ่งสัมพันธ์กับความสัมพันธ์ต่อประเทศอื่นๆ อย่างไร

ในที่นี้ผู้เขียนทดลองเสนอการพิจารณาการสร้างความรู้เกี่ยวกับ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทในจีน การศึกษาในแง่นี้จะทำให้เห็นการเชื่อมต่อและความซับซ้อนของความรู้ข้ามพรมแดน รวมทั้งการเชื่อมโยงและรักษาระยะห่างของเงินกับการเป็นส่วนหนึ่งหรือไม่เป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ รัฐและกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทมีส่วนอย่างสำคัญในการ

ก่อรูปสุวรรณภูมิ และการทำความเข้าใจมุมมองของจีนนี้จะช่วยให้ไทยสามารถจัดความสัมพันธ์กับจีนผ่านความรู้สุวรรณภูมิได้อย่างรัดกุม ด้วยความรู้เกี่ยวกับรัฐไทโบราณรวมทั้งกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไทในจีนไม่เพียงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสุวรรณภูมิ หากยังมีมิติทางการเมืองที่ละเอียดอ่อนต่อการก่อรูปของชาติจีน และความสัมพันธ์ไทย-จีน

5.2 ตามหาสุวรรณภูมิที่(ไม่)มีอยู่ในจีน

การศึกษาเกี่ยวกับสุวรรณภูมิในวงวิชาการไทยมักอ้างอิงเอกสารจีนจากศตวรรษที่ 3 ว่ามีการระบุถึงการมีอยู่ของอาณาจักรจินหลิน ซึ่งนักวิชาการไทยและนานาชาติส่วนหนึ่งเข้าใจว่าเป็นอาณาจักรสุวรรณภูมิ อย่างไรก็ตาม Xiong Zhaoming และ Lin Ying (Xiong & Lin, 2019) นักวิชาการจีนซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้เขียนบทความลงในหนังสือ *Suvarnabhumi: The Golden Land* ที่กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นผู้จัดทำ กลับชี้ให้เห็นว่าเอกสารโบราณจีนไม่ได้ระบุถึงการมีอยู่ของสุวรรณภูมิ จินยุคโบราณรับรู้ถึงการมีอยู่ของดินแดนในแถบนี้ว่าคือ ทะเลใต้ (南洋-หนานหยาง) นอกจากนี้ Xiong Zhaoming และ Lin Ying ยังพยายามชี้ให้เห็นว่าหากพยายามค้นหาคำที่มีความหมายใกล้เคียงสุวรรณภูมิในความรู้ของวงวิชาการไทยมากที่สุดคงเป็น จินโจว (金州) หรือ สุวรรณทวีป ซึ่งถูกนำเสนอเข้าสู่โลกการรับรู้ของจีนในราวศตวรรษที่ 7 โดยพระภิกษุอี้จิง เพื่อหมายถึงสุมาตรา (Xiong & Lin, 2019, p. 116) นักวิชาการจีนทั้งสองจึงประนีประนอมกับการสร้างความรู้สุวรรณภูมิของไทยด้วยการเสนอการอ่านข้อมูลที่กระจัดกระจายจากเอกสารจีนโบราณซึ่งเป็นบันทึกการเดินทางทางเรือเป็นหลักประกอบกับการค้นพบทางโบราณคดี เพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นจินตนาการที่จีนมีต่อพื้นที่แถบนี้ก่อนศตวรรษที่ 10 ในแง่นี้นักวิชาการจีนจึงตั้งคำถามและประนีประนอมกับรอบคอบคิดสุวรรณภูมิที่รัฐบาลไทยส่งเสริม โดยนำสุวรรณภูมิไปทาบทับกับทะเลใต้ บทความดังกล่าวให้ภาพดินแดนแถบนี้ในฐานะดินแดนที่แปลกประหลาดและมั่งคั่งตามข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารโบราณ

นอกจากการอ่านเอกสารจีนโบราณ ซึ่งมักเป็นการอ้างอิงเอกสารจากการเดินทางทางทะเล ที่มีข้อจำกัดในเรื่องการให้ภาพทางการค้าและเมืองเป็นหลักแล้ว การมองความรู้จากจีนเพื่อทำความเข้าใจสุวรรณภูมิด้วยวิธีการอื่นน่าจะช่วยเติมเต็มความรู้ต่อประวัติศาสตร์ยุคโบราณในพื้นที่แถบนี้ได้ หากยึดตามนิยามสุวรรณภูมิหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณของนักวิชาการบางส่วนที่เสนอให้รวมจินตอนใต้ในฐานะส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ การทำความเข้าใจการผลิตความรู้ของจีนที่เกี่ยวข้องกับผู้คนและพลวัตของผู้คนในแถบจินตอนใต้ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทซึ่งมีความเกี่ยวพันทางวัฒนธรรมกับผู้คนในไทยและดินแดนใกล้เคียงอาจทำให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อสุวรรณภูมิมากขึ้น การทำความเข้าใจ

ทัศนคติที่วงวิชาการจีนมีต่อผู้คนเหล่านี้ น่าจะทำให้วงวิชาการไทยตระหนักถึงมุมมองที่ละเอียดอ่อนของจีน มากกว่าการพยายามสกัดข้อมูลจากเอกสารจีนเพื่อนำมาวางภายใต้วิถีคิดและโครงเรื่องแบบไทย ทั้งนี้การทำความเข้าใจการผลิตความรู้ของจีน ซึ่งเป็นมุมมองจากภายนอกยังจะทำให้เกิดการสะท้อนคิดต่อจุดยืนทางความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิในไทย พร้อมกับการทำให้เกิดการตระหนักต่อภูมิหลังของความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นจากภายนอก ซึ่งอาจนำไปสู่การปรับใช้ความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างเหมาะสม การศึกษาในที่นี้จึงเน้นการทำความเข้าใจการผลิตความรู้ทางวิชาการในจีนเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทโดยเฉพาะชนชาติไตในมณฑลยูนนาน

5.3 การผลิตความรู้ต่อไทในจีน

แม้ในยุคราชวงศ์จีนจะมีการรับรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทในทางตอนใต้ของจีน ทว่าการผลิตความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นบันทึกที่กระจัดกระจายมากกว่าการศึกษาอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ แนวคิดขงจื้อและจักรวาลวิทยาจีนในยุคราชวงศ์ยังนำไปสู่การแบ่งแยกระหว่างอารยธรรมจีนกับอนารยชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อรับรู้ถึงผู้คนต่างๆ ในโลกผ่านการแบ่งแยกระหว่างความเป็นจีนที่อารยะ และอนารยชนที่ไม่ยึดถือวัฒนธรรมจีน อนารยชนจากตอนใต้ของจีนที่ใช้ภาษาตระกูลไทปรากฏในเอกสารโบราณโดยมีนามและชื่ออาณาจักรที่หลากหลายตามบันทึกในแต่ละยุคสมัย อาทิ ผู่ (濮) ในบันทึกชั่งชู (尚書) ซึ่งเชื่อว่ารวบรวมโดยขงจื้อ อายเหลาอี (哀牢夷) และตานกั้ว (掸国)⁵ ในบันทึกโฮ่วฮั่นชู (后汉书) ซึ่งถูกเขียนขึ้นในยุคราชวงศ์หลิวซ่ง จีนฉือ (金齿) ในบันทึกซินถังชู (新唐書) จากราชวงศ์ซ่งเมื่อเข้าสู่ยุคราชวงศ์หยวนเป็นต้นมาปรากฏคำ ไป้อี้ (擺夷) เพื่อใช้เรียกกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไท (ไป๋ ฉุน, 2545, น. 124-125) ในยุคราชวงศ์ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทเป็นไปอย่างจำกัด ขณะที่คนอันมองกลุ่มคนเหล่านี้ในฐานะอนารยชน กลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไททางตอนใต้ของจีนก็มองจักรวรรดิจีนที่ห่างไกลในฐานะอาณาจักรที่ทรงพลังและศักดิ์สิทธิ์ แต่ปราศจากพิชภัย อย่างไรก็ตาม หลังการสถาปนาสาธารณรัฐจีนความสัมพันธ์ดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงพร้อมไปกับการผลิตความรู้ที่จีนมีต่อกลุ่มคนเหล่านี้เป็นระบบ (Hsieh, 1989, p. 169)

หลังการปฏิวัติซินไฮ่ ค.ศ. 1911 ที่นำไปสู่การเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ในจีนในนามสาธารณรัฐจีน การนิยามขอบเขตพื้นที่ของชาติและสมาชิกของชาติกลายเป็นประเด็นสำคัญ แนวคิดเรื่องชนชาติจีน (จงหัวหมินจู๋ 中华民族) ปรากฏขึ้นเพื่อยึดโยงผู้คนในชาติเข้าด้วยกัน มโนทัศน์จากยุคราชวงศ์ได้รับการสืบทอดและปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างชาติจีน สาธารณรัฐจีน

⁵ การอ่านตามเสียงโบราณจะออกเสียง ตาน แทนที่เสียง ฉาน ในปัจจุบัน อันหมายถึงอาณาจักรฉาน

อ้างขอบเขตอธิปไตยเหนือดินแดนที่ได้รับสืบทอดมาจากจักรวรรดิชิง อย่างไรก็ตาม การนิยามว่าใครเป็นสมาชิกของชาติเป็นประเด็นสำคัญ ด้วยขอบเขตที่กว้างใหญ่ของดินแดนจีน ความรู้ที่รัฐบาลสาธารณรัฐจีนมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นไปอย่างจำกัด ในยุคสาธารณรัฐวิธีคิดว่าชนชาติจีนประกอบด้วยชนชาติ 5 ชนชาติ คือ ฮั่น แมนจู มองโกล หุย⁶ และทิเบต ประกอบเป็นกระแสแนวคิดหลัก ชนชาติหลากหลายทางตอนใต้ของจีนถูกมองว่าเป็นเพียงชนชาติสาขาของชนชาติฮั่น (Guo, 2019, pp. 17, 21) ภายใต้แนวคิดดังกล่าวเจียงไคเช็ค ซึ่งเป็นผู้นำสำคัญในยุคสาธารณรัฐได้นิยามชาติจีนในฐานะชาติที่มีความกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันบนฐานของสังคมวัฒนธรรมอื่น ในทัศนะของเจียงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ฮั่นเป็นเพียงชนเผ่า ซึ่งตลอดระยะเวลาประวัติศาสตร์จีนได้หลอมรวมชนเผ่าเหล่านี้ให้กลายมาเป็นฮั่น ดังนั้น บรรดาคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จึงควรถูกกลืนกลายเป็นจีนผ่านกระบวนการรับวัฒนธรรมอื่น เจียงยังปฏิเสธอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจีนตอนใต้ และมองว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นเพียงสาขาของผู้สืบเชื้อสายฮั่น ภายใต้แนวทางนี้รัฐบาลท้องถิ่นในทางตอนใต้ของจีนจึงดำเนินนโยบายกลืนกลายคนชาติพันธุ์ต่างๆ ให้เป็นจีน ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ (Guo, 2019, pp. 27-28) ในสิบสองปีความขัดแย้งอันเกิดจากนโยบายดังกล่าวนำไปสู่ กระแสต่อต้านฮั่น และความวุ่นวายในช่วงทศวรรษ 1920 - ทศวรรษ 1930 (Hsieh, 1989, pp. 160-168)

การนิยามชาติจีนในยุคสาธารณรัฐรวมถึงแนวนโยบายที่รัฐควรมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นที่ถกเถียงอย่างมาก ด้วยตลอดยุคสาธารณรัฐความวุ่นวายทางการเมือง รวมทั้งแรงกดดันจากลัทธิอาณานิคมที่มีต่อพื้นที่ทางตอนใต้ของจีนส่งผลให้การสร้างชาติเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งรัฐและนักวิชาการจึงมุ่งค้นคว้าสร้างความรู้เพื่อเป็นฐานในการสร้างชาติจีน การหาความรู้ว่าจีนมีกี่ชนชาติ แต่ละชนชาติมีลักษณะและภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างไร จึงเป็นประเด็นสำคัญ ในบริบทนี้การสร้างความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทโดยเฉพาะชนชาติไตในมณฑลยูนนานจึงเกิดขึ้น

5.4 รากฐานการศึกษา

ในระยะแรกของการวางรากฐานการผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทในมณฑลยูนนาน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นมีบทบาทอย่างสำคัญ ด้วยเป็นกลุ่มคนที่มีความใกล้ชิดพื้นที่และผู้คนซึ่งอยู่ห่างไกลและยากต่อการเข้าถึงจากศูนย์กลางอำนาจจีน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

⁶ หมายถึงเฉพาะ อยุ่กูร์จากซินเจียงในขณะนั้น ไม่ได้หมายถึงชนชาติหุยในปัจจุบันที่ได้รับการจัดจำแนกโดยรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน

ซึ่งมีบทบาทสำคัญในช่วงนี้คือ เคอซู่ซุน (柯树勋) ผู้ดูแลสำนักงานบริหารชายแดนผู้ซื้อซึ่งมีที่ตั้งสำนักงานในเซอหลี่ (车里)⁷ สำนักงานของเคอมีหน้าที่รับผิดชอบครอบคลุมพื้นที่ ผู้เออร์ (普洱) ซื่อเหมา (思茅) และเขตชายแดน เคอได้ทำการสำรวจพื้นที่ชายแดนพร้อมทำแผนที่เพื่อกำหนดกรอบเขตแดน ภายใต้แรงกดดันจากอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสที่ต้องการขยายอิทธิพลเข้ายังตอนใต้ของจีน กล่าวอีกนัยหนึ่งการผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทจึงเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติจีนสมัยใหม่มาแต่เริ่มต้น

ในปี ค.ศ. 1915 เคอรวบรวมองค์ความรู้จากประสบการณ์ในพื้นที่และเอกสารต่างๆ ตีพิมพ์เป็น *สังเขปประวัติศาสตร์ผู้ซื้อ* (普思沿边志略) เพื่อเป็นคู่มือสำหรับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ชาวจีนฮั่น *สังเขปประวัติศาสตร์ผู้ซื้อ* เป็นหนังสือเล่มแรกในยุคสาธารณรัฐที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเขตพื้นที่ของกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทการสร้างความรู้ของเคอถูกกำกับโดยชาตินิยมจีนที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่พร้อมกับรัฐชาติจีน ด้วยภูมิหลังของเคอที่เป็นนักการทหาร ได้รับการศึกษาแบบขงจื้อ และปราศจากความรู้ชาติพันธุ์วิทยา เคอจึงแบ่งแยกระหว่างจีนฮั่นที่มีอารยะกับอนารยชน เคอใช้คำว่า อี้ (夷) ซึ่งแปลว่าอนารยชนแทนผู้คนที่ไม่ใช่จีนฮั่น เคอไม่ได้ให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากเท่าไรนัก ด้วยเขาเน้นการให้ภาพดินแดนในแถบนี้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติจีนมาอย่างยาวนาน ผ่านการอ้างอิงบันทึกทางประวัติศาสตร์ในยุคราชวงศ์ โดยเน้นการสงครามและการใช้กำลังทหารปราบปราม “กบฏ” ที่แข็งขันต่ออำนาจรัฐจีนนับแต่ราชวงศ์หยวน ทศณะดังกล่าวเป็นการอ้างอิงแนวคิดเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนสมัยใหม่ย้อนกลับไปในยุคโบราณที่ยังไม่มีแนวคิดดังกล่าว และพื้นที่เหล่านี้ก็ยังมีรัฐอิสระที่อยู่ไกลจากอำนาจการปกครองเบ็ดเสร็จของราชวงศ์จีน แม้ว่าเคอจะปฏิบัติงานในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาช้านาน ทว่าเขาก็กังขาต่อความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไท เคอเหมารวมว่าบรรดาอนารยชนในเขตพื้นที่ที่เขารับผิดชอบล้วนใช้ตัวอักษรพม่า นอกจากนี้ เคอยังเสนอให้มีการก่อตั้งโรงเรียนที่ใช้ภาษาจีนและสอนสังคมวัฒนธรรมจีนในพื้นที่ เพื่อพัฒนาผู้คนเหล่านี้ให้เป็นอารยชน (Ke, 2011)

นอกจากเคอแล้ว ลูกเขยของเขาคือ หลี่ฝู่อี้ (李拂一) ก็เป็นข้าราชการท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้เกี่ยวกับชนชาติไท กระทั่งนักวิชาการจีนให้การยอมรับหลี่ในฐานะผู้ริเริ่มไทศึกษาในจีน การที่หลี่เป็นคนท้องถิ่น เกิดที่เมืองผู้เออร์ ในมณฑลยูนนานทำให้เขาเข้าใจสภาพการณ์ท้องถิ่นได้อย่างดี นอกจากนี้ หลี่ยังได้รับราชการในพื้นที่สิบสองปันนา ซึ่งเข้าถึงได้ยากในยุคสมัยนั้นทำให้เขามีประสบการณ์ตรงกับชนชาติพันธุ์ไท ในปี ค.ศ. 1933 หลี่ได้ตีพิมพ์งานชิ้นสำคัญคือ *เซอหลี่* ซึ่งถือเป็นงานบุกเบิกไทศึกษาในจีน แม้จะเป็นข้าราชการ

⁷ จิงหง (景洪) หรือเชียงรุ่ง ในปัจจุบัน

ชาวฮั่น แต่หลี่กลับมีความเห็นต่อชนชาติส่วนน้อยต่างออกไป หลี่ค่อนข้างให้ความสำคัญชื่นชมชนชาติไท และเห็นว่าชาวฮั่นควรเปลี่ยนทัศนคติทำความเข้าใจพื้นที่แถบนี้ หากต้องการรักษาผู้คนและดินแดนให้พ้นจากภัยคุกคามอาณานิคม หลี่ประณามการใช้คำจีนโดยเฉพาะในยุคโบราณที่ใช้ตัวอักษรบ่งบอกการดูถูกชนชาติส่วนน้อยในฐานะอนารยชน (ไป่ ฉุน, 2545, น. 72-84) ทั้งนี้หลี่ได้จัดจำแนกให้ ไป้อี (擺夷) เย้า (徭) ซา (沙)⁸ และเกอหลัว (เคอเหลา克老) อยู่ในกลุ่มชนชาติไท (Li, 1933, pp. 52-56) หลี่เห็นว่าพื้นที่และผู้คนในแถบนี้เป็นส่วนหนึ่งของจีนมาแต่ยาวนาน หลี่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรของชนชาติไทกับจีนไปยาวไกลกว่าเคอซูซุน ด้วยการอ้างว่า เซอหลี่ ปรากฏใน อี้โจวซู (逸周书) ในนาม ฉันหลี่ (産里) การอ้างดังกล่าวทำให้หลี่สามารถโยงเชิงรุกเข้ากับประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์โจว (1046-256 ปีก่อน ค.ศ.) อย่างไรก็ตาม การอ้างดังกล่าวเกิดจากข้อมูลที่จำกัดเพียงประโยคเดียวจาก อี้โจวซู ซึ่งกล่าวถึงขุนนางราชวงศ์ซัง (1600-1046 ปีก่อน ค.ศ.) ตอนต้นมีคำสั่งให้เมืองทางใต้ รวมถึงฉันหลี่ ถวายไข่มุก กระ งาช้าง นอแรด ขนนก สุนัขพันธุ์ดีให้กับจีน ซึ่งไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าฉันหลี่หมายถึงเชิงรุกและเป็นอาณาจักรของชนชาติไท (Li, 1933, p. 1)

การผลิตสร้างความรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทในมณฑลยูนนานเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญเมื่อเกิดการตั้ง Academia Sinica พร้อมกับหน่วยงานในสังกัดคือสถาบันประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ในปี ค.ศ. 1928 การก่อตั้ง Academia Sinica เป็นหมุดหมายสำคัญของการผสมผสานความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่เข้ากับการสนับสนุนกิจกรรมภาครัฐผู้ซื้อเหียน (傅斯年) ผู้อำนวยการของสถาบันประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในการก่อตั้งสถาบันว่า จีนมีฐานความรู้ทางประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ที่ยาวนาน แต่สภาพการณ์ในปัจจุบันกลับล่าหลังกว่ายุโรป นักวิชาการจีนไม่ควรนำทฤษฎีจากตะวันตกมาอธิบายจีน แต่ควรสร้างความรู้ในแบบจีน โดยการบูรณาการความรู้ตะวันตกเข้ากับสถานการณ์และประสบการณ์เฉพาะของจีน การสร้างความรู้ในแบบจีนตามความหมายของผู้มีความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับการก่อตัวของรัฐชาติจีนสมัยใหม่ (Fu, 1928) ในระยะต่อมาภายใต้การนำของผู้สถาบันประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ได้ริเริ่มการจัดจำแนกชนชาติในจีนซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญต่อการนิยามชาติจีน

ปี ค.ศ. 1930 หยางเฉิงจื่อ (楊成志) ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้ให้ทำการสำรวจชนชาติในยูนนานได้ดีพิมพ์ รายงานการสำรวจชนชาติในยูนนาน ซึ่งนับว่าเป็นหมุดหมายสำคัญของการจัดจำแนกชนชาติโดยใช้ความรู้ชาติพันธุ์วิทยาสมัยใหม่ ในรายงานดังกล่าวหยางกล่าวถึง

⁸ จ้วงในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ว่าการสำรวจชนชาติเป็นไปเพื่อการส่งเสริมการสร้างชาติจีน ผ่านการสร้างความรู้ที่จะช่วยสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐ และปกป้องอธิปไตยในบริเวณพื้นที่ชายแดน ขณะเดียวกันก็เป็นไปเพื่อการสร้างความรู้ในแบบจีนที่จะทำให้จีนเท่าทันตะวันตก แม้หยางจะพยายามก้าวข้ามผ่านกรอบคิดจีนอันนิยมที่มองชาติพันธุ์อื่นๆ เป็นอนารยชน และเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยนตัวอักษรชื่อเรียกชนชาติที่มีความหมายลอบออกไป ทว่าหยางยังคงเห็นว่าสถานะของชาติพันธุ์ต่างๆ ยังด้อยกว่าจีนอัน ดังนั้น การทำความเข้าใจชาติพันธุ์จึงจำเป็นสำหรับการนำผู้คนเหล่านี้สู่ความอารยะในอนาคต (Yang, 1930, pp. 18-19)

หยางใช้วิธีการเดียวกับเคอและหลี่ในการเขียนประวัติศาสตร์ของผู้คนในแถบนี้ ด้วยการนำชาตินิยมจีนที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่พร้อมกับรัฐชาติจีนเป็นทัศนะย้อนกลับไปมองอดีตเพื่ออ้างอิงอธิปไตยประวัติศาสตร์เหนือดินแดนและผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในพื้นที่นี้ว่าเป็นหนึ่งของรัฐชาติจีนมาอย่างยาวนาน ในฐานะนักวิชาการที่มีความรู้สมัยใหม่หยางเริ่มจากการอธิบายอย่างแนบเนียนว่า พื้นที่ตะวันตกเฉียงใต้ ของจีนประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการนิยามชนชาติจีน แม้ตลอดประวัติศาสตร์จีนที่มีมายาวนานหลายพันปี ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์อาจถูกขนานด้วยนามที่แตกต่างกัน มีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง ภาษา และความเชื่อเฉพาะ หากแต่ความแตกต่างนี้เป็นเพียงเรื่องการบริหารจัดการประวัติศาสตร์ของผู้คนและพื้นที่ในแถบตะวันตกเฉียงใต้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จีน (Yang, 1930, p. 1) หยางยังอ้างอิงข้อมูลประวัติศาสตร์กลับไปยาวไกลถึงราวช่วงรัฐศึก (ราว 475- 221 ก่อนค.ศ.) (Yang, 1930, p. 5) เพื่อเน้นย้ำการที่ผู้คนและดินแดนในส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติจีนมาอย่างยาวนาน และแม้ดินแดนในแถบนี้จะมีการก่อตั้งอาณาจักร เช่น นานเจ้า ในสมัยราชวงศ์ถัง ทว่าเรื่องราวของผู้คนและดินแดนทั้งหมดก็ถูกให้ภาพว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จีน (Yang, 1930, p. 2) อย่างไรก็ตาม ด้วยการที่หยางเน้นสำรวจสถานะชนชาติเพื่อการจัดจำแนกโดยใช้ภาษาเป็นเกณฑ์ การกล่าวถึงมิติประวัติศาสตร์จึงเป็นไปอย่างจำกัด

การศึกษาของหยางเริ่มแบ่งแยกจัดจำแนกชาติพันธุ์ของผู้คนในแถบนี้อย่างเป็นระบบ หยางใช้ภาษาเป็นเกณฑ์ในการจัดจำแนกชาติพันธุ์ของผู้คนในเขตตะวันตกเฉียงใต้ ตามความนิยมของวงวิชาการในยุคสมัยนั้น แม้ว่าหยางจะวิพากษ์วิจารณ์ตะวันตก และมุ่งผลิตความรู้เพื่อต่อต้านอาณานิคม ทว่าฐานความรู้ที่ใช้ภาษาเป็นเกณฑ์จำแนกนี้เกิดจากการเหยียดงานบุกเบิกของ Henry Rodolph Davies นายทหารอังกฤษที่ทำการสำรวจพื้นที่ตอนเหนือของไทย พม่า และยูนนาน เพื่อหาช่องทางในการสร้างทางรถไฟเชื่อมอินเดียกับจีนผ่านมณฑลยูนนาน Davies ได้ตีพิมพ์งาน *Yün-nan: The Link Between India and the Yangtze* เมื่อ ค.ศ. 1909 ในงานชิ้นนี้ Davies ได้จัดจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ในจีนยูนนานโดยใช้ภาษา

เป็นเกณฑ์และระบุถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาไทย (Davies, 1909) กล่าวอีกนัยหนึ่งงานของ Davies ช่วยทำให้นามชนชาติไทปรากฏขึ้นและกลายเป็นวัตถุของความรู้ที่สามารถศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งแตกต่างจากเอกสารโบราณของจีนที่ไม่มีระบบคงเส้นคงวา และกล่าวบรรยายกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วยชื่อที่หลากหลาย ตามลักษณะกายภาพที่ปรากฏในโลกที่ความรู้สมัยใหม่ต้องการมาตรฐานที่เป็นระบบ มีเหตุผล และจับต้องได้ งานของ Davies จึงกลายเป็นรากฐานความรู้ที่สำคัญของนักวิชาการในการศึกษาชนชาติพันธุ์ (Mullaney, 2011, pp. 52-60)

หยางเน้นว่าจากการศึกษาความรู้ตะวันตกและการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เขาพบว่าความเชื่อที่ว่าดินแดนแถบนี้เต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายชนชาติจำนวนมากนั้นผิด หากจัดแบ่งผู้คนเป็นกลุ่มชนชาติตามภาษาพูดจะได้จำนวนกลุ่มชนชาติทั้งหมด 6 กลุ่มคือ กลุ่มไท (Tai) กลุ่มม้ง (เหมียว-苗) กลุ่มจ้งเจี๋ย (仲家) กลุ่มโลโล (หลู่หลู่-慮鹿) กลุ่มทิเบต (จางเหริน-藏人) และกลุ่มซีฝาน (西番) ที่น่าสนใจคือสำหรับกลุ่มไท หยางได้รวมเอา เย่า (เหยา-猺) ในมณฑลกว่างตุง และมณฑลกุ้ยโจว, เย่าตัง (猺僮 ปัจจุบันเป็นที่รู้จักในนามจ้วง) ในมณฑลกว่างสี และไป๋อี่ (擺夷) ในมณฑลยูนนาน เข้ามาในกลุ่มไทที่เขานิยาม นอกจากนี้ หยางยังรวมผู้ใช้ภาษาไทยในอินโดจีนที่เขาระบุว่าหมายถึง พม่า สยาม และอันนัมเข้ามาในกลุ่มไทที่เขานิยาม ทั้งที่ในตอนนี้เป็นการจำแนกประชากรชนชาติของผู้คนในเขตตะวันตกเฉียงใต้ของจีน (Yang, 1930, p. 2) การกระทำของหยางไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามเป็นการขยายอธิปไตยเหนือชาติพันธุ์ที่อยู่นอกอาณาเขตรัฐชาติจีนผ่านการเชื่อมโยงอ้างอิงถึงการเป็นชนชาติเดียวกันกับผู้คนในจีน คุณูปการสำคัญ of หยางและนักวิชาการที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ร่วมสมัยเดียวกันคือ การทำให้นาม ไท เริ่มปรากฏและจับต้องได้ในฐานะชนชาติเฉพาะ อย่างไรก็ตาม การจัดจำแนกชนชาติที่เพิ่งเริ่มขึ้นอย่างเป็นระบบในวงวิชาการยุคสาธารณรัฐจีนทำให้นามและขอบเขตของกลุ่มชนชาติยังไม่มีความเสถียร นักวิชาการต่างถกเถียงว่าควรจัดจำแนกชาติพันธุ์เป็นกลุ่มโดยใช้ภาษา และตั้งชื่อกลุ่มอย่างไร รวมทั้งแต่ละกลุ่มควรมีขอบเขตแค่ไหน

5.5 ประวัติศาสตร์ไทในสงคราม

อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่กลางปลายทศวรรษ 1930 ความสนใจที่วงวิชาการจีนมีต่อกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในมิติประวัติศาสตร์ เมื่อสงครามจีน-ญี่ปุ่นซึ่งเป็นปฐมบทของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในเอเชียปะทุขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1937 รัฐบาลสาธารณรัฐได้ย้ายฐานที่มั่นของรัฐบาลจากนานกิง (หนานจิง 南京) มายังจุงกิง (ฉงชิ่ง 重庆) เพื่อหลีกเลี่ยงการคุกคามของญี่ปุ่น การปรับย้ายดังกล่าวได้นำทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ และนักวิชาการเข้ามาใกล้ชิดกับผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนทางตะวันตกและทางใต้ของจีนซึ่งยังขาดเสถียรภาพ

สภาพการณ์นี้เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับการที่ประเทศไทย ภายใต้การนำของจอมพลป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินนโยบายชาตินิยม โดยเฉพาะการสร้างมหาอาณาจักรไทยด้วยการผนวกรวมคนไทในประเทศเพื่อนบ้านและพื้นที่ที่พวกเขาอาศัยอยู่ให้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย รัฐบาลจอมพลป. ยังเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น การสร้างมหาอาณาจักรไทยด้วยการผนวกรวมคนไทนอกประเทศรวมถึงรัฐฉานในพม่าซึ่งกองพล 93 ของสาธารณรัฐจีนใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการขนส่งยุทธโปกรณ์จากย่างกุ้งสู่จุงกิง นอกจากนี้ การที่พื้นที่ทางตอนใต้ของจีนยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทได้สร้างความวิตกต่อรัฐจีน ถึงความเป็นไปได้ที่ทางการไทยอาจทำหายอำนาจอธิปไตยจีน

นับแต่ทศวรรษ 1920 นักชาตินิยมไทยเริ่มสร้างประวัติศาสตร์ชาติไทยที่เน้นการมีภาษาและประวัติศาสตร์ร่วมกันอย่างยาวนานของชนเชื้อชาติไทย ภายใต้อิทธิพลความคิดจากงานเขียนเรื่อง *The Tai Race* ของ William C. Dodd ที่ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1923 โดยดอตต์เสนอว่ากลุ่มคนที่ใช้ตระกูลภาษาไทในตอนใต้ของจีนรวมถึงยูนนานและในประเทศไทย มีต้นกำเนิดร่วมกันมาจากตอนเหนือของจีน (Dodd, 1923) นักชาตินิยมไทยได้สร้างประวัติศาสตร์ชาติไทยฉบับอัลไต-น่านเจ้าที่เน้นว่าบรรพบุรุษคนไทยมาจากเทือกเขาอัลไตทางตอนเหนือของจีนและอพยพลงใต้สร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ต่างๆ ทว่าเมื่อต้องสู้รบกับจีน บรรพบุรุษคนไทยก็ถอยลงใต้กระทั่งสร้างอาณาจักรน่านเจ้าในยูนนาน และเมื่อถูกจีนภายใต้การปกครองของมองโกลในยุคราชวงศ์หยวนรุกรานอีกครั้ง บรรพบุรุษของไทยจึงอพยพลงใต้มาสู่ประเทศไทยในปัจจุบัน (Baker & Phongpaichit, 2014, p. 112) ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ที่อ้างอิงอธิปไตยเหนือดินแดนและผู้คนของจีนได้สร้างความวิตกกังวลให้กับรัฐและวงวิชาการจีนซึ่งกำลังเผชิญภัยคุกคามจากสงคราม

นักวิชาการจีนได้สร้างความรู้เพื่อตอบโต้ประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทย ในปี ค.ศ. 1938 เฉินปีเซิง (陈碧笙) ได้ตีพิมพ์ *ว่าด้วยการจัดการชายแดนยูนนาน* เฉินได้กล่าวอย่างชัดเจนว่าหนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้อันจะนำไปสู่การปกป้องพื้นที่ชายแดนยูนนาน เฉินตอบโต้ประวัติศาสตร์ชาติไทยที่นำไปสู่การสร้างมหาอาณาจักรไทยโดยเน้นว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติจีนคือประวัติศาสตร์ของการขยายอารยธรรมอันลงใต้ สยามเป็นเพียงสาขาหนึ่งของชนชาติจีน และดังนั้น จึงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะกลับสู่อ้อมกอดของมาตุภูมิ บรรพบุรุษของชาวสยามก็มีต้นกำเนิดจากตอนใต้ของจีน นอกจากนี้ การแบ่งแยกไทยจีนก็เป็นเพียงเรื่องสมมติด้วยชนชั้นนำสยามรวมถึงพระราชวงศ์ก็มีเชื้อสายจีน เฉินระบุว่าสยามคาดหวังให้ประเทศจีนแข็งแกร่ง เพื่อสยามจะได้รวมเป็นมณฑลหนึ่งของจีน (Chen, 1938, pp. 3-4)

นอกจากเฉินปีเซิง นักวิชาการจีนได้โจมตีประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทย โดยปฏิเสธว่าน่านเจ้าไม่ใช่อาณาจักรไทย เพื่อหักล้างการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนและผู้คนผ่านประวัติศาสตร์

หลิงฉุนเซิง (凌純聲) อาจารย์การศึกษาเอกสารสมัยราชวงศ์ถังเพื่อชี้ว่าอาณาจักรน่านเจ้าตั้งขึ้นโดยชนชาติไป๋และอี จึงไม่ใช่อาณาจักรของชนชาติไท นอกจากนี้ ยังมีฟางกั๋ววี่ (方国瑜) ซึ่งได้ใช้การศึกษาเอกสารเพื่อชี้ให้เห็นว่าน่านเจ้าสร้างขึ้นโดยชนชาติไป๋ซึ่งได้รับอิทธิพลจีนอันอย่างมาก ทั้งหลิงและฟาง เป็นเพื่อนร่วมงานสังกัดสถาบันประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ นักวิชาการทั้งสองได้รวมก่อตั้งวารสาร *ชายแดนตะวันตกเฉียงใต้* (ซีหนันเปียนเจียง 西南边疆) ซึ่งเน้นการผลิตสร้างความรู้ซึ่งจะมีคุณูปการสำคัญต่อการสงครามและการสร้างชาติจีน (Chan, 2019, pp. 335-336; ไป๋ ฉุน, 2545, น. 91)

ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1940 ภายใต้ความกังวลต่อสถานการณ์ชายแดน กระทรวงการต่างประเทศของสาธารณรัฐจีนได้ส่งโทรเลขไปยังเจ้าหน้าที่ในมณฑลยูนนาน แจ้งถึงความกังวลต่อประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทยและแนวคิดมหาอาณาจักรไทยของจอมพล ป. ที่อ้างว่ามีชนชาติไทกว่า 19.5 ล้านคนกระจายอยู่ในพื้นที่ตะวันตกเฉียงใต้ของจีน พร้อมสั่งการให้มีการหาข้อมูลในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ข้อความในโทรเลขเมื่อระบุถึงกลุ่มคนไทใช้ทั้งคำว่า ไท และ ไต ซึ่งสะท้อนให้เห็นความไม่มั่นใจและการขาดข้อมูลมาตรฐานในการเรียกกลุ่มคนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งความไม่คงที่ของชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์สะท้อนภาวะคลุมเครือในช่วงการก่อสร้างตัวของความรู้เกี่ยวกับชนชาติส่วนน้อยในจีน (Chan, 2019, p. 332) ภายหลังจากโทรเลขดังกล่าว มณฑลยูนนานได้ทำการสำรวจและรวบรวมข้อมูล จนกระทั่งต่อมาได้มีการแต่งตั้ง เจียงอิงเหลียง (江应梁) นักวิชาการที่ผลิตความรู้ตอบสนองการนิยามชนชาติจีนและปกป้องพื้นที่รัฐชาติจีนให้มีบทบาทนำในคณะกรรมการออกแบบการบริหารชายแดน (Chan, 2019, p. 333) เจียงเคยทำการสำรวจพื้นที่ใต้คงโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และได้ตีพิมพ์บทความสำคัญ 2 ชิ้นนับแต่ปี ค.ศ. 1938 คือ ระเบิดเจ้าเมืองของไป๋อี่ที่ยูนนานภาคตะวันตก และ เศรษฐกิจสังคมไป๋อี่ที่ยูนนานภาคตะวันตก เจียงมีข้อค้นพบสำคัญในเรื่องอิทธิพลของจีนอันในเขตใต้คงที่มีอยู่ค่อนข้างมาก เจ้าเมืองในเขตใต้คงทั้งหลายยังปฏิเสธสถานะการเป็นชนชาติส่วนน้อยและอ้างว่าเป็นชนเชื้อชาติอื่น โดยเจียงวิเคราะห์ว่าน่าจะเป็นผลจากอิทธิพลอันนิยม (ไป๋ ฉุน, 2545, น. 91-92) นอกจากนี้ เจียงยังระบุว่าด้วยลักษณะทางกายภาพและสีผิวที่คล้ายกันระหว่างระหว่างกลุ่มคนไทกับฮั่น และการที่บรรพบุรุษคนไทคือพวกไป๋เยวซึ่งแยกออกมาจากชนชาติจีน เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าบรรดาอาณาจักรทั้งหลายรวมทั้งน่านเจ้าเป็นอาณาจักรจีน (Chan, 2019, p. 336)

ความกังวลที่จีนมีต่อชนชาติไทและประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทยได้รับการพิสูจน์เมื่อกองทัพไทยซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทัพญี่ปุ่นปะทะกับกองทัพ 93 ในพื้นที่รัฐฉานเมื่อ ค.ศ. 1942 กองทัพไทยเข้ายึดครองพื้นที่รัฐฉานตะวันออกโดยมีเชียงตุงเป็นฐานที่มั่นอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1943 การยึดครองดังกล่าวทำให้ไทยมีพรมแดนร่วมกับจีน

ทางมณฑลยูนนาน ลิบสองปันนา ในมณฑลยูนนานจึงกลายเป็นพื้นที่แนวหน้าของสงครามในภาคใต้ของจีน (ยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล, 2551, น. 293-296) หลังการยึดครองเครื่องบินทิ้งระเบิดพันธมิตรไทย-ญี่ปุ่นยังได้ปฏิบัติการล่วงเข้าไปถึงลิบสองปันนาเพื่อบั่นทอนกำลังของกองพล 93 ที่ล่าถอยไปในบริเวณดังกล่าว นอกจากการทิ้งระเบิดแล้วยังมีการโปรยแผ่นโฆษณาเรียกร้องให้คนไทยในลิบสองปันนาเข้าร่วมกับประเทศในการสร้างมหาอาณาจักรไทย (Hsieh, 1989, p. 172)

5.6 สาธารณรัฐประชาชนจีน กับกำเนิดชนชาติไต

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง สงครามกลางเมืองระหว่างพรรคก๊กมินตั๋งกับพรรคคอมมิวนิสต์ปะทุขึ้น และสิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์เมื่อ ค.ศ. 1949 จนนำไปสู่การสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน ในช่วงของการสร้างชาติรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนเผชิญปัญหาสำคัญเช่นเดียวกับรัฐบาลสาธารณรัฐจีนคือการนิยามชาติจีนและสมาชิกของชาติ รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนได้สืบทอดแนวคิดจากสาธารณรัฐจีนในเรื่องการใช้ชนชาติ (หมินจู 民族) เป็นหน่วยสถาบันพื้นฐานของระบบสังคมการเมืองจีน เพ่อนิยามว่าใครควรเป็นสมาชิกของชนชาติจีน (จงหัวหมินจู 中华民族) และได้รับการรับรองสิทธิต่างๆ จากรัฐ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนเลือกที่จะสร้างชาติจีนด้วยการนิยามชาติจีนในฐานะชาติที่เกิดจากการหลอมรวมของคนหลากหลายชนชาติ (ถ่งอี้เตอตัวหมินจู กัวเจียย 统一的多民族国家) มากกว่าความพยายามในการกลืนกลายที่เป็นกระแสหลักในช่วงสาธารณรัฐจีน แนวทางการดำเนินการของรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนนำไปสู่การจัดจำแนกชนชาติที่ประกอบด้วย 55 ชนชาติส่วนน้อยและคนส่วนใหญ่คือคนชนชาติฮั่นรวมเป็น 56 ชนชาติ (Yang, 2009, pp. 248-249) โดยมีกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทกลุ่มใหญ่ในยูนนานที่ถูกจัดจำแนกเป็นชนชาติไต

การจัดจำแนกชนชาติมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงและการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลใหม่ รัฐบาลจำเป็นต้องจัดประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติเพื่อสร้างความชอบธรรมให้การปกครองที่ผ่านการเน้นย้ำการเป็นรัฐบาลของคนทั้งชาติ อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญคือจำนวนผู้แทนจากชนชาติส่วนน้อยในจีน ที่ยังไม่มีตัวเลขที่แน่นอน การสร้างความรู้เกี่ยวกับชนชาติส่วนน้อยเพื่อจัดจำแนกชนชาติจึงเป็นประเด็นสำคัญ นอกจากการหาผู้แทนชนชาติส่วนน้อยเพื่อสร้างความชอบธรรมให้การปกครอง และการนิยามสมาชิกชนชาติจีนประกอบด้วยชนชาติอะไรบ้าง บรรดาชนชาติพันธุ์ส่วนน้อยต่างก็วิตกกังวลต่อการปกครองภายใต้พรรคคอมมิวนิสต์จีน ในช่วงทศวรรษ 1950 กลุ่มคนไตที่กังวลกับความไม่แน่นอนภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนจำนวนไม่น้อยได้หลบหนีภัยไปยังประเทศเพื่อนบ้าน

ที่มีกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไท โดยเฉพาะประเทศไทย (Hsieh, 1989, pp. 217, 221-222) ในบริบทสงครามเย็นที่ไทยยืนอยู่ข้างขั้วอุดมการณ์ที่ตรงข้ามกับสาธารณรัฐประชาชนจีน การแสวงหาความรู้และการจัดจำแนกชนชาติไตยังมีความสำคัญเพื่อรักษาบูรณภาพเหนือดินแดนของจีน ด้วยรัฐบาลจีนมีความกังวลต่ออิทธิพลของไทยต่อกลุ่มคนไทในยูนนาน

ในระยะแรกของการจัดจำแนกชนชาติ รัฐบาลจีนทำการสำรวจเพื่อค้นหาว่าทั่วประเทศมีกี่ชนชาติ โดยตั้งคำถามให้กลุ่มที่คิดว่าตนเป็นชนชาติระบุชื่อชนชาติของตน อย่างไรก็ตาม ผลที่ได้กลับสร้างปัญหาให้กับรัฐบาลจีน ต้นปี ค.ศ. 1954 เมื่อการสำรวจเสร็จสิ้นลง ผลระบุว่า มีชนชาติจำนวนมากกว่า 400 ชนชาติ โดยกว่าครึ่งอยู่ในมณฑลยูนนาน (Mullaney, 2011, p. 34) ซึ่งเท่ากับว่าจะสร้างปัญหาให้กับจำนวนเก้าอี้ผู้แทนชนชาติส่วนน้อยในการประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติครั้งแรกในกลางเดือนกันยายน ค.ศ. 1954 การจัดจำแนกชนชาติเพื่อหาจำนวนที่แน่นอนของชนชาติในจีนจึงมีความสำคัญ และการสร้างความรู้เกี่ยวกับชนชาติส่วนน้อยเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดนโยบายในการพัฒนาชนชาติส่วนน้อยผ่านการปฏิรูปที่ดินเพื่อการพัฒนา ภายใต้บริบทนี้การสร้างความรู้เกี่ยวกับชนชาติไตจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการสร้างชาติภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน การจัดจำแนกชนชาติได้ทำให้ชนชาติไต ซึ่งทางการจีนมองว่าเป็นชนชาติที่อยู่ในกลุ่มอ่อนไหวและควรได้รับการรับรองดำเนินการจัดจำแนกก่อนกลุ่มชนชาติอื่น กลายมาเป็นชนชาติที่ได้รับการรับรองจากรัฐอย่างเป็นทางการ ความรู้ที่สั่งสมมาจากยุคสาธารณรัฐและมรดกอิทธิพลจากงานของ Davies ทำให้ชนชาติไตถูกมองว่าเป็นกลุ่มชนชาติที่ค่อนข้างมีความชัดเจน ดังนั้น ปฏิบัติการสำคัญในการจัดจำแนกชนชาติไตคือการสร้างความรู้เกี่ยวกับชนชาติไตและรวมชนชาติอื่นๆ ที่มีแนวโน้มสามารถถูกผนวกรวมเข้ามาเป็นชนชาติไตได้ เช่น ปู้ฮู่ ปู้หนง ปู้ไต ปู้จ้วง ไตลื้อ ไตเหื้อ ฯลฯ (Mullaney, 2011, pp. 71-72, 87) หลี่ฉุนเจี๋ย (李群杰) ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้มึบทบาทนำในการจัดจำแนกชนชาติในยูนนานได้ระบุกับทีมวิจัยอย่างชัดเจนว่า การวิจัยเพื่อจัดจำแนกชนชาตินี้ไม่ได้มุ่งเพื่อการวิจัย และการวิจัยนี้จะเป็นวิทยาศาสตร์แต่ไม่ใช่งานวิชาการ กล่าวอีกนัยหนึ่งหลี่เน้นย้ำถึงบทบาทของวิชาการในการรับใช้พรรคและรัฐ (Mullaney, 2011, p. 73)

นอกจากการสำรวจแล้ว ประเด็นสำคัญอันหนึ่งของการจัดจำแนกชนชาติคือการตั้งชื่อชนชาติอย่างเป็นทางการ ซึ่งแตกต่างจากยุคสมัยสาธารณรัฐและก่อนหน้าที่ปราศจากมาตรฐานในการเรียกชื่อชนชาติ กระทั่งชนชาติหนึ่งอาจถูกเรียกด้วยชื่อที่หลากหลาย หรือใช้ตัวอักษรจีนที่พ้องเสียงแต่เขียนต่างกันในการระบุชื่อชนชาติ กลางปี ค.ศ. 1954 การสร้างมาตรฐานให้กับชื่อชนชาติในยูนนานได้เริ่มขึ้น ผ่านการเรียกร้องของนักวิชาการ ที่ทำงานจัดจำแนกชนชาติชื่อเรียกร้องดังกล่าวได้รับการอนุมัติและทำให้เกิดมาตรฐานในการเรียกชื่อชนชาติ (Mullaney,

2011, pp. 107-108) อย่างไรก็ตาม ในกรณีของชนชาติไตที่เป็นกลุ่มอ่อนไหวจากอิทธิพลของไทย และอยู่ในพื้นที่บริเวณชายแดนที่พรรคก๊กมินตั๋งยังคงเคลื่อนไหวก่อนเพื่อต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์ เชี่ยวชื่อง นักวิชาการไต้หวันได้ระบุว่า การตั้งชื่อชนชาติไตได้เริ่มขึ้นนับแต่ ค.ศ. 1951 เมื่อรัฐบาลจีนจัดให้ตัวแทนของกลุ่มชนชาติไตจากหลายที่มาพบกันที่ปักกิ่งเพื่อเลือกใช้ชื่อชนชาติในภาษาจีน ตัวแทนชนชาติไตจากสิบสองปันนาเลือกใช้ ไท (泰) ซึ่งใกล้เคียงกับคำเรียกชนชาติของพวกเขา ขณะที่ตัวแทนชนชาติไตจากใต้คงต้องการตัวอักษรจีนที่สามารถออกเสียง ไต กระทั่งท้ายที่สุดนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลต้องประนีประนอมด้วยการนำตัวอักษร ไท (泰) มาใช้โดยเพิ่มอักษรข้าง 1 เพื่อให้เกิดคำภาษาจีนที่ออกเสียง ไต (傣) เพื่อใช้เรียกชนชาติไตโดยรวม ในกระบวนการดังกล่าวทำให้กลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทรับรู้ถึงการมีอยู่ซึ่งกันและกันรวมทั้งยอมรับการถูกจัดจำแนกให้เป็นชนชาติเดียวกัน (Hsieh, 1995, p. 319) ทั้งที่กลุ่มคนไตในสิบสองปันนาคือไทลื้อ ขณะที่คนไตในใต้คงคือไทใหญ่ หลังจากนั้นเพียง 2 ปี ในปี ค.ศ. 1953 เขตปกครองตนเองชนชาติไต สิบสองปันนาได้ถูกจัดตั้งขึ้น กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชนชาติไตปรากฏและจับต้องได้อย่างเป็นทางการ

5.7 การสำรวจและสร้างประวัติศาสตร์ชนชาติไต

พร้อมไปกับการตั้งชื่อชนชาติและเขตปกครองตนเองชนชาติไต การสำรวจสร้างความรู้เกี่ยวกับชนชาติต่างๆ รวมถึงชนชาติไตเพื่อจัดจำแนกชนชาติไตเริ่มต้นขึ้น โดยแบ่งเป็น 2 ระยะคือระยะแรกระหว่าง ค.ศ. 1949-1953 และระยะที่สองระหว่าง ค.ศ. 1954-1963

ในระยะแรกของโครงการ รัฐบาลกลางที่ปักกิ่งได้ส่งกลุ่มเยี่ยมเยียน (ฝ่ายเวินถวน 访问团) หลายกลุ่มไปยังพื้นที่ของชนชาติส่วนน้อยเพื่อลดความกังวลและการต่อต้านในหมู่ชนชาติส่วนน้อย กลุ่มเยี่ยมเยียนได้เข้าสู่พื้นที่ของชนชาติไต อาทิ ผู้เออร์ สิบสองปันนา และพื้นที่โดยรอบ กลุ่มเยี่ยมเยียนได้สานสัมพันธ์กับชนชาติส่วนน้อยโดยเฉพาะในระดับชนชั้นนำ พร้อมอธิบายนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ต่อชนชาติส่วนน้อย ขณะเดียวกันทางกลุ่มยังทำหน้าที่เก็บข้อมูลที่สำคัญ อาทิ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ภาษา จำนวนประชากร และลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม เพื่อใช้สำหรับการจัดจำแนกและพัฒนาชนชาติส่วนน้อย ผ่านการปฏิรูปที่ดิน (Yang, 2009, pp. 251-252; Hsieh, 1989, p. 194) ต่อมาบางมณฑล โดยเฉพาะยูนนานได้เริ่มส่งกลุ่มเยี่ยมเยียนไปยังพื้นที่ส่วนน้อยเพื่อสนับสนุนการทำงานของส่วนกลาง

ในระยะที่สองของโครงการจัดจำแนกชนชาติ กลุ่มเยี่ยมเยียนอีกหลายกลุ่มถูกส่งเข้าไปยังพื้นที่ของชนชาติส่วนน้อยรวมถึงพื้นที่ของชนชาติไต เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม กระทั่งนำไปสู่การรับรอง 13 ชนชาติแรก รวมถึงชนชาติไตให้มีสถานะเป็นชนชาติ (Yang, 2009,

pp. 254-255) ในช่วงนี้การสำรวจสิบสองปันนาทั้งจากระดับรัฐบาลกลางและมณฑลเป็นไปอย่างคึกคัก โดยมีการสำรวจครั้งใหญ่โดย “ทีมร่วมสำรวจชนชาติไตสิบสองปันนา” (ซึ่งวงปันนาได้จู่เสื่อฮุยเหอเทียนเหอเตี่ยวฉางจู่ 西双版纳傣族社会联合调查组) ประกอบด้วยสมาชิกกว่า 70 คนซึ่งได้รับการมอบหมายให้เก็บสำรวจข้อมูลสำหรับการปฏิรูปที่ดินในสิบสองปันนา (Hsieh, 1989, p. 196-197) การสำรวจนำไปสู่การลงความเห็นว่าเป็นสังคมของชนชาติไต โดยเฉพาะในสิบสองปันนายังอยู่ในระบอบศักดินาจารีต ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการปฏิรูปที่ดินเพื่อพัฒนาให้เป็นสังคมนิยมที่ก้าวหน้า จนนำไปสู่การยึดและยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินของชนชั้นปกครอง (ไป๋ ฉุน, 2545, น. 129-140)

เมื่อการปฏิรูปที่ดินในพื้นที่ยูนนานส่วนมากสำเร็จลงเมื่อ ค.ศ. 1956 รัฐบาลจีนตัดสินใจเริ่มกระบวนการปฏิรูปสังคมนิยม ด้วยมองว่าการปฏิรูปตามแนวทางนี้จะช่วยลดให้บรรดาชนชาติส่วนน้อยหลุดพ้นจากความล่าหลังและก้าวเดินสู่ความทันสมัยตามแนวทางสังคมนิยม ดังนั้น การสำรวจข้อมูลของชนชาติส่วนน้อยจึงถูกทำขึ้นอีกครั้งโดยเน้นด้านสังคมและประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดการรณรงค์กำจัดฝ่ายขวาขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1957 การสำรวจข้อมูลดังกล่าวชะงักงันลง เพี้ยเสี่ยวทง (费孝通) นักมานุษยวิทยาจีน ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะสำรวจถูกเรียกตัวกลับปักกิ่งและวิพากษ์อย่างหนัก (Yang, 2009, p. 256) หลังจากนั้นความผันผวนทางการเมืองในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม (ค.ศ. 1966-1976) จะส่งผลกระทบต่อให้การดำเนินการที่เกี่ยวกับการสร้างความรู้ชนชาติส่วนน้อยชะงักงัน

การสำรวจชนชาติส่วนน้อยนำไปสู่รวบรวมองค์ความรู้ในช่วงทศวรรษ 1950 ถึงราวต้นทศวรรษ 1960 สร้างประวัติศาสตร์ฉบับสังเขปให้กับแต่ละชนชาติรวมถึงชนชาติไตสังเขปประวัติศาสตร์ของแต่ละชนชาติมีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันคือเน้นจุดกำเนิดของชนชาติส่วนน้อยแต่ละชนชาตินับแต่โบราณกาล เพื่อสร้างความชอบธรรมต่อการจัดจำแนกชนชาติที่เพิ่งเกิดขึ้น พร้อมเน้นว่าชนชาติส่วนน้อยเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติจีนมาอย่างยาวนาน การแบ่งยุคประวัติศาสตร์ก็เน้นการตีความตามหลักลัทธิมาร์กซ์ (Mullaney, 2011, p. 124; Guo, 2019, pp. 120-125)

นอกจากเน้นความสัมพันธ์ที่ชนชาติไตมีกับชนชาติอื่นมาอย่างยาวนานและเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จีน โดยมีการอ้างถึงการปรากฏของคำเรียกชานชื่อชนชาติไตอันหลากหลายซึ่งปรากฏในเอกสารจีนโบราณต่างๆ นับแต่ช่วง 1 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช (Yunnan shaoshu minzu shehui lishi diaocha zu (YMZ), 1964, p. 1) *สังเขปประวัติศาสตร์ชนชาติไต* ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1964 ยังแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ตามหลักลัทธิมาร์กซ์ที่แบ่งเป็นยุคสังคมนิยม ยุคศักดินา ยุคทุนนิยม และยุคสังคมนิยม อย่างไรก็ตามการที่นักวิชาการจีนปฏิเสธว่าชนชาติไตไม่ได้ผ่านเข้าสู่ยุคทุนนิยมเมื่อครั้งสำรวจข้อมูล

เพื่อจัดจำแนกชนชาติและปฏิรูปที่ดิน ทำให้ยุคนิยมถูกแทนที่ด้วยยุคของการต่อต้านจักรวรรดินิยม สังขปะประวัติศาสตร์ชนชาติไต้หวันกระแสด้านนิยมนิยมด้วยการเล่าประวัติศาสตร์ชนชาติไต้หวันรักชาติจีนต่อสู้กับผู้รุกราน การกดขี่ของศักดินา และจักรวรรดินิยม (YMZ, 1964, p. 52) แม้กระทั่งการเข้าตีเมืองเชียงรุ่งของเจ้ากาวิละเพื่อ “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ก็ถูกตีความให้เป็นการรุกรานของกองกำลังต่างชาติที่ชนชาติไต้หวันต่อต้าน (YMZ, 1964, p. 57) ภายหลังจากความผันผวนจากการปฏิวัติวัฒนธรรมสิ้นสุดลง ประวัติศาสตร์สังขปะของแต่ละชนชาติรวมถึงประวัติศาสตร์สังขปะชนชาติไต้หวัน ก็ได้รับการตีพิมพ์สู่สาธารณะมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980

5.8 ความสัมพันธ์ทางการทูตและการส่งออกความรู้

ภายหลังจากการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อ ค.ศ. 1975 ประเด็นประวัติศาสตร์ชนชาติไต้หวันและรัฐโบราณของกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไท ได้รับความสนใจมากขึ้นอีกครั้ง การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตนำไปสู่การแลกเปลี่ยนบุคลากร และความรู้ระหว่างไทย-จีน กระทั่งส่งผลให้ประวัติศาสตร์ฉบับอัลไต-น่านเจ้าเป็นที่รับรู้ในหมู่ชนชั้นนำจีนอีกครั้ง

รัฐบาลจีนได้สั่งการให้สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์ประจำมณฑลยูนนานวิจัยประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน เพื่อความกระจ่างในประเด็นประวัติศาสตร์ชาติไทยฉบับอัลไต-น่านเจ้าที่อ้างอธิปไตยทางประวัติศาสตร์เหนือชนชาติพันธุ์และดินแดนบางส่วนของจีน ทั้งยังเน้นความไม่ลงรอยระหว่างชนชาติพันธุ์ไท(ย) กับจีน ด้วยการอ้างว่าการรุกรานของจีนเป็นชนวนทำให้ “คนไท(ย)ทิ้งแผ่นดิน” อพยพลงใต้จากน่านเจ้าจนมาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยทุกวันนี้ เฉินหลิวฝ่าน (陈吕范) นักวิจัยอาวุโสประจำสถาบันวิจัยประวัติศาสตร์ฯ ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าจัดตั้งกลุ่มวิจัยความสัมพันธ์ไทย-จีนขึ้น (Chen, 2005, pp. 1-2) ภายใต้งานของเฉินกลุ่มวิจัยได้วางเค้าโครงวิจัยว่าจะเน้นสร้างประวัติศาสตร์มิตรภาพความสัมพันธ์ไทย-จีน และปฏิเสธความประวัติศาสตร์ขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทกับอื่น เพื่อใช้ประวัติศาสตร์ยุคโบราณเป็นเครื่องมือในการสานสัมพันธ์การทูต และปกป้องอธิปไตยทางประวัติศาสตร์ของจีน ซึ่งส่งผลต่อการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนและชนชาติที่ใช้ภาษาตระกูลไท โดยเฉพาะชนชาติไต้หวัน กลุ่มวิจัยเน้นย้ำว่าประวัติศาสตร์ฉบับอัลไต-น่านเจ้าเป็นเพียงมายาคติ นอกจากนี้ บรรพบุรุษของคนไทยยังไม่เคยสร้างอาณาจักรใดๆ ในประเทศจีน กลุ่มวิจัยได้ประณามแนวคิดเรื่องเชื้อชาติบริสุทธิ์ที่เป็นแกนของประวัติศาสตร์ไทย เพื่อปฏิเสธความเกี่ยวข้องทางสายเลือดระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาไทยในจีนโดยเฉพาะชนชาติไต้หวันกับคนไทยในประเทศไทย ขณะเดียวกันกลุ่มวิจัยได้สืบทอดแนวคิดชาตินิยมจีนที่เน้นความ

เหนือกว่าของอารยธรรมอื่น โดยระบุว่ากลุ่มชนชาติที่ใช้ภาษาตระกูลไทในจีน และคนไทยในประเทศไทยมีความเกี่ยวพันกันทางวัฒนธรรม ด้วยล้วนได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอื่นอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ฉันมิตรตั้งแต่ครั้งโบราณกาล (Hsieh, 1993)

การทำงานของกรุปวิจัยนำไปสู่การผลิตบทความชิ้นสำคัญคือ “จักรพรรดิกุบไลข่านทรงพิชิตอาณาจักรต้าหลี่ทำให้ชนชาติไทยอพยพลงใต้ขนานใหญ่จริงหรือ?” ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1978 บทความที่เดินเขียนร่วมกับตู้อู่อิง (杜玉亭) เน้นว่าราชวงศ์หยวนภายใต้การนำของกุบไลข่านผนวกน่านเจ้าซึ่งตั้งอยู่ที่ต้าหลี่เข้ามาอย่างสันติ กษัตริย์น่านเจ้าเองก็ยินยอมสวามิภักดิ์ ดังนั้น จึงไม่มีการอพยพลงใต้ขนานใหญ่ นอกจากนี้ บันทึกเอกสารโบราณจีนยังชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไททางตอนใต้ของจีน ไม่ได้อพยพมาจากตอนเหนือ หากแต่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม ขณะที่คนไทยในประเทศไทย ก็ไม่ได้อพยพมาจากไหน หากแต่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน (Chen & Du, 2005) บทความอ้างอิงข้อมูลจาก โฮ่วฮั่นชู (后汉书) ซึ่งเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นตะวันออกที่มีอาณาจักรที่เรียกว่า “ตาน” (掸国) ได้ส่งบรรณาการมาที่เมืองลั่วหยางซึ่งเป็นนครหลวงในขณะนั้นถึง 3 ครั้งเพื่อสานความสัมพันธ์ฉันมิตรและอาณาจักรจีนก็มีความสัมพันธ์ที่ดีกับอาณาจักรตาน⁹ โดยคณะทูตบรรณาการได้เดินทางจากนอกเขตแดนหย่างซาง (อยู่ระหว่างพื้นที่เป่าซาน (宝山) และเต๋อหง (德宏 ในปัจจุบัน) ผ่านเวียดนามภาคกลาง (Chen & Du, 2005, p. 60) ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษของคนไทยได้อาศัยอยู่ในแถบตอนเหนือคาบสมุทรอินโดจีนตั้งแต่ราว 1,800 ปีก่อน นอกจากนี้ การที่ปรากฏอาณาจักรล้านนาซึ่งตั้งอยู่ในตอนเหนือของประเทศไทยมาอย่างช้านาน ก็เป็นประจักษ์พยานของการมีอยู่ของผู้คนและอาณาจักรของบรรพบุรุษไทยในดินแดนนี้ ก่อนการที่จักรพรรดิกุบไลข่านยึดต้าหลี่ บทความดังกล่าวยังอ้างการขุดค้นโบราณคดีที่บ้านเชียงมาสนับสนุนว่าคนไทยไม่ได้อพยพมาจากไหน แต่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม (Chen & Du, 2005, pp. 62-63)

รัฐบาลจีนได้สนับสนุนการใช้ความรู้วิชาการเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินการทางการทูตผ่านการเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวมายังประเทศไทย ทั้งนี้การผลิตความรู้ดังกล่าวถูกมองว่าเป็นไปเพื่อต่อต้านงานกรรมพิ์ต่างชาติทั้งตะวันตกและไทยที่ผลิตความรู้ผิดๆ กระจายออกไป จนครอบงำผู้คน นักวิชาการจีนต้องใช้มุมมองมาร์กซิสต์ผลิตความรู้ที่ถูกต้องและจัดคณะผู้แทนเพื่อศึกษาและเผยแพร่ความรู้ที่ไทย (Yunnan sheng lishi yanjiu suo, 2005) เมื่อการประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษาจัดขึ้นที่กรุงเทพฯ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1984 เฉินได้นำบทความ “จักรพรรดิกุบไลข่านทรงพิชิตอาณาจักรต้าหลี่ทำให้ชนชาติไทย

⁹ ตาน ในที่นี้ออกเสียงตามการอ่านแบบโบราณหมายถึงอาณาจักรฉาน

อพยพลงใต้ชานใหญ่จริงหรือ?” นำเสนอในการประชุมและที่สยามสมาคม จนต่อมานำไปสู่การตีพิมพ์บทความดังกล่าวในวารสารของสยามสมาคม (Chen & Du, 1989) นอกจากนี้ เฉินยังได้บรรยายที่สยามสมาคมและมหาวิทยาลัยศิลปากรโดยฉินได้นำเสนอบทความวิเคราะห์โบราณศิลปวัตถุที่เชื่อว่าอาณาจักรน่านเจ้าเป็นอาณาจักรของชนชาติไป๋ (白族) และอี๋ (彝族) ทั้งยังเป็นอาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอันอย่างมาก เพื่อหักล้างแนวคิดที่ว่าน่านเจ้าเป็นอาณาจักรโบราณของบรรพบุรุษไทย (Chen, 1989) ในระยะต่อมาภายใต้กระแสที่สังคมไทย เริ่มให้ความสนใจกับความรู้จากวงวิชาการจีนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคโบราณที่มีความเกี่ยวข้องกับไทย บทความ “จักรพรรดิกุบไลข่านทรงพิชิตอาณาจักรต้าหลี่ทำให้ชนชาติไทยอพยพลงใต้ชานใหญ่จริงหรือ” และ “การวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับโบราณศิลปวัตถุสถานของอาณาจักรน่านเจ้าและต้าหลี่” ที่เคยได้รับการนำเสนอ ณ สยามสมาคม ก็ได้รับการแปลเผยแพร่ในโลกภาษาไทยในช่วงทศวรรษ 1980 (ฉินหลี่ผั่น และตู้อี้ถิง, 2529; ฉินหลี่ผั่น, 2527)

หลังปฏิเสธความเกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์ระหว่างชนชาติไต และคนไทย รัฐบาลจีนได้ส่งเสริมการศึกษาไปเยว่ เพื่อสร้างคำตอบให้กับคำถามที่ว่าบรรพบุรุษของกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไท ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคนไทยในประเทศไทยมาจากไหน มีการตั้งสถาบันวิจัยประวัติศาสตร์ชนชาติไปเยว่ (百越) ขึ้นในปี ค.ศ. 1980 ต่อมาราวกลางทศวรรษ 1980 นักวิชาการจีนผลักดันข้อเสนอว่าในทางตอนใต้ของจีนมีกลุ่มคนที่เรียกว่า ไปเยว่ หรือ ชาวเยว่ ร้อยเผ่า โดยมีกลุ่มที่เรียกว่า เตียนเยว่ (滇越) ซึ่งอาศัยอยู่ในแถบทางใต้ของตะวันตกเฉียงใต้ของยูนนาน ตอนกลางและตอนเหนือของไทย ตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า และอัสสัม ในอินเดีย โดยชาวเตียนเยว่นี้ได้วิวัฒน์เป็นไทกลุ่มต่างๆ ในเวลาต่อมา ซึ่งพิสูจน์ว่าการก่อตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆ รวมถึงคนไทย ไม่ได้เกิดจากการอพยพ แต่เป็นผลจากวิวัฒนาการของชนพื้นเมือง (ไป ฉุน, 2545, น. 177-179) ชุดความรู้ว่าด้วยไปเยว่นี้ เริ่มได้รับการเผยแพร่เข้าสู่วงวิชาการไทย ผ่านการแลกเปลี่ยนทางวิชาการไทย-จีน กระทั่งเกิดงานเขียนของนักวิชาการไทยที่แนะนำแนวคิดเรื่องไปเยว่สู่วงวิชาการไทยขึ้นสำคัญคืองานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทโดย ชลธิรา สัตยาวัดนา ซึ่งได้รับการสนับสนุนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ชลธิรา สัตยาวัดนา, 2541) และตีพิมพ์เป็นหนังสือในปี ค.ศ. 2001 ทั้งนี้ชลธิราได้กล่าวถึงผู้จุดประกายให้เกิดการศึกษาในเรื่องนี้คือ นักวิชาการจีนนาม เจียแย่นจง (ชลธิรา สัตยาวัดนา, 2544, น. 19)

นักวิชาการจีนผู้ซึ่งเป็นที่รู้จักในวงวิชาการไทย ในนาม เจียแย่นจง หรือยรรยง จิระนคร และมีชื่อตามภาษาจีนกลางว่า เซี่ยหยวนจาง (谢元章) แท้ที่จริงเป็นคนไทยเชื้อสายจีน เกิดในประเทศไทย เมื่อ ค.ศ. 1930 แต่จำต้องตกค้างในจีนในหลังเกิดการสถาปนา

สาธารณรัฐประชาชนจีน เจียเคย์รับราชการทหารในกองทัพปลดแอกและมีส่วนในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับชนชาติไต ซึ่งรวมถึงการดูแลเจ้าหม่อมคำลือ กษัตริย์สิบสองปันนาองค์สุดท้าย นอกจากนี้ เจียงยังเป็นสมาชิกคนสำคัญในทีมวิจัยของเงินหลิวผ่านที่มุ่งใช้วิชาการเป็นเครื่องมือทางการทูตในความสัมพันธ์กับไทย ด้วยความสามารถด้านภาษาไทยและจีนเจียได้มีบทบาทสำคัญในฐานะสะพานเชื่อมความรู้ไทย-จีนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชนชาติไตและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไท นับแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ในบริบทที่วงวิชาการไทยมีความตื่นตัวศึกษาคนไทนอกประเทศไทย งานวิชาการของเจียจำนวนไม่น้อยได้รับการตีพิมพ์ในโลกภาษาไทย โดยเป็นการแปลงานวิจัยในภาษาจีนมาอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้งานของเจียเน้นข้อถกเถียงสำคัญว่าวัฒนธรรมไทได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมฮั่นนับแต่โบราณกาล บนฐานความสัมพันธ์อันที่มิตร อาทิ บทความของเจียเรื่อง “สาเหตุที่ชาวสุโขทัยเรียกชื่อวันและปีของจีนว่าเป็นของไทย: ศึกษาแหล่งกำเนิดของคนไทยจากจารึกสุโขทัย” ถกเถียงว่าระบบการนับวันและปีที่ปรากฏในศิลาจารึกมีส่วนคล้ายระบบปฏิทินกานจือ (干支) ของจีน เจียอธิบายว่านับแต่โบราณกาล กลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทใช้ระบบปฏิทินดังกล่าว ซึ่งเจียสันนิษฐานว่ากลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทน่าจะได้รับอิทธิพลการใช้ปฏิทินนี้มาจากราชวงศ์ฮั่น (เจียแย่นจง, 2548ข)¹⁰ นอกจากนี้ เจียยังเสนอว่าความเชื่อของคนไทเช่นเรื่อง “เสื้อบ้านเสื้อเมือง” และการปกครองในรูปแบบ “กินเมือง” มีบ่อเกิดจากการรับอารยธรรมฮั่นโบราณ เจียระบุว่าความคิดเรื่อง “เสื้อบ้าน เสื้อเมือง” ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อของชาวฮั่นในยุคควสันตสารท (770-476 ปีก่อน ค.ศ.) ดังปรากฏแนวคิดนี้ในยุคฮั่นที่เรียกว่า “เสื่อ” (社) ขณะที่การกินเมือง ก็ได้รับอิทธิพลมาจากวิธีการปกครองในยุคฉิน-ฮั่น (221 ปีก่อน ค.ศ.- ค.ศ. 220) ที่มีระบบที่คล้ายคลึงกันที่เรียกว่า “สือฮี้” (食邑) (เจียแย่นจง, 2548ก, น. 30-32, 45-49)

ท่ามกลางกระแสความสนใจที่นักวิชาการไทยมีต่อกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทนอกประเทศไทยนับแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาที่การสถาปนาความสัมพันธ์ไทย-จีนทำให้การแลกเปลี่ยนความรู้และการเดินทางลงพื้นที่ในจีนเป็นไปได้ นักวิชาการไทยจำนวนไม่น้อยเริ่มทำการวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไทนอกประเทศ ซึ่งรวมถึงชนชาติไต ชนชาติจ้วงในจีน และไปเยว่เพื่อค้นหา แก่นสารอันบริสุทธิ์ของ “ความเป็นไทย” ซึ่งถูกมองว่ายังคงถูกเก็บรักษาไว้โดยกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทนอกประเทศไทย (Keyes, 1995, pp. 149-150; รัตนนพร เศรษฐกุล, 2541, น. 6-8) การแลกเปลี่ยนทางวิชาการทำให้ความรู้จากจีนได้เข้ามาในโลกวิชาการไทย แม้องค์ความรู้จากโลกวิชาการจีนที่เป็นของใหม่เหล่านี้จะมีคุณูปการสำคัญ

¹⁰ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ศิลปวัฒนธรรม 5, 5 (มีนาคม 2527)

ต่อการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคโบราณของชนชาติไท ทว่าความรู้เหล่านี้ก็ถูกสร้างขึ้นในบริบทสังคมนการเมืองเฉพาะของจีน การตระหนักรู้ถึงภูมิหลังของความรู้เหล่านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อที่วงวิชาการไทยจะสามารถสนทนากับความรู้จากจีนได้อย่างวิพากษ์และสร้างสรรค์

6. สรุป: ไทในสุวรรณภูมิและความรู้จากจีน

ในคำแถลงของโครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท ซึ่งดำเนินการในช่วง ค.ศ. 1995-1998 โดยมีฉัตรทิพย์ นาถสุภาเป็นหัวหน้าโครงการ ความสำคัญของ “ดินแดนเอเชียอาคเนย์ตอนบน” ซึ่งรวมถึงยูนนานถูกเน้นย้ำในฐานะ “ดินแดนของชนชาติไทโดยธรรมชาติ” คำแถลงดังกล่าวเน้นย้ำว่าข้อค้นพบจากการวิจัยชนชาติไทที่กระจายอยู่ในบริเวณเอเชียอาคเนย์ตอนบนนั้นมีนัยสำคัญต่อประเทศไทยและสำหรับชาวไทโดยทั่วไปทั้งในและนอกประเทศไทย โดยเฉพาะในบริบทที่ไทยเผชิญความเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสทุนนิยม การศึกษาเกี่ยวกับชนชาติไทนอกประเทศไทย จะช่วยให้ไทยมีพลังปะทะประสานกับทุนนิยม ผ่านการเรียนรู้จิตวิญญาณแห่งชุมชนที่กำลังสูญหายไป (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา, 2544, น. 4-7) จุดเน้นของโครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทที่เน้นการศึกษาไทนอกประเทศไทย จนนำไปสู่การเชื่อมต่อกับเอเชียอาคเนย์ตอนบนโดยเฉพาะยูนนานเกิดขึ้นคู่ขนานไปกับความมโนทัศน์สุวรรณภูมิที่เริ่มถูกผลักดันอย่างเป็นระบบให้ทับกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคหลังสงครามเย็น โดยที่มโนทัศน์สุวรรณภูมินี้ได้ขยายพื้นที่ไปไกลกว่าวิถีคิดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กระแสหลักที่ไม่ได้เชื่อมต่อเข้ากับจีนตอนใต้ ภาครัฐและนักวิชาการส่วนหนึ่ง เริ่มผลักดันให้ความรู้สุวรรณภูมิอยู่ในฐานะทางเลือกขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่เติบโตในภูมิภาค และแตกต่างจากความรู้ตะวันตก

นับแต่ทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา การศึกษาสุวรรณภูมิซึ่งรวมถึงเอเชียอาคเนย์ตอนบนและจีนตอนใต้ได้กลายเป็นกระแสสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคโบราณ กระทั่งได้รับการผลักดันจากภาครัฐในฐานะยุทธศาสตร์สำคัญอันหนึ่งในการใช้ความรู้เพื่อผลักดันการพัฒนาของประเทศ การศึกษาประวัติศาสตร์ยุคโบราณของชนชาติไท ก็ถูกบรรจุเป็นหัวข้อสำคัญหนึ่งในการศึกษาสุวรรณภูมิ กระทั่งมีการศึกษาเพื่อสืบรากเหง้าของผู้คนในสุวรรณภูมิ ซึ่งรวมถึงชนชาติไทผ่านการวิจัยดีเอ็นเอ (สถาบันสุวรรณภูมิศึกษา, 2565) อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าการศึกษาเกี่ยวกับสุวรรณภูมิซึ่งรวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชนชาติไท และความเกี่ยวข้องกบจีนตอนใต้ในเชิงมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์กลับยังมีได้มีการตั้งคำถามถึงภูมิหลังและบริบททางสังคมนการเมืองของความรู้นอกโลกวิชาการ

ไทยโดยเฉพาะจีน ที่อาจมีประโยชน์ต่อการศึกษาเกี่ยวกับสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในมิติเรื่องชนชาติไท

หากสุวรรณภูมิจะเป็นมโนทัศน์ที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณ สุวรรณภูมิจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาในฐานะเครื่องมือที่มีความยืดหยุ่น (Contingent device) ที่นำไปสู่การมองเห็นการเปรียบเทียบและเชื่อมโยงข้ามรัฐชาติมากกว่าการมองไทยหรือประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นศูนย์กลาง ในแง่การวิพากษ์ “สุวรรณภูมิ” พร้อมทั้งทบทวนการสร้างความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทในจีน ช่วยเผยให้เห็นมุมมองจากภายนอกวงวิชาการไทย ตลอดจนความซับซ้อนของความรู้ข้ามพรมแดน ที่จะช่วยให้วงวิชาการและรัฐไทยสามารถกำหนดทิศทางในการสัมพันธ์กับจีนผ่านความรู้สุวรรณภูมิได้ดียิ่งขึ้น การตระหนักถึงความละเอียดอ่อนและการเมืองของความรู้ดังกล่าวจะช่วยให้การพิจารณาอ้างอิงข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิจากวงวิชาการจีนเป็นไปด้วยความรัดกุมและสร้างสรรค์ กล่าวอีกนัยหนึ่งนอกจากการแปลเอกสารจีนทั้งโบราณและร่วมสมัยซึ่งมีคุณูปการต่อความเข้าใจสุวรรณภูมิแล้ว การทำความเข้าใจบริบทของเอกสารและเส้นทางเดินของเอกสารเหล่านั้นว่าถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิอย่างไรจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสร้างความรู้สุวรรณภูมิเชิงวิพากษ์

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2504). จารึกบนแผ่นศิลา ที่ศาลาในบริเวณพระปฐมเจดีย์. ใน ยอร์ช เซเดส์ (บก.). *ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2* (น. 43-45). พระนคร: ศิวพร.
- เจียแนจอง. (2548ก). ต้นตอวัฒนธรรมโบราณที่เกี่ยวข้องกับถิ่นกำเนิดคนไทย. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บก.). "คนไทย" ไม่ใช่ "คนไทย" แต่เป็นเครือญาติชาติภาษา: *รวมความรู้ "ไทยศึกษา" ของ "ศาสตราจารย์สองแผ่นดิน* (น. 29-49). กรุงเทพฯ: มติชน.
- เจียแนจอง. (2548ข). สาเหตุที่ชาวสุโขทัยเรียกชื่อวันและปีของจีนว่าเป็นของไทย: ศึกษาแหล่งกำเนิดของคนไทยจากศิลาจารึกสุโขทัย. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บก.). "คนไทย" ไม่ใช่ "คนไทย" แต่เป็นเครือญาติชาติภาษา: *รวมความรู้ "ไทยศึกษา" ของ "ศาสตราจารย์สองแผ่นดิน* (น. 406-416). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ฉินหลี่ผั้น, และตู้อี้ฉิง. (เมษายน 2529). จักรพรรดิคุบไล่ข่านทรงพิชิตอาณาจักรตาลี ทำให้ชนชาติไทยอพยพลงใต้ขนานใหญ่จริงหรือ. *ศิลปวัฒนธรรม*, 7(6), 104-116.
- ฉินหลี่ผั้น. (2527, พฤศจิกายน). การวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานที่สำคัญของอาณาจักรน่านเจ้าและตาลี. *ศิลปวัฒนธรรม*, 6(1), 62-84.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2541). *ประวัติศาสตร์ไปเยว่: การสืบสานเชิงมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2544). *สืบสานประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไปเยว่ การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2546). *สุวรรณภูมิ: ผู้คนและแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2457). ประวัติขอม. ใน *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา* (น. 37-57). พระนคร: โรงพิมพ์ไทย.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2510). *สุวรรณภูมิ*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ประเวศ วะสี. (2554). *ยุทธศาสตร์อารยธรรม อารยธรรมสุวรรณภูมิ*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- ไป๋ ฉุน. (2545). *ไทยศึกษาในจีน*. กรุงเทพฯ: อัลฟ่า พับลิชชิง.

- พจนก กาญจนจันทร์. (2555). จินตนาการ “สุวรรณภูมิ”. ใน สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (บก.). 25 ปีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระเกียรติ พ.ศ.2530-2555 (น. 35-48). กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มานิต วัลลิโกดม. (2521). *สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน*. กรุงเทพฯ: การเวก.
- ยรรยง จิระนคร, และรัตนพร เศรษฐกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- รัตนพร เศรษฐกุล. (2541). *โครงการประเมินสถานภาพไทศึกษา: เอกสารประกอบการประชุม เสนอผลการวิจัย*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2555, ธันวาคม). สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับสุวรรณภูมิศึกษา. *ดำรงวิชาการ*, 41-68.
- ศรีศักร วัลลิโกดม. (2545). สุวรรณภูมิ ศูนย์กลางอยู่ในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, *สุวรรณภูมิ อยู่ที่นี่ ที่แผ่นดินสยาม* (น. 111-150). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สถาบันสุวรรณภูมิศึกษา. (2565, เมษายน 23). *สืบรากเหง้าผู้คนในสุวรรณภูมิ ผ่าน DNA มนุษย์โบราณ*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤศจิกายน 2567, จาก https://tassha.mhesi.go.th/assets/files/files/84-filepdf-20230104141622-1-สืบรากเหง้า_compressed.pdf
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). การสร้างความหมายของ “ชาติไทย”/“เมืองไทย” และ “ความเป็นไทย” โดย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ใน *10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1 ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์* (น. 314-402). กรุงเทพฯ: โอเพ่นโซไซตี้.
- สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน). (2561). *สุวรรณภูมิ อารยธรรมเชื่อมโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). *สุวรรณภูมิ อยู่ที่นี่ ที่แผ่นดินสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2547ก). *ชาติพันธุ์สุวรรณภูมิ บรรพชนไทยในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2547ข). *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม สยามประเทศ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). *สุวรรณภูมิ ต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ภาษาอังกฤษ

- Baker, C., & Phongpaichit, P. (2014). *A History of Thailand (3rd ed.)*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Chan, Y.-k. (2019). Ethnicity and Frontier Studies in Southwest China: Pan-Thai Nationalism and the Wartime Debate on National Identity, 1932–1945. *Twentieth-Century China*, 44(3), 324-344.
- Chen, L. (1989). A Brief Analysis on Cultural Relics of Nanzhao-Dali Kingdom. *Journal of the Siam Society*, 77(1), 43-53.
- Chen, L., & Du, Y. (1989). Whether Kublai Khan's Conquest of the Dali Kingdom Gave Rise to the Mass Migration of the Thai People to the South. *Journal of the Siam Society*, 77(1), 33-41.
- Davies, H. R. (1909). *Yün-Nan: The Link Between India and the Yangtze*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dodd, W. C. (1923). *The Tai Race*. Cedar Rapids, IA: The Torch Press.
- Guo, W. (2019). *Narrating Southern Chinese Minority Nationalities: Politics, Disciplines, and Public History*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Hsieh, S.-C. (1989). Ethnic-Political Adaptation and Ethnic Change of the Sipsong Panna Dai: An Ethnohistorical Analysis. (Ph.D. dissertation), University of Washington.
- Hsieh, S.-C. (1995). On the Dynamics of Tai/Dai-Lue Ethnicity. In Harrell, S. (Ed.). *Cultural Encounters on China's Ethnic Frontiers* (pp. 301–331). Seattle, WA: University of Washington Press.
- Keyes, C. (1995). Who are the Tai? Reflections on the Invention of Identities. In Romanucci-Ross, L., & Vos, G. D. (Eds.). *Ethnic identity: Creation, conflict, and accommodation* (pp. 136-160). London, UK: Altamira Press.
- Kratoska, P. H. (2005). *Locating Southeast Asia: Geographies of Knowledge and Politics of Space*. Singapore: Singapore University Press.
- Milner, A., & Johnson, D. (2001). *The Idea of Asia*. Retrieved November 23, 2024, from <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstreams/ed284cdc-b993-4efd-a961-cfb6deccb085/download>
- Mullaney, T. S. (2011). *Coming to Terms with the Nation: Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Peleggi, M. (2016). Excavating Southeast Asia's Prehistory in the Cold War: American Archaeology in Neocolonial Thailand. *Journal of Social Archaeology*, 16(1), 94-111.
- Phanomvan, P. (2018, November 30). *Lost in Literature*. Retrieved September 1, 2024, from <https://www.newmandala.org/lost-in-literature-the-misuse-of-western-sources-and-perspectives-part-iii/>
- Pongpanich, B., & Thinapong, S. (2019). *Suvarnabhumi: The Golden Land*. Bangkok: GISTDA & BIA.
- Revire, N. (2018). Facts and Fiction: The Myth of Suvannabhumi Through the Thai and Burmese Looking Glass. *TRaNS: Trans-Regional and National Studies of Southeast Asia*, 6(2), 167-205.
- Taing, R. (2018, January 6). *Was Cambodia Home to Asia's Ancient 'Land of Gold'?* Retrieved September 1, 2024, from <https://www.khmerkromngo.org/was-cambodia-home-to-asias-ancient-land-of-gold/>
- Thein, C. (2012, November 19). *Seminar Ignites Debate on Suvannabhumi. Southeast Asian Archaeology*. Retrieved September 1, 2024, from https://www.southeastasianarchaeology.com/2012/11/26/debating-the-mon-homeland/#google_vignette
- Winichakul, T. (2005). Trying to Locate Southeast Asia from Its Navel: Where Is Southeast Asian Studies in Thailand? In Kratoska, P. H. (Ed.). *Locating Southeast Asia: Geographies of Knowledge and Politics of Space* (pp. 113-132). Singapore: Singapore University Press.
- Xiong, Z., & Lin, Y. (2019). Chinese Knowledge on Suvarnabhumi Before the 10th Century. In Pongpanit, B., & Thinapong, S. (Eds.). *Suvarnabhumi: The Golden Land* (pp. 115-125). Bangkok: GISTDA & BIA.
- Yang, B. (2009). *Between Winds and Clouds: The Making of Yunnan*. New York: Columbia University Press.

ภาษาจีน

- Chen, B. 陈碧笙. (1938). *Dian bian jingying lun* 滇边经营论 [ว่าด้วยการจัดการชายแดน ยูนนาน]. N.P.: N.P.
- Chen, L. 陈吕范. (2005). *Zhongtai guanxi ruogan wenti yanjiu keti xiaojie* 中泰关系若干问题研究课题小结 [สรุปหัวข้อวิจัยประเด็นต่างๆ ในความสัมพันธ์จีน-ไทย]. In Lüfan, C. (Ed.). *Taizu qiyuan yu Nanzhaoguo yanjiu wenji* 泰族起源与南诏国研究文集 Vol. 1 [รวมงานวิจัยเรื่องกำเนิดชนชาติไทและอาณาจักรน่านเจ้า] (pp. 1-17). Beijing: Zhongguo shuji chubanshe.
- Chen, L., & Du, Y. 杜玉亭. (2005). *Hubilie ping Daliguo shifou yinqi Taizu daliang nanqian* [จักรพรรดิกุบไล่ข่านทรงพิชิตอาณาจักรต้าหลี่ทำให้ชนชาติไทย อพยพลงใต้ ขนานใหญ่จริงหรือ]. In Chen, L. (Ed.). *Taizu qiyuan yu Nanzhaoguo yanjiu wenji* 泰族起源与南诏国研究文集 Vol. 1 [รวมงานวิจัยเรื่องกำเนิดชนชาติไทและอาณาจักรน่านเจ้า] (pp. 50-64). Beijing: Zhongguo shuji chubanshe.
- Fu, S. 傅斯年. (1928). *Lishi yuyan yanjiu suo gongzuo zhi zhiqu* 历史语言研究所工作之旨趣 [จุดประสงค์การทำงานของสถาบันประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์]. In Zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiu suo 中央研究院历史语言研究所 [Institute of History and Philology]. *Lishi yuyan yanjiu suo jikan di yi ben di yi fen* 历史语言研究所集刊第一本第一分 [รวมบทความสถาบันประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ ตอนที่ 1] (pp. 3-10). Nanjing: Zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiu suo.
- Hsieh, S.-C. 謝世忠. (1993). *Nanzhao, Taiguo, Yunnan guguo: dangdai Zhongtai guozu zhuyi de jingzheng guocheng* [น่านเจ้า ประเทศไทย อาณาจักรโบราณ ยูนนาน: การปะทะของชาตินิยมไทย-จีนในยุคร่วมสมัย]. *Kaogu renleixue xuekan*, 49, 50-69.
- Ke, S. 柯树勋. (2011). *Pusi yanbian zhilue* 普思沿边志略 [สังเขปประวัติศาสตร์ผู้ซื้อ]. In Ma, Y. (Ed.). *Ma yu hua, Zhongguo bianjiang yanjiu wenku: Xinan bianjiang, Vol. 1* 中国边疆研究文库: 西南边疆. 第1卷 [รวมงานวิจัยชายแดนจีน: ชายแดนตะวันตกเฉียงใต้] (pp. 9-74). Haerbin: Heilongjiang jiaoyu chubanshe.
- Li, F. 李拂一. (1933). *Cheli* 车里 [เชอหลี่]. Shanghai: Shangwu yin shuguan.

- Yang, C. 楊成志. (1930). Yunnan mizu diaocha baogao 雲南民族調查報告 [รายงานการสำรวจชนชาติในยูนนาน]. Guangzhou: Guoli zhongshan daxue yuyan lishixue yanjiu suo.
- Yunnan shaoshu minzu shehui lishi diaocha zu 云南少数民族社会历史調查組. (1964). *Daizu jianshi jianzhi hebian* 傣族簡史簡志合編 [สังเขปประวัติศาสตร์ชนชาติไต]. Beijing: Zhongguo kexueyuan minzu yanjiusuo.
- Yunnan sheng lishi yanjiu suo. 云南省历史研究所. (2005). Zhu Taiguo Dashi Chai Zhemin lai wo suo zuotan 驻泰国大使柴泽民来我所座谈 [เอกอัครราชทูตจีนประจำประเทศไทย ไฉเจ๋อหมินเยี่ยมเยือนเพื่อสนทนากับทางสถาบัน]. In Lüfan, C. (Ed.). *Taizu qiyuan yu Nanzhaoguo yanjiu wenji Vol. 2* (pp. 226-227). Beijing: Zhongguo shuji chubanshe.

The Political Economy of Business Trust: An Ethnographic Case Study of Thai Yunnanese Transnational Entrepreneurs in Chiang Mai

Kian Cheng Lee¹

Received: 28 May 2024

Revised: 20 November 2024

Accepted: 22 November 2024

Abstract

This paper argues that the multiplicity of business plays a crucial role in the political economic development of six key respondents Thai Yunnanese transnational entrepreneurs in Chiang Mai who engaged business trust to rise economically against their historically marginalized context. Through an ethnographic research method with in-depth qualitative interviews and participant observation of over 30 respondents, this paper selectively investigates how six key respondents, Thai Yunnanese (Thai nationals with Yunnanese Chinese origins) transnational entrepreneurs in Chiang Mai, engage business trust to rise economically against their historically marginalized context. Summarily, this paper demonstrates that business trust comprises multi-faceted strategies, multiple paradoxically mitigating risk-taking mechanisms, and multi-dimensional flexible life cycles. Theoretically, this paper seeks to critically contribute to the fields of Chinese capitalism (that neglects marginalized overseas ethnic Chinese sub-groups) and political economy of trust in social sciences (that narrowly confines trust as conceptually static and unitary while limiting the epistemological capacity of trust as organizational). Practically, this paper offers recommendations at the global, regional, national and individual levels.

Keywords: Thai Yunnanese, Transnational Entrepreneurship, Chinese Capitalism, Business Trust, Economic Cultures

¹ Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University 50200 E-mail: kiancheng.lee@cmu.ac.th

1. Introduction

This paper argues that the multiplicity of business trust plays a crucial role in the political economic transformation of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs. By political economy, this paper situates the study to unravel business trust as strategic socio-economic initiatives that the research protagonists utilize in transnational entrepreneurship to mitigate their pre-existing political marginalities due to their historic experiences. As a brief overview, many successful Thai Yunnanese in Chiang Mai were born into poor living conditions without Thai citizenship (Lee, 2017, p. 155). Due to their ethnic affiliation and migratory experience, they were stigmatized as drug traffickers and criminals (Lee, 2017, p. 155). Nonetheless, despite their marginalized background, they were neither docile nor passive in accepting their plight, but several of them became successful through transnational entrepreneurship (Lee, 2017, pp. 155-156). Hence, this paper delves into how business trust was conceptualized and operationalized in their political economic endeavours.

Trust has a predominant, salient, and recurrent cultural value in Chinese capitalism. However, despite a flourishing interest in Chinese capitalism in recent decades, there is a dearth of research focusing on how Thai Yunnanese transnational entrepreneurs contribute to the field of Chinese capitalism (Lee, 2017, p. 157). Moreover, the deeper examination of business trust embedded within the business practices of Thai Yunnanese is non-existent. Hence, this paper seeks to contribute to our understanding of Chinese capitalism through the political economic lens of business trust from the perspectives of the oft-neglected group of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs. Furthermore, contra to the conventional monolithic conceptualization of trust, this paper demonstrates how trust takes on multiple idiosyncratically internalized forms that enrich our understanding of Chinese capitalism in transnational context.

By methodology, in addition to desk research, this paper primarily adopts an ethnographic research method where in-depth qualitative interviews and participant observation are conducted. Against the transforming socio-economic landscape of Chiang Mai (Lee, 2017, pp. 161-163), the respondents in this research are in variegated industries including agriculture, tourism, food and beverages, and household products, which provide diverse transnational business opportunities (Lee, 2019, pp. 291-292).

This paper is organized in seven sections: (1) Introduction, (2) Literature Review, (3) Research Design and Method, (4) Business Trust as Multi-Faceted

Strategies, (5) Business Trust as Predictable Risk-Taking, (6) Business Trust as Multi-Dimensional Flexible Life Cycles, (7) Discussion, and (8) Conclusion. In the next section, this paper provides a brief overview of the existing literature related to the political economy of trust while surfacing the research lacuna and problematics. Subsequently, the design and method of this research pertaining to the historical context, the geographic site, and the sample selection criteria and description are provided. Thereafter, Sections four, five, six and seven offer research findings as well as their implications to the related fields in response to the research objective of this paper. Finally, the conclusion section summarizes this paper while highlighting the key contributions made.

2. Literature Review

The informal institutions of culture, interpersonal beliefs and norms were non-existent in the fields of economics and political science during the first half of the 20th century (Bjørnskov, 2019). Nonetheless, the introduction of these themes has taken place since the mid-1990s (Tabellini, 2008). For instance, interpersonal trust and honesty perceptions were only included in the analysis of public choice during Putnam's (1993) seminal study of regional governance in Italy (Bjørnskov, 2019). Through the term "social capital," Putnam (1993) demonstrated the significance of differences in trust, norms and associational activity (Bjørnskov, 2019). Gradually, studies related to the political economy of trust began to form where relations between social capital / social trust and other entities / factors including economic growth, development, productivity, institutions and good governance were analysed (Knack & Keefer, 1997; La Porta, Lopez-de-Silanes, & Shleifer, 1997). Unfortunately, this first wave of literature, related to the political economy of trust, heavily relied on the ideas and conceptual framework of Putnam (1993) and Fukuyama (1995), which problematically treated social capital as a unitary concept (Bjørnskov, 2019). In other words, the distinctions between measures of trust, social norms and associational activity are neglected.

Subsequently, studies attempt to go beyond viewing trust as a simplistic mechanism. For instance, Sako (2006) conceptualized "contractual trust", "competence trust", and "goodwill trust" in interorganizational trust while arguing how the differentiation among the three types was useful in thinking about outcomes. Besides, Alesina and Giuliano (2011) demonstrated amoral familism where trust in family could be negatively associated with social trust, and it ascertained that elements of social trust might not be causally related. While this shift of studies has gone beyond the unitary conceptualization of trust,

most studies are still fixated in the discussion of causality (Bjørnskov, 2019). There remains an epistemological lacuna in examining business trust within the nexus of political economic transformation, transnational entrepreneurship and Chinese capitalism.

Hence, given the limitations of the extant works, this research seeks to unravel the diverse expressions of business trust. Instead of merely focusing on how trust might cause better institutions, this paper elucidates the epistemological perspectives of business trust expressed under historic political economic conditions confronting the respondents. Furthermore, given that studies are predominantly situated in the Western and Eurocentric settings, this paper contributes to the understanding of the political economy of business trust in Chinese capitalism within a transnational, intra-Asian entrepreneurial context.

3. Research Design and Methodology

The selection of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs in this study is not random. Their transformation from marginalized migrants into transnational entrepreneurs through economic cultures against political, social, and cultural challenges warrants proper research.

Summarily, the migration history of the Yunnanese Chinese in Thailand can be divided in three phases: (1) war refugees (1943-1961), (2) resettlement in Northern Thailand since the 1960s, and (3) the new changes and migrations since the 1980s (Chang, 2001). Generally, Thai people hold a negative perception of them because they are associated with the Kuomintang (KMT) Yunnanese who are stigmatized with their former military and drug trafficking activities (Chang, 2001). They are also referred to as Jin-ho, pejoratively connoting the KMT Yunnanese as violent, backward, and engaging in illegal trade (Hill, 1998, p. 18). Consequently, this perspective influenced the Thai government in developing policies related to national security and border control, which further contributed to the marginalization of the Yunnanese (Wang, 2006, p. 357). Nonetheless, notwithstanding their disadvantaged background, many Thai Yunnanese in northern Thailand have escaped from village life and the stigmatization associated with refugee status to seek upward class mobility (Lee, 2017, p. 158). Through accumulating and converting their resources in transnational entrepreneurial activities, some of them have acquired social status (Lee, 2017, p. 158). This paper seeks to examine how business trust as economic cultures (referring to how related cultural practices can bear economic implications) has been dynamically conceptualized and utilized from their perspectives.

This paper has adopted a qualitative research method with in-depth interviews of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs in Chiang Mai in addition to the desk research conducted through academic articles and documents related to the topic. Departing from groupism—seeing ethnicity as categories rather than groups (Brubaker, 2004), this research delimits the respondents as comprising the following characteristics: (1) Thai Yunnanese: Thai citizens of Yunnanese heritage; (2) entrepreneurs: those who started their own businesses; and (3) transnational: those who conduct economic activities outside of Thailand while having Chiang Mai, Thailand as their headquarters. Besides, Chiang Mai, Thailand has been chosen as research site due to its prominent cultural significance in northern Thailand in addition to its proximity to the villages where many Thai Yunnanese transnational entrepreneurs were originally from. Over the period between 2012 and 2017, intensive interviews and participant observation with about 30 respondents were conducted, but only relevant data from six key respondents are selectively presented in this paper. Moreover, the selected respondents in this research are involved in diverse businesses including the following: (1) agriculture farming and exports; (2) hotel, restaurant and tourism line, (3) bee farm and honey products; (4) real estate development; (5) multi-level marketing; and (6) self-employed business owners. Finally, though verbal consent has been given by the respondents, this paper will use abbreviated pseudonyms to preserve their confidentiality.

4. Business Trust as Multi-Faceted Strategies

The root word in Greek for “strategy” is derived from two words including “stratos,” which means army and “ago,” which means lead. In other words, Thai Yunnanese transnational entrepreneurs are metaphorical military generals leading an army through analysing, projecting, and directing military campaigns to defeat their enemies. Often these military campaigns are situated in uncontrolled circumstances and generals must be quick, sharp, and nimble in strategizing. In sum, through the explanation given below, business trust is conceptualized as multi-faceted strategies characterized as thoughtful, exploitative and time testing in natures.

4.1 Ms. HZJ’s Diligent “Thinking”

Ms. HZJ is candid to share about her marketing experiences across different geographical locations. She often shares about her past experiences in exploring and establishing subsidiary agents who can assist her. In my

interaction with her, Ms. HZJ came across as someone who values “trust” as highly important in business dealings. To her, business trust involves hard work of researching and deliberation. In this aspect, Ms. HZJ has given several concrete examples to highlight the importance of mastering distinctive local cultural peculiarities at different localities:

“You need to drink beer when you are in Laos, you need to dance sometimes. When we have fun, we can develop a relationship and work together. It gives us the opportunity to talk... They want only beer. They like drinking beer so I bring beer to them. We need to know what they like... Suppose I go to Burma, then I will bring famous products from Chiang Mai, bags, or products with elephant motifs. As I live in Thailand, I must give Thai related presents. It’s not the case that I can give them anything... If we come from Chiang Mai and going to Isan [อีสาน] province, we will bring famous food like grilled pork sausage [sai ua ไส้จู้ว], Northern Thai green chili dip [nam prik noom น้ำพริกหนุ่ม], pork snack [kep moo แคมหมู], etc. as gifts. They will bring fermented fish sauce [plaa raa ปลาจู้ว] to us. This is the tradition of giving food” (Ms. HZJ, personal communication, July 29, 2014).

In other words, business trust requires diligent thinking as Ms. HZJ deliberates on the gifts she needs to prepare that will match the tastes of her customers and business partners. Fundamentally, according to Ms. HZJ, the underlying principle of successful sales lies in one’s ability to consider the pertinent factors, such as tastes and interests, in the business world. This means that business trust is a game of strategy that involves “thinking.” In her example of searching for emergent markets, like Vietnam, Ms. HZJ expressed her plans to study about the country to understand the local culture. She narrated:

“I will first read books to find out about the important places. I must study about the country, their greetings and social etiquette. How do Vietnamese manners look like? How should the Thais behave? We need to learn at depth. In the business world, one is selling ‘thinking’.” (Ms. HZJ, personal communication, July 29, 2014)

4.2 Mr. JZB’s Exploitation of Different Resources

Another clear vision of business trust as strategy can be found in Mr. JZB’s business approach. Behind his outward down-to-earth simplicity, Mr. JZB’s face betrays the many unseen battles fought in hardship. In our conversations peppered with anecdotes, “trust” surfaces as a recurrent theme.

As a strategist, Mr. JZB exploits all possible resources—including “Chineseness” and multifaceted consideration—to analyse and implement trust in transnational business activities. The first resource he utilizes is “Chineseness,” which in this paper refers to the Chinese language and ethnicity. This is his first round of defence. For instance, Mr. JZB selectively deals with Indonesian Chinese, Filipino Chinese, and Vietnamese Chinese. With the common use of Chinese language, he feels at ease for he can conduct business dealings without the concerns of misunderstanding. In addition, apart from the linguistic aspect in communication, Mr. JZB feels that he can understand the cultural characteristics of “ethnic Chinese,” which makes business dealings easier. He narrated:

“I don’t know the basic personality of the Indonesians. However, as Chinese, we know the basic personality of our own Chinese people... I don’t quite understand their [referring to non-Chinese Indonesians] business ways, and the reason is that I don’t quite understand their specific ethnic behavioural characteristics... In doing business, we need to understand culture, and the ethnic-related aspects... Like in India, I believe that only very few ethnic Chinese conduct business there because there are too many Indians, so penetrating their business world is a highly challenging feat for the ethnic Chinese... As for Vietnam, I have tried to do business with ‘authentic’ Vietnamese (here, it refers to ethnic Vietnamese who are supposedly born without any Chinese ancestry). However, it finally didn’t work out for me because there was an instance where I could not get back my money as they simply refused to refund me even though I was justified to it.” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

The second resource, the “multifaceted” consideration, refers to the combination of both concrete assessment and intuitive discernment. Mr. JZB is practical in assessing business trust factors. For instance, with regards to the reason for deciding to work with Indonesia, he explained:

“Over at Indonesia, our business partners own huge companies, so we can commensurably deal at the scale of about US\$1 million or US\$50,000 referring to the financial scale of the business transaction[.]” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

However, there are times when intuition arising from his many years of experience is incorporated. Mr. JZB often makes assessment about his potential

customer before he decides on the level of business trust to be placed on that person. He described it in this way:

“In business, if I sense that this person can be trusted at USD\$50,000, I will give him that figure, and if I sense that he is at the range of USD\$10,000, I will render him a higher scale at USD\$10,000, but I won’t give anything beyond that.” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

Nonetheless, he is prepared to “throw away” ten percent each year to cover for losses.

4.3 Mr. YSQ’s Time-Testing Approach

Mr. YSQ’s conceptualization of “business trust” as a strategy is one that is prepared to stand the test of time beyond a mere temporary event. This notion is critical because we live in a “fast-food” consumer society, where everything is expected to deliver immediate results, and business trust has thus been erroneously conceived as a “quick-fixed” meal in achieving success. However, the sweetness of Mr. YSQ’s honey business lies in his strategy of time-tested observation and evaluation of his potential customers’ business philosophies. As an illustration, Mr. YSQ described his time-testing approach used in establishing business with a potential Shanghai partner in the following quote:

“For the Shanghai’s case, the boss first bought some products from us here in Thailand. The boss sent his staff over to Chiang Mai to do so. On our side, we also took time to make our own calculations and considerations. We spent about a year to view their business model. This includes observing their business perspective, attitude, and approach while assessing whether we could provide enough supply to meet their demand. As far as business philosophy is concerned, they are quite focused and committed. In fact, they have specifically employed a Filipino to collaborate with us. To me, this reflects their sincerity.” (Mr. YSQ, personal communication, September 2, 2014)

This strategic approach in taking time to ascertain the trustworthiness serves to remove those who fail the test. He has no qualms about rejecting those he has sharply discerned as insincere. In this light, Mr. YSQ expressed:

“There are many PRC’s (People’s Republic of China) Chinese coming over here in Chiang Mai. When you ask them for their name cards, they do not even give you. It exposes their insincerity. They will say something like, ‘I am sorry that I have forgotten to bring my name cards,

and I shall leave my mobile number with you.’ My point is that if you were here to do business, then you would have brought your name cards along [To Mr. YSQ, bringing name card is an important social etiquette in business interactions, so failure to bring is an inexcusable, unacceptable behaviour that destroys any business trust].” (Mr. YSQ, personal communication, September 2, 2014)

This shows that Mr. YSQ’s time-testing approach has proven effective to reveal those whom he would deem as trustworthy for him to pursue further in business transactions.

5. Business Trust as Predictable Risk-Taking

From the interactions with Thai Yunnanese transnational entrepreneurs, business trust is understood as predictable risk-taking. While risks are inevitable in business world, the Thai Yunnanese transnational entrepreneurs utilizes business trust to mitigate the unpredictability of risks through several forms of mechanism. This section will discuss this mechanism through verbal trust, intentional trust, and pragmatic trust.

5.1 Verbal Trust as Mechanism for Predictability

When asked about whether he has ever signed any business contract with his overseas customers, Mr. JZB replied in a “matter of fact” manner: *“We Chinese never sign contract when we are doing business with each other.”* (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014) Despite living in an era of professionalism governed by proper legal systems and structures, Mr. JZB articulates an audacious alternative in business dealings through verbal agreement. According to Landa (1983), mutual trust embedded in personalistic networks of Chinese traders will gradually be replaced by written contracts in impersonal exchange networks with an evolving developed legal framework (Tong, 2014, p. 55). From a legal perspective, the Letter of Credit is an instrument that is a

“...written undertaking by a bank through prior agreement with its client to honour a withdrawal by a third party for goods and services rendered. The document, issued by the bank at the buyer’s request in favour of the seller, is the bank’s promise to pay an agreed amount of money on its receipt of certain documents within the specified time period.” (Onkvisit & Shaw, 2007, p. 511)

However, this proves not to be the case in Mr. JZB's harsh economic world. In defending his risk-taking position, Mr. JZB explained:

“It’s useless to sign a contract; for example, it’s pointless for you to sign a Letter of Credit... It can’t protect anything. For instance, you sent a Letter of Credit over to me and I delivered my goods over. Subsequently, upon arrival at your destination, you said that the market situation is bad, and you refused to accept the goods. Then, you could take back the Letter of Credit and nullify it... In the business field, unless it is a contractual agreement signed by the government, it is useless... [There are times that] even contract at governmental level can be made void, so how much more ineffective or insignificant will contract in business sector be?” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

Beyond legal credit, Mr. JZB has made verbal agreements with business partners, service providers, suppliers, and employees. Through the many years of business dealings, Mr. JZB has encountered his fair share of failures while taking risks. To him, it is impossible that an entrepreneur has never been cheated. In other words, even with verbal trust, there were times he failed. As an example, Mr. JZB explained how some staff left his company after he had invested in their education and training even though he made prior verbal agreements with them to work long-term in senior management positions. Nonetheless, Mr. JZB surmised that these failed cases were infrequent, and to him, verbal trust still serves as a viable mechanism to mitigate risks. Wrapping up this point of verbal trust in business in general, he said:

“So, on this trust aspect, you should not attempt a business deal that is too overwhelming in size [here, it refers to a sum above USD\$50,000]. So [for instance] you have a business dealing with a particular customer, and if this customer really collapses and winds up his business, it will still be alright as it has not caused us to collapse and wind up though we will still suffer some loss. It will be a definite loss, but just like we have ten fingers and after chopping one down, you still have nine more, you still can survive, am I right?” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

In the case of Mr. ZZJ, even though he uses business contracts to deal with his overseas customers, he does not use them in a strictly rigid manner. In fact, verbal agreements serve better than business contracts at times. Mr. ZZJ

emphasizes the importance of verbal agreements through his dealings with his Malaysian customers. In his words, Mr ZZJ explained:

“In terms of verbal trust, the best is from Malaysia... In my business transactions with Malaysia for more than a decade, I have never made any legal contract. Once a phone call is made, rough estimates of the quantity and the current market rate are made, and then preparation of the goods are on the way. In a split second, money is remitted over to me, and I too have delivered the goods over. It is very simple... He has bought our products for a decade and has never checked our goods” (Mr. ZZJ, personal communication, August 12, 2014).

Instead of reducing risks and building business trust, legal contracts can potentially produce unwanted frictions, which can lead to dissent and distrust. In Mr. ZZJ’s experiences, he often complains about the fragmentation of trust, which has been precipitated by the establishment of formal contracts. Sharing about his dealings with Taiwan, he described:

“Actually there [referring to the condition of the goods] was no problem at all, but he [referring to the Taiwanese customer] was still looking for problems for his purpose was to bargain and slash the price.” (Mr. ZZJ, personal communication, August 12, 2014)

In other words, verbal trust in agreements serve as a better mechanism to manage and reduce risks and thus promoting further business trust. Hence, through unwritten agreements, verbal trust is predictable risk-taking.

5.2 Intentional Trust as Luck through Surveillance and Seizure of Opportunities

Luck is not just an unfathomable occurrence. On the contrary, luck is an intentional trust developed through pre-planned surveillance and seizure of opportunities. By “surveillance,” this article refers it to market observation, cultural awareness, or networking where it functions as a skill that reduces risks by enabling entrepreneurs to respond promptly to market shifts. Coupled with preparation and cultivation, luck becomes a mitigating factor of unpredictable risks and provides the element of enhancing predictability in business trust. Mr. MWP’s life experience is a splendid example to this principle. He is a third generation descendent of Yunnanese who has left China. Prior to the Cultural Revolution in 1949, his grandparents fled China due to poverty and suffering. They went Burma and settled there for nearly a decade doing business to fill their stomachs. Mr. MWP was born at Wan YSQ Village. According to him, two

decades after opening, PRC's economy has started to thrive. Subsequently, his father decided to return to PRC to visit friends and relatives. More than just having casual visitations, his father was traveling to get acquainted with many Chinese businesspeople. It was a surveillance trip. As a result, his father saw plenty of economic opportunities that were springing up. Mr. MWP described it as follows:

“China is too powerful. At that time, my father came back from China and told me that all of us should go and see the mainland for we have one more advantage because we speak Chinese. This is because since young, our parents told us: ‘We are Chinese people, no matter what, we cannot forget China, and also we cannot forget the Chinese language.’ So, we want to teach our children Chinese. Our kids speak Chinese at home, speak Thai outside, and speak English at school. At International Schools, there are three languages, so through this way, we find ourselves to be in great luck. We feel that, in the future, we will also give our kids this opportunity, so by the time when they go to China, they can develop their businesses.” (Mr. MWP, personal communication, September 20, 2014)

Mr. MWP's approach to develop luck is not coincidental. Recognizing the formidable growth of China, Mr. MWP took heed of his parents' advice and surveyed the PRC Chinese market. His current real estate business in Thailand was founded through the connections that he first made in China. Moreover, not only has he seized opportunity for himself to find business opportunity in China, Mr. MWP has the foresight for the next generation. He sent his children to International Schools where they can acquire three languages—Chinese, Thai and English, a skill that few can master. This allows them to secure an advantageous position to attract further opportunities as English and Chinese are both top languages used throughout the globe in addition to Thai being used domestically. Given such cultural capital, Mr. MWP opined that even during economic recessions in Thailand, his children's life and status will still be safeguarded as they can venture into China. Hence, this luck involving surveillance and seizure of opportunities greatly reduces the unpredictability of risks. Furthermore, intentional trust serves as a tool where one consciously keeps oneself from falling into “bad” luck by avoiding unethical behaviour. Here, bad luck posits a vicarious effect whenever one imagines the negative consequences of breaking trust. According to Mr. MWP, business trust is an invaluable asset.

Once business trust is broken through dishonest acts, the defaulting businessman suffers a lifetime of bad reputation. In this light, Mr. MWP explained,

“Human beings operate through trust. The reason that our business can survive till today and develop in such a rapid pace is dependent on trust. As I have said earlier, even if you cheat on one person, you will be in bad luck for an entire life. Thus, you can cheat on one, but you can never deceive everyone.” (Mr. MWP, personal communication, September 20, 2014)

In other words, bad luck serves as a preventive measure against deceptive actions while preserving business trust. From a vicarious perspective, Mr. MWP exercises intentional trust to mitigate the predictable risk of falling into regrettable circumstances by always being mindful that bad luck carries a lifetime penalty.

5.3 Pragmatic Trust as Necessary Risk-Taking

In the business world, sometimes risk-taking is a necessary evil despite of the challenges involved. Driven by political economic conditions, business trust is constructed against the rising tides of tumultuous challenges. These challenges are diverse ranging from market competitiveness to demanding economic cultural traits. Mr. LRJ is honest to highlight that the PRC Chinese market is much more difficult to operate in comparison with other places (this could be due to PRC’s rapid development possibly resulting the unique business dynamics at play in the PRC market). He explained:

“It is hard to manage PRC customers. This is because of the emergence of ‘victory through price’ in the PRC Chinese market. Some might even go to the extent of ‘slaughter the chickens in order to get the eggs.’ Even though it is not the case that the chickens are laying golden eggs every day, the PRC Chinese would still choose to slaughter the chickens to draw out the eggs. Consequently, the PRC Chinese is comparatively more challenging in comparison with other localities. Their business philosophy is also very different from mine.” (Mr. LRJ, personal communication, September 30, 2014)

However, despite these difficulties, Mr. LRJ is undaunted in taking risks to establish business connections with the country. Unrelenting, Mr. LRJ has started penetrating the PRC Chinese market since the 1990’s establishing a name for his company at Shanghai and Chengdu (Kunming). In accordance with Mr. LRJ, risk-taking is a necessary evil. Trust is therefore a pragmatic business

drive to overcome his personal dislikes and the risks involved. In other words, with the prospects of getting lucrative profits, Mr. LRJ is prepared to forego his own comfort in dealing with the PRC Chinese clientele's overwhelming expectations and the risks of losing out to other stronger business rivals. Such pragmatically driven business sense is reflected in his elaboration:

“This market [though it is more difficult] is very large, and we want to fight to win. And we plan to fight and win the middle upper class for this middle-upper class level is much more promising. [With respect to the behaviour PRC people] In my opinion, their entire life perspective, culture and education are different from the others. This is because since the founding of the new modern PRC, it has been an extremely difficult journey.” (Mr. LRJ, personal communication, September 30, 2014)

To establish business trust, unfavourable and uncertain risks must be mitigated through a new form of rationalization in recognition of PRC's struggling political journey. The enormous size of the PRC tourism market and the quest for success at the middle-upper class level collaboratively act as a catalytic force to propel Mr. LRJ and his company to conquer the challenging terrain. The centrifugalism of business trust is visibly manifested here despite the risks at hand.

Interestingly, Mr. LRJ is not alone in his negative sentiments with regards to the economic-cultural practices of PRC Chinese. Commenting on PRC Chinese, Mr. JZB described,

“Presently in China, there are competition as well as financial profits at the cultural aspect and education aspect. However, from the cultural point of view, the competitive climate in China has been too drastic. Consequently, their hearts and morality are different from ours and is not as good as the Chinese living outside of China. I am not referring to everyone though... With regards to China, there are those who commit fraud; they might dress well externally, but they are poor. They are not like us as overseas Chinese; for instance, Philippines, Thailand, Singapore, Indonesia, we are quite similar... Like when we are dealing with China people, all of them owe debts. With regards to debt collection, as for our China people, when you look for him at his place, even if he is at upstairs of his home, it will still be pointless to look for him... If he wants to repay you, he will spontaneously transfer the funds to you. But if he doesn't want to repay you, then [it's gone].” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

In no uncertain terms, Mr. JZB is fully aware of the risks involved in dealing with PRC Chinese customers. However, like Mr. LRJ, this has not stopped him from making PRC one of his company's largest clientele. While lamenting on the difficulties with the PRC Chinese, Mr. JZB's antidotal formula is caution. He has reiterated several times on the importance of being guarded and being careful in dealing with PRC Chinese, especially due to their lack of transparency where their external image does not necessarily reflect their inner character. Again, caution that is motivated by pragmatic business sense has helped Mr. JZB to overcome the inevitable and necessary challenges in risk-taking. Summarily, both respondents exemplify how they actively employ specific trust strategies to help reduce the risks (likelihood of unpaid debts or transparency concerns) in their quest to balance between personal reservations and business pragmatism so that they can reach their ultimate economic goals amidst an environment they criticize.

6. Business Trust as Multi-Dimensional Flexible Life Cycles

This section explores business trust as multi-dimensional flexible life cycles. The multi dimensionality of business trust is explicated through the spectrum of meanings within the scale of demarcated levels. Further, as flexible life cycles, business trust operates in situated contexts and in constant motion. By life cycles, this paper is referring specifically to the dynamism and volatility of business trust with its ebbs and flows, rather than the rise and fall of businesses.

6.1 Spectrum of Meanings and Scale of Levels

Business trust, according to the Thai Yunnanese transnational entrepreneurs, has a spectrum of different meanings within a scale of demarcated levels. In my interaction with my research subjects, I realize that business trust is not a monolithic singular terminology. On the contrary, different terms are used to express the different shades of meanings and intentions behind "trust." In dynamic variegation, "trust" can appear as: "相信 xiangxin (believe)," "信任 xinren (place trust)," "依靠 xinkao (depend)," "信赖 xinlai (rely)," "信心 xinxin (have confidence)," "口信 Kouxin (provide verbal agreement)," "信誉 Xinyu (attainment of reputation)" and "信用 xinyong (credibility)." Further, these different and nuanced terms represent different operational levels in ascending order ranging from "Practice Level," "Becoming Level," "Being Level" and "Praxis Level."

At the most elementary level, “trust” is “Practice” with *xiangxin* (believe) and *xinren* (place trust). With *xiangxin* (believe), respondents have used it in the context of physical objects, like commodities, and in the context where validation is required. Once, we had a discussion on the comparative difference between honey from PRC and Thailand. When posed with the question regarding the purity of honey, Mr. ZZJ replied:

“China is the largest country in the world in terms of exports. However, their stuff is different from the stuff in Thailand... Comparatively, the honey quality here in Thailand is purer. Chinese like it very much. They also do not xiangxin (believe) their own products but xiangxin (believe) in our products. Hence, we must indicate ‘Product of Thailand’ on our goods, and we can anticipate a delivery batch of 4,000 containers for export there.” (Mr. ZZJ, personal communication, August 12, 2014)

On a separate incident, Mr. MWP spoke about the need to validate information and not blindly *xiangxin* (believe). In the real estate business, it is crucial to establish ownership issues with regards to properties purchased. Pertaining to ownership and land rights issues, Mr. MWP advocates that potential customers must not merely believe in the words of the sellers. He mentioned:

“With regards to us as property developers, you cannot simply xiangxin (believe) our words. You need to go to the Land Office. You need to check whether this land and property can belong to you or not, and whether it can be transacted in sales in the future. They will inform you whether you can be the true owner.” (Mr. MWP, personal communication, September 20, 2014)

In the similar practice level, respondents commonly use *xinren* (place trust) to describe placement of business trust on persons as well as exercise intuition and judgement discreetly in varying degrees, albeit a definite limit. As an example, Mr. JZB illustrated these as follows:

“Yes, there will be losses in business. However, we cannot xinren (place trust) people completely. In doing business, for instance, when we invest, we need to xinren (place trust) people in, for instance fifty thousand or a few thousands, but we cannot xinren (place trust) with one million.” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014)

With progression, trust is elevated to the “Becoming” level with xinkao (depend), xinlai (rely), xinxin (have confidence) and kouxin (provide verbal agreement). Like a bank account, these terms connote operatives in the process of accumulating assets and resources. Nonetheless, respondents use these varied terms to express this not-yet-arrived but ongoing (to be proved) accumulation process. To begin with, xinkao refers to the dependence on the introduction of human agency. When discussing about xinkao (depend), Mr. ZZJ highlighted the importance of friends’ introduction. Mr. ZZJ explained:

“He could xinkao (depend) me because of a mutual friend. In all things, you need friends. It always starts with friends. No matter how, you definitely [need friends] ... the source of trust will always begin with friends.” (Mr. ZZJ, personal communication, August 12, 2014)

Closely related to this, xinlai refers to reliance, which involves a friend’s recommendation as well as the required expertise and talents to get the job done. For instance, the usage is relevant in the context where Mr. LRJ needs to employ proxies who can act on the company’s behalf in different countries and localities. Mr. LRJ described,

“Our main market is now in Taiwan, China, Malaysia, and Singapore. These four are our main market, and we have our agents... We do tourism, and we have a wide network. Why do I say that? We have a lot of our friends. They are people whom we can xinlai (rely). For example, within the entire tourism industry in Taiwan, anyone who deals with Thai market, will have direct contact with us. We have so many friends, and it is not difficult for them to help us [through recommendation] find talent [referring to local agents] in this area.” (Mr. LRJ, personal communication, September 30, 2014)

Based on xinlai (rely), proxies or agents can be selected through friends’ recommendations as well as objective qualifications with expertise in skills, knowledge, and other talents. Third, xinxin (have confidence) refers to the placement of confidence or faith through personal example in leadership as well as corporate mindset beyond individuality. As an illustration of leadership by personal example, Mr. LRJ elaborated:

“We need to consider how to let our customers have xinxin (have confidence) in us. I went to look for customers and they would ask me: ‘Are you leading us? If you do, then we will follow you!’ Finally,

I must lead the groups for overseas trips. I must persevere through this way.” (Mr. LRJ, personal communication, September 30, 2014)

In addition to leadership by example, Mr. LRJ channels customers’ confidence beyond dependence on individuals to the corporate dimension. He explained:

“I am not like some people who have started their own travel agencies and become tour guides themselves. If it’s this way, how will other tour guides [in my company] perceive me? The tour guides will say, ‘Please go and take the groups by yourself.’ On the contrary, when we organize tour groups, we need to consider how to let everyone have a part to play. When there are groups coming in, we need to let them everyone [tour guides] take.” (Mr. LRJ, personal communication, September 30, 2014)

This corporate dimension involving everyone in the company allows the customers to have a wider platform to place their xinxin (have confidence). Next, kouxin (providing verbal agreement) refers to the commitment one gives in fulfilling a spoken word without a written legal contract. As discussed in the preceding section, this business trust approach is a mechanism in reducing unpredictability in risk-taking. Contrary to the perceived notion of effectiveness in legal contracts, kouxin (providing verbal agreement) has been proven to be more trustworthy.

Further, the “Becoming” process should reach a stage of maturity in “Being” level. This third level is reached when an organization has gained a certain “trustworthy” reputation. Xinyu is made up of two words: “xin” (trust) and “yu” (fame, reputation). It is often used in the business world to connote the attainment of reputation through time-tested moral values, such as honesty, fairness and keeping promises. In this vein of thought, certain well-established entrepreneurs in this research have shared about this aspect. According to them, xinyu (trustworthy reputation) is the bedrock of business operations, undergirded by moral principles, which will propel the company’s future developments. With regards to these components, Mr. LRJ was clear in his articulation:

“We need to be responsible towards our customers, especially since we have been entrusted by others. We need to have xinyu (trustworthy reputation). This xinyu (trustworthy reputation) is the bedrock of all our business operations. In the business sector, if our company happened to be one without xinyu (trustworthy reputation), then our company will not be able to expand with further developments. [Fortunately], we have

a fine xinyu (trustworthy reputation). We are responsible towards our clients. Whatever others have entrusted for us to accomplish, we have performed them well. This proves that we are continually growing.” (Mr. LRJ, personal communication, September 30, 2014)

In addition, xinyu (trustworthy reputation) has often been materialized through the branding of the company and other aspects facilitated by institutional means. As an example, Mr. MWP talked about branding (pinpai 品牌) when he mentioned that landed properties are the mainstay of his real estate business. Instead of building condominiums, he has chosen to build mansions. From a business perspective, he has adopted this niche marketing, which gives him a unique form of branding. Moreover, the institutional dimension of xinyu (trustworthy reputation) can be seen in Mr. MWP’s establishment of a subsidiary company to assist foreigners to purchase landed properties from him with a peace of mind. Through this subsidiary company acting as a local mediator, property and land rights are legally transferred from the parent company to the foreigner buyer at Mr. MWP’s own expenses. Nonetheless, it provides the institutional dimension in forging xinyu, a trustworthy reputation.

Finally, “trust” at the “Being” level should enter the “Praxis” level. “Praxis” can be defined as “the systematic and concerted synthesis of theory and practice” (Ginsburg & Clift, 1990, p. 454). In this synthesis, “trust” is an informed practice. Having gone through the first three levels, the theoretical principles of trust in the “Praxis” level have already been internalized, and they have been developed into an informed practice as a form of functional currency: xinyong (credibility). Literally, xinyong means the “use” or “usefulness” of “trust” (Tong, 2014, p. 50). In other words, like a credit system, trust has the utility value through the management of credits gained from the previous experiences in the business game. In this study, xinyong (credibility) involves a composition of repeated practices where careful maintenance is carried out. As it is critical for business survival, praxis-players need to beware of the volatility in transitions. Finally, praxis-players need to be vigilant to ensure that trust will not be violated as it will incur a lifetime of bad luck. To begin with, Mr. ZZJ accentuated the importance of xinyong (credibility) when he discussed about the series of repeated practices of trust-building and trust-maintenance. He expressed:

“The most important element is that we give him [referring to customers from China] good xinyong (credibility). For instance, when we sent him the goods during the first time, there is no problem.

Similarly, there wasn't any problems at the second time, and subsequently, there wouldn't be any more problems ever. If there were any problems that might occur, then we would be solely and fully responsible [reflecting serious commitment].” (Mr. ZZJ, personal communication, August 12, 2014)

Mr. JZB, in concurrence, felt that *xinyong* (credibility) is critical for doing business. He phrased it emphatically as “*over here, we really depend on xinyong (credibility) for a living*” (Mr. JZB, personal communication, August 31, 2014). Mr. MWP viewed the seriousness of maintaining *xinyong* (credibility) for the failure to do so would lead to severe detrimental effects, known as a lifetime of bad luck. Further, perhaps the clearest example of this aspect can be seen in Mr. YSQ's experience with two generations of Singaporean businesspersons who failed to maintain *xinyong* (credibility), resulting in termination of business dealings. Mr. YSQ began by mentioning how a Chinese Singaporean businessman first came to Chiang Mai many years ago to look for honey. Though he initially hailed a taxicab to the Night Bazaar (a tourist shopping area), this Singaporean businessman told the cab driver that he would prefer visiting a honey processing factory rather than merely viewing a shop. Thus, he was sent to Mr. YSQ's factory instead. Once he was there, he saw great potential in the business, and a partnership was formed between him and Mr. YSQ. Unfortunately, this partnership started to deteriorate when this Singaporean hastily handed over the business to his son who did not maintain *xinyong* or credibility. For instance, as part of the business partnership, Mr. YSQ was supposed to provide live bees for the Singaporean counterpart to harvest honey. However, due to the lack of knowledge and experience in bee-rearing, this second-generation Singaporean businessman proudly refused guidance and had carelessly caused approximately 70,000 bees to die in each delivery. This resulted in huge financial loss to Mr. YSQ as a partner. Additionally, this second-generation Singaporean businessman ignored business ethics by commencing a separate business project in Malaysia while duplicating the honey harvesting business model by teaching the Malays to rear bees (even though he lacked expertise in this aspect). This inevitably caused unhappiness to Mr. YSQ who found him arrogant in despising their business trust relationship. Finally, feeling a “taste of scam” (有点骗钱的味道), Mr. YSQ decided to end the business partnership after gradually reducing transactions. From this encounter, one could learn *xinyong* (credibility) is fragile, and it must be handled well, especially during transition phase of business succession.

Based on the above discussion, business trust is again shown as not a singular monolithic concept. On the contrary, it comprises a spectrum of meanings within a scale of demarcated levels. The demarcation scale reflects the progressive operational capacities at the “Practice,” “Becoming,” “Being” and “Praxis” levels.

6.2 Flexible Categorizations in Situated Contexts

The complexity of “business trust” takes on another dimension as Thai Yunnanese transnational entrepreneurs construct flexible categorizations of business trust pertaining to the heterogeneous geographical localities and other situated circumstances. Succinctly, it shows that the situatedness (referring to the interconnectedness between trust and the variegated contexts) of “business trust” reveals flexibility in its multiple expressions. To begin with, Mr. LRJ allocates business trust to different localities at varying degrees. Mr. LRJ explained that the business habits at these places are different. In terms of business trust comfort level, Mr. LRJ was asked to rank the different localities that he has transnational business activities accordingly. In response, Mr. LRJ then replied with a descending order as follows: (1) Taiwan, (2) Singapore / Malaysia / Hong Kong, and (3) PRC. He ranked Taiwan as his favourite because of their concept of business operations. First, the Taiwanese place their customers as priority and are responsible towards their guests. Second, the Taiwanese have a mindset of sustainable development. Hence, there is relative ease in price setting to match the quality of services. Mr. LRJ felt that the Taiwanese business philosophy is good because they have largely inherited the cultural heritage of China of the past. Having said that, Mr. LRJ was also quick to point out that he also had Taiwanese customers who owed him as much as four million Thai Baht. Nonetheless, this did not stop Mr. LRJ from making Taiwan his favourite choice. However, the ranking sequence is very different from Mr. ZZJ’s perspective. Contrary to Mr. LRJ, Mr. ZZJ chose to rank in descending order as follows: (1) Malaysia, (2) China, and (3) Taiwan. Mr. ZZJ’s argument is that the Taiwanese are very knowledgeable on the bee products. In terms of purchasing, the Taiwanese are very professional in negotiating prices. As a result, Mr. ZZJ finds that given their expertise, the Taiwanese can easily kick a fuss over the goods with the purpose of bargaining. Hence, we can see that the situated contexts with specific divergent experiences might have caused the variance.

Like Mr. LRJ, Mr. JZB ranked PRC as the last as compared to all other places where he has transnational business dealings. As mentioned, Mr. JZB felt that there are higher chances of encountering fraud cases from PRC. This is due

to the concealment of their inner character through their external pretension. However, though PRC was not ranked first, Mr. ZZJ could accommodate PRC Chinese better than the Taiwanese. Mr. ZZJ did not find much difficulty with the PRC Chinese as they have been using verbal agreements as a mechanism to increase commitment to quality while reducing risks and distrusts. Like Mr. ZZJ, Mr. YSQ also did not find it too difficult to work with the PRC Chinese. To Mr. YSQ, it is an issue of miscommunication for those who perceive PRC Chinese as rude. This is because one might find the PRC Chinese to be polite and cordial after getting acquainted with them first. Mr. YSQ put it this way,

“Initially, they will treat you as strangers and appear impolite towards you. However, with the PRC Chinese, you need to build guanxi [relationship] connections. If without guanxi [relationship], you cannot do any business.” (Mr. YSQ, personal communication, September 2, 2014)

Hence, this demonstrates that the constant flux and changing perspectives of business trust arise from unique personalized experiences as well as the heterogeneity of adaptative approaches.

Finally, in my interaction with Mr. YSQ, Singaporean Chinese are ranked lowest in business trust comfort level. Having said that, it is important to note that Mr. YSQ has warmly received me and my other Singaporean friends during our visits and interviews. From a professional business perspective, he hosted us as we were potential customers. Subsequently, we became actual customers when we purchased many products from his shop. Nonetheless, Mr. YSQ was candid to share his personal experiences and opinions about Singaporean Chinese business personnel. He revealed,

“Their business approach towards profit is very different from us. I have spent a lot of time explaining to them [referring to his previous client], but Singaporeans are very smart thinking that all other Asians are not as smart as them. Singaporeans are very prideful. For example, there are a lot of cultural differences between their country and Thailand. They complain about the poor security in Thailand. But you see, there are too many people in Thailand to manage. In contrast, if someone commits a crime in Singapore [being much smaller], you can easily capture the person. However, this is not so in Thailand. In other words, you cannot simply use a single standard [by legal standards, he is not saying that Thailand and Singapore have different requirements, but due to different cultural factors, the implementation and enforcement might

have to cater to the local conditions]. It is not about the law but culture as well. I am also referring to health standards. Some people in Thailand do not have sufficient education and academic knowledge. Thus, we cannot simply sue the person if there is a violation. Societal change must be taken at a gradual pace. The reason that each country can survive is that each country operates within its peculiar culture.” (Mr. YSQ, personal communication, September 2, 2014)

Mr. YSQ has articulated a perspective beyond just a critique of Singaporean business approach. He has aptly unveiled a situated perspective contingent on geographical, societal, and cultural dimensions. Hence, trust has multiple categorizations that are flexibly situated in different business natures, heterogeneous personal experiences and other geographical, societal, and cultural contexts.

In sum, business trust comprises multi-dimensional flexible life cycles. In other words, business trust at “Praxis” level is not an indomitable state of irreversibility. It is susceptible to the continual experiences of ruptures characterized by mistrusts, distrusts, or violations of trust. At the same time, when engaging emergent market conditions, old praxis sometimes must be unlearned, and new practices of business trust are embarked to form a new life cycle. Right at the centre of the oscillating whirlwind of business world, there lies the core of operating logics that are not static but dynamically oriented. These logics are commodity, interpersonal and character based, which are driven by corporate, time-testing, continually maintained, and cautious mindsets within the institutional and situated dimensions.

7. Discussion

This final section aims to provide a critical discussion in view of providing a lucid understanding of business trust. Earlier, this paper problematized that existing research has viewed trust as a static and unitary concept while having a limited epistemological focus and being predominantly situated in the Western and Eurocentric settings. In response to these problematics, this section will first reify business trust as particularistic multiple Chinese economic cultures. Following that, this section unravels the multiplicity (referring to the quality or state of having various discernible manifestations) of shared idiosyncratically internalized forms of business trust with the dialectic perspectives before providing a conclusion.

7.1 Business Trust as Particularistic Multiple Chinese Economic Cultures

Business trust is a particularistic case that reflects the saliency of multiple Chinese economic cultures in Chinese capitalism. This section aims to qualify the multiplicity of Chinese economic cultures through the explication of business trust. In sum, business trust takes multiple forms including strategic, risk-taking, and life cycle trust economic cultures.

From a diverse and selective review of literature, “trust” bears conceptual differences at the inter-ethnic (between Chinese societies and other non-Chinese societies) as well as intra-ethnic (between different Chinese cultural groups) dimensions, albeit certain similarities. Focusing on client-consultant relationships in Australia, it has been found that trusting is a process involving three social practices as signalling ability and integrity, demonstrating benevolence, and establishing emotional connection (Nikolova, Möllering, & Reihlen, 2015). In a similar approach that emphasizes on process and social nature of trust, the Australian case study accentuates certain other unique aspects of trust that are peculiar to the circumstantial context. In the case of mainland China, it might seem reasonable that generalized trust would have increased after departing from the trust-abasing totalitarian Mao’s Era. However, a study has shown that there is a noticeable drop in social trust of Chinese citizens from 1990 to 2007 (Hu, 2015, p. 242). In other words, it is crucial to explore how different national contexts might entail contrasting variations of trust to both spatial and temporal variations of trust (Hu, 2015, p. 242). Hence, this paper captures the spirit of examining the myriads of business trust manifestations at spatial, temporal, and other socio-economic matrices. Another interesting study examines the effects of conflict handling on trust and commitment of Chinese and Indian human resource outsourcing service providers (Ndubisi, 2011). Despite some similarities, the study shows that the Chinese is significantly higher in terms of using culture to moderate the impact of compromising conflict handling on trust and commitment (Ndubisi, 2011). Succinctly, this paper has adopted a culturally sensitive approach in critical consideration of business trust without essentializing it.

Further, most of the literature discuss “trust” in Chinese capitalism as if it is a singular monolithic concept through the generalized and popularized notion of xinyong (credibility). Scholars utilize xinyong, at the general level, to mean integrity, credibility, trustworthiness or the reputation and character of a person while at the business circles, xinyong refers to a person’s credit rating (Tong, 2014, p. 50). Nonetheless, such an approach has oversimplified the

multiple dimensions of business trust while overloading xinyong (credibility) with an overbearing conceptual burden. In addition, Tong's (2014) discussion of xinyong in the Singaporean Chinese business context articulates that

“Chinese businessmen usually only deal with those whom they are familiar... The value of trustworthiness also applies to recruitment. Chinese businessmen prefer to employ relatives and clansmen because they are supposedly more trustworthy.” (Tong, 2014, p. 27)

In contrast, my research has found that Thai Yunnanese transnational entrepreneurs construct business trust beyond such stereotypical forms. Within the complex historical socio-political context of Thai Yunnanese, the intra-ethnic perspective can sometimes be embedded with an “anti-intra-ethnic” disposition. From my conversation with Mr. YSQ, I surmise that his subconscious detachment and distantiation from the historical stereotypification of Yunnanese as drug traffickers has caused him to dissociate from other Yunnanese Chinese. Mr. YSQ confessed that while Chinese language can be a medium to allow better communication, he has very few business interactions with the Yunnanese Chinese. As for Mr. JZB, though he utilizes Chinese ethnicity across different transnational contexts such as Indonesian Chinese and Vietnamese Chinese to strategically manage business trust connections, it does not imply that ethnical criteria of “Chinese-ness” should be taken as universal adoption.

Based on the above discussion, this paper has explicated business trust as particularistic multiple Chinese economic cultures. The explication of cultural plurality stems from the recognition of the multiple sets of thematic practices embedded with dynamic cultural logics situated with dialectic perspectives. In reiteration, the explicated specific economic cultural forms of business trust are strategic, risk-taking and life cycle. The next two sub-sections will discuss the shared idiosyncratic forms and dialectic perspectives in each of the economic-cultural expressions of business trust.

7.2 Multiple Shared Idiosyncratically Internalized Forms of Business Trust

In social science, idiosyncrasies play a centrally important role in maintaining and forming culture (Abu-Lughod, 1986; Crapanzano, 1980; Obeyesekere, 1981). In this process, there is the emergence and flourishing of cultural forms as well as fading into disuse for others (Anderson, 1983; Chatterjee, 1993; Hobsbawm, 1983). Throughout this process, there are identifiable cultural boundaries and groups based on changing but objective

criteria. In other words, culture comprises shared idiosyncratically internalized forms whereby “even the most unique and outrageous thoughts and actions of an individual are formulated, enacted and interpreted in reference to shared (to varying degrees) cultural constructs” (Fischer, 2001, p. 19). In this vein of thought, this paper argues that according to Thai Yunnanese transnational entrepreneurs, business trust comprises multiple shared idiosyncratic economic cultures as follows. First, under strategic trust economic culture, the three shared idiosyncratic forms comprise the thoughtful trust, exploitative trust and time-testing trust derived from Ms. HZJ’s thoughtful strategy, Mr. JZB’s exploitative strategy and Mr. YSQ’s time-testing strategy. Next, risk-taking trust economic culture bears idiosyncratically internalized forms represented by verbal trust, intentional trust, and pragmatic trust. Finally, life cycle trust economic culture is an integration of practice trust, becoming trust, being trust, praxis trust and situated trust. It is noteworthy that these three economic cultures are neither static nor rigidly bound. On the contrary, they have dynamic impact on each other’s shared idiosyncratic forms.

7.3 Multiplicity of Dialectic Perspectives in Business Trust Economic Cultures

In reiteration, this paper has adopted a dialectic approach as part of the theoretical reconceptualization of Chinese capitalism. As remedial to dichotomy trap, dialectic approach allows us to appreciate perspectives, which are dynamically historical, critical, and conflicting, while possessing “both sides” in natures. In strategic trust economic culture, dialectic perspectives include “passivity and proactivity” and “tangibility (objectivity) and intangibility (subjectivity).” Mr. YSQ’s cautious, experience-based validation approach is juxtaposed with Ms. HZJ’s proactive efforts in researching and applying cultural sensitivities. Mr. JZB’s intuitive instinct, which is intangible and subjective, is assisted with his objective concrete benchmarks in his transnational business trust. The second set, risk-taking trust economic culture, reveals the mutually conflicting but complementing dialectic perspectives involving “verbal and legal commitments,” “reward (good luck) and punishment (bad luck)” and “non-rationality (emotional dislikes) and rationality (pragmatism).” Paradoxically, these diametrically opposing positions provide an effective way for the Thai Yunnanese transnational entrepreneurs to mitigate unpredictability as risk-taking trust economic culture. In the final and largest set of dialectic perspectives, life cycle trust economic culture illuminates the dynamic interplay between “person and commodity,” “individual and corporate,” “interpersonal and institutional,” “changes and continuities,” “developing and redeveloping,”

and “geographical and socio-cultural” dimensions. Essentially, these dialectic perspectives inform that economic cultures can be accentuated, but they are not limited by any single situatedness. For instance, multiplicity is not defined by mere localities with geographical boundaries. Multiplicity can take place at different thematic focuses in incisive explication. Further, these dialectic perspectives have demonstrated the complex, diverse, paradoxical, and flexible construction of business trust economic cultures from Thai Yunnanese transnational entrepreneurs.

8. Conclusion

In conclusion, this paper has unraveled the complex political economy of business trust against the historic marginality of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs. Summarily, this paper demonstrates that business trust comprises multi-faceted strategies, multiple paradoxically mitigating risk-taking mechanisms, and multi-dimensional flexible life cycles under the political economic context of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs. In response to the research gaps and problematics in existing literature, this paper has made contributions at both theoretical and practical dimensions summarized as follows.

First, from the theoretical perspective, this paper situates its contribution primarily at the fields of Chinese capitalism and political economy of trust in social sciences respectively. In the former, through investigating the business trust expressions of Thai Yunnanese transnational entrepreneurs, this paper critically expands the existing scope of Chinese capitalism that has over-emphasized practices located at China, Taiwan, Hong Kong and Singapore (Lee, 2017, p. 156). In the latter field related to the political economy of trust in social sciences, this paper explicates that business trust goes beyond static, monolithic conceptualization. Contrary to many scholarly works where trust is relegated to singularised xinyong (credibility), this paper elucidates the multiplicity of business trust that bears the multi-faceted, multi-pronged and multi-dimensional characteristics as economic cultures. These epistemological characteristics further unravel the shared idiosyncratically internalized forms of business trust with dialectic perspectives in constant motion and interaction. Most significantly, the findings reify that business trust can be deployed in the international political economy because it is neither static, homogenized nor monolithic.

Second, this paper contributes to the practical implications arising from the research findings. At the global scale where geopolitical tensions, such as

US-China rivalry are taking place, international organizations, policy makers and think-tanks should avert from the tendency to dichotomize “trust” or “distrust” in absolute terms. Instead, policy analyses and recommendations should seek the diversity of options within the trust spectrum while devoting resources to enhancing global sustainability of trust relations. At the regional and national levels, institutional organizations (state-based and non-governmental) need to factor the significance of forging business trust during their policy consideration, development and implementation pertaining to domestic, transnational and inter-regional trade. This will foster a stronger trust climate that enhances the economic landscape of the region and respective countries. At the individual level, businesspersons can review their current economic cultures while consider how the multiple characteristics of trust can be cultivated and strengthened further.

Finally, this paper recognizes the research limitations as it does not seek to generalize all Thai Yunnanese transnational entrepreneurs in their utilization of business trust as a political economic tool. Beyond the current study, this paper recommends further research to be conducted amongst Thai Yunnanese transnational entrepreneurs by examining other possible economic cultures, such as “human sentiments / favor” (renqing人情) or “face” (mianzi面子) in Chinese capitalism. Going further, this paper recommends studies to be done with other marginalized Chinese ethnic groups that suffer from scholarly oblivion. This will contribute to broader social emancipation while advancing a more just and comprehensive understanding of the political economy of Chinese capitalism.

References

- Abu-Lughod, L. (1986). *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkeley: University of California Press.
- Alesina, A., & Giuliano, P. (2011). Preferences for Redistribution. In Benhabib, J., Bisin, A., & Jackson, M. O. (Eds.). *Handbook of Social Economics* (pp. 93-131). Amsterdam: North-Holland. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53187-2.00004-8>
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Bjørnskov, C. (2019). The Political Economy of Trust. In Congleton, R., Grofman, B., & Voigt, S. (Eds.). *Oxford Handbook of Public Choice* (pp. 628-648). Oxford University Press.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity Without Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chang, W.-C. (2001). From War Refugees to Immigrants: The Case of the KMT Yunnanese Chinese in Northern Thailand. *International Migration Review*, 35(4), 1086-1105.
- Chatterjee, P. (1993). *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Crapanzano, V. (1980). *Tubami: Portrait of a Moroccan*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fischer, E. F. (2001). *Cultural Logics and Global Economies: Maya Identity in Thought and Practice*. Austin: University of Texas Press.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.
- Ginsberg, M., & Clift, R. (1990). The Hidden Curriculum of Preservice Teacher Education. In Houston, W. R. (Ed.). *Handbook of Research on Teacher Education* (pp. 450-465). New York: McMillan.
- Hill, A. M. (1998). *Merchants and Migrants: Ethnicity and Trade Among Yunnanese Chinese in Southeast Asia*. New Haven, CT: Yale SEA Studies Monograph.
- Hobsbawm, E. J. (1983). Introduction: Inventing Traditions. In Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). *The Invention of Tradition* (pp. 1-14). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hu, A. (2015). A loosening Tray of Sand? Age, Period, and Cohort Effects on Generalized Trust in Reform-Era China, 1990-2007. *Social Science Research*, 51, 233-246.

- Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288. <http://www.jstor.org/stable/2951271>
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (1997). Legal Determinants of External Finance. *Journal of Finance*, 52(3), 1131-1150. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1997.tb02727.x>
- Landa, J. T. (1983). The Enigma of the Kula Ring: Gift-Exchanges and Primitive Law and Order. *International Review of Law and Economics*, 3(2), 137-160.
- Lee, K. C. (2017). Political Economy of Guanxi: Thai Yunnanese Transnational Entrepreneurs in Chiang Mai City. In Santasombat, Y. (Ed.). *Chinese Capitalism in Southeast Asia* (pp. 195-215). Singapore: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-10-4696-4_7
- Lee, K. C. (2019). Negotiating the Rise and Vice of People's Republic of China Transnational Entrepreneurs: Multiple Strategies by Thai Yunnanese Small and Medium Enterprises in Chiang Mai. In Santasombat, Y. (Ed.). *The Sociology of Chinese Capitalism in Southeast Asia* (pp. 291-313). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Ndubisi, N. O. (2011). Conflict Handling, Trust and Commitment in Outsourcing Relationship: A Chinese and Indian Study. *Industrial Marketing Management*, 40(1), 109-117.
- Nikolova, N., Möllering, G., & Reihlen, M. (2015). Trusting as a 'Leap of Faith': Trust-Building Practices in Client-Consultant Relationships. *Scandinavian Journal of Management*, 31(2), 232-245.
- Obeyeskere, G. (1981). *Medusa's Hair: An Essay on Personal Symbols and Religious Experience*. Chicago: University of Chicago Press.
- Onkvisit, S., & Saw, J. J. (2007). *International Marketing: Analysis and Strategy* (4th ed.). New York, NY: Routledge.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sako, M. (2006). Does Trust Improve Business Performance. In Bachmann, R., & Zaheer, A. (Eds.). *Organisational Trust: A Reader* (pp. 267-294). New York: Oxford University Press.
- Tabellini, G. (2008). The Scope of Cooperation: Values and Incentives. *The Quarterly Journal of Economics*, 123(3), 905-950.
- Tong, C. K. (Ed.). (2014). *Chinese Business: Rethinking Guanxi and Trust in Chinese Business Networks*. Singapore: Springer.
- Wang, L. (2006). Hui Yunnanese Migratory History in Relation to the Han Yunnanese and Ethnic Resurgence in Northern Thailand. *Southeast Asian Studies*, 44(3), 337-358.

Upholding Human Rights? Military Intervention in Libya and the Fallibility of the Performative

Matthew Robson¹

Received: 1 July 2024

Revised: 21 October 2024

Accepted: 31 October 2024

Abstract

It is widely accepted that powerful Western governments played a decisive role in the violent removal of the Libyan government in 2011. There is also a broad consensus that the stated aims of installing ‘freedom’ and ‘democracy’ in Libya have not been achieved. This paper revisits the Western military intervention in Libya, taking as its point of departure and primary aim the exploration of its failure. This failure is deemed to be inevitable since military interventions are invariably constituted through discourse, and since discourse can never fix meaning definitively (i.e. through the logic of performativity). Exploring the fallibility of the performative in the case of the military intervention in Libya can 1) generate new insights into how Western governments’ attempts to constitute events in Libya failed to materialize, and 2) facilitate the repoliticization of the event itself. The paper pursues these aims through a poststructural discourse analysis of the broader debate on the military intervention in Libya. It shows how Western governments’ ‘human rights’ discourse was challenged in mainstream media by a ‘civil war’ discourse, which exposed some of the former’s shortcomings and blind spots. Two principal arguments are put forward. First, the paper argues that Western governments’ ‘human rights’ discourse fails due to its essentialist and universalist conception of ‘democracy,’ which cannot account for the complexity of the political situation unfolding in Libya. Second, the paper argues that the case of Libya stands as evidence of how ‘democracy’ must rather be considered as a ‘promise’ which is always ‘to come’. It is suggested that this Derridean conception of ‘democracy’ holds out the best hope for more stable, inclusive and peaceful transitions through tumultuous democratization processes.

Keywords: Military Intervention in Libya, Performativity, Fallibility, Aporia, Democracy

¹ Lecturer, Ph.D., Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: matthew.r@cmu.ac.th

1. Introduction

Muammar Gaddafi's decades-long rule in Libya was accompanied by a turbulent relationship with the West. Gaddafi's Arab nationalist tendencies, along with the US's staunch support for Israel, seemed to place both on a collision course with one another (El Warfally, 1988). These tensions manifested themselves at times in violent ways. A series of terrorist attacks during the 1980s that Western governments attributed to Libya and Gaddafi were indications of the fraught nature of relations at that time, as were the unilateral and multilateral sanctions regimes imposed on the North African state (Lewis, 2001, p. 2). One of the highest profile cases was the Lockerbie bombing, which despite Libyan denials, would see one of its intelligence officers convicted and sentenced for the crime in 2001. During the Reagan administration air-strikes were conducted on Tripoli following continuous conflict, following a terrorist attack which killed US military personnel in a German nightclub, and a growing dispute over freedom of navigation and what constituted Libya's territorial waters (St. John, 2002). However, a dramatic shift and improvement in relations between Libya and the West occurred in the late 1990s-early 2000s as the US, the UK, and France embarked upon a period of rapprochement with Gaddafi. 'Rehabilitation' or 'redemption' was predicated on the willingness by Gaddafi to give up Libya's arsenal of weapons of mass destruction, make compensatory payments to the families of the Lockerbie bombing victims, and cooperate in the area of counter-terrorism (Takeyh, 2001). For Libya, the prize would be the easing of economic sanctions; for Western corporations there was the potential for lucrative access to develop Libya's oil reserves and infrastructure (Doble, 2010). For all that, serious doubts still remained among high-ranking US officials over the 'non-democratic, totalitarian nature' of the Libyan regime (Powell, 2004).

When large parts of the Libyan population rose up seeking to topple Gaddafi in 2011 it was thus not entirely unexpected. The violent uprisings which spread through Libya were being conceived as part of a much broader event that would come to be known as the 'Arab Spring.' While for many the 'Arab Spring' signaled a 'universal' movement in the Middle East and North Africa (MENA) fueled by the desire for greater freedom and democracy, more astute analyses were taking stock of the significant differences between and within states in the region (Anderson, 2011). At any rate, as Libyan security forces desperately tried to put down the uprisings, the United Nations Security Council (UNSC) passed two resolutions authorizing military intervention to deal with the crisis (United Nations Security Council, 2011). Powerful Western states the UK, France, and

the US would lead the subsequent military campaign, which would ultimately provide decisive support to opposition forces in bringing down Gaddafi and the Libyan government. These momentous events have provoked a series of questions about why, how, and on what basis the Western powers came to intervene in Libya (Adler-Nissen & Pouliot, 2014; De Waal, 2013; Chivvis, 2013; Davidson, 2013; Anderson, 2011, 2013; Glanville, 2013). Much of this work has highlighted the ‘humanitarian’ dimension of the military intervention, or on the ‘Responsibility to Protect (R2P)’ doctrine, honing in on claims by Western officials that this was about defending the ‘human rights’ of ‘freedom’ and ‘democracy’ (Bellamy & Williams, 2011; Pattison, 2011; Weiss, 2011).

This paper contributes to the aforementioned literature by taking a novel approach to the Western-led military intervention in Libya. The theoretical point of departure shall not be this military intervention’s success, but rather its inevitable failure. This is not, at least in the first instance, a study on the disastrous consequences which followed the violent removal of Gaddafi (Blunt, 2016). Rather, is to acknowledge that language and discourse invariably fail to constitute political events definitively. This is a consequence of the performative nature of language, as Judith Butler explains: ‘breakdown is constitutive of performativity (performativity never fully achieves its effect, and so in this sense ‘fails’ all the time’ (Butler, 2010, p. 153). Performative discourses thus always fail, and this is explained through the logic of iteration: first, any discourse must refer back to its previous iterations (otherwise meaning would be impossible), yet the new context ensures that these past iterations can never be replicated fully; second, no discourse can fix meaning definitively (it cannot exhaust the context within which it is being deployed) and thus there will always be alternative and competing discourses seeking to constitute reality in different ways (Jorgensen & Phillips, 2002). For that we can deduce that momentous (geo)political events such as military interventions are always in a sense doomed to fail. The value of examining how discourses fail resides in the potential this holds for generating new insights and conducting critique—under what conditions do discourses fail? (Butler, 2010)—, and moreover for enacting the repoliticization of the events in question. As Claudia Aradau (2017) has pointed out, it is the fallibility of the performative that is the condition of possibility for political struggle, contestation, and democracy itself.

These theoretical points seem pertinent for the military intervention in Libya since Western governments ‘human rights’ discourse projecting ‘freedom’ and ‘democracy’ for the Libyan people manifestly failed to materialize. To explore the fallibility of Western governments’ ‘human rights’

discourse I revisit the broader debate on the military intervention which occurred throughout the year 2011. Employing the tools of poststructural discourse theory it will be possible to analyse how Western governments sought to give meaning to the violent struggle taking place in Libya, along with any ‘counter-discourses’ which emerged to contest their account of events. I will focus on the UK and US subject positions as two of the three key Western powers driving the military intervention (along with France). Some methodological decisions have also been taken to facilitate the analysis. To capture official Western discourse, empirical material will include speeches and statements by the highest-ranking officials of the UK and US governments. The analysis will also focus on four mainstream media outlets to capture any oppositional discourses: The Guardian and The Telegraph from the UK, and The New York Times and The Washington Post from the US. The temporal period for the study shall be the full year of 2011, extending from the first reports of protests in Libya through to the fall of Libyan leader Gaddafi in October of that year.

Through this theoretical and methodological framework, the paper advances two principal arguments concerning the Western-led military intervention in Libya. First, I argue that Western governments’ ‘human rights’ discourse fails principally due to its essentialist and universalist conception of ‘democracy’. This ‘human rights’ discourse cannot account for the complex democratization process unfolding in Libya, which evidences two irreducible and irreconcilable aporias which haunt the concept of ‘democracy’: on the one hand is the paradoxical relationship between democracy and sovereignty, and on the other is that of freedom and equality (Fritsch, 2002, p. 585; see also Derrida, 2005). Second, and in relation, the paper argues that the case of Libya stands as further evidence of how ‘democracy’ should rather be understood as a ‘promise’ which is always ‘to come’ (Derrida, 2005). It is suggested that it is this conception of ‘democracy’ which holds out the best hope for more stable, inclusive and peaceful ways of proceeding through tumultuous democratization transitions.

2. Discourse, Identity, and the fallibility of the performative

It is post-structuralist discourse theory that has provided the most convincing tools for the study of language in International Relations (IR). As a broad group of theories, poststructuralism awards a methodological primacy to language itself without denying the existence of a material world (Mouffe & Laclau, 2001). Post-structuralism takes as an important point of departure the lack of essences or foundations in signs, something which harbors

quite profound implications for how different actors seek to both grasp and constitute the World around them. It turns out that the meanings or significations that we attribute to people, places, and objects are always contingent, which is to say that they could be different; the social and political world within which we are immersed ‘is not pre-given or determined by external conditions,’ and ‘people do not possess a set of fixed and authentic characteristics or essences’ (Jorgensen & Phillips, 2002, p. 5). It follows, therefore, that ‘the ways in which we understand and represent the world are historically and culturally specific and contingent’. That is, ‘our world-views and our identities could have been different, and they can change over time’ (Jorgensen & Phillips, 2002, p. 5).

It is through ‘discourse’ that actors seek to constitute, fix, support, or contest the meaning of things in our social and political world. We can understand ‘discourse’ as the structured way in which subjects seek to assign meaning to the World through language (Mouffe & Laclau 2001). In the study of international relations, these objects might include geographical spaces/places, identities, military ‘assets’, concepts, indeed anything and everything of significance and interest to the different actors. Yet these attempts can never be fully realized since it is impossible to definitively fix the meaning of something: ‘it is impossible to fix a sign’s meaning, it is contingent; possible, however not necessary’ (Jorgensen & Phillips, 2002, p. 25). Therefore, the nature of the political is that groups are constantly involved in articulating and contesting the meanings associated with the aforementioned aspects of the material world. In carrying out a post-structuralist discourse analysis, therefore, the competing attempts to assign and contest meaning become of particular analytical value. A rigorous analysis should logically account for the changes occurring in ‘hegemonic’ discourses as they come into contact with ‘counter-discourses’ (Hansen, 2006). In short, it is the temporal dimension which often takes precedence in an analysis of how discourse seek to constitute the material world.

In post-structural discourse theory ‘identity’ takes on paramount significance. It is through discourse that identities are assigned to individuals, locations, objects, and various other entities. For instance, the discursive practice of foreign policy is perpetually implicated in the constitution of the identities of the state and its others (Hansen, 2006). ‘Identity’ thus cannot be understood as unequivocal or self-sufficient; rather, it is relational and inextricably linked to difference, on which it is dependent (Hansen, 2006). For that, when considering how discourse shapes human identity formation, one is compelled to focus on how boundaries between the Self and the Other are created and maintained.

Indeed, it is impossible to think ‘identity’ in any other terms since it ‘would not exist in its distinctness and solidity’ if it were self-contained (Connolly, 2002). The key consideration, therefore, is not what a particular identity is, but ‘how these boundaries come into existence and are maintained’ (Neumann, 1999).

Additionally, one can unpack the concept of ‘identity’ by inquiring into the different modalities that subjects or objects may be assigned. For instance, we might speak of a geographical identity whereby a people are constituted in relation to a geographical space. National identity is a salient example, not least since it is often (miss)understood as the only important geographical identity. Second, there is the possibility of viewing identity from a temporal perspective, whether that be conceived as fixed or transient, and even that which is assumed to be heading in some teleological direction. Third, and also highly significant for foreign policy analysis, is an identity based on some particular moral or ethical principles. Appeals to these types of identity are, of course, not uncommon at the international scale, where political events of great magnitude such as war and conflict always raise moral and ethical questions. The creation of responsibility in relation to a self-conceived moral or ethical identity is crucial for the elaboration of foreign policies of ‘humanitarian’ or ‘military intervention’ (Hansen, 2006).

Since post-structuralist discourse theory eschews the sovereign subject and refuses to assign agency to language itself, discourse and identity can rather be grasped as performative. In developing a theory of gender identity, Judith Butler took up earlier work by John Austin and Jacques Derrida on the performative nature of language. As Butler puts it, ‘gender proves to be performance—that is, constituting the identity it is purported to be. In this sense, gender is always a doing, though not a doing by the subject who might be said to pre-exist the deed’ (Butler, 1990, p. 25). There is nothing deliberate about an ‘act,’ rather performativity presupposes they must be understood through the ‘reiterative and citational practices by which discourse produces the effects that it names’ (Butler, 1993).

If it is possible to conceptualize gender identities as something performed or enacted, this perspective could extend to other identities as well. Butler’s work is relevant for more overtly political contexts, including the identities and practices associated with the state itself (Campbell, 1998b; Weber, 1998; Bialasiewicz, Campbell, Elden, Graham, Jeffrey, & Williams, 2007). David Campbell clarifies that this does not equate individual identities with collective identities. Instead, the argument is that the formation of gender identities

parallels the formation of state identities. In essence, ‘the performative constitution of gender and the body is analogous to the performative constitution of the state’ (Campbell, 1998b, p. 9). Thus, similar to gender identities, any perceived inherent identity of the state is simply the ‘ontological effects of practices which are performatively enacted’ (Weber, 1998, p. 78). As a result, we can view the state’s identity as a subject that is in a state of flux or undergoing a process of transformation. It is created and sustained through discourse, enabled by the repetitive nature of citational processes that work to performatively constitute the state as a subject. These expressions and actions do not stem from a sovereign state subject; rather, ‘the identity of the state is performatively constituted by the very expressions that are said to be its result’ (Weber, 1998, p. 90).

It is worth making clear that the theory of performativity does not exclusively attend to the linguistic over the material world. Instead, it allows for agency by bridging the gap between idealism and materialism, recognizing that while discourse shapes the social and political world, agents can make material decisions (Bialasiewicz et al., 2007, p. 406). To grasp this more clearly, differentiating between ‘performativity’ and ‘performance’ can be helpful. ‘Performativity’ challenges the notion of a sovereign subject and we can understand it as a ‘discursive mode’ which captures the re-iteration of discourses; ‘performance,’ on the other hand, assumes the existence of a subject. It is just that the ‘conditions of possibility created through the infrastructure of performativity’ (Bialasiewicz et al., 2007, p. 408) always constrain the subjects who are assumed to be executing these performances.

One of the more intriguing aspects of understanding the state through a performative lens is that its dependence on previously articulated expressions of identity is not merely about maintaining coherence. The state functions through these prior expressions of identity in its efforts to re-stabilize itself. This leads to a crucial aspect of performative theory: a gap inevitably forms between the perceived notions of a fixed identity and the ontological impossibility of fully achieving them. States are thus perpetually striving to stabilize their identities in a ‘permanent need of reproduction,’ and are ‘always in a state of becoming’ (Campbell, 1998b, p. 11). However, this drive for identity stabilization is ultimately futile and destined to fail. Any attempt at final closure is ontologically elusive, as ‘for a state to end its practices of representation would be to expose its lack of pre-discursive foundations: stasis would be death’ (Campbell, 1998b, p. 11). In short, the state must continuously engage in

practices of representation because its very existence or identity depends on them.

The fallibility of the performative is precisely what makes discourse possible in the first place, meaning that 'success' or 'failure' is always inherently inconclusive (Butler, 1997; Mercier, 2018). The nature of language's iterability means that any utterance must depart from its prior context to be applied in a new one. Despite attempts at mastery, this effort is doomed, since one can never fully achieve complete discursive stability. The reiterative logic can never exhaust the context within which it is employed and always already confronts the constitutive force of the 'outside' (Mouffe & Laclau, 2001). Faced with criticism and the destabilization of the link between identity and policy, individuals or groups will attempt to adjust the discourse and 'recreate stability through modification of either the construction of identity or the proposed policy' (Hansen, 2006, pp. 28-29). The fallibility of the performative is also what enables political critique and contestation, allowing for the subversion of existing notions, structures, and identities, thereby unleashing significant emancipatory possibilities. Ignoring this fallibility within the structure of sovereignty can inadvertently reinforce the sovereign state (Mercier, 2018). Conversely, the theory of performativity can reveal the illusory and precarious nature of sovereignty. As Michael Glass and Reuben Rose-Redwood highlight, examining the 'practice of enacting the state' is part of a broader effort to re-politicize the performative acts that sovereign authorities and their intellectual supporters have long used to naturalize the contingency of social and political norms. In essence, 'the performative practices that constitute the state are open to re-articulations and new becomings' (Glass & Rose-Redwood, 2014, p. xiv).

3. Performing human rights in Libya

Despite denials to the contrary, denials which would be repeated for the duration of the military intervention in Libya, it would not be difficult to show that the main foreign policy pursued by the UK, US and French governments was that of regime change (Robson, 2024). First, all three had an important role in securing two resolutions at the United Nations Security Council (UNSC): UNSC Res. 1970 and soon after UNSC Res. 1973. The latter, in particular, would authorize the imposition of a no-fly zone and 'all necessary measures' to protect civilians. Second, the NATO bombing campaign that followed would only end after Libyan leader Gaddafi had been captured, forces loyal to him were crushed, and the National Transitional Council (NTC) had become the de facto governing administration. This, it is worth recalling, only came to pass after

several months of fierce, albeit futile, resistance from Libyan security forces. The concerted efforts of disparate groups of anti-government militias on the ground, along with the advanced and technologically superior military power of Western forces in the skies, would ultimately bring about an end to Gaddafi's reign. Indeed, the intentions of intervening Western governments were spelled out not long after the first media reports of violence in Benghazi and elsewhere. Addressing the House of Commons with noticeably strong rhetoric, British Prime Minister David Cameron (2011d) expressed his understanding of the events in clear terms: 'for the future of Libya and its people, Colonel Qadhafi's regime must end and he must leave'. Meanwhile, the US government was also adamant that Gaddafi's authoritarian rule as Libyan leader had ended, even if greater degrees of caution were detectable in their statements. Again, only days into the crisis, US Secretary of State Clinton (2011b) proclaimed that Gaddafi 'needs to do what is right for his country by leaving now.' Shortly after President Obama (2011e) was even more blunt: 'Muammar Gaddafi has lost the legitimacy to lead and he must leave.'

The Western-led military intervention in Libya of 2011 revolves around the question of sovereignty. Whether the Libyan government's claims to sovereignty were invalidated by its inability to protect its population (R2P) on the one hand, and whether powerful external states had a right to violate that sovereignty based on a putative cosmopolitan order on the other. In approving Resolutions 1970 and 1973, the UNSC had effectively ruled in favor of the latter, disqualifying the sovereignty of the State of Libya, and in its place invoking the human rights of the Libyan population. It is the international community, led by the Western states of the UK, France and the US, who shall be tasked with upholding those rights.

It is also clear from early statements made by UK and US officials that the situation in Libya was being constituted in terms of 'human rights' and the 'Responsibility to Protect (R2P)'. Condemnations of the Libyan government were in fact widespread, as the civil insurrections in different parts of the country were met with coercive violence from Libyan security forces. The dominant 'human rights' discourse used by the governments of the UK and US emphasized the (liberal democratic) universal values of 'freedom' and 'democracy'. Cameron (2011d) traces these links: 'We must not remain silent in our belief that freedom and the rule of law are what best guarantee human progress and economic success. Freedom of expression, a free press, freedom of assembly, the right to demonstrate peacefully: these are basic rights...they are not British or western values - but the values of human beings everywhere.' Another

example of this can be seen from Hillary Clinton (2011a), declaring that ‘it is the responsibility of the Libyan government to respect the universal rights of their own people, including their right to free expression and assembly.’ In line with the apparent requirements of R2P, the failure of the Libyan government to ensure these human rights and protect its population lends legitimacy to any external military intervention. Indeed, it would be on this basis that UN Security Council Resolutions 1970 and 1973 would be approved authorizing the use of military force (United Nations Security Council, 2011).

Once the violence is understood in terms of ‘human rights,’ the identities of those who had become embroiled in the violence can be demarcated accordingly. It is the figure of ‘Gaddafi’ who is to be held directly responsible for the situation in Libya and the ‘human rights’ abuses occurring there, and as such becomes the radical ‘Other’ in opposition to the Western ‘Self’. The Libyan leader is defined as ‘murderous’ (Cameron, 2011c), a ‘brutal dictator’ (Cameron, 2011g) or ‘tyrant,’ (Obama, 2011b) and the leader of a ‘barbaric’ and ‘illegitimate’ regime (Cameron, 2011d). In short, Gaddafi is the antithesis of the rational, moral, and democratic Western identity. In a longer, yet exemplary pronouncement from Cameron, he assesses Gaddafi's response to the events in Libya: ‘Colonel Gaddafi has responded by attacking his own people. He has brought the full might of the armed forces to bear on them, backed up by mercenaries. The world has watched as he has brutally crushed his own people’ (Cameron, 2011a). As can also be ascertained from the previous citation, the dual-Libyan Other being constructed by Cameron comprises a secondary side and what is defined as a coherent, unambiguous and uniform ‘Libyan people’. The UK government, and to a notably lesser extent, US government officials, establish and employ this operation, which is characterized by a clear-cut division of the dual-Libyan Other. As we shall see, this stands in marked contrast to variations of a ‘civil war’ discourse prevalent in political and media circles, which spoke of a ‘stalemate’ situation on the ground, and a multifarious band of ‘rebels’ fighting against the Libyan government.

Using a ‘human rights’ discourse also constitutes the Self identities of the UK and US governments in particular ways. In particular, both governments are performatively constituting themselves moral. ‘Human rights’ has an unmistakably moral dimension in that these are purportedly universal values; an irrevocable ethical responsibility is thus generated on the part of Western governments. We can see this in a speech delivered on Libya by Obama during which he moralises unashamedly: ‘to brush aside America’s responsibility as a leader and -- more profoundly -- our responsibilities to our fellow human beings

under such circumstances would have been a betrayal of who we are. Some nations may be able to turn a blind eye to atrocities in other countries. The United States is different' (Obama, 2011d). Of course, one must keep in mind that the dissemination of 'human rights' qua 'freedom' and 'democracy' had become as a key part of the national security strategy of both the UK and US (The White House, 2010; UK Ministry of Defence, 2011).

The 'human rights' discourse being used to give meaning to the Libyan crisis has an important geographical dimension. Events in Libya are being situated within the MENA region. As such, the events were grasped as part of a wider 'Arab Spring' phenomenon, which was characterised by precisely these elements. After laying out the UK government's own stance before the House of Commons - that 'Colonel Gaddafi's regime must end and he must leave'- Cameron's 'statement on Libya' aims to contextualise through reference to the wider region: 'North Africa and the wider Middle East are now at the epicentre of momentous events,' he begins, and 'In many parts of the Arab world, hopes and aspirations which have been smothered for decades are stirring. People, especially young people, are seeking their rights' (Cameron, 2011d). President Obama also viewed the situation in this way: 'Now, throughout this period of unrest and upheaval across the region the United States has maintained a set of core principles which guide our approach. These principles apply to the situation in Libya' (Obama, 2011c).

By imbuing the Libyan people with the human rights of freedom and democracy, significance is assigned to both their temporal and geographical identities. This appears in two principal ways. First, regarding the 'Arab Spring,' the 'momentous' events sweeping through MENA (Cameron, 2011d) are constituted as a 'precious moment of opportunity for the region' (Cameron, 2011b). Second, in line with this, the identity of the Libyan Other is also constructed along temporal lines. The temporal identity of the 'Libyan people' is portrayed as lagging behind the civilized, developed Western Self. Ontologically, however, they are essentially the same, with the 'Libyan people' aspiring to complete their temporal development by realizing their universal human rights. In fact, for both Cameron and Obama, it is the 'destiny' of the Libyan people to achieve this; yet this is a 'destiny' which is reliant on external support from the West. In supporting 'the universal rights of the Libyan people,' including the 'rights of peaceful assembly' and 'free speech,' Obama is committed to helping the 'Libyan people to determine their own destiny' (Obama, 2011b). Speaking later at the London Conference on Libya on the 29th March, 2011, Cameron spoke in similar terms: 'Just as we continue to act to help

protect the Libyan people from the brutality of Qadhafi's regime... so we will support and stand by them as they seek to take control of their own destiny' (Cameron, 2011h).

The 'Arab Spring' phenomenon can thus be shown to shape the geographical and temporal contours of events in Libya, and yet, conversely, the outcome of these events in Libya was also being framed as crucial to the success of the 'Arab Spring' in the broader region. Connecting the two, Cameron (2011f) warned: 'we have seen the uprising of a people against a brutal dictator, and it will send a dreadful signal if their legitimate aspirations are crushed, not least to others striving for democracy across the region.' Thus, external intervention and the removal of Gaddafi were being put forward as not only desirable for the future of the Libyan people but also significant for the region as a whole, since a failure to act decisively could negatively affect other countries showing democratic aspirations. What we have here is a kind of geopolitical 'domino' logic, but in reverse: the failure of an oppressed people to overthrow their authoritarian rulers could inhibit positive developments in other neighboring countries. The formulation of this logic is a consequence of Libya being situated geographically as part of MENA and categorized ethnically as 'Arab,' aligning it with the 'Arab Spring' phenomenon. While, of course, many individuals and groups within Libya were demanding greater political freedoms, the attempt to unify disparate countries under the 'Arab Spring' signifier remains problematic. For one thing, it suggests a uniform response, which may not be suitable for the varied social and political contexts of the region (Anderson, 2011).

It is important to highlight that the spread and entrenchment of liberal democracy in Libya was also in conformity with Western security interests. On the one hand, the emphasis placed on human rights entails the bio-political security of human species life; on the other, the emphasis on territory suggests the geopolitical securing of space. It is just that both are intertwined in Western security practices, meaning that we cannot have the one without the other (Dillon, 2007). In his pronouncements about the events in Libya, Cameron articulates this from an early stage: 'I am clear where British national interest lies. It is in our interests to see the growth of open societies and the building blocks of democracy in North Africa and the Middle East' (Cameron, 2011f). And President Obama concurs with this very point in the following citation: 'The United States,' he assures, 'has an important strategic interest in preventing Qaddafi from overrunning those who oppose him....the democratic impulses that are dawning across the region would be eclipsed by the darkest form of

dictatorship, as repressive leaders concluded that violence is the best strategy to cling to power’ (Obama, 2011d).

4. ‘Civil war’ and the deconstruction of the ‘human rights’ discourse

In the previous section, we have seen how the governments of the UK and US were performatively constituting events in Libya of 2011 in terms of ‘human rights,’ and their own identity as the sovereign guardian of these ‘universal’ rights. However, this discourse of ‘human rights’ must inevitably fail due to the impossibility of ‘universal’ values; those who evoke them do so from a situated perspective thereby invalidating claims to universality. In the case at hand ‘human rights’ is equated with the Western liberal values of ‘freedom’ and ‘democracy,’ but since these also reflect these Western governments’ own biopolitical/geopolitical objectives, this discourse is only invoked on a case-by-case basis and always conforms to a particular spatio-temporal context. It is therefore impossible for Western governments to live up to past iterations –or indeed non-iterations- of the human rights discourse being deployed in Libya. At any rate, any ‘success’ which this discourse may have will also be dependent on the conditions in Libya and the willingness of the Libyan population to accept their designated status as subjects of Western ‘human rights’. In this section, we shall continue analysing the debate on the military intervention in Libya, but this time exploring an oppositional ‘civil war’ discourse which emerged in the mainstream media in the UK and US. The aim shall be to use the debate as a means of exposing the fallibility of the ‘human rights’ discourse deployed by Western governments to constitute the crisis in Libya of 2011.

As variations of a ‘civil war’ discourse were being disseminated by US and UK mainstream media, the ‘human rights’ discourse being deployed by Western officials was challenged in key ways. Gone are the sole references to the ‘Libyan people,’ or sub-groups such as ‘protesters’, ‘demonstrators’ or ‘civilians,’ which were being placed in opposition to Gaddafi and Libyan security forces. A new opposition is instead established between ‘loyalists’ and ‘rebels’. Media reports highlight these identity constructions, noting that ‘Gaddafi loyalists were engaged in fierce fighting with rebels who had hoped to march on Sirte, Gaddafi’s hometown and a strategically vital city still under tight government control’ (Hendrix, Faiola, & Perry, 2011); ‘Muammar el Qaddafi’s loyalists clashed with rebels’ (Cowell, 2011); and later, ‘on the western border with Tunisia, rebels and loyalists fought all day Thursday for control of a strategic crossing that the rebels seized in a surprise move last week’ (Chivers,

2011). The first thing to note about the term ‘rebels’ is that it does not convey the same legitimacy as ‘Libyan people’; speaking of a collective entity differs from framing a specific faction, or groups of ‘rebels,’ against ‘loyalists.’ This framing complicates the perception of the violent conflict. As inferred from the previous media references, it is no longer plausible to depict the ‘rebels’ as purely peaceful. For instance, the New York Times illustrates the association between the ‘rebels’ and their readiness to use arms: ‘... but witnesses said that the rebels seemed to use every weapon at their disposal, including Katyusha rockets, multiple grenade launchers, and anti-aircraft guns as they tried to dislodge the loyalists’ (Fahim & Kirkpatrick 2011).

Within the same article, we can observe the consequences of employing a ‘civil war’ narrative in the geographical delineation of the nation. This deviation from the occurrences in Tunisia and Egypt makes references to the ‘Arab Spring,’ the ‘Arab World,’ or the ‘Middle Eastern’ region somewhat obsolete. This shows a noticeable shift in the perspective through which the ‘civil war’ in Libya is now primarily perceived as a national issue. Fahim and Kirkpatrick’s article, along with other accounts using this narrative, specifically highlight the battles for control in Libya’s cities and towns: ‘In the western part of the country, government forces continued to attack the besieged rebel-held city of Zawiyah, just 30 miles from Tripoli, the capital and Colonel Qaddafi’s stronghold. Separated by vast distances, Ras Lanuf and Zawiyah have become battlegrounds in Libya’s developing civil war’ (Fahim & Kirkpatrick, 2011).

The media’s coverage of the Libyan civil war in 2011 exhibited a distinct regional and spatial emphasis, as evidenced by the prevalent use of the ‘civil war’ discourse. A clear divide was drawn between the ‘west’ and ‘east’ of Libya, with these cardinal directions delineating the two principal regional blocs involved in the conflict. On the one hand, there is Tripolitania in western Libya, understood as more of a stronghold for Muammar Gaddafi’s regime. On the other, there is Cyrenaica in the east, which emerged as the base of the rebel forces seeking to overthrow the Libyan government. This spatial framing was clear in news reports, such as one from The Washington Post, which described a ‘bloody stalemate’ unfolding ‘with the death tolls rising in both east and west’. The media’s focus was particularly trained on the eastern city of Benghazi and the broader Cyrenaica region, which were viewed as the epicenter of the rebellion. Journalists like The Guardian’s Martin Chulov (2011) reported directly from this eastern front, capturing the rebels’ determination to topple Gaddafi’s four-decade rule. This emphasis on the east was further reinforced as US Secretary of State Hillary Clinton traveled to meet with the rebels’

provisional government, the National Transitional Council, which was headquartered in Benghazi. Overall, the media's coverage was imbued with a distinct regional and spatial framing, underscoring the divided nature of the Libyan civil war and the pivotal role played by the eastern front in the ultimately successful effort to overthrow Gaddafi's regime.

While Libya is often extracted from its wider MENA spatial setting in media reports deploying the 'civil war' discourse, this is not always the case. It is just that when this happens, the temporal context shifts back to a different period. For instance, while the 'human rights' framing of the conflict, with its binary depiction of 'Gaddafi' versus 'the Libyan people,' finds clear precedents and parallels in the uprisings occurring in neighboring Tunisia and Egypt, through the 'civil war' discourse analogies are being drawn with past violent conflicts in Iraq and Afghanistan. This shift is significant, as it signals an attempt to situate the Libyan civil war within a different historical and geopolitical context - one marked by protracted internal strife, foreign intervention, and the perils of such involvement. By evoking the examples of Iraq and Afghanistan, commentators like Seamus Milne sought to issue a cautionary tale: 'It's as if the bloodbaths of Iraq and Afghanistan had been a bad dream. The liberal interventionists are back. As insurrection and repression has split Libya in two and the death toll has mounted, the old Bush-and-Blair battlecries have returned to haunt us' (Milne, 2011).

In constituting the identities of the 'civil war' belligerents in terms of 'loyalists' vs. 'rebels,' there is a certain ambiguity surrounding the identity of the latter. This would take on even greater significance, as the 'rebel' forces in Libya grew more fragmented and dispersed. Regarding a 'disquieting data point,' Ross Douthat claimed that 'Eastern Libya, the locus of the rebellion, sent more foreign fighters per capita to join the Iraqi insurgency than any other region in the Arab World' (Douthat, 2011). These kinds of discoveries cast doubt on the popular narrative of a unified, democratic, and Western-friendly opposition facing off against an autocratic regime. Events like the assassination of rebel commander General Younis only heightened these concerns further, being viewed as 'ominous' in so far as it 'raises the spectre of a democratic movement degenerating into tribal conflict' (Chulov, 2011).

The 'civil war' discourse being used to constitute events in Libya would be reinforced through reports of widespread agreement that a 'stalemate' situation had been reached on the ground (Warrick & Sly, 2011). One of the main discursive inconsistencies that this evaluation of the conflict posed was a gap between the stated military aims of the NATO mission and the political

aims of Western governments. Aerial support being given at this point ‘to protect’ the Libyan population was clearly not proving decisive in so far as the Libyan ‘rebels’ could not bring down Gaddafi and the Libyan government. This meant that the UK and US political aim of forcing Gaddafi out through a de facto policy of ‘regime change’ was, at least in the current circumstances, unachievable. And if the present ‘stalemate’ situation were to continue, ‘what then?’ (Hertog, 2011).

For many of those deploying a ‘civil war’ discourse to make sense of the violent events occurring in Libya, the solution to the crisis would have to be a political one. This was deemed to be the most prudent course of action, since any increase in military force could lead to the exacerbation of an already critical situation of insecurity. The African Union, in particular, was advocating this stance, emphasizing that outside powers should not ‘take sides in a civil war,’ but ‘should promote dialogue, reconciliation, the peaceful resolution of conflicts, and help in enforcing agreements arrived at after negotiations such as the agreement on the Sudan’. In short, ‘the crisis in Libya requires a political solution and not a military one; and the AU Road Map is the most viable option’ (Rugunda, 2011). The UN special envoy for Libya, Abdel-Elah Al-Khatib, lent his support to this view after visiting ‘both sides’ in the conflict: ‘I think every crisis and conflict needs to be solved in a political manner. We need to solve it politically and I do not believe that at the end of the day the military confrontation can provide the solution that people aspire to. In the end it has to be a political solution’ (Al-Khatib, 2011).

5. Putting an end to resistance

As the debate surrounding the Libyan conflict was increasingly dominated by the idea of a ‘civil war,’ reaching hegemonic status in the media, even leading the US president to acknowledge a ‘stalemate’ on the ground (Obama, 2011a), Western governments found themselves under pressure to reinforce their ‘human rights’ narrative. Despite the initial political aim of regime change in Libya, the constant reiteration of the conflict in terms of human rights made it increasingly difficult to consider alternative solutions, such as those being proposed by the African Union. The insistence on a rights-based approach not only created ethical obligations, but also limited the flexibility to pursue a negotiated settlement. The Libyan opposition were seemingly not interested in resolving the conflict through negotiation in any case (Fahim, 2011). With the conflict escalating and both human and financial costs rising, it was also becoming clear that coalition efforts to protect civilians were unlikely

to lead to the ousting of Gaddafi. In light of these challenges, Western governments would ultimately seek to augment the use of coercive means, particularly through military power, to support ‘rebel’ forces and overcome the ‘stalemate’ reached on the ground. This, however, would run the risk of reinforcing divisions between the different regions and tribes in Libya, exacerbate the ongoing violence, and galvanize resistance to Western intervention (Vandewalle, 2011).

Western officials made assurances that everything was being done to bring about an end to the conflict. For Hillary Clinton, greater financial assistance to those fighting Gaddafi would be necessary, assuring that ‘money is flowing, other support is available’ (Clinton, 2011d). ‘Gaddafi is still getting squeezed in all kinds of other ways,’ Obama was also keen to confirm, ‘the noose is tightening and he is becoming more and more isolated’ (Obama, 2011a). In these two quotes, we can detect the reluctance in US officials to commit to a greater military role in forcing an end to the Libyan resistance, something which was at least partly explainable because of domestic political pressures. This was not the case with the UK government, however, as high-ranking officials seemed to be willing to highlight this crucial dimension of the campaign. Indeed, William Hague ensured that ‘time is not on Gaddafi’s side,’ as, ‘the diplomatic, economic and military pressure on him will only intensify in the coming weeks’ (Hague, 2011a). At the same time, officials would re-iterate that their policy was about protecting the Libyan people, and that any intensification of the pressure on Gaddafi was not a sign that the mission had changed. As Hague put it: ‘we will continue in that way, intensifying what we’re doing, the Apache helicopters are an example of that but that’s different from mission creep, this is not mission creep changing the nature of the thing, this is intensifying what we are doing in order to make this mission a success’ (Hague, 2011a).

Despite mounting evidence that Libya was indeed descending into a complex civil war, and reports that Gaddafi had accepted the African Union’s ‘roadmap to peace’ (Sherwood & McGreal, 2011), Western governments would pursue their own policy of regime change in Libya by striving to: 1) undermine and negate elements of the counter ‘civil war’ discourse, and 2) maintain stability of their own fledgling ‘human rights’ discourse. Regarding the former, UK and US officials would have to elide the ‘rebels v loyalists’ identity construction being propagated by the ‘civil war’ discourse in the media, along with concomitant questions surrounding the identity of those fighting against Gaddafi. Any acknowledgement that there was indeed a ‘civil war’ occurring

would undermine their own claims that their involvement was to protect ‘human rights’ and ensure that the ‘Libyan people’ could reach their ‘destiny’ of freedom and democracy. In the first place, a civil war situation does not imply the same ethical responsibility as that generated by the ‘human rights’ discourse; it suggests a much more complex situation on the ground, placing in doubt the unity of the Libyan people or Libyan opposition. This would also prompt a recognition of the decisive role of NATO in breaking the ‘stalemate’: as such, the discursive claim that Western forces were merely protecting the Libyan people would have already collapsed. Finally, this would no doubt have brought into focus the very real risks of exacerbating the conflict and instability.

As for the stabilization of their own ‘human rights’ discourse, several discursive strategies can be identified for how this was being done. First, we can find the reiteration of the hegemonic ‘human rights’ discourse positing a ‘brutal’ and ‘illegitimate’ Libyan government in opposition to a besieged and brutalized Libyan people. In response to doubts being raised about the consequences of the US government’s actions, for instance, Clinton reverts to the original aim to protect civilians: ‘And if you look at the region—can you imagine, David, if we were sitting here and Qadhafi had gotten to Benghazi, and in a city of 700,000 people, had massacred tens of thousands, hundreds of thousands had fled over the border, destabilizing Egypt? Everybody would be saying, “Why didn’t the President do something?”’ (Clinton, 2011e). UK Defence Secretary Fox (2011a) put it in similar terms: ‘All that we want is that men, women and children can sleep safe in their own homes knowing that they will not be attacked by their own government’. The focus would then be shifted to the job at hand, issuing a steadfast warning and assuring: ‘its resolve (international community) will not falter until we have achieved militarily and politically what it has set out to do’ (Fox, 2011b). Libya’s place within a wider ‘democratic transition’ occurring in the region would also be re-iterated. As stated in a speech given on the 19th May, Obama speaks of the ‘extraordinary change’ where people ‘have risen up to demand their basic human rights’. Events are once more articulated on teleological grounds and as indicative of a ‘longing for freedom’. Conceived of in this way, events in MENA ‘should not have come as a surprise,’ nor should the outcome of ‘freedom’ be in any doubt since ‘strategies of repression and strategies of division will not work anymore’. In short, he concludes, ‘change cannot be denied’ (Obama, 2011f)

Yet, as it was becoming increasingly clear that the conflict in Libya was becoming more and more convoluted, the role of the UK and US governments was likewise being questioned. As UK Foreign Secretary Hague all but ruled out

a British peacekeeping force in the aftermath of the military intervention, journalist Andrew Marr articulates an obvious challenge to this position: ‘our moral responsibility is different,’ Marr states, ‘I mean we will have helped to bring this regime down, we will have broken the Government as it were, so in terms of the pieces afterwards, we have an obligation presumably as a country to ensure that, you know, that there isn’t chaos’ (Mar, 2011). It was also becoming less credible to insist on the unity of the Libyan opposition forces, or that this movement was universally democratic.

Another discursive strategy to stabilize the ‘human rights’ discourse being deployed to performatively constitute events in Libya was to place a greater emphasis on the Libyan opposition. This was difficult because of the heterogeneity of the uprisings and ‘rebel’ forces, with speculation that some groups were even motivated by radical jihadi ideologies. To deal with this, UK and US officials would admit partial ignorance regarding the identities of the groups fighting against the Libyan government. When asked if he was clear about who the UK was supporting, Foreign Secretary Hague conveys this uncertainty: ‘well a fairly clear sense. We’ve got to know some of them quite well’. And he continues, ‘there’s also a great mixture who support them; there are representatives of all areas of Libya, there are representatives of many shades of opinion’ (Hague, 2011a).

Yet concerns surrounding the aftermath of the conflict and Gaddafi’s expected fall would have to be dealt with more substantively. Here, a double discursive strategy can be detected. The first thing would be to place a greater emphasis on the self-appointed leaders of the Libyan opposition, the National Transitional Council (NTC from now on). Of course, the NTC had not been elected and thus lacked political legitimacy, but this did not stop Obama from asserting that the opposition ‘has organized a legitimate and credible Interim Council’ (Obama, 2011f). There would also be a need convince of the NTC’s democratic disposition: ‘I think it is important to say that these people at the top of this organisation are genuine believers in democracy, in the rule of law. It is quite inspiring as I, as I said earlier this morning to see their real hope for the future of their country’. And he continues, ‘I think they are genuine in wanting a democratic Libya and in their hopes for a free country’ (Hague, 2011b). Cameron would also show a tendency to put the focus onto the democratic credentials of the Libyan opposition: ‘if we are patient and persistent,’ he assures, ‘we will see the steady growth of the National Transitional Council which is an organisation that wants to make sure Libya is one country, is a democracy, is not extremist Islamist, is not tribalist but is

actually joining the mainstream of the world as a successful democracy' (Cameron, 2011e).

The second discursive strategy used to deal with the violent disintegration of the country at this stage was to meet it head on, and recognize the magnitude of the task at hand. It is difficult to imagine how this could have been any other way. Regarding the 'TNC's own roadmap', one notes the displacement of responsibility. Clinton emphasizes the precarity of the situation in her speech after the Libyan Contact Group meeting: 'we are well aware of how difficult and challenging the road ahead of them is' (Clinton, 2011c). Yet these are difficulties that are to be expected in going from 'one kind of regime to a democracy', and especially so in a country like Libya where it was 'Colonel Qadhafi's modus operandi and modus vivendi, actually, to have no institutions.' And even though the Western powers were playing a crucial role in bringing down Gaddafi and the Libyan government, it is clear from Clinton's statement that the responsibility for moving Libya forward was now with TNC, who 'have made great strides and are on the right path' (Clinton, 2011c).

6. Conclusions

The dire political and security situation that followed the violent removal of Gaddafi and the Libyan government in 2011 has cast a shadow over Western governments' role in assisting 'rebel' forces, and moreover their stated aims of bringing about a democratic transition in Libya. Nonetheless, this paper has been primarily concerned with the failure of the military intervention at the level of discourse, as something inevitable due its performative logic. We can perceive this already in the ways that Western governments' 'human rights' discourse fails to constitute definitively the identities of those involved. First, it is impossible for these governments to constitute their own 'Self' identity as sovereign defenders of 'universal' human rights given past and present inconsistencies in how this discourse is deployed. Second, the 'human rights' discourse clearly fails to constitute the identity of the 'Libyan people'. Resistance by some segments of the Libyan population against 'rebel' forces and the Western-led military intervention evidences a refusal to accept their designated status as subjects of 'universal' human rights. As events transpired, it also becomes clear that some of the armed 'rebel' forces fighting against the Libyan government had little interest in assuming their purportedly 'universal' rights of 'freedom' and 'democracy' in the aftermath of the conflict.

Yet, the main argument of this paper is that Western governments' 'human rights' discourse fails principally due to its essentialist and universalist

conception of ‘democracy’. This discourse is being mobilized in support of the Libyan opposition, and in conjunction with Western governments’ own biopolitical/geopolitical objectives, but the complex dynamics of the democratization process occurring in Libya constantly undermine its meaning making. These dynamics evidence two aporias or paradoxes which bedevil the concept of ‘democracy’: democracy/sovereignty and freedom/equality. On the one hand, while the logic of ‘democracy’ presupposes ‘sovereignty’-without this the demos would be unable to rule-, the latter inevitably leads to exclusions which undermine the former-all groups can never be represented equally (Derrida, 2005). On the other hand, the concept of ‘democracy’ also implies both ‘freedom’ and ‘equality,’ and yet both also co-exist in a paradoxical relationship; excessive freedom will impinge upon equality, while greater equality compromise freedom (Thomson, 2014, p. 97). In the case of Libya, the violent conflict taking place in 2011 was essentially a struggle over sovereignty in order to bring about democratization yet the refusal of the Libyan opposition to negotiate with the existing Libyan government would lead to the exclusion/marginalization of its supporters as equals in the ‘democratic’ transition occurring (Rice, 2011). Thus, greater freedom for the Libyan people does not necessarily equate with greater political equality.

It is not just that Western governments’ ‘human rights’ discourse fails due to the complex and volatile conditions in Libya, but that its essentialist and universalist conception of ‘democracy’ leads to a foreign policy which will exacerbate those conditions further. This is ultimately a regime change policy for which Western military power is deployed to assist in the violent removal of the Libyan government, eschewing any serious attempts to reach a negotiated political settlement between all parties, and in doing so facilitating the ongoing deterritorialization and de-securitization of the Libyan state e.g. the crushing of state security forces, the dismantlement of any albeit defective political institutions, and the proliferation of armed militias. Forcible regime change may well have been the best way for Western governments to pursue their own short-term biopolitical/geopolitical aims in Libya, but the resultant exclusion or marginalization of certain political groups and interests from the democratic transition could only sow the seeds of future political instability and violent conflict. These consequences have been inimical to the Libyan people’s own prospects of greater democracy, and also at odds with the wider security interests of Western states.

The point here is not to seek a reconciliation of the democracy-sovereignty and freedom-equality aporias inherent in the concept ‘democracy,’

and which characterize democratization processes-this would in fact be impossible, as these tensions are irreconcilable and present in all democracies (Mouffe, 2000). On the contrary, it is to stress the importance of maintaining these tensions in place as a means of grasping and addressing the complexity of democratization processes and transitions. For that, the paper argues, secondly, that the case of Libya stands as further evidence of how ‘democracy’ should be conceived of as a ‘promise’ which is always ‘to come’ (Derrida, 2005). It is suggested that this conception of ‘democracy’ holds out the best hope for more peaceful, stable, and inclusive ways of navigating democratization transitions by keeping them open to the possibilities of negotiation and contestation.

References

- Adler-Nissen, R., & Pouliot, V. (2014). Power in Practice: Negotiating the International Intervention in Libya. *European Journal of International Relations*, 20(4), 889-911.
- Al-Khatib, A. (2011, July 14). *Interview with the Special Envoy for Libya Abdel-Elah Al-Khatib*. Retrieved December 20, 2022, from <http://www.un.org/apps/news/newsmakers.asp?NewsID=37>
- Anderson, L. (2011). Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya. *Foreign Affairs*, 90(3), 2-7.
- Anderson, L. (2013). Afterword. In Pack, J. (Ed.). *The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future* (pp. 229-232). New York: Palgrave MacMillan.
- Aradau, C. (2017). Performative Politics and International Relations. *New Perspectives*, 25(2), 70-76.
- Bellamy, A. J., & Williams, P. D. (2011). The New Politics of Protection? Côte d’Ivoire, Libya, and the Responsibility to Protect. *International Affairs*, 87(4), 825-850.
- Bialasiewicz, L., Campbell, D., Elden, S., Graham, S., Jeffrey, A., & Williams, A. J. (2007). Performing Security: The Imaginative Geographies of Current US Strategy. *Political Geography*, 26(4), 405-422.
- Blunt, C. (2016, September 14). *Libyan Intervention Based on Erroneous Assumptions; David Cameron Ultimately Responsible*. Retrieved September 20, 2022, from <https://committees.parliament.uk/work/2785/libya-examination-of-intervention-and-collapse-and-the-uks-future-policy-options-inquiry/news/103285/libyan-intervention-based-on-erroneous-assumptions-david-cameron-ultimately-responsible/>

- Butler, J. (1990). *Gender Trouble*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1997). *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2010). Performative Agency. *Journal of Cultural Economy*, 3(2), 147-161.
- Cameron, D. (2011a). *Libya: David Cameron Statement on UN Resolution*. Retrieved September 24, 2022, from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-12786225>
- Cameron, D. (2011b, February 22). *Press Conference with Prime Minister of Kuwait*. Retrieved September 16, 2022, from <https://www.gov.uk/government/speeches/press-conference-with-prime-minister-of-kuwait>
- Cameron, D. (2011c, February 27). *Transcript of the PM's Interview on Libya*. Retrieved September 20, 2022, from <https://www.gov.uk/government/speeches/transcript-of-the-pms-interview-on-libya>
- Cameron, D. (2011d, February 28). *Prime Minister's Statement on Libya*. Retrieved September 20, 2022, from <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-statement-on-libya--2>
- Cameron, D. (2011e, July 22). *Transcript of Press Conference in Lagos, Nigeria*. Retrieved September 4, 2022 from <https://www.gov.uk/government/speeches/transcript-of-press-conference-in-lagos-nigeria>
- Cameron, D. (2011f, March 14). *Statement from the PM on Japan and the Middle East*. Retrieved September 8, 2022, from <https://www.gov.uk/government/speeches/statement-from-the-pm-on-japan-and-the-middle-east>
- Cameron, D. (2011g, March 25). *Press Conference at the European Council*. Retrieved September 20, 2022, from <https://www.gov.uk/government/speeches/press-conference-at-european-council>
- Cameron, D. (2011h, March 29). *PM's Speech at London Conference on Libya*. Retrieved September 16, 2022, from <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-london-conference-on-libya>
- Campbell, D. (1998a). *National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Campbell, D. (1998b). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Chivers, C. J. (2011, April 28). *Rebels Repel Assaults by Loyalists in Libya*. Retrieved January 5, 2023 from <https://www.nytimes.com/2011/04/29/world/africa/29libya.html>

- Chivvis, C. S. (2013). *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chulov, M. (2011, March 3). *Battle for Brega Could Mark Start of Real War in Libya*. Retrieved February 13, 2023 from <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/02/libya-civil-war-bregga>
- Clinton, H. (2011a, February 22). *Clinton Condemns Libya Violence*. Retrieved February 18, 2022, from <https://www.politico.com/story/2011/02/clinton-condemns-libya-violence-049999>
- Clinton, H. (2011b, February 26). *Holding the Qadhafi Government Accountable*. Retrieved February 12, 2022, from <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/02/157187.htm>
- Clinton, H. (2011c, July 15). *Press Availability in Istanbul*. Retrieved February 28, 2022, from <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/07/168625.htm>
- Clinton, H. (2011d, June 22). *Remarks with Jamaican Foreign Minister*. Retrieved February 20, 2022, from <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/06/166752.htm>
- Clinton, H. (2011e, March 27). *Interview with David Gregory of NBC's Meet the Press*. Retrieved February 22, 2022, from <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/03/159209.htm>
- Connolly, W. (2002). *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cowell, A. (2011, February 28). *Refugee Agency Reports 'Humanitarian Emergency' as Multitudes Flee Libya*. Retrieved August 26, 2021, from <https://www.nytimes.com/2011/03/01/world/europe/01refugee.html>
- Davidson, J. W. (2013). France, Britain, and the Intervention in Libya: An Integrated Analysis. *Cambridge Review of International Affairs*, 26(2), 310-329.
- De Waal, A. (2013). African Roles in the Libyan Conflict of 2011. *International Affairs*, 89(2), 365-379.
- Derrida, J. (2005). *Rogues: Two Essays on Reason*. Stanford: Stanford University Press.
- Dillon, M. (2007). Governing Terror: The State of Emergency of Biopolitical Emergence. *International Political Sociology*, 1(1), 7-28.
- Doble, A. (2010, July 22). *Lockerbie, BP, Desert Deals: Who Knows Who?* Retrieved March 18, 2022, from <https://www.channel4.com/news/lockerbie-bp-desert-deals-who-knows-who>
- Douthat, R. (2011, March 13). *Iraq Then, Libya Now*. Retrieved September 25, 2022, from <https://www.nytimes.com/2011/03/14/opinion/14douthat.html>

- El Warfally, M. G. (1988). *Imagery and Ideology in U.S. Policy Toward Libya, 1969-1982*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Fahim, K. (2011, April 11). *Truce Plan for Libya Is Rejected by Rebels*. Retrieved November 6, 2022, from <https://www.nytimes.com/2011/04/12/world/africa/12libya.html>
- Fahim, K., & Kirkpatrick, D. (2011, March 9). *Loyalists Batter Libyan Rebels Near Strategic Oil Town*. Retrieved November 8, 2023, from <https://www.nytimes.com/2011/03/10/world/africa/10libya.html>
- Fox, L. (2011a). *Liam Fox: 'We've Taken the Side of the Civilian Population'*. Retrieved December 13, 2023, from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/liam-fox-weve-taken-the-side-of-the-civilian-population/>
- Fox, L. (2011b). *Uncorrected Transcript of Oral Evidence to Be Published as HC 950*. Retrieved January 22, 2021, from <https://publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmdfence/uc950/uc95001.htm>
- Fritsch, M. (2002). Derrida's Democracy to Come. *Constellations*, 9(4), 574-597.
- Glanville, L. (2013). Intervention in Libya: From Sovereign Consent to Regional Consent. *International Studies Perspectives*, 14(3), 325-342.
- Glass, M. R., & Rose-Redwood, R. (2014). *Performativity, Politics, and the Production of Social Space*. New York: Routledge.
- Hague, W. (2011a, April 24). *Transcript of William Hague Interview*. Retrieved July 18, 2022, from http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/andrew_marr_show/9466895.stm
- Hague, W. (2011b, June 5). *Foreign Secretary on Libya and Yemen*. Retrieved March 20, 2022, from <https://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-on-libya-and-yemen>
- Hague, W. (2011c, June 5). *Transcript of William Hague Interview*. Retrieved March 23, 2022, from http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/andrew_marr_show/9505108.stm
- Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. London: Routledge.
- Hendrix, S., Faiola, A., & Perry, M. (2011, March 8). *Gaddafi Loyalists Besiege Zawiyah; Civilian Casualties Reported*. Retrieved March 14, 2022, from https://www.washingtonpost.com/world/gaddafi-forces-attack-rebels-anew-even-as-regime-appears-to-seek-talks/2011/03/07/ABbTRkO_story.html
- Hertog, R. (2011, March 25). *The Libya Dilemma: The Limits of Air Power*. Retrieved November 23, 2021, from <https://www.washingtonpost.com/>

- opinions/the-libya-dilemma-the-limits-of-air-power/2011/03/25/AFfTV
UYB_story.html
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Lewis, W. H. (2001). U.S.-Libya Relations: A New Chapter? *The Atlantic Council, XII*(4), 1-4.
- Marr, A. (2011, June 5). *Transcript of William Hague Interview*. Retrieved June 13, 2022, from http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/andrew_marr_show/9408814.stm
- Mercier, T. C. (2018). Resisting Legitimacy: Weber, Derrida, and the Fallibility of Sovereign Power. In Winter, B., & Sorbera, L. (Eds.). *Contending Legitimacy in World Politics* (pp. 50-67). London: Routledge.
- Milne, S. (2011, March 2). *Intervention in Libya Would Poison the Arab Revolution*. Retrieved May 20, 2022, from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/mar/02/intervention-libya-poison-arab-revolution>
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, C., & Laclau, E. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Neumann, I. B. (1999). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Manchester: Manchester University Press.
- Obama, B. (2011a, April 15). *Obama Says Libya in Stalemate, but "Gaddafi Will Go"*. Retrieved July 13, 2022, from <https://www.reuters.com/article/markets/commodities/obama-says-libya-in-stalemate-but-gaddafi-will-go-idUSLDE73D2EM/>
- Obama, B. (2011b, February 23). *Obama's Speech on Libya*. Retrieved July 18, 2022, from <https://www.nytimes.com/2011/02/24/us/politics/24obama-statement-libya.html>
- Obama, B. (2011c, February 23). *Remarks by the President on Libya*. Retrieved July 19, 2022, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/23/remarks-president-libya>
- Obama, B. (2011d, March 28). *Remarks by the President in Address to the Nation on Libya*. Retrieved July 18, 2022, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya>
- Obama, B. (2011e, March 3). *The President on Libya: "The Violence Must Stop"*. Retrieved July 21, 2022, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/03/03/president-libya-violence-must-stop-muammar-gaddafi-has-lost-legitimacy-lead-and-he-m>

- Obama, B. (2011f, May 19). *Remarks by the President on the Middle East and North Africa*. Retrieved October 14, 2022, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>
- Pattison, J. (2011). The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya. *Ethics & International Affairs*, 25(3), 271-277.
- Powell, C. (2004, July 15). *Ongoing U.S. Efforts to Assist the People of Iraq*. Retrieved month day, year, from <https://iq.usembassy.gov/joint-statement-from-the-leaders-of-the-united-states-and-the-republic-of-iraq/>
- Rice, X. (2011, April 30). *Libyan Rebel Forces Reject Muammar Gaddafi's Ceasefire Offer*. Retrieved March 13, 2021, from <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/30/libyan-rebels-reject-gaddafi-offer>
- Robson, M. (2024). From Humanitarian Intervention to Regime Change in Libya: Human Agency in the Production and Transformation of Global Security Assemblages. *Millennium*, 52(2), 384-407.
- Rugunda, R. (2011, June 29). *AU on Libya: Political Solution Needed*. Retrieved January 20, 2021, from <https://www.pambazuka.org/governance/au-libya-political-solution-needed>
- Sherwood, I. H., & McGreal, C. (2011, April 11). *Libya: Gaddafi Has Accepted Roadmap to Peace, Says Zuma*. Retrieved July 19, 2022, from <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/10/libya-african-union-gaddafi0-rebels-peace-talks>
- St. John, B. R. (2002). *Libya and the United States: Two Centuries of Strife*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Takeyh, R. (2001). The Rogue Who Came in from the Cold. *Foreign Affairs*, 80(3), 62-72.
- The White House. (2010). *National Security Strategy of the United States*. Washington, DC: The White House.
- Thomson, A. (2014). *Democracy and Sovereignty in Jacques Derrida*. New York: Routledge.
- UK Ministry of Defence. (2011). *Building Stability Overseas Strategy*. London: UK Ministry of Defence.
- United Nations Security Council. (2011, March 17). *S/RES/1973*. Retrieved August 20, 2022, from <https://main.un.org/securitycouncil/en/s/res/1973-%282011%29>
- Vandewalle, D. (2011, March 10). *How Not to Intervene in Libya*. *Foreign Policy*. Retrieved March 20, 2023, from <https://foreignpolicy.com/2011/03/10/how-not-to-intervene-in-libya/>

- Warrick, J., & Sly, L. (2011, April 1). *Stalemate in Libya Increasingly Viewed as A Likely Outcome*. Retrieved March 20, 2022, from https://www.washingtonpost.com/world/stalemate-in-libya-increasingly-viewed-as-a-likely-outcome/2011/04/01/AFxt1uJC_story.html
- Weber, C. (1998). Performative States. *Millennium: Journal of International Studies*, 27(1), 77-95.
- Weiss, T. G. (2011). RtoP Alive and Well After Libya. *Ethics & International Affairs*, 25(3), 287-292.

Opportunities and Challenges for the Thai Content Industry Penetrating the Japanese Market¹

Jessada Salathong²

Received: 16 October 2024

Revised: 16 December 2024

Accepted: 17 December 2024

Abstract

This paper examines the opportunities and challenges for the Thai content industry in penetrating the Japanese market. The objective is to identify strategic opportunities and unique challenges, focusing on cultural, economic, and market-specific factors. Employing a mixed-methods approach, the study analyzed secondary data on the Japanese entertainment industry and conducted in-depth interviews with key stakeholders. Findings indicate that while Japan's diverse media landscape and growing interest in international content present significant potential, especially for Thai Y-series (BL), the market is highly competitive. Challenges include language barriers, limited distribution channels, and complex regulations. Analysis using Porter's Diamond Model reveals strengths in Thailand's unique cultural offerings and creative talent but highlights weaknesses in market access and coordinated promotion. Recommendations include government-led initiatives fostering cultural exchange and collaborations with Japanese companies, alongside private sector strategies focusing on targeted marketing and subtitling for broader audience reach. A long-term, multifaceted approach is crucial for the Thai content industry to successfully navigate the complexities of the Japanese market and achieve sustainable growth.

Keywords: Thailand, Japan, Soft Power, Content Industry, Creative Economy

¹ This paper is a part of “Decoding Content Consumption in China, Japan and ASEAN” research project, commissioned by Creative Economy Agency (Public Organization): CEA.

² Asst. Prof. Ph.D., Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University, Bangkok 10330. E-mail: jessada.sa@chula.ac.th

1. Introduction

The content industry holds significant potential for rapid and sustained growth after a slowdown caused by the unprecedented COVID-19 pandemic. Recently, the content industry and soft power have gained increasing attention, as many countries strive to develop and export their cultures through creative content to boost their economies and enhance global influence. Japan is a promising market for the Thai content industry due to its vibrant entertainment ecosystem and demand for diverse narratives. With one of the largest media markets globally, Japanese audiences are increasingly open to foreign content, especially from Southeast Asia. Thailand's rich cultural heritage presents unique stories that can captivate local viewers, particularly younger demographics. Additionally, government support for Thai content creators enhances production capabilities and facilitates international collaborations. While challenges like cultural differences and strong local competition exist, the growing appetite for foreign content offers significant opportunities for Thai creators to successfully engage with the Japanese market.

This study aims to explore the strategic opportunities and unique challenges for Thai content industry in Japan, focusing on cultural, economic, and market-specific factors that could influence successful market entry and long-term growth. The study gathered and analyzed in-depth information on Japan, as a strategic targeted country to export Thai content industry, by focusing on various aspects from economic, social and cultural dimensions, and other factors relevant to the export of Thailand's content industry. The finding benefit both policymakers and the private sector by providing insights that can enhance content development, ensuring it meets high standards and is well-positioned for export to high-potential markets in the future.

2. Literature review

2.1 Content Industry

To study on the concept of content industry, the understanding of cultural industry is primary required, which highlights the significance creative cultural contents as the main driving force behind soft power, ultimately connecting it the content industry.

The cultural industry refers the industrialized production process of goods, from their creation to their integration into daily life, forming a continuous link. In addition, it encompasses both the conceptual and production methods of industry, including the distribution of products to markets or communities. This results in the widespread consumption and use of same products (Department of

Industrial Promotion, 2012). Another definition of the cultural industry is the integration of cultural and economic values, which can be enhanced through cultural products or by adding cultural elements to existing products. In other word, it perceives the culture through consumption. (Phenpinant, 2010, cited in Puanperm, 2017).

Many countries use the cultural industry as a tool for economic development. Culture, reflecting the local ways of life, becomes a commercial product aligned with global demands, markets and consumers because culture serves as a powerful soft power that can be absorbed unconsciously (Jetketkij, 2012).

Based on the abovementioned definitions, the cultural industry is closely related to the creative economy. The Royal Decree BE 2561 (CE2018), which established the CEA, defined the creative economy as an economic development driven creativity grounded in knowledge, intellectual property and research studies, and connected with culture, history background, social knowledge, technology and innovation. This combination develops new forms of production and services, increasing both economic and social values.

The key connection between the cultural industry and creative industry lies in the development and enhancement of country's culture through creative innovation. Both serve as mechanisms for economic development, transforming culture into industrial production and acting as essential tools for driving country's soft power. In this regard, the fluidity and overlap between the meanings of cultural and creative industries depend on the adaptation by different agencies, which use these concepts to promote soft power.

Ultimately, driving economic growth through the cultural industry involves exporting goods that feature creative packaging and content, delivering country's resources, values, policies and culture through industrial production to expand its economy for achieving global recognition.

Communication plays a critical role in transmitting culture through production, distribution, leading to cross-culture acceptance. Examples include films, series, music, games, advertisement, software, fashion, literatures, acting, cartoon, graphic, media, service and etc. These elements contribute systematically to production, creating standardized products for mass consumption and reproduction, collectively forming the content industry. However, according to the study of Jieping, Rijie, and Yaqiong (2011, p. 231), there is no universally agreed-upon definition of content industry. Different organizations provide varied definitions, with overlaps and divergences depending on context and usage.

This study found that cultural industry, content industry and digital content industry stem from leveraging cultural assets to enhance social and economic values while fostering global recognition. These industries are interconnected, with fluid boundaries that allow for adaption according to the objectives of various organizations.

A review of Thailand's content industry shows that the term 'digital content industry' is more commonly used, with a focus on animation, gaming and character industries. According to the Digital Economy Promotion Agency (DEPA), these sectors are key in promoting Thai soft power. DEPA's roles includes monitoring industry progress, developing knowledge, creating opportunities, building the fundamental, conducting workshops, expanding cooperation and creating awareness (Digital Economy Promotion Agency, 2020).

2.2 Japanese Market

Japan is a key player in the global content industry, with a growing domestic market and strong competition abroad. Advances in technology and rich cultures continue to drive the growth of Japan's content industry. Despite fierce domestic competition, Japanese content producers have been less proactive in exploring the new markets abroad. However, the interesting and unique appeals of Japanese contents have still allowed Japan to gain significant market share globally

Japan's content market is one of the largest in the world, comprising video-based content, audio-based content and text-based media. Historically, text-based media such as newspapers, magazines, and books, were highly popular in Japan. However, with the rise of online media, this sector is experiencing a significant slowdown, and newspaper sales are steadily declining (Statista, n.d.).

Moreover, Japan faces demographic challenges with a declining birthrate and an aging society, making working adults and the elders key consumer groups. Advances in technology have made it easier for Japanese consumers to access the entertainment contents from various countries, broadening their preference beyond domestic media.

Japanese media companies continue to dominate the domestic content and entertainment markets. Key players include NHK, Fujisankei, Asahi Shimbun, NTV, TBS, Yomiuri Shimbun, Toho, Mainichi Shimbun and Nikkei. Many of these companies not only operate in broadcasting but also own the newspapers and other media ventures. (Nakamura, Asari, Ichikawa, Hayashi, Yamada, & Yamaguchi, 2016). In addition, the Japan Business Federation, or Keidaren, play a crucial role in protecting the interests of Japanese business groups. It actively influences policy making and fosters cooperate with other countries both in bilateral and multilateral levels.

However, in the face of fierce competition, especially from South Korea, the Japanese Business Federation has expressed concerns about local companies losing the market shares to foreign competitors. In response, it has urged the government to intensify efforts in promoting the Japanese content industry, particularly in expanding the reach of animation and manga into foreign market to boost domestic growth. Besides, it is interested in attracting foreign talent to help develop the Japanese content industry, which is now facing a labor shortage (Nguyen, 2023).

The rising popularity of streaming service has further intensified competition in the entertainment sector, with Japanese companies striving to maintain their market share against global streaming giants.

Japan's media industries are governed by several key laws: including Broadcasting Act, Telecommunications Business Act, Radio Act and Wired Telecommunications Acts, enforced by the Ministry of Internal Affairs and Communications (MIC). Broadcasting on major media platforms requires an approval from the MIC, strictly oversees these activities. In contrast, online content is not subject to the same broadcasting laws (TMI Associates, 2021).

Japan also enforces strict censorship regulation and places significant emphasis on protecting intellectual property rights with the content industry, with severe penalties for violations.

3. Methodology

This research applied mixed qualitative research methods by 1) collecting data through document study and conducting a literature review of research on the entertainment industry as a driving factor for the economy and 2) Interviews with 6 key informants.

3.1 Data Collection

There are 2 parts of data collection as follows;

3.1.1 Data collection through document analysis and a comprehensive literature review

Data collection includes economic, social, cultural dimensions, or other issues related to content and entertainment media in Japan. Conduct detailed research and gather information about the content industry or the entertainment industry in Japan, such as major business information in the country, competition in the content or entertainment and media businesses, etc. This includes gathering information about agencies within the country, laws, regulations, and policies related to the regulation of the content or entertainment industry, media, or culture in Japan.

3.1.2 In-depth interview

In-depth interview with 6 key informants who are experts in Japanese content market and Thai content market. They are representing different stakeholders including academe, content industry as well as government sector. The interview was semi-structured, conducted face-face between January until May 2023.

3.2 Analysis

The analysis incorporated both documentary evidence and insights from interviews to derive meaningful conclusions. The findings were organized thematically, integrating specific insights from the interviews to enhance coherence and analytical depth. The research investigated the structural dynamics of the Japanese entertainment industry and the developmental trajectory of the Thai entertainment industry with the aim of establishing an analytical framework. Employing Porter's Diamond Model (Porter, 2011), the study assessed the competitive capacity of the Thai entertainment industry for entry into the Japanese market. The analysis focused on four principal dimensions: factor conditions, demand conditions, related and supporting industries, and firm strategy, structure, and rivalry.

4. Findings and analysis

4.1 Insights of Japanese Market and platforms

Japan's market is unique, and understanding its society and culture is essential for accessing the entertainment market, which can generate massive returns. Japanese consumers enjoy watching news, series, varieties, cartoon, anime and sports, especially baseball. With a strong tradition on reading, publishers and magazines, especially manga, remain popular, although they are gradually adapting to digital age and new technology.

Japan's entertainment industry is highly competitive, but opportunities to enter the market exist. The success of Western and Korean entertainment businesses demonstrates that it is possible to capture market share from local competitors.

Japan has one of the highest rates of TV viewership globally, and traditional media remains more popular than the online platforms. There are five major TV stations: NHK, TV Asahi, Fuji TV, Nippon TV (NTV) and Tokyo Broadcasting System (TBS). In addition, millions of Japanese viewers subscribe to cable TV. Most TV programs aired on mainstream channels are produced by Japanese companies, while foreign contents typically required a paid subscription (BBC, n.d.). Recently, Japanese TV stations have strategies to expand into foreign markets, especially in Asia. They collaborate with local media in each country to

produce or broadcast Japanese contents, especially manga, and often sponsor local partners in Asia to promote Japanese culture and tourism. At the same time, these partnerships create opportunity for Asian companies to broadcast their contents to Japanese audiences.

Additionally, many Japanese media companies have strong alliances or own multiple media outlets, such as TV, radio, or newspaper. For example, GMM TV, a Thai entertainment media, joined hand with TV Asahi to launch the first world exhibition ‘GMMTV EXHIBITION In JAPAN 2021’ at Roppongi Keyakizaka Museum. This event promoted GMM TV’s new series, especially ‘Y Series,’ which has gained popularity in Japan (MYAZY, n.d.). Following this strategy, it has helped GMM TV rapidly expand its fan base of Thai Y series in Japan.

In the meantime, the demand for Video on Demand (VOD) in Japan has surged. In particular during the COVID-19 pandemic, people had to stay home and streaming drama and movies became popular hobbies. The leading platforms- Amazon, Prime Video, Hulu, and Netflix- experienced significant growth. Additionally, YouTube has emerged as a key channel, enabling Japanese audiences to access the foreign dramas. Fans and content producers frequently uploaded foreign content, which helps introduce Thai Y series to Japanese viewers.

Japanese people primarily watch Thai dramas through streaming platforms, such as U-NEXT, Rakuten TV, TELASA and YouTube of GMM TV, which offers English subtitles or fan-subtitled content. Misato Tanaka, editor at Tokyo News Service which launched the Thai Drama Guide D magazine, mentioned in an interview with A Day website that Japanese fans are eager for Thai drama to gain more popularity. They are willing to pay for the memberships as a way of expressing their gratitude and supporting the production company, believing that their contributions will help fund further dramas (Hiranpruek, n.d.).

YouTube not only serves as an entry point for Thai dramas but also a crucial role in building a fanbase for Thai music in Japan. Many Japanese artists also start their careers by showcasing their songs on YouTube. Once gaining popularity and establishing their fanbase, they often hold concerts or sign contracts with music companies, and their music enters mainstream channels.

Key players in the Japanese music market include Avex Entertainment Inc., with subsidiaries like AWA (a streaming service company) and partnerships with Line Music; Creativeman Production, specializing in live production; Hostess Entertainment, found by Andrew Lazonby to introduce foreign music to the Japanese market, JVC Kenwood Victor Entertainment Corp., known for movie and anime soundtracks; and Tower Records Japan Inc., a major retail and streaming platform (Pastukhov, 2022). Cross-border collaborations have also

become more common, providing mutual benefits in market exploration. Notable J-pop and T-pop collaborations include remixes between Thailand's Luss and Japan's Chelmico, a featured song by Thailand's Waruntorn 'Ink' Paonil and Japan's Three 1981 band (St. Michel, 2023), and Apiwat 'Stamp' Ueathavornsuk, who launched a Japanese single under AVEX.

4.2 Strengths and weaknesses for exporting Thai content to Japan

While the Japanese market is highly attractive, it is also extremely competitive. Companies face not only intense competition among the Japanese firms but also the foreign companies seeking to capture market share. Japan's aging society has become a challenge for content industry, requiring companies to adopt strategies that cater to not only working-age customers but increasingly to the elderly population as well.

Moreover, the solid local business networks contribute to the fierce competition. Collaborating with the local partners can facilitate easier access to the markets. For foreign companies, the ability to communicate effectively in Japanese is essential, particularly for direct interactions with the customers. Fluency in Japanese offers a significant advantage and helps in building partnerships with local firms, which possess in-depth knowledge and a deep understanding on Japanese society (Kersey, n.d.).

Lastly, Japan's complex domestic rules and regulations make market entry difficult for foreign companies. These regulations sometimes benefit local companies. For example, Japanese media outlets have easier access to news sources from the government compared to foreign media. As the result, foreign media must become the members of the Japanese media association in order to attend the government press conference.

The COVID-19 pandemic contributed to the rise of Thai Y series in Japan, with word-of-mouth communication via social media driving rapid growth. One reason for this success is that Japanese audiences have long been familiar with boy-love contents through manga, though less via dramas or movies. However, as Japanese society has become more open, BL dramas have started to appear more frequently on TV and in films.

Interestingly, Thai Y series have gained more popularity than their Japanese counterparts. One key reason is that Thai Y series often feel more natural, similar to the style of manga, whereas Japanese Y series tend to feature exaggerated portrayals of male love. As Tanaka noted, Thai Y series mirror the content found in Japanese manga, offering fun and engaging love stories with kind-heart characters. Even if a character starts off flawed, the story usually ends

on a happy note. This contrasts with Japanese Y series, which often lack happy endings. (Hiranpruek, n.d.).

The growing popularity of Y series has led to an increase in Japanese tourists visiting Thailand. For example, HIS Tours launched an online merit tour in February 2022, which followed locations from the Y series '2gether' across Southeast Asia. Over 250 people participated, 99 percent of whom were women aged 40-50. Plans are also in place for future tours centered around locations featured Thai Y series (Lam, 2022).

A unique aspect of Japanese consumer behavior that support and drives the entertainment industry is the strong fan culture, which is dedicated to support artists and production companies for future works. Most fandoms in Japan revolve around idols, actors/actresses, singers and anime characters, with fierce competition among fans to gain access to their favorite artists or purchase limited-edition merchandise. Fans are willing to spend massive amount of money on these products and endure long waits for the chance to meeting favorite artists (Pastukhov, 2022).

According to Tanaka, Japanese people have a deep love for reading, especially long and in-depth interviews. They are also fascinated by costumes and props used by their favorite artists. For instance, costumes worn by members of Nogizaka 46 and Perfume were exhibited, along with launching photobooks. Fans are thrilled to see the actual costumes worn by their idols, and this sense of connection was similarly experienced during the GMM TV and TV Asahi's exhibition, where costumes and props from popular Y series were displayed up close (Hiranpruek, n.d.).

The study identifies several strengths and weaknesses of the Thai entertainment industry in the Japanese market. Strengths include the inherent appeal of Thai arts and culture to Japanese audiences, the strong potential of Thai artists and production teams, and the unique, more open nature of Thai content which differs from Japanese storytelling conventions. This creates opportunities for a niche market and strong brand loyalty. However, several weaknesses hinder market penetration. Limited access to audiences, primarily through online platforms, is a major obstacle, exacerbated by the language barrier. While fan subtitles exist, widespread understanding of Thai remains low. Furthermore, promotion of Thai content in Japan lags behind competitors, and there's a lack of integrated cooperation and continuity between the Thai government and private sector in promoting the industry's expansion into the Japanese market. Overcoming these challenges is crucial for sustained success.

The study provides systematical analysis by using various methods to demonstrate the possibility of Thai content industry for greater expansion in the Japanese markets as shown in Table 1.

Table 1 Analysis on strength and weaknesses of Thai content in Japan’s market

Strengths	Weakness
<ul style="list-style-type: none"> (1) Thai arts and cultures are very impressive for Japanese people. (2) Artists and production teams have a strong potential. (3) The content is more open, such as BL series, and different in the way of playing the story from Japanese series. 	<ul style="list-style-type: none"> (1) Channels to access audience are still limited; mostly via an online. (2) Only a few people can understand Thai language. However, there are a fan sub helping provide a subtitle to the general audiences for more understanding. (3) The promotion on Thai content in Japan’s market is less comparing to an increasing popularity. (4) There are no integrated cooperation and continuity among the government and private sectors in advocating the content industry to expand in Japan’s market.

Source: Author’s own analysis

4.3 Choices and challenges of exporting Thai content to Japan

This research used Porter’s Diamond Model to analyze the competitive capacity of the Thai entertainment industry to export to Japan. By considering four dimensions: factor conditions, demand conditions, related and supporting industries and strategy, structure, and rivalry to assess the strengths and weaknesses of the Thai entertainment industry. Table 2 analyzes the Thai content industry's position in the Japanese market using Porter's Diamond Model.

Regarding ‘factor conditions’, Thailand possesses several advantages. Its culture is appealing to the Japanese, who are familiar with and appreciate aspects of it. Furthermore, the Thai entertainment industry boasts talented artists and production teams, capable of creating high-quality content. The unique storytelling styles found in Thai content, particularly in the BL genre, offer something novel and different from existing Japanese offerings. This novelty, combined with strong brand loyalty among fans, creates significant market opportunities.

In terms of ‘demand conditions’, the Japanese market exhibits a strong preference for Thai content. Japanese consumers value novelty and seek out fresh

perspectives within the entertainment industry, making Thai shows attractive. The high level of brand loyalty exhibited by Japanese fans further strengthens the appeal of Thai productions.

Concerning 'related and supporting industries', the Thai content industry benefits from robust media and entertainment sectors, including strong streaming platforms and active online and social media communities. These contribute significantly to content distribution and fan engagement.

Table 2 Analysis on the Thai content industry in Japan’s market by the Diamond Model

<ul style="list-style-type: none"> (1) Thai culture is impressive. (2) Artists and production teams have a strong potential. (3) Open and various forms of contents 	<ul style="list-style-type: none"> (1) Japanese people like and are familiar with Thai culture. (2) Japanese people want something new which there is no such a content in Japanese ones. (3) The tastes of consumers are various so it creates an opportunity to explore the market. (4) The royalty to the brand is very high.
Factor conditions	Demand conditions
Related and supporting industries	Strategy, structure and rivalry
<ul style="list-style-type: none"> (1) Media and entertainment industries (2) Streaming industry (3) Online and social media industries 	<ul style="list-style-type: none"> (1) The government cooperates with the private sector under integrated plans and strategies for continuity in promoting the content industry. (2) Japan’s market is very unique and highly competitive. (3) Japan’s laws and regulations as well as culture are peculiar and complicated.

Finally, analyzing 'firm strategy, structure, and rivalry', the report highlights the importance of government-private sector cooperation in promoting Thai content. The Japanese market itself is exceptionally unique, intensely competitive, and characterized by complex regulations and cultural nuances. The highly competitive and complex nature of the Japanese market, along with its specific regulatory environment and cultural expectations, presents a substantial challenge to Thai content producers. Successfully navigating this environment requires a carefully considered, long-term strategy.

5. Conclusion and recommendations

The findings and analysis reveal a complex interplay of opportunities and challenges for Thai content within the Japanese market. While Japan's diverse entertainment ecosystem and openness to foreign content present a significant opportunity, the market's intense competition and unique cultural nuances require careful consideration. The popularity of Thai Y-series demonstrates the potential for success by capitalizing on the unique strengths of Thai storytelling and cultural identity, particularly appealing to a younger demographic. However, this success is largely fueled by online platforms and fan communities, highlighting the need for greater investment in accessible distribution channels and marketing strategies to reach a wider audience. The dominance of established Japanese media conglomerates, coupled with regulatory complexities, underscores the need for strategic partnerships with local companies. Ultimately, success will hinge on a coordinated effort from both the Thai government and private sector to foster a long-term, strategically-informed approach to market entry and expansion, leveraging the unique strengths of Thai content while actively addressing the inherent challenges of the Japanese market.

5.1 Strategies and measures for the government

The Thai government should adopt strategic, long-term plans to promote the content industry and explore global markets. Hosting events such as "Thai Festivals" and cultural promotions in Japan would enhance awareness and appreciation of Thai culture among Japanese audiences. Furthermore, supporting cultural activities—such as workshops on Thai traditions, cooking classes, and Thai language lessons—will engage Japanese individuals interested in Thailand.

Facilitating connections between Thai content producers and local Japanese producers is essential for exploring the nuances of Japan's media landscape. The government should assume the role of a facilitator rather than a supervisor, allowing content creators the freedom to develop a globally recognized Thai identity. Just as Japan markets its culture through dramas and products that convey the spirit and essence of its traditions, Thailand can similarly leverage its cultural narrative.

Moreover, the government can create platforms for Thai cartoons to achieve international recognition, promoting the production of manga that encapsulates Thai identity, akin to Korea's manhwa. By fostering an environment that encourages creativity without exerting control, the Thai government can significantly enhance the global presence of Thai content.

5.2 *Strategies and measures for the private sector*

Building partnerships with local companies is essential for effectively promoting Thailand's content industry in Japan, a highly competitive and complex market. To enhance access to Thai content, particularly through online platforms, Thai firms should prioritize providing subtitles for Japanese audiences. Additionally, organizing events such as fan meetings and exhibitions can significantly broaden the Thai fan base in Japan.

Thailand has the potential to connect with Japan through various mediums, not limited to dramas, but extending to print media and manga. Therefore, it is imperative to support the growth of Thai cartoonists and encourage the production of content tailored for the Japanese market. Manga has evolved beyond its traditional association with children's entertainment; those who embraced manga in their youth often continue to appreciate it as adults. Consequently, Thai content must adapt to market dynamics and create innovative works that cater to the evolving preferences of these audiences.

Moreover, expanding the market to increase demand through improved income and welfare initiatives can attract talented individuals to creative roles, fostering collaboration to produce high-quality work in the content industry.

References

- BBC. (n.d.). *Japan Media Guide*. Retrieved January 26, 2024, from <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-15217593>
- Jieping, H., Rijie, C., & Yaqiong, W. (2011). The Research and Progress of Global Digital Content Industry. In Dai, M. (Eds). *Innovative Computing and Information* (pp. 132-142). Berlin: Springer.
- Kersey, J. (n.d). 'Japan Market Analysis-Key Insights for 2023.' Humblebunny. Retrieved January 26, 2024, from <https://www.humblebunny.com/japan-market-analysis-key-insights-2023/>
- Lam, D. (2022). *Thailand Brings 'Boys' Love Back to Japan with Homegrown Dramas*. Retrieved March 1, 2024, from <https://www.japantimes.co.jp/culture/2022/03/01/tv/thailand-brings-boys-love-back-japan-homegrown-dramas/>
- Nakamura, K., Asari, T., Ichikawa, Y., Hayashi, K., Yamada, H., & Yamaguchi, S. (2016). Media Ownership and Concentration in Japan. In Noam, E. M. (Ed.). *Who Owns the World's Media? Media Concentration and Ownership Around the World* (pp. 801-826). New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199987238.003.0026>

- Nguyen, J. (2023). *Japan Group Seeks Manga, Anime Boost*. Retrieved January 26, 2024, from <https://www.scmp.com/video/asia/3216598/japans-leading-business-lobby-group-says-anime-manga-key-economic-growth>
- Pastukhov, D. (2022). *'Music Market Focus: Japan (Latest Stats, Trends & Analysis).'* Retrieved January 26, 2024, from <https://soundcharts.com/blog/japan-music-market-overview>
- Porter, M. E. (2011). *The Competitive Advantage of Nations: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Simon and Schuster.
- St. Michel, P. (2023, January 26). *What Does 2023 Look Like for J-pop?* Retrieved January 26, 2024, from <https://www.japantimes.co.jp/culture/2023/01/26/music/2023-look-like-j-pop/>
- Statista. (n.d.). *Media Industry in Japan - Statistics and Facts: Japan*. Retrieved January 26, 2024, from <https://www.statista.com/topics/7407/media-industry-in-japan/#topicOverview>
- TMI Associates. (2021). *In Brief: Media Law and Regulations in Japan*. Retrieved January 26, 2024, from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bcd90a0f-ba6d-4831-b5b6-d775b938b75c>

Thai

- Department of industrial Promotion. (2012). *Cultural Industry. DIPROM Journal, 54(6)*, 18-19.
- Digital Economy Promotion Agency. (2020). *Phon Samruat Khomun Lae Pramoen Sathanaphap Utsahakam, Dichithan, Hon Nathen Pracham Pi 2563, Khatkan Naeonom 3 Pi (Survey and Evaluation on Digital Content Industrial Status for 2020 Outlooks for 3 years)*. Retrieved January 26, 2024, from <https://www.depa.or.th/th/article-view/survey-digital-content-3-ears-since-2563>
- Hiranpruek, N. (n.d.). *Khui Kap Misato Tanaka: Faenkhlap Si Sir Wai Thai lae Phu Pan Nittayasan Lakhon Thai Hai Dang Raboet Nai Yi Pun (Talk with Misato Tanake: Y Series Fanclub and A Creator of Successful Thai Series Magazines in Japan)*. Retrieved January 26, 2024, from <https://adaymagazine.com/misato-tanaka-thai-boys-love/>
- Jetketkij, J. (2012). *Kan Sai Watthanatham Khao Pai Nai Tua Sinkha (Combine Cultures into Products). DIPROM Journal, 54(5)*, 18-19.
- MYAZY. (n.d.). *GMMTV Exhibition in Japan!* Retrieved January 26, 2024, from <https://www.daco-thai.com/gmm-tv-exhibition-in-japan/>
- Puanperm, S. (2017). *Utsahakam Watthanatham Kap Khwam Laklai Khong Watthanatham Kha Wa I: Kha Raek Toe Hen Lo Khit Ti, Kuma mon. (Cultural Industry and Variety of Kawaii Culture: Character of Hello Kitty, Kumamon). JSN Journal, 7(3)*, 103-112.

ปัจจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ: ศึกษากรณีบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการลงทุนของไทยในโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว

อัจฉรา บรรจงประเสริฐ¹

วันที่รับบทความ: 11 กันยายน 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 20 ธันวาคม 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 23 ธันวาคม 2567

บทคัดย่อ

อภิบาลสิ่งแวดล้อมถือได้ว่าเป็นรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีความยั่งยืนมากกว่าการบริหารจัดการที่รัฐเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม ความยั่งยืนของอภิบาลสิ่งแวดล้อมขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สำคัญคือความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อแม้ว่าความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อจะเป็นบรรทัดฐานที่ได้รับการยอมรับในระดับระหว่างประเทศ แต่การปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อในระดับรัฐกลับอ่อนแอ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอกรอบแนวคิดปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ทฤษฎีความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศได้ถูกศึกษาและนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดการนำบรรทัดฐานระหว่างประเทศมาปฏิบัติภายในรัฐเพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดปัจจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยคือ 1) ปัจจัยในเรื่องความสอดคล้องในเชิงบรรทัดฐาน 2) ปัจจัย การทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเป็นสถาบัน 3) ปัจจัยความสอดคล้องในเชิงผลประโยชน์ และ 4) ปัจจัยกลไกการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม กรอบแนวคิดที่ถูกพัฒนาขึ้นมาไม่เพียงแต่ยกระดับองค์ความรู้ทางด้านบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่ยังมีการศึกษาที่จำกัดในเรื่องปัจจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ แต่ยังใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศทั้งในบริบททั่วไป และในบริบทการลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว

คำสำคัญ: อภิบาลสิ่งแวดล้อม, บรรทัดฐานระหว่างประเทศ, ความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อ, ความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ, การลงทุนของไทย

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 อีเมล: achara.b@cmu.ac.th

Factors Strengthening International Norms: A Study on the Norm of Transparency and Accountability in the Case of Thailand Investment in Hydropower Dam Project in the Lao People's Democratic Republic

Achara Banjongprasert²

Received: 11 September 2024

Revised: 20 December 2024

Accepted: 23 December 2024

Abstract

Environmental governance can be considered a form of resource and environmental management that is more sustainable than state-centered management. However, the sustainability of environmental governance depends on adherence to key norms, such as transparency and accountability. While transparency and accountability are internationally recognized norms, their implementation at the state level remains weak. This article aims to propose a conceptual framework for the factors strengthening international norms. The theory of norm strength is studied and analyzed in conjunction with the concept of implementing international norms within states to develop a conceptual framework for factors that strengthen international norms, which consists of four factors: 1) Normative fit, 2) Institutionalization, 3) Interest alignment, and 4) Monitoring and Compliance mechanisms. The developed framework not only enhances the knowledge of international norms, which has limited research on factors that strengthen them, but also serves as a useful guideline for efforts to strengthen the implementation of international norms, both in general and in the context of Thailand's investment in hydropower dam projects in the Lao People's Democratic Republic.

Keywords: Environmental Governance, International Norm, Transparency and Accountability, Norm Strength, Thailand Investment

² Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: achara.b@cmu.ac.th

1. บทนำ

อภิบาลสิ่งแวดล้อม (Environmental Governance) ถือเป็นแนวคิดในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่แพร่หลายมานับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 ที่มีจุดเน้นคือเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจการใช้ทรัพยากรของสังคมให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน (ธีรพัฒน์ อังศุขवाल, 2565) โดยเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมให้มาแทนที่แนวคิดการบริหารจัดการที่รัฐเป็นศูนย์กลางในการใช้อำนาจการตัดสินใจ ซึ่งนำไปสู่การบริหารจัดการแบบบังคับบัญชาและควบคุม (Command & Control) ซึ่งไม่ตอบสนองต่อการบริหารจัดการกิจการสาธารณะหรือการจัดทำโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ ซึ่งมีส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น (วุฒิกรณ ชูวัฒนาบุรุษ, 2562) แนวคิดอภิบาลสิ่งแวดล้อมจึงเป็นแนวคิดที่เคลื่อนออกไปจากการสั่งการแบบบนลงล่างที่รัฐเป็นฝ่ายนำและใช้อำนาจมาเป็นการบริหารจัดการแบบล่างขึ้นบนที่ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ติดตามตรวจสอบ ทำการประเมินผลกระทบ และการได้รับข้อมูลเพื่อทำการตัดสินใจ อภิบาลสิ่งแวดล้อมจึงเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้ในการทำให้เกิดความสมดุลมากขึ้นระหว่างการบรรลุในเป้าหมายทางเศรษฐกิจและผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่

ในบริบทของอภิบาลสิ่งแวดล้อม ความโปร่งใส (Transparency) และความรับผิดชอบ (Accountability) ถือได้ว่าเป็นบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่สำคัญของการเกิดธรรมาภิบาลหรืออภิบาลที่ดี (David-Barrett & Okamura, 2016; Winanti & Hanif, 2020) โดยความโปร่งใส หมายถึงการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้รับการเปิดเผยข้อมูลที่จำเป็นและเพียงพอต่อการตัดสินใจ (Moldaliev, 2021, p. 2) และความรับผิดชอบ หมายถึง การที่ผู้มีอำนาจหน้าที่จะต้องรับผิดชอบต่ออำนาจหน้าที่และการกระทำของตนเอง มีการประเมินตรวจสอบ และการลงโทษในกรณีที่ไม่เกิดการปฏิบัติตาม (Lebel et al., 2006) ซึ่งจะทำให้เกิดการรับผิดชอบต่อการกระทำและการตัดสินใจที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนได้ โดยองค์ประกอบทั้งสอง ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเป็นบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่จะต้องคำนึงถึงเมื่อมีการพัฒนาโครงการเศรษฐกิจ เพื่อให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจต้องเปิดเผยข้อมูลทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบต่อชุมชนที่อาจได้รับความเสียหาย และรวมถึงการเปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบและการรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและการกระทำด้วย

ความโปร่งใสและความรับผิดชอบจึงกลายเป็นบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่ได้รับการสนับสนุนอยู่ในองค์การระหว่างประเทศด้านการพัฒนา เช่น ธนาคารโลก (World Bank),

กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) และการเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในบรรดาเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) (Heuty, 2012) บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบจึงเป็นการคาดหวังหรือมาตรฐานที่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาควรเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ เพื่อให้ประชาชนสามารถติดตามและตรวจสอบให้เกิดการรับผิดชอบต่อการตัดสินใจหรือการกระทำที่ส่งผลเสียต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมได้ บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของความเข้มแข็งของอภิมวลสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการสร้างความร่วมมือระหว่าง รัฐ, ประชาชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

แม้ว่าบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบจะกลายเป็นบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่ได้รับการยอมรับอยู่ในองค์การระหว่างประเทศ แต่ในทางปฏิบัติเมื่อนำมาใช้ภายในรัฐ ความโปร่งใสและความรับผิดชอบถือเป็นบรรทัดฐานที่มีความอ่อนแอทั้งในเรื่องของคุณภาพของการเปิดเผยข้อมูลและกลไกหรือช่องทางในการทำให้เกิดการรับผิดชอบต่อ (de Paula Bueno, 2024) ดังเช่นที่นักวิชาการด้านบรรทัดฐานระหว่างประเทศ อภิปรายว่าการที่บรรทัดฐานระหว่างประเทศจะมีอิทธิพลหรือถูกนำไปปฏิบัติภายในรัฐมากน้อยเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับการยอมรับของตัวแสดงและการปรับให้เข้ากับบริบททั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ภายในรัฐนั้นๆ (Acharya, 2011) ดังนั้น แม้ว่าบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะได้รับการยอมรับและแพร่กระจายในระดับระหว่างประเทศ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าจะต้องเกิดการปฏิบัติตามภายในรัฐอย่างอัตโนมัติ ตัวแสดงรัฐ เช่น ผู้กำหนดนโยบาย หรือชนชั้นนำ อาจแทรกแซงหรือแม้กระทั่งต่อต้านการปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศ (Engwicht, 2018)

จากความท้าทายดังกล่าว บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการเสนอกรอบแนวคิดปัจจัยที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของการปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศ โดยกรอบแนวคิดดังกล่าวจะถูกนำไปวิเคราะห์ในกรณีของการลงทุนของประเทศไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว การร่วมมือระหว่างประเทศไทยและลาวในการลงทุนในโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำ ถือว่าเป็นความร่วมมือแบบได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย โดยฝ่ายไทยก็ได้รับประโยชน์ด้านความมั่นคงพลังงานจากการนำเข้าพลังงานไฟฟ้าจาก สปป.ลาว ในส่วนของลาวก็ได้รับรายได้จากการส่งออกพลังงานไฟฟ้า (Weatherby, Intralawan, Junlakarn, Kittner, Kokchang, & Schmitt, 2021) แม้ว่าโครงการพัฒนาเขื่อนพลังงานน้ำจะนำมาซึ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจและพลังงานให้กับทั้งไทยและลาว แต่มันก็นำมา

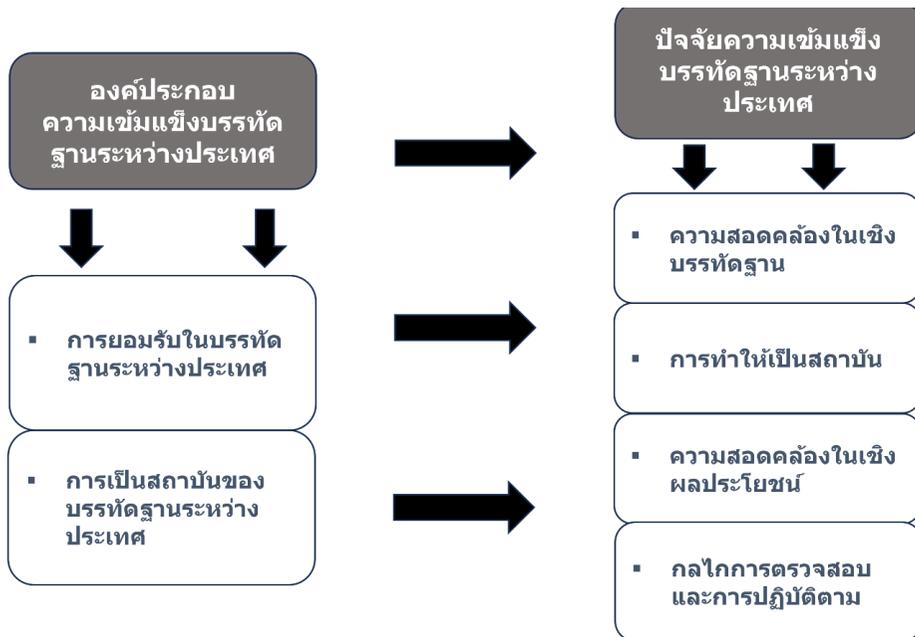
ซึ่งต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ระบบนิเวศของแม่น้ำโขงและชุมชนท้องถิ่นต้องแบกรับ (Phanthavong & Israngkura, 2020) เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น บรรทัดฐานระหว่างประเทศด้านความโปร่งใสและความรับผิดชอบควรได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในรัฐไทยและใน สปป.ลาว (Middleton, 2012)

ในการพัฒนากรอบแนวคิดปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ งานของนักวิชาการทางด้านทฤษฎีความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ เช่น งานของ Cortell and Davis (2000), Deitelhoff and Zimmermann (2019) และ Ben-Josef Hirsch and Dixon (2020) จะถูกศึกษาและวิเคราะห์เพื่อหาองค์ประกอบหรือเงื่อนไขที่สำคัญในการทำให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย 2 องค์ประกอบสำคัญคือ 1) การยอมรับในบรรทัดฐานระหว่างประเทศ และ 2) การเป็นสถาบันของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ องค์ประกอบทั้งการยอมรับและการเป็นสถาบันของบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะถูกนำไปวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดการนำบรรทัดฐานระหว่างประเทศมาใช้ในรัฐ เพื่อเสนอปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยคือ 1) ปัจจัยความสอดคล้องในเชิงบรรทัดฐาน (Normative Fit) 2) ปัจจัยการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเป็นสถาบัน (Institutionalization) 3) ปัจจัยความสอดคล้องในเชิงผลประโยชน์ (Interest Alignment) และ 4) ปัจจัยกลไกการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม (Monitoring and Compliance Mechanisms) โดยทั้ง 4 ปัจจัยดังกล่าวจะเป็นกรอบแนวคิดในการทำให้บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบเกิดความเข้มแข็งในกรณีการลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว

การพัฒนากรอบแนวคิดปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านบรรทัดฐานระหว่างประเทศ แม้ที่ผ่านมาจะมีงานวิชาการมากมายที่ศึกษาถึงความสำคัญของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ แต่งานที่ศึกษาและวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศยังมีอยู่จำกัด ดังนั้น การศึกษาในเรื่องปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ จึงเป็นการเติมเต็มองค์ความรู้ทางด้านบรรทัดฐานระหว่างประเทศ โดยปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่ถูกเสนอในบทความนี้ สามารถเป็นแนวทางในการสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศทั้งในบริบททั่วไป และในบริบทของโครงการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว ซึ่งแนวทางที่ถูกเสนอดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อ องค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organizations: NGOs) ผู้เชี่ยวชาญ ชุมชนท้องถิ่น ที่ปรึกษา และภาคประชาชน ในการออกแบบยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเพื่อให้

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชนไทย ซึ่งเป็นทั้งผู้ลงทุน, พัฒนา และรับซื้อพลังงานไฟฟ้า และรัฐบาล สปป.ลาว ที่ส่งออกพลังงานไฟฟ้าได้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใส โดยการเปิดเผยข้อมูล เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเข้าไปลงทุนและพัฒนาโครงการเขื่อนพลังงานน้ำในลาว

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ (Factors strengthening International Norms)

ที่มา: พัฒนาจากงานของ Cortell and Davis (2000), Deitelhoff and Zimmermann (2019) และ Ben-Josef Hirsch and Dixon (2020)

2. อภิบาลสิ่งแวดล้อม

คำว่า อภิบาล (Governance) ได้กลายเป็นตัวแบบเชิงบรรทัดฐานการปกครองใหม่ที่สื่อให้เห็นถึงแนวคิดในการปกครองแบบเครือข่ายที่มีลักษณะของความร่วมมือระหว่างตัวแสดงทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อบริหารจัดการปัญหาสาธารณะที่มีความซับซ้อนมากขึ้น (Armitage, de Loë, & Plummer, 2012) ดังนั้น แนวคิดอภิบาลจึงเป็นแนวคิดที่เคลื่อนออกไปจากการบริหารจัดการแบบดั้งเดิมที่รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่รัฐหรือระบบราชการมาเป็นการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างตัวแสดงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อ

ขับเคลื่อนกลไก สถาบัน กฎ และบรรทัดฐานให้สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ การแก้ไข ปัญหา และการจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Chaffin, Gosnell, & Cosens, 2014) ดังนั้น เมื่อนำแนวคิดเรื่องอภิบาลมาใช้ในบริบททางด้านสิ่งแวดล้อม จึงเกิดเป็นแนวคิดอภิบาลสิ่งแวดล้อมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความมีประสิทธิภาพและความยั่งยืน

คำจำกัดความของอภิบาลสิ่งแวดล้อมนั้นมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามจุดเน้น อาทิเช่น Lemos and Agrawal (2006) ให้คำจำกัดความที่เน้นไปที่ชุดของกระบวนการ กลไก และองค์การที่ทำการกำกับตัวแสดงทางการเมืองซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการกระทำและผลลัพธ์ ทางด้านสิ่งแวดล้อม ในขณะที่คำจำกัดความของ Benson and Jordan (2017) เน้นไปที่ ตัวแสดงที่หลากหลายที่ไม่ได้จำกัดแค่ตัวแสดงรัฐเท่านั้น แต่ยังรวมถึงตัวแสดงทั้งในภาคธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และรวมถึงชุมชน ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองสังคม ให้บรรลุในเป้าหมายทางด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้น คำจำกัดความของอภิบาลสิ่งแวดล้อม แม้จะมีความแตกต่างในความหมาย แต่สามารถนิยามลักษณะร่วมกันที่หมายถึง การเกิดขึ้น ของสถาบัน โครงสร้าง และกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของตัวแสดงในหลายภาคส่วน ทั้งในหน่วยงานรัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อเข้ามาร่วมอยู่ในการกำกับและการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Bennett & Satterfield, 2018)

จากคำจำกัดความดังกล่าว องค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้น จำต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญคือ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบในกระบวนการอภิบาลสิ่งแวดล้อม ในส่วนของความโปร่งใสนั้น นักวิชาการทางด้านอภิบาลมักเน้นไปที่คำจำกัดความว่าเป็นการเปิดเผยข้อมูลสู่สาธารณะ (Information Disclosure) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอันตราย ทางด้านสิ่งแวดล้อมหรือผลกระทบที่จะมีต่อชุมชน (Mason, 2019) การเปิดเผยข้อมูลดังกล่าว จะช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถเข้าถึงข้อมูลและติดตามผลการดำเนินงานได้ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่นำไปสู่การตัดสินใจในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น กลไกและ มาตรการที่สนับสนุนการเปิดเผยข้อมูล เช่น การจัดทำรายงานทางสิ่งแวดล้อม และการศึกษา และเผยแพร่การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) การมีระบบสนับสนุนในการเข้าถึงข้อมูลดังกล่าว สามารถช่วยลดปัญหาความขัดแย้งที่จะ ตามมาได้ (Sanne et al., 2018)

ความโปร่งใสในการเข้าถึงข้อมูลจึงไม่เพียงแต่ช่วยให้เกิดการตัดสินใจที่ดียิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับหลักการเรื่องความรับผิดชอบที่เน้นไปที่ความรับผิดชอบในการตัดสินใจและ การกระทำของผู้มีอำนาจในกระบวนการอภิบาลสิ่งแวดล้อม Gupta and van Asselt (2019)

อภิปรายว่าความโปร่งใสมักถูกมองว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต้องมีเพื่อทำให้เกิดความรับผิดชอบในอภิวาลสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เพราะการเปิดเผยข้อมูลทำให้ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบสามารถติดตามตรวจสอบและประเมินการทำงานของรัฐบาลและเอกชนได้อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการวิจารณ์และการฟ้องร้องได้หากมีการละเมิดหรือทำผิดกฎหมาย การเปิดเผยข้อมูลจึงเป็นกลไกสำคัญในการทำให้ผู้มีอำนาจทั้งในหน่วยงานรัฐและเอกชนต้องสามารถตอบคำถามต่อการกระทำได้ และการเข้าถึงข้อมูลยังทำให้ผู้มีอำนาจเข้าสู่การประเมินโดยผู้ที่อาจได้รับผลกระทบเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการทำงานให้ดียิ่งขึ้นเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืนของทุกฝ่าย ความรับผิดชอบในกระบวนการอภิวาลจึงไม่เพียงทำให้ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ต้องรับผิดชอบผ่านการถูกตรวจสอบและประเมินแล้วยังรวมถึงการมีมาตรการหรือกลไกในการบังคับหรือลงโทษหากมีการละเมิดหรือมีการกระทำและการตัดสินใจที่ขาดความรับผิดชอบด้วย (Karlsson-Vinkhuyzen et al., 2017)

ความโปร่งใสและความรับผิดชอบจึงได้รับการสนับสนุนโดยองค์การระหว่างประเทศให้เป็นบรรทัดฐานสำคัญในความยั่งยืนของอภิวาลสิ่งแวดล้อม เช่น ธนาคารโลก ได้กำหนดกรอบงานด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม (Environmental and Social Framework: ESF) เพื่อให้แน่ใจว่าโครงการพัฒนาที่ได้รับเงินทุนจากธนาคารโลกจะเกิดความโปร่งใสตั้งแต่การวางแผนการดำเนินการ และการประเมินผลลัพธ์ รวมถึงตัวแสดงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและตัดสินใจจะรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม (The World Bank, 2016) นอกจากธนาคารโลกแล้ว องค์การสหประชาชาติ ก็เป็นอีกหน่วยงานที่ให้ความสำคัญในการส่งเสริมความโปร่งใสและความรับผิดชอบผ่านการทำงานของโปรแกรมและหน่วยงานพิเศษ (Specialized Agencies) ของสหประชาชาติ เช่น โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ หรือ United Nations Environment Programme (UNEP) ซึ่งเป็นหน่วยงานเฉพาะทางด้านสิ่งแวดล้อม และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ หรือ United Nations Development Programme (UNDP) ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักของสหประชาชาติด้านการพัฒนาระหว่างประเทศ ทั้งสองหน่วยงานต่างสนับสนุนความโปร่งใสและความรับผิดชอบผ่านการพัฒนากรอบการทำงานและกลไกในการติดตาม การรายงาน การทบทวนนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา และการจัดการทรัพยากรอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม (UN Environment, 2019; UNDP Drylands Development Centre, 2006)

แม้ว่าความโปร่งใสและความรับผิดชอบจะเป็นบรรทัดฐานสำคัญที่ได้รับการยอมรับในหน่วยงานหรือองค์การระหว่างประเทศ แต่การจะทำให้เกิดการปฏิบัติตามภายในบริษัทของรัฐเป็นเรื่องที่ท้าทาย อันเนื่องมาจากปัจจัยภายในหลายประการ เช่น บรรทัดฐานระหว่างประเทศอาจไม่สามารถปรับให้เข้ากับค่านิยม หรือความเชื่อและแนวทางปฏิบัติเดิมที่ดำรงอยู่

ภายในรัฐ (Acharya, 2004), ความไม่สอดคล้องระหว่างบรรทัดฐานระหว่างประเทศและผลประโยชน์แห่งรัฐ (Foot & Walter, 2013, p. 332) และความอ่อนแอในความเป็นสถาบันของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติตามของรัฐอยู่ในระดับต่ำ (Kramer & Pahl-Wostl, 2014) จากปัจจัยความท้าทายดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าการนำบรรทัดฐานระหว่างประเทศมาปรับใช้ภายในรัฐนั้น อาจไม่ได้รับการยอมรับหรือไม่เกิดการปฏิบัติตามโดยอัตโนมัติ แต่อาจจะถูกท้าทายหรือแม้กระทั่งถูกต่อต้านโดยตัวแสดงทั้งที่เป็นรัฐและไม่ใช่อัตนินิติ แต่ความหมายและความชอบธรรมของบรรทัดฐานระหว่างประเทศใหม่ เพื่อที่จะไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศนี้ๆ (Arsenault, 2010) ดังนั้น แม้ว่าบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะแพร่กระจายเข้ามาในรัฐ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเกิดการยอมรับและการปฏิบัติตามเสมอไป ดังเช่นการนำบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมาปฏิบัติในรัฐก็มีความเข้มแข็งและอ่อนแอแตกต่างกันไป ดังนั้น การศึกษาและทำความเข้าใจในเรื่องปัจจัยหรือเงื่อนไขที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศเมื่อนำมาใช้ในบริบทรัฐที่แตกต่างกันออกไป จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างมากต่อการบรรลุในเป้าหมายความยั่งยืนของอภิวาลสิ่งแวดล้อม

3. การลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาประเทศไทยมีการขยายตัวของการลงทุนในต่างประเทศที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคแม่น้ำโขง (Mekong Region) หรือที่เรียกว่ากลุ่มประเทศ CLMV ซึ่งประกอบไปด้วย ประเทศกัมพูชา ลาว เมียนมา และเวียดนาม (Thai ETO Watch WG, 2017) โดยการลงทุนส่วนใหญ่ของไทยจะเป็นการเข้าไปลงทุนในกิจการด้านพลังงานและไฟฟ้า ซึ่งไทยถือเป็นประเทศหลักในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เข้าไปลงทุนในการพัฒนาโครงการก่อสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว โดยบทบาทของไทยนั้นถือได้ว่าครอบคลุมทั้งเป็นผู้ลงทุนโดยสถาบันทางการเงินและธนาคารของประเทศไทย เป็นผู้พัฒนาโดยบริษัทก่อสร้างของไทย และรวมทั้งเป็นฝ่ายรับซื้อพลังงานไฟฟ้าที่ผลิตได้ โดยรัฐวิสาหกิจไทยอย่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย หรือ กฟผ. จากบทบาทดังกล่าว จึงมีการสรุปว่า โครงการก่อสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาวนั้น แท้จริงแล้วเป็นโครงการผลิตไฟฟ้าของไทยแต่ดำเนินการก่อสร้างในลาวนั่นเอง (International Rivers, 2012) จากคำกล่าวนี้ จึงทำให้เห็นถึงความสำคัญและอิทธิพลของประเทศไทยในการลงทุนและพัฒนาโครงการการผลิตพลังงานไฟฟ้าในลาวอย่างมาก ดังจะเห็นได้จาก ในปี พ.ศ. 2559 ประเทศไทยได้จัดทำความตกลงที่จะซื้อพลังงานไฟฟ้าจากรัฐบาล

สปป.ลาว เป็นจำนวนถึง 9,000 เมกะวัตต์ และมีแนวโน้มที่จะจัดทำความตกลงเพิ่มเติมในการรับซื้อพลังงานไฟฟ้าจากลาวอย่างต่อเนื่อง (Yong, 2023)

ในการเข้าไปลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนพลังงานน้ำใน สปป.ลาว นั้น ถือได้ว่าเป็นการลงทุนตามยุทธศาสตร์การส่งเสริมให้ลาวเป็นแบตเตอรี่แห่งเอเชีย (Battery of Asia) ซึ่งถือเป็นโครงการการลงทุนและพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ทั้งประเทศไทยและลาวต่างก็ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยกันทั้งสองฝ่าย (win-win) เพราะในขณะที่ไทยได้รับประโยชน์จากการเข้าถึงพลังงานไฟฟ้าเพื่อตอบสนองต่อ ความต้องการพลังงานภายในประเทศ (นิตินสาร พงศ์ปิยะไพบูลย์, ธรรมชาติ พูนภักดี, และพราราวี อนาคตใหม่, 2560, น. 3) ในส่วนของลาวเองก็ได้ผลประโยชน์จากการลงทุนโดยตรงจากไทย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาแรงงาน การพัฒนาเทคโนโลยีและสาธารณูปโภค และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม การลงทุนระหว่างประเทศดังกล่าวนั้นก็ตามมาด้วยผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน ในจังหวัดที่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขงของไทย ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่อาจจะหลีกเลี่ยง ไม่ว่าจะเป็นการทำลายระบบนิเวศของแม่น้ำโขงจากการก่อสร้างเขื่อนที่กั้นขวางแม่น้ำ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่ออพยพและการวางไข่ของพันธุ์ปลาต่างๆ ในแม่น้ำโขง การเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขง ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เช่น อาชีพจับปลา และความมั่นคงด้านอาหาร อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในจำนวนของปลาในแม่น้ำได้ (Yoshida et al., 2020)

ผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นต่อระบบนิเวศของแม่น้ำและชุมชนท้องถิ่น ได้นำมาสู่การเคลื่อนไหวเรียกร้องจากตัวแทนชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง NGOs นักวิชาการและตัวแทนจากภาคประชาสังคม ให้มีการนำบรรทัดฐานด้านความโปร่งใสและความรับผิดชอบมาปฏิบัติใช้ในบริบทของการลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนพลังงานน้ำในลาว เช่น การเคลื่อนไหวให้เปิดเผยข้อมูลการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม หรือ EIA รวมถึงการเรียกร้องให้หน่วยงานรับผิดชอบของไทยจัดทำการศึกษาประเมินผลกระทบข้ามพรมแดนเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจก่อนดำเนินการก่อสร้างเขื่อน (เครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง, 2565) ในส่วนธนาคารพาณิชย์ของไทย ซึ่งเป็นสถาบันการเงินที่ให้สินเชื่อในการก่อสร้างเขื่อนในลาว ก็ถูกกดดันให้ปฏิบัติตามหลักการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (Corporate Governance) โดยตัวแทนชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงในไทยเรียกร้องให้ธนาคารและสถาบันทางการเงินของไทยถอนตัวหรือชะลอการสนับสนุนทางการเงินในการพัฒนาโครงการออกไปก่อน เพื่อเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม (Middleton & Pritchard, 2013) อย่างไรก็ตาม ธนาคารไทยก็ยังคงสนับสนุนทางการเงินในการสร้างเขื่อน แม้จะมีเสียงคัดค้านอย่างต่อเนื่องจากผู้เชี่ยวชาญและภาคประชาชน

การเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้องดังกล่าว ทำให้เห็นว่าการนำบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมาปรับใช้ในระดับรัฐเผชิญกับความท้าทายมากมาย อาทิเช่น สงครามตบป้องบุญจันทร์ (2561) อภิปรายว่ารัฐไทยไม่มีระบบกฎหมาย กลไกฝ่ายบริหาร หรือองค์กรตุลาการ เช่น ศาลยุติธรรม หรือศาลปกครอง ที่ถูกออกแบบมาเป็นการเฉพาะเพื่อจัดการกับปัญหามลพิษข้ามพรมแดนที่ประเทศไทยเข้าไปลงทุนพัฒนาโครงการขนาดใหญ่อย่างเช่นโครงการก่อสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำในประเทศลาว ด้วยเหตุนี้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนไทยที่เป็นเจ้าของโครงการ จึงไม่จำเป็นต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพตามกฎหมายไทย เพราะโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำดำเนินการก่อสร้างในลาวไม่ใช่ในพรมแดนของรัฐไทย (คำแก้อุทธรณ์, 2559) จึงกล่าวได้ว่ามาตรการในการกำกับให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในฝั่งไทยเปิดเผยข้อมูลเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมนั้น จึงอยู่บนพื้นฐานของการกระทำโดยสมัครใจมากกว่าสภาพบังคับทางกฎหมาย ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการขาดการปฏิบัติที่ชัดเจนและการตีความหมายรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ตอบสนองต่อผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง (วัชรชัย จิรจินดากุล, 2561)

ประเทศไทยจึงขาดระบบและกลไกทางกฎหมายในการบังคับให้เกิดการปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อผลกระทบข้ามพรมแดน ในขณะที่ประเทศลาวซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินการก่อสร้างเขื่อน เผชิญกับปัญหาจากนโยบายการพัฒนาพลังงานน้ำแบบบนลงล่าง (Top-down) ที่ให้อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่รัฐบาล และให้ความสำคัญกับรายได้ที่ประเทศจะได้รับจากการส่งออกพลังงานมากกว่าผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นในลาว (Suhardiman et al., 2022) แม้ว่ารัฐบาลลาวจะเข้าร่วมในกระบวนการปรึกษาหารือล่วงหน้ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Prior Consultation) แต่เครือข่าย NGOs และชุมชนท้องถิ่นก็วิพากษ์วิจารณ์ว่าโครงการก่อสร้างเขื่อนพลังงานน้ำที่เสนอโดยรัฐบาลลาวเริ่มวางแผนและดำเนินการก่อสร้างเขื่อนโดยไม่ได้อธิบายให้กระบวนการปรึกษาหารือล่วงหน้าแล้วเสร็จก่อน ดังนั้น กลไกการปรึกษาหารือล่วงหน้าจึงมีปัญหาในเรื่องคุณภาพการให้ข้อมูล ความโปร่งใสและการกำกับให้รัฐบาลลาวต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในกลไกการปรึกษาหารือล่วงหน้าจึงทำเป็นพิธีหรือเป็นแค่ตรายางเพื่อความชอบธรรมแก่รัฐบาลลาวในการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำในแม่น้ำโขงเท่านั้น (ปรัชญ์ รุจิวนารมย์, 2562)

บริบททางกฎหมายของประเทศไทยและปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองในสปป.ลาว จึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การเปิดเผยข้อมูลเพื่อความโปร่งใสในการพัฒนาโครงการเขื่อนพลังงานน้ำมีความอ่อนแอ และไม่สามารถกำกับให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

รับผิดชอบต่อผลกระทบข้ามพรมแดนได้ ดังนั้น เพื่อให้การลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำใน สปป.ลาว เกิดความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ พลังงาน และสิ่งแวดล้อม การทำให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบจึงเป็นปัจจัยสำคัญ บทความนี้จะนำเสนอทฤษฎีความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเพื่อเสนอปัจจัยในการสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบในบริบทของการลงทุนของไทยในโครงการก่อสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำใน สปป.ลาว

4. ความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ (Norm Strength)

นักวิชาการได้ใช้คำที่หลากหลายในการกล่าวถึงความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ อาทิเช่น Percy (2007) ใช้คำว่าอิทธิพล (Influence) Cortell and Davis (2000) กล่าวถึงความเข้มแข็งของบรรทัดฐานโดยการใช้คำว่า ความโดดเด่น (Salience) สำหรับ Finnemore and Sikkink (1998) เลือกใช้คำว่า การยอมรับและการนำมาปฏิบัติภายใน (Acceptance and Internalization) และความเข้มแข็งของบรรทัดฐานสำหรับ Deitelhoff and Zimmermann (2019) จะหมายถึงคำว่าความคงทน (Robustness) แม้ นักวิชาการเหล่านี้จะเลือกใช้คำที่หลากหลาย เมื่อกล่าวถึงความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ แต่ในบทความนี้ ความหมายของความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะสื่อให้เห็นถึงระดับของความคาดหวังที่มีต่อบรรทัดฐานระหว่างประเทศทั้งในแง่ของการที่รัฐ และตัวแสดงทางสังคม ให้การยอมรับในความชอบธรรมของบรรทัดฐานและรวมถึงระดับการสนับสนุนในการนำบรรทัดฐานระหว่างประเทศมาปฏิบัติหรือมาเป็นแนวทางในการกระทำของตัวแสดงต่างๆ ภายในประเทศ

จากคำจำกัดความดังกล่าว Ben-Josef Hirsch and Dixon (2020) ได้ เสนอองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ 2 ประการที่เป็นตัวชี้วัดของความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การยอมรับในบรรทัดฐาน (Concordance) ซึ่งหมายถึงระดับของการยอมรับและสนับสนุนในบรรทัดฐาน หรือก็คือการมองว่าบรรทัดฐานระหว่างประเทศนั้นมีความชอบธรรมแค่ไหนในการอ้างอิงถึงและปฏิบัติตาม และ 2) การเป็นสถาบันของบรรทัดฐาน (Norm Institutionalization) หมายถึงการที่บรรทัดฐานระหว่างประเทศเมื่อถูกเผยแพร่ภายในรัฐแล้ว จะถูกนำมาผนวกเข้าไปเป็นนโยบาย หรือถูกนำไปใช้ในการตัดสินใจของศาล (Judicial Decision) และการถูกทำให้เป็นกฎหมายภายในประเทศมากขึ้นอย่างไร ซึ่งความเป็นสถาบันของบรรทัดฐานระหว่างประเทศยังรวมถึงการมีกลไกในการตรวจสอบ

การปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามและการให้ความสำคัญในการตอบสนองต่อการไม่ปฏิบัติตาม หรือการละเมิดในบรรทัดฐานระหว่างประเทศด้วย (Deitelhoff & Zimmermann (2019)

องค์ประกอบทั้งสองประการดังกล่าวข้างต้น ได้กลายมาเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการ สร้างตัวชี้วัดในการวัดระดับความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่ถูกนำมาปฏิบัติ ภายในรัฐ เช่น ในงานของ Cass (2007) ได้ใช้องค์ประกอบด้านความชอบธรรมของบรรทัดฐาน ระหว่างประเทศมาเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ โดยพิจารณา จากถ้าบรรทัดฐานระหว่างประเทศถูกอ้างอิงถึงโดยรัฐและตัวแสดงทางสังคม และยังนำ ไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและการต่างประเทศเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตาม นั่นก็ หมายความว่าบรรทัดฐานระหว่างประเทศมีระดับของความเข้มแข็งหรือการปฏิบัติตามที่สูง ในทางตรงกันข้าม ถ้ารัฐหรือตัวแสดงทางสังคมไม่ค่อยอ้างอิงหรือกล่าวถึงบรรทัดฐานระหว่าง ประเทศเท่าไรนัก และไม่มี ความสนใจที่จะผนวกบรรทัดฐานระหว่างประเทศเข้าไปใน กระบวนการทางนโยบายและการต่างประเทศ นั่นก็หมายความว่าบรรทัดฐานระหว่างประเทศ นั้นมีความอ่อนแอหรือมีระดับความเข้มแข็งที่ต่ำนั่นเอง (Wiener, 2017)

แม้ว่าจะมีนักวิชาการอื่นๆ ที่เสนอองค์ประกอบที่แตกต่างออกไป แต่กล่าวได้ว่า องค์ประกอบทั้งสองดังกล่าวข้างต้น เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ถูกนำไปใช้ร่วมกันในการศึกษา และพัฒนาเป็นตัวชี้วัดในการวัดระดับความเข้มแข็งของการนำบรรทัดฐานระหว่างประเทศ มาปฏิบัติภายในรัฐ นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาที่พยายามจะนำเอาองค์ประกอบพื้นฐาน ทั้งในเรื่องของการยอมรับในบรรทัดฐานและการเปลี่ยนแปลงในเชิงสถาบันมาเป็นกรอบในการ วิเคราะห์เพื่อหาเงื่อนไขหรือการออกแบบปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของ บรรทัดฐานระหว่างประเทศเมื่อถูกนำมาใช้ภายในบริบทของรัฐด้วย บทความนี้ก็เช่นเดียวกัน ที่จะนำเอาองค์ประกอบพื้นฐานของความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศมาเป็นกรอบ ในการพัฒนาปัจจัยในการส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศต่อไป

5. ปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ

ความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศเมื่อถูกนำมาปฏิบัติภายในรัฐยังขึ้นอยู่กับ อิทธิพลของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และผลประโยชน์ดั้งเดิมที่ ดำรงอยู่ภายในรัฐนั้นๆ ด้วย ดังเช่นที่ Alger and Dauvergne (2019) อภิปรายว่าบรรทัดฐาน ระหว่างประเทศส่วนใหญ่มักเจอความท้าทายจากการต่อต้านและบริบทในการดิ้นรนและ แสวงหาอำนาจของตัวแสดงต่างๆ ในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การปฏิบัติตาม บรรทัดฐานระหว่างประเทศในระดับรัฐอ่อนแอหรือแม้กระทั่งล้มเหลว ความไม่สอดคล้องกัน

ระหว่างบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่เป็นบรรทัดฐานจากภายนอก กับการดำรงอยู่ของบรรทัดฐานหรือค่านิยม และผลประโยชน์ดั้งเดิมของกลุ่มต่างๆ ในสังคม จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ (Cortell & Davis, 1996) นอกจากนั้น เงื่อนไขในการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเป็นสถาบันและมีความเป็นทางการ ก็เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ หมายความว่า บรรทัดฐานระหว่างประเทศจะมีความเข้มแข็งในการปฏิบัติภายในรัฐก็ต่อเมื่อบรรทัดฐานระหว่างประเทศถูกทำให้เป็นสถาบัน มีการกำกับอย่างเป็นทางการ และมีหน่วยงานและกลไกที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อติดตามตรวจสอบให้เกิดการปฏิบัติตาม ดังนั้น ในบทความนี้จะใช้หลักเกณฑ์ในเรื่องของความสอดคล้องของบรรทัดฐานและผลประโยชน์เดิมที่ดำรงอยู่ ร่วมกับการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศมีความเป็นสถาบัน มาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งสามารถแบ่งปัจจัยดังกล่าวได้ 4 ปัจจัย โดยทั้ง 4 ปัจจัยจะนำไปวิเคราะห์กับตัวอย่างของความเข้มแข็งในบรรทัดฐานทางด้านความโปร่งใสและความรับผิดชอบในกรณีของการลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนพลังน้ำใน สเปน.ลาว

5.1 ปัจจัยในเรื่องความสอดคล้องในเชิงบรรทัดฐาน

การแพร่กระจายของบรรทัดฐานระหว่างประเทศเข้ามาภายในรัฐนั้นไม่ได้เกิดขึ้นบนสุญญากาศ หากแต่การเข้ามาของบรรทัดฐานใหม่นั้นย่อมเผชิญกับบรรทัดฐานเดิมที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วภายในบริบทของประเทศนั้นๆ การมีอยู่ของบรรทัดฐานภายในรัฐ จึงเป็นสภาพแวดล้อมทางบรรทัดฐานที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จในการแพร่กระจายของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ (Krook & True, 2010) นั้นหมายความว่า การที่บรรทัดฐานระหว่างประเทศจะสามารถไปถึงขั้นของการนำไปใช้ภายในประเทศได้นั้นย่อมต้องทำการประนีประนอมหรือแม้กระทั่งหาฉันทามติร่วมกันระหว่างบรรทัดฐานจากภายนอกและบรรทัดฐานเดิมที่เป็นความเข้าใจที่มีอยู่ก่อนแล้วภายในประเทศ (García Iommi, 2020) เพื่อให้บรรทัดฐานตัวใหม่ที่เข้ามาได้รับการยอมรับและมีผลในการใช้ ถ้าบรรทัดฐานตัวใหม่จากภายนอกมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับความเชื่อและบรรทัดฐานเดิมที่ดำรงอยู่ภายใน แนวโน้มที่บรรทัดฐานตัวใหม่ดังกล่าวจะได้รับการยอมรับและมีความเข้มแข็งก็จะมีสูง แต่ถ้าบรรทัดฐานตัวใหม่ไม่มีความสอดคล้องหรืออาจไปขัดแย้งกับบรรทัดฐานหรือความเชื่อเดิมภายใน ก็อาจทำให้บรรทัดฐานตัวใหม่ถูกต่อต้านหรือปฏิเสธ หรือการนำมาปฏิบัติใช้ภายในรัฐอาจไม่มีประสิทธิภาพได้ Foot and Walter (2013, p. 334) อภิปรายว่าความเข้มแข็งของ

บรรทัดฐานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบรรทัดฐานจากภายนอกสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับบรรทัดฐานและค่านิยมเดิมที่ครอบงำอยู่ภายในประเทศนั้นๆ

ในกรณีที่ต้องการส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งในการนำบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมาใช้ในการบริหารจัดการโครงการก่อสร้างเขื่อนพลังน้ำของไทยในลาว ก็จะต้องคำนึงถึงปัจจัยเรื่องความสอดคล้องในเชิงบรรทัดฐานด้วย ซึ่งหมายความว่า การปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบในโครงการการพัฒนาเขื่อนพลังน้ำในลาวนั้นจะมีความเข้มแข็ง ก็ต่อเมื่อมันมีความสอดคล้องไปกับบรรทัดฐานหรือค่านิยมเดิมที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงด้านพลังงาน ซึ่งเป็นบรรทัดฐานและค่านิยมที่ดำรงอยู่ที่มีความสำคัญอย่างมากในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาของหน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบจะมีความเข้มแข็ง ก็ต่อเมื่อการปฏิบัติตามของบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบนั้นมีความสอดคล้องไปกับบรรทัดฐานทางผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและความมั่นคงด้านพลังงานของหน่วยงานรัฐและเอกชนไทยที่มีบทบาทในการเข้าไปลงทุนในการพัฒนาโครงการเขื่อนพลังน้ำในลาวนั่นเอง

5.2 ปัจจัยการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเป็นสถาบัน

ความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศยังถูกพิจารณาจากความเป็นสถาบัน หรือก็คือบรรทัดฐานระหว่างประเทศจำเป็นต้องมีการบังคับใช้อย่างเป็นทางการ (Formal Validity) เช่น บรรทัดฐานระหว่างประเทศถูกผนวกเข้าไปในข้อตกลง สนธิสัญญา เอกสารการประชุม และที่สำคัญคือการเป็นกฎหมายภายในประเทศ การเป็นสถาบันของบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะแสดงให้เห็นถึงการได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการและผลบังคับใช้ในทางกฎหมาย สอดคล้องกับที่ Deitelhoff and Zimmermann (2019) อธิบายว่าความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะเกิดขึ้น ต้องอาศัยปัจจัยในเรื่องของการนำไปใช้ (Implementation) เช่น เนื้อหาและหลักการของบรรทัดฐานระหว่างประเทศนั้นปรากฏอยู่ในนโยบาย การออกเป็นกฎหมาย และเป็นมาตรฐานการปฏิบัติงานของหน่วยงานและสถาบันของรัฐและเอกชน

นั่นหมายความว่ายิ่งบรรทัดฐานระหว่างประเทศถูกนำไปใช้อย่างเป็นทางการมากเท่าใด หรือกลายเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติ ก็หมายความว่าบรรทัดฐานนั้นมีความเป็นสถาบันและมีความเข้มแข็ง ดังนั้น ปัจจัยความเป็นสถาบันของบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะเป็นตัวบ่งบอกความเข้มแข็งของบรรทัดฐาน เช่น บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบในบริบทของโครงการการพัฒนาเขื่อนพลังน้ำของไทยในลาว จะมี

ความเข้มแข็งก็ต่อเมื่อบรรทัดฐานดังกล่าวถูกทำให้เป็นสถาบัน มีการนำไปบัญญัติเป็นกฎหมายหรือเป็นแนวทางการกำกับหน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับโครงการอย่างเป็นทางการ และมีการออกมาตรการ, นโยบาย ยุทธศาสตร์ และกลไกต่างๆ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามมาตรฐานด้านความโปร่งใส และการกำกับให้หน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบต่อการกระทำและการตัดสินใจที่อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงได้

5.3 ปัจจัยความสอดคล้องในเชิงผลประโยชน์ (Interests Alignment)

ความสอดคล้องทางผลประโยชน์เชิงวัตถุเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญในการทำให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐาน ผลประโยชน์เชิงวัตถุในที่นี้หมายถึงผลประโยชน์ในเชิงยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตัวแสดงทั้งตัวแสดงรัฐและตัวแสดงทางสังคม ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่ตัวแสดงให้ความสำคัญ โดยอาจเป็นผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ความมั่นคง หรือการรักษาไว้ซึ่งอำนาจและสถานะ (Cortell & Davis, 2000) Alger and Dauvergne (2019, p. 4) อภิปรายว่าความหมายของบรรทัดฐานระหว่างประเทศสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวแสดง ดังนั้นผลประโยชน์เชิงวัตถุจึงไม่ใช่ปัจจัยแค่การกล่อมเกลาคำให้ตัวแสดงปรับเปลี่ยนการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานระหว่างประเทศ แต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ตัวแสดงในรัฐพิจารณาเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Considerations) ถึงผลได้ผลเสียจากการปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐาน (Checkel, 1997)

Arsenault (2010, pp. 22-23) ยกตัวอย่างว่ารัฐอาจยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศเพราะพิจารณาแล้วว่าจะได้รับประโยชน์ในเรื่องของชื่อเสียงและการยอมรับ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่มากกว่าการไม่ปฏิบัติตาม หรือ Winanti and Hanif (2020) อภิปรายว่าความเข้มแข็งของบรรทัดฐานยังขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ว่าบรรทัดฐานนั้นต้องทำให้อำนาจหน้าที่และความชอบธรรมของรัฐเข้มแข็ง หรือแม้กระทั่งไม่ได้ไปขัดแย้งกับการมีอำนาจของรัฐในการตัดสินใจเชิงนโยบายหรือการควบคุมของรัฐในการจัดการทรัพยากรภายในประเทศ ดังนั้นถ้าต้องการให้บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมีความเข้มแข็ง หน่วยงานรัฐและเอกชนไทยที่เข้าไปลงทุนและพัฒนาโครงการเขื่อนพลังงานน้ำในลาว จะต้องเล็งเห็นว่าการปฏิบัติตามในบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบนั้นเป็นประโยชน์ที่สอดคล้องไปกับการดำเนินงานในการพัฒนาโครงการเขื่อน เช่น การปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบจะช่วยทำให้หน่วยงานรัฐและเอกชนไทยมีความชอบธรรมมากขึ้นในการเข้าไปลงทุนและพัฒนาโครงการเขื่อนพลังงานน้ำในลาว (Cronin et al., 2016) ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ

ซึ่งการลดความขัดแย้งดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นความสอดคล้องในเชิงผลประโยชน์ ซึ่งอาจส่งเสริมให้หน่วยงานรัฐและเอกชนไทยยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมากขึ้น

5.4 ปัจจัยกลไกการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วบรรทัดฐานระหว่างประเทศจะได้รับการยอมรับโดยรัฐและตัวแสดงระดับระหว่างประเทศ แต่การนำเอาบรรทัดฐานมาปฏิบัติใช้ภายในประเทศนั้นกลับไม่ใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่กลับขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในที่แตกต่างกันจากบริบทหนึ่งสู่อีกบริบทหนึ่ง (Restoy & Elbe, 2021) ดังนั้น อีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญของความเข้มแข็งของบรรทัดฐานก็คือ กลไกการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม Goertz and Diehl (1992, p. 638) วิเคราะห์หนึ่งในองค์ประกอบของบรรทัดฐานว่า บรรทัดฐานจะกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมให้กับสังคม และเมื่อพฤติกรรมดังกล่าวถูกละเมิดก็จะต้องมีการลงโทษ (Sanction) โดยกลุ่มที่มีอำนาจที่มีความเต็มใจและความสามารถในการบังคับให้เกิดการปฏิบัติตามบรรทัดฐาน

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการอย่าง Donà (2018) ได้วิเคราะห์ว่า การใช้แต่กลไกการลงโทษเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเข้มแข็ง แต่ควรจะต้องมีการเสริมด้วยกลไกที่เป็นการสนับสนุนด้วย เช่น การสร้างกลไกในการตรวจสอบการปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศของรัฐขึ้นมา โดยกลไกในการตรวจสอบดังกล่าวจะให้ความสำคัญกับกระบวนการขัดเกลากายทางสังคม (Socialization) เพื่อเป็นการสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติตามมากกว่าการลงโทษเพียงอย่างเดียว เงื่อนไขในเรื่องกลไกในการตรวจสอบการปฏิบัติตามบรรทัดฐานจึงเป็นอีกกลไกสำคัญในการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเข้มแข็ง การใช้กลไกหรือการเมืองการตรวจสอบการปฏิบัติตามบรรทัดฐานรวมทั้งการลงโทษเมื่อมีการละเมิดบรรทัดฐานจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของบรรทัดฐาน บรรทัดฐานจะมีความเข้มแข็ง จะต้องมีการมีกลไกหรือหน่วยงานที่จะตรวจสอบ ประเมิน และตอบสนองเมื่อมีการละเมิดบรรทัดฐาน ถ้าขาดซึ่งกลไกดังกล่าว อาจแสดงให้เห็นว่าบรรทัดฐานนั้นเริ่มไม่ได้รับการยอมรับ ไม่มีอิทธิพลหรือความสำคัญ หรืออ่อนแอลงได้ (Ben-Josef Hirsch & Dixon, 2020)

ดังนั้น กลไกในการตรวจสอบเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศจึงเป็นอีกปัจจัยสำคัญในการทำให้การนำบรรทัดฐานระหว่างประเทศไปใช้ภายในรัฐเกิดความเข้มแข็ง ทั้งนี้ เพราะกลไกในการตรวจสอบให้เกิดการปฏิบัติตามที่มีทั้งอำนาจในการบังคับ ลงโทษ และรวมทั้งกลไกในการสนับสนุนเพื่อขัดเกลากายตัวแสดงในสังคมให้เกิดการปฏิบัติ

ตามบรรทัดฐานนั้น จะช่วยทำให้ผู้ที่มีอำนาจต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและการกระทำที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการใช้อำนาจไปในทางที่ไม่เป็นธรรมและการคอร์รัปชันได้ ดังเช่นในกรณีที่เครือข่ายข้ามชาติของ NGOs และภาคประชาสังคม ร่วมกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติของไทย ทำการตรวจสอบและติดตามการลงทุนของไทยในการก่อสร้างเขื่อนในลุ่มแม่น้ำโขงและผลกระทบข้ามพรมแดน (Middleton, 2018) เครือข่ายของ NGOs และภาคประชาสังคมนี้เสนอให้รัฐบาลไทยมีมาตรการที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น จนไปถึงการเรียกร้องให้มีการออกกฎหมายที่จะมีอำนาจในการติดตาม ตรวจสอบ ป้องกัน และแก้ไขปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม (Thai ETO Watch WG, 2017) โดยให้มีหน่วยงานหรือกลไกที่จะมีอำนาจหน้าที่ในทางกฎหมายในการกำกับหน่วยงานไทยที่เข้าไปลงทุนและก่อสร้างเขื่อนในลาวให้มีความรับผิดชอบต่อผลกระทบข้ามพรมแดนและการชดเชยต่อความเสียหายที่เกิดกับสิ่งแวดล้อมและชุมชนด้วย

การเรียกร้องดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเครือข่าย NGOs และภาคประชาสังคมต่างตระหนักถึงความสำคัญของปัจจัยด้านกลไกในการตรวจสอบเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคม โดยกลไกดังกล่าวไม่เพียงแต่จะมีมาตรการเชิงสนับสนุน เช่น การติดตาม ประเมิน และตรวจสอบ แต่จะต้องมีมาตรการทางกฎหมายที่จะมีอำนาจในการกำกับและลงโทษอย่างเหมาะสมเพื่อให้ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจต้องร่วมรับผิดชอบในผลกระทบข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้น และรวมทั้งการมีมาตรการและขั้นตอนที่ชัดเจนในการชดเชยและแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบด้วย ดังนั้นกลไกและมาตรการในการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม จึงเป็นอีกปัจจัยสำคัญในการทำให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคมในบริบทของการลงทุนของไทยในโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำในลาว

6. สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้นำเสนอให้เห็นว่า อภิบาลสิ่งแวดล้อม คือรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีความยั่งยืนมากกว่าการใช้กลไกที่รวมศูนย์อยู่ที่รัฐ อย่างไรก็ตามความยั่งยืนของอภิบาลสิ่งแวดล้อมก็ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคม แม้ว่าความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคมจะเป็นบรรทัดฐานที่ได้รับการยอมรับในระดับระหว่างประเทศผ่านวัตถุประสงค์และกรอบการทำงานขององค์การระหว่างประเทศด้านการพัฒนา แต่การปฏิบัติตามบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับรัฐ

กลับอ่อนแอ อันเนื่องมาจากการแทรกแซงหรือแม้กระทั่งการต่อต้านจากตัวแสดงและบริบทภายในรัฐ ดังนั้น บทความนี้จึงศึกษาทฤษฎีความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศเพื่อนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยคือ 1) ปัจจัยในเรื่องความสอดคล้องในเชิงบรรทัดฐาน 2) ปัจจัยการทำให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศเป็นสถาบัน 3) ปัจจัยความสอดคล้องในเชิงผลประโยชน์ และ 4) ปัจจัยกลไกการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม

กรอบแนวคิดปัจจัยความเข้มแข็งของบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่นำเสนอในบทความนี้ ไม่เพียงแต่เป็นประโยชน์ในการสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งในการปฏิบัติตามบรรทัดฐานระหว่างประเทศในบริบททั่วไปเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดความเข้มแข็งในการนำบรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมาใช้ในบริบทของการลงทุนของไทยในโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมที่เห็นความสำคัญในปัจจัยความสอดคล้องในเชิงบรรทัดฐานและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และรวมถึงปัจจัยการทำให้บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบมีความเป็นสถาบันมากขึ้น โดยการเสนอให้มีระบบกฎหมายเป็นการเฉพาะในการจัดการกับปัญหามลพิษข้ามพรมแดนที่เกิดจากการลงทุนของไทย และการที่รัฐบาลลาวควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในนโยบายพัฒนาพลังงานน้ำของประเทศ ในขณะที่หน่วยงานในภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องทั้งเป็นผู้ลงทุนและพัฒนาโครงการต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น โดยการแก้ไขมาตรการและกลไกความรับผิดชอบต่อสังคมของเอกชนที่มีอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจมากกว่าการบังคับใช้ ซึ่งทำให้การปฏิบัติตามบรรทัดฐานเกิดความอ่อนแอได้ จึงสรุปได้ว่า ปัจจัยในความสอดคล้อง การเป็นสถาบัน และการมีกลไกในการตรวจสอบและการปฏิบัติตาม จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้บรรทัดฐานความโปร่งใสและความรับผิดชอบเกิดความเข้มแข็งในบริบทการลงทุนของไทยในโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังงานน้ำใน สปป.ลาว

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- คำแก้อุทธรณ์. (2559). *คำแก้อุทธรณ์ คดีไชยะบุรี*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2567, จาก <https://crcthai.org/archives/2035>
- เครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง. (2565). *สรุปย่อสถานการณ์เขื่อนไชยะบุรี*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2567, จาก <https://www.mymekong.org/document/xayaburisum/>
- ธีรพัฒน์ อังศุขवाल. (2565). *Governance 101: ความหมายและรูปแบบที่หลากหลาย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธินสาร พงศ์ปิยะไพบูลย์, ภรมาภา พูนภักดี, และพราราวี นาคใหม่. (2560). *การลงทุนโดยตรงในต่างประเทศของไทย: ไปที่ไหน ไปเพื่ออะไร?* สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2567, จาก https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles/Article_19Dec2017.html
- ปรัชญ์ รุจิวนารมย์. (2562). *นักสิ่งแวดล้อมวิพากษ์ กระบวนการ PNPCA ตราयाง ทำน้ำโขง วิกฤติ หลังลาวประกาศเดินหน้าเขื่อนหลวงพระบาง*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2567, จาก https://greennews.agency/?p=19618&_ga=2.219297041.921497044.1734599122-1690813029.1734599122
- วัชรชัย จิรจินดากุล. (2561). *เรื่องเล่าจากเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำไชยะบุรี: หลักความรับผิดชอบต่อสังคมที่บังคับไม่ได้ กับวิถีแห่งอาเซียนต่อสถาบันการเงิน*. *วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 12(1), 54-79.
- วุฒิกรณ์ ชูวัฒนานุรักษ์. (2562). *โลกาภิวัตน์ด้านสิ่งแวดล้อม: ประเด็นปัญหา ตัวแสดง และสิ่งที่ท้าทาย*. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 10(1), 195-230.
- สงกรานต์ ป็องบุญจันทร์. (2561). *กลไกทางกฎหมายกับการคุ้มครองสิทธิในการมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีจากมลพิษข้ามพรมแดนของประเทศไทย: กรณีศึกษาเหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าถ่านหินหงสาแขวงไชยะบุรี ประเทศลาว*. *วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 11(1), 55-86.

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A. (2004). How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism. *International Organization*, 58(2), 239-275.
- Acharya, A. (2011). Norm Subsidiarity and Regional Orders: Sovereignty, Regionalism, and Rule-Making in the Third World. *International Studies Quarterly*, 55(1), 95-123.
- Alger, J., & Dauvergne, P. (2019). The Translocal Politics of Environmental Norm Diffusion. *Environmental Communication*, 14(2), 155-167. <https://doi.org/10.1080/17524032.2019.1665567>
- Armitage, D., de Loe, R., & Plummer, R. (2012). Environmental Governance and Its Implications for Conservation Practice. *Conservation Letters*, 5(3), 245-255.
- Arsenault, E. G. (2010). *The Domestic Politics of International Norms: Factors Affecting U.S. Compliance with the Geneva Conventions* (Doctoral dissertation), Georgetown University.
- Ben-Josef Hirsch, M., & Dixon, J. M. (2020). Conceptualizing and Assessing Norm Strength in International Relations. *European Journal of International Relations*, 27(2), 521-547.
- Bennett, N. J., & Satterfield, T. (2018). Environmental Governance: A Practical Framework to Guide Design, Evaluation, and Analysis. *Conservation Letters*, 11(6), 1-13. <https://doi.org/10.1111/conl.12600>
- Benson, D., & Jordan, A. (2017). *Environmental Governance*. In Richardson, D., Castree, N., Goodchild, M. F., Kobayashi, A., Liu, W., & Marston R. A. (Eds.). *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology* (pp. 1-9). Hoboken: John Wiley & Sons.
- Cass, L. R. (2007). Measuring the Domestic Salience of International Environmental Norms: Climate Change Norms in American, German, and British Climate Policy Debates. In Pettenger, M. E. (Ed.). *The Social Construction of Climate Change: Power, Knowledge, Norms, Discourses* (pp. 23-50). Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

- Chaffin, B. C., Gosnell, H., & Cosens, B. A. (2014). A Decade of Adaptive Governance Scholarship: Synthesis and Future Directions. *Ecology and Society*, 19(3), 56.
- Checkel, J. T. (1997). International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist—Constructivist Divide. *European Journal of International Relations*, 3(4), 473-495. <https://doi.org/10.1177/1354066197003004003>
- Cortell, A. P., & Davis, J. W. (1996). How Do International Institutions Matter? The Domestic Impact of International Rules and Norms. *International Studies Quarterly*, 40(4), 451-478. <https://doi.org/10.2307/2600887>
- Cortell, A. P., & Davis, J. W. (2000). Understanding The Domestic Impact of International Norms: A Research Agenda. *International Studies Review*, 2(1), 65-87. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00184>
- Cronin, R., Eyler, B., & Weatherby, C. (2016). *Letters from the Mekong: A Call for Strategic, Basin-Wide Energy Planning in Laos*. Washington, D.C.: The Stimson Center.
- David-Barrett, E., & Okamura, K. (2016). Norm Diffusion and Reputation: The Rise of the Extractive Industries Transparency Initiative. *Governance*, 29(2), 227-246.
- de Paula Bueno, E. (2024). *G20: Why Accountability Must Be Improved from Legal and Global Governance Perspectives*. Retrieved September 9, 2024, from <https://sites.usp.br/gebrics/g20-why-accountability-must-be-improved-from-legal-and-global-governance-perspectives/>
- Deitelhoff, N., & Zimmermann, L. (2019). Norms Under Challenge: Unpacking the Dynamics of Norm Robustness. *Journal of Global Security Studies*, 4(1), 2-17.
- Donà, A. (2018). How Do International Norms Matter? The Impact of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women in Italy. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana Di Scienza Politica*, 48(2), 221-241. <https://doi.org/10.1017/ipo.2017.28>

- Engwicht, N. (2018). The Local Translation of Global Norms: The Sierra Leonean Diamond Market. *Conflict, Security & Development*, 18(6), 463-492. <https://doi.org/10.1080/14678802.2018.1532639>
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52(4), 887-917.
- Foot, R., & Walter, A. (2013). Global Norms and Major State Behaviour: The Cases of China and the United States. *European Journal of International Relations*, 19(2), 329-352. <https://doi.org/10.1177/1354066111425261>
- García Iommi, L. (2020). Norm Internalization Revisited: Norm Contestation and The Life of Norms at the Extreme of the Norm Cascade. *Global Constitutionalism*, 9(1), 76-116.
- Goertz, G., & Diehl, P. F. (1992). Toward A Theory of International Norms: Some Conceptual and Measurement Issues. *The Journal of Conflict Resolution*, 36(4), 634-664. <http://www.jstor.org/stable/174303>
- Gupta, A., & van Asselt, H. (2019). Transparency in Multilateral Climate Politics: Furthering (or Distracting from) Accountability? *Regulation & Governance*, 13(1), 18-34. <https://doi.org/10.1111/REGO.1215>
- Heuty, A. (2012). Chapter 18. The Role of Transparency and Civil Society in Managing Commodities for Inclusive Growth and Development. In Arezki, R., Pattillo, C., Quintyn, M., & Zhu, M. (Eds.). *Commodity Price Volatility and Inclusive Growth in Low-Income Countries* (pp. 349-366). Washington, D.C.: International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781616353797.071.ch018>
- International Rivers. (2012). *Testing The Waters: Laos Pushes Xayaburi Dam to Critical Point*. Retrieved September 10, 2024, from <https://riverresourcehub.org/resources/testing-the-waters-laos-pushes-xayaburi-dam-to-critical-point/>
- Karlsson-Vinkhuyzen, S. I., Groff, M., Tamás, P. A., Dahl, A. L., Harder, M., & Hassall, G. (2017). Climate Policy Entry into Force and Then? The Paris Agreement and State Accountability. *Climate Policy*, 18(5), 593-599. <https://doi.org/10.1080/14693062.2017.1331904>

- Kramer, A., & Pahl-Wostl, C. (2014). The Global Policy Network Behind Integrated Water Resources Management: Is It an Effective Norm Diffusor? *Ecology and Society*, 19(4), 11.
- Krook, M. L., & True, J. (2010). Rethinking the Life Cycles of International Norms: The United Nations and the Global Promotion of Gender Equality. *European Journal of International Relations*, 18(1), 103-127.
- Lebel, L., Anderies, J. M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T. P., & Wilson, J. (2006). Governance and the Capacity to Manage Resilience in Regional Social-Ecological Systems. *Ecology and Society*, 11(1), 19.
- Lemos, M. C., & Agrawal, A. (2006). Environmental governance. *Annual Review of Environment and Resources*, 31, 297-325.
- Mason, M. (2019). Transparency, Accountability, and Empowerment in Sustainability Governance: A Conceptual Review. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 22(1), 98-111. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2019.1661231>
- Middleton, C. (2012). Transborder Environmental Justice in Regional Energy Trade in Mainland South-East Asia. *ASEAS - Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 5(2), 292-315. <https://doi.org/10.4232/10.ASEAS-5.2-7>
- Middleton, C. (2018). National Human Rights Institutions, Extraterritorial Obligations, and Hydropower in Southeast Asia: Implications of the Region's Authoritarian Turn. *Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 11(1), 81-97.
- Middleton, C., & Pritchard, A. (2013). Corporate Accountability in ASEAN: A Human Rights-Based Approach. Retrieved December 19, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/A344024039/EAIM?u=anon~9389109d&sid=sitemap&xid=7af2539c>
- Moldaliev, J. (2021). Localizing Transparency and Accountability in Extractives. *The Extractive Industries and Society*, 8(4), 1-10.
- Percy, S. V. (2007). Mercenaries: Strong Norm, Weak Law. *International Organization*, 61(2), 367-397.

- Phanthavong, P., & Israngkura, A. (2020). Environmental Cost of Hydropower Development Project: Case Study from the Xaiyaburi Hydropower Dam. *Development Economic Review*, 14(2), 11-47.
- Restoy, E., & Elbe, S. (2021). Drilling Down in Norm Diffusion: Norm Domestication, “Glocal” Power, and Community-Based Organizations in Global Health. *Global Studies Quarterly*, 1(3), 1-10. <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksab025>
- Sanne Vammen Larsen, A. M., Hansen, H. N., & Nielsen, H. (2018). The Role of EIA and Weak Assessments of Social Impacts in Conflicts Over Implementation of Renewable Energy Policies. *Energy Policy*, 115, 43-53.
- Suhardiman, D., Manorom, K., & Rigg, J. (2022). Institutional Bricolage (Re)Shaping The Different Manifestations of State-Citizens Relations in Mekong Hydropower Planning. *Geoforum*, 134, 118-130.
- Thai ETO Watch WG. (2017). Thai Outbound Investments in the Mekong Region and Myanmar: Protecting Human Rights and Ensuring Due Diligence in Thailand’s Outbound Investments. UN Business and Human Rights Forum in Geneva, November 25-27. Retrieved September 9, 2024, from https://earthrights.org/wp-content/uploads/TOI-Briefer_11_16.pdf
- The World Bank. (2016). *Environmental and Social Framework*. Retrieved December 19, 2024, from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/383011492423734099/pdf/The-World-Bank-Environmental-and-Social-Framework.pdf>
- UN Environment. (Ed.). (2019). *Global Environment Outlook – GEO-6: Healthy Planet, Healthy People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNDP Drylands Development Centre. (2006). *Decentralized Governance of Natural Resources: Part 1: Manual and Guidelines for Practitioner*. New York: United Nations Development Programme (UNDP).
- Weatherby, C., Intralawan, A., Junlakarn, S., Kittner, N., Kokchang, P., & Schmitt, R. (2021). *Alternative Development Pathways for Thailand’s Sustainable Electricity Trade with Laos*. Washington, D.C.: The Stimson Center.

- Wiener, A. (2017). *Access to Contestation for Stakeholders and Normative Robustness in Global Society*. Retrieved December 19, 2024, from https://www.researchgate.net/publication/318012071_Access_to_Contestation_for_Stakeholders_and_Normative_Robustness_in_Global_Society
- Winanti, P. S., & Hanif, H. (2020). When Global Norms Meet Local Politics: Localizing Transparency in Extractive Industries Governance. *Environmental Policy and Governance*, 30(5), 263-275.
- Yong, M. L. (2023). *Opinion: Thai Investment in Laos Hydropower Reveals Dire Disconnect in the Mekong*. Retrieved September 10, 2024, from <https://dialogue.earth/en/energy/opinion-thai-investment-in-laos-hydropower-reveals-dire-disconnect-in-the-mekong/>
- Yoshida, Y., Lee, H. S., Trung, B. H., Tran, H.-D., Lall, M. K., Kakar, K., & Xuan, T. D. (2020). Impacts of Mainstream Hydropower Dams on Fisheries and Agriculture in Lower Mekong Basin. *Sustainability*, 12(6), 2408. <https://doi.org/10.3390/su12062408>

สัมพันธภาพไทย-จีนระหว่าง พ.ศ. 2557-2566: สำรวจจากสื่อออนไลน์

กัญญณัฐ อธิธินิตวิฑู¹

วันที่รับบทความ: 6 กรกฎาคม 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 6 ตุลาคม 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 9 ตุลาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ระหว่างปี พ.ศ. 2557-2566 ตรงกับรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยมุ่งสืบค้นข้อมูลจากสื่อออนไลน์เป็นหลัก เนื่องจากสื่อออนไลน์ปัจจุบันเป็นที่นิยมในหมู่เยาวชน บทความนี้ศึกษาเงื่อนไขเบื้องต้นในการพัฒนาความสัมพันธ์ไทยจีน โดยพยายามหาเหตุผลเบื้องต้นในการที่ไทยและจีนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในช่วงเวลานี้ พิจารณาจากเหตุการณ์ของไทยและ จีน โดยแบ่งเป็นการสังเกตงานด้านการต่างประเทศของไทย ในช่วงดังกล่าว ที่ว่าไม่ได้เน้นงานด้านต่างประเทศหรือไม่โดดเด่นเรื่องต่างประเทศ โดยผู้เขียน เห็นว่าการที่ไทยพัฒนาความสัมพันธ์กับจีนก็ถือว่าเป็นงานด้านการต่างประเทศของไทยเช่นกัน และเป็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย เนื่องจากไทยได้ขยายมิตรและจีนได้ขยายโครงการ BRI (Belt and Road Initiative) ซึ่งเป็นโครงการใหญ่ของจีนที่ต้องการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจ และสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยนำเอาแนวคิดเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests) มาอธิบายในเบื้องต้น ให้พอเห็นภาพ

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, ความสัมพันธ์ไทย-จีน, ขั้วริเริ่มแถบเส้นทาง, นโยบายต่างประเทศไทย, การเมืองระหว่างประเทศ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 อีเมล: kanyanatta.i@cmu.ac.th

The Relationship between Thailand and China 2014-2023: Online Media Survey

Kanyanattha Ittinitiwut²

Received: 6 July 2024

Revised: 6 October 2024

Accepted: 9 October 2024

Abstract

This academic article was conducted to study the relationship between Thailand and the People's Republic of China (PRC) between 2014 and 2023 in the time of the government of General Prayut Chan-o-cha. The study was mainly based on the data from online media since this type of media was popular among the youth. This study focused on the basic conditions in order to find out the reasons for a better relationship between Thailand and the PRC through observations from several situations in Thailand and in the PRC. Although Thailand's foreign affairs during 2014-2023 were seen as a low-profile manner, from my point of view, such effort in making a friendly relationship with a superpower like the PRC was deemed as another foreign affair of Thailand. This better relationship is the win-win situation for both countries. Thailand also gains a great power of relationship and the PRC earns an accomplishment in the project of Belt and Road Initiative (BRI), a mega project of the PRC with aims to expand the economic power and build cooperations among countries around the world. In this article, the basic concept of National Interests has been deployed to preliminarily explain the cordial relationship of these two nations.

Keywords: International Relations, Thai-China Relationship, BRI, Thai Foreign Policy, Politics

² Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200. E-mail: kanyanattha.i@cmu.ac.th

1. บทนำ

บทความนี้เป็นบทความวิชาการที่หาข้อมูลจากสื่อออนไลน์เป็นหลัก เนื่องจากปัจจุบันวิธีการสืบค้นจากสื่อออนไลน์เป็นที่นิยมในหมู่เยาวชนอย่างกว้างขวาง เช่น นักศึกษาในชั้นที่ผู้เขียนดูแลปัจจุบันสืบค้นจากสื่อออนไลน์มากกว่าการใช้สื่อสิ่งพิมพ์มาก จึงพยายามเขียนบทความวิชาการโดยสืบค้นข้อมูลจากสื่อออนไลน์เป็นหลักเพื่อเป็นประสบการณ์ในการแนะนำเรื่องการเขียนงานวิชาการแก่นักศึกษาต่อไป โดยบทความนี้เป็นบทสำรวจก่อนการทำวิจัย บทความนี้จะกล่าวถึงประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนช่วงปี พ.ศ. 2557-2566 (ค.ศ. 2014-2023) บทความนี้มุ่งหวังจะเข้าใจลักษณะการเข้าถึงข้อมูลทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยใช้สื่อออนไลน์ และมุ่งสำรวจข้อมูลเรื่องความเป็นมิตรไทยจีนในช่วงเวลาดังกล่าวเพื่อให้ได้มีการศึกษาเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องต่อไปในอนาคต โดยจะแบ่งพื้นที่ในบทความนี้ออกเป็น 4 ส่วน ในส่วนแรกจะกล่าวถึงการต่างประเทศมุกกว้างๆ ในยุคเก่าปีของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา คือช่วงระหว่าง พ.ศ. 2557-2566 (ค.ศ. 2014-2023) (รัฐบาลไทย, 2562) ในช่วงเวลานี้การต่างประเทศหรือนโยบายต่างประเทศของไทยถูกมองว่าอยู่ในลักษณะที่ไม่มียุทธศาสตร์ที่โดดเด่น แต่เมื่อสำรวจพบว่าสิ่งที่โดดเด่นคือการเพิ่มระดับมิตรภาพไทย-จีน ซึ่งตั้งแต่หลังยุคสงครามเย็นที่เคยเป็นเหมือนฝ่ายตรงกันข้ามได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนในยุครัฐบาลนี้ ในส่วนที่สองจะกล่าวถึงโครงการใหญ่ของจีนคือ โครงการ Belt and Road Initiative (BRI) และการแผ่ขยายอำนาจของจีนผ่านหลักการของนโยบาย BRI ซึ่งทำให้ประเทศจีนถูกมองว่าเป็นมหาอำนาจที่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและอาจรวมถึงทางด้านความมั่นคงด้วย ส่วนที่สามของบทความกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนในยุคเก่าปีของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา บทความนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ชัดเจนจากการสืบค้นจากสื่อออนไลน์โดยมุมมองของผู้เขียน อย่างเช่นที่เห็นในข่าวเป็นต้น และส่วนที่สี่จะเป็นส่วนสรุป ซึ่งจะชี้แนวคิดเบื้องต้นทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่าง ผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests) ในการวิเคราะห์เบื้องต้นว่าช่วงเวลาการศึกษาที่ศึกษาที่จีนไทยส่งเสริมความสัมพันธ์โดยมีพื้นฐานจากแนวคิดผลประโยชน์แห่งชาติหรือไม่

2. การต่างประเทศของไทยใน พ.ศ. 2557-2566

ในช่วงเวลากว่าเก้าปีภายใต้รัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นโยบายต่างประเทศและการดำเนินการทางการทูตของไทยถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างต่อเนื่อง โดยถูกมองว่า ไม่ปรากฏกิจกรรมทางการทูตที่โดดเด่นของไทยในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

(Ankersen, 2023) ทั้งนี้ จะสังเกตได้จากการที่ประเทศไทยในช่วงหลังจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 มีงานด้านการต่างประเทศที่มีลักษณะเชิงรุกน้อยมาก การดำเนินการด้านการต่างประเทศเน้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลเป็นสำคัญ คือ การเสริมสร้างสถานะ ความสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ ให้ไทยมีภาพลักษณ์ในการเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และใช้เครื่องมือทางการทูต เช่น การทูตวัฒนธรรม หรือการขยายเครือข่ายในการสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์ต่างๆ ในประเทศไทย เป็นต้น ผิดกับนโยบายการต่างประเทศของไทยในอดีต ไม่ว่าจะเป็น Constructive Engagement³ ที่กล่าวถึงการสานสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเน้นการร่วมมือ และหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงประเด็นปัญหาที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนของเพื่อนบ้าน หรือ Flexible engagement⁴ ในสมัยของสุรินทร์ พิศสุวรรณ ซึ่งต้องการส่งเสริมประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยในอาเซียน เป็นต้น (The Intelligence, 2564) จากการสังเกตคำแถลงนโยบายของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในปี พ.ศ. 2557 พบว่านโยบายที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศนั้นให้ความสำคัญไปที่การตั้งรับกับสถานการณ์ต่างๆ ให้ความสำคัญกับความมั่นคงภายในของรัฐเป็นหลัก (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2557) ยิ่งไปกว่านั้น ในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ปี พ.ศ. 2562 ในส่วนของนโยบายเร่งด่วน 12 ข้อ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2562) จะเห็นว่าให้ความสำคัญกับนโยบายต่างประเทศเชิงรุกน้อย ไม่ว่าจะเป็นท่าทีต่อวิกฤตการณ์ในเมียนมา ที่ดูเหมือนไทยเพิกเฉยต่อปัญหาด้านการละเมิดสิทธิมนุษยชน และการใช้กำลังทางทหารต่อประชาชนในเมียนมา หรือการวางตัวของไทยต่อกรณีสงครามที่เกิดขึ้นระหว่างรัสเซียกับยูเครน หรือการแสดงความเห็นต่อสถานการณ์ในฉนวนกาซ่า รวมไปถึงการลดบทบาทโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจในเวทีอาเซียน (THE STANDARD, 2565)

ตั้งแต่มีการยึดอำนาจโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาเมื่อปี พ.ศ. 2557 นั้น ประเด็นเรื่องการเมืองภายในก็กลายเป็นเรื่องที่ถูกจับตามองอย่างกว้างขวาง บรรดาประเทศต่างๆ ที่เป็นมิตรกับไทย เช่น สหรัฐอเมริกาซึ่งเห็นว่าแม่ไทยจะประสบวิกฤตทางการเมือง แต่ก็ไม่ได้สร้างความชอบธรรมให้กับคณะรัฐประหาร และเรียกร้อง

³ รัฐบาลไทย ในสมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (พ.ศ. 2539-2540) ได้ดำเนินนโยบาย Constructive Engagement ต่อเมียนมา โดยจะไม่มีการแทรกแซงกิจการภายใน เนื่องจากปัจจัยทางทางการเมืองยังคงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดนโยบายต่อเมียนมา

⁴ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ สมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย(2) (พ.ศ. 2540-2543) เป็นผู้ริบบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายนโยบายความสัมพันธ์อย่างยืดหยุ่น ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ การที่ประเทศสมาชิกอาเซียนควรหารือประเด็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อประเทศสมาชิกอาเซียน เช่น ประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน

ให้มีการจัดตั้งรัฐบาลแบบประชาธิปไตยในทันที รวมถึงให้คณะรัฐประหารเคารพหลักการประชาธิปไตย (U.S. Department of State, 2014) รวมทั้งสหประชาชาติซึ่งหมายถึงองค์การระหว่างประเทศที่ใหญ่ที่สุดในโลก ได้แสดงความกังวลเกี่ยวกับการรัฐประหารครั้งนี้ของไทยโดยเน้นย้ำให้เคารพหลักสิทธิมนุษยชน (The United Nations, 2014) เนื่องจากประเทศไทยประกาศมาโดยตลอดว่าปกครองในระบอบ “ประชาธิปไตย” ซึ่งขัดกับการขึ้นมาสู่อำนาจของรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งไม่ได้ผ่านทางวิถีประชาธิปไตยแต่เป็นการรัฐประหาร นำไปสู่การเกิดความไม่ยอมรับในสังคมระหว่างประเทศขึ้น ตัวอย่างเช่น การที่สหรัฐอเมริกา และชาติยุโรปยังไม่ได้มีการกำหนดการเยือนของนายกรัฐมนตรีหลังการรัฐประหาร (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2565) ในทางตรงข้าม รัฐบาลไทยได้รับความยอมรับจากจีน โดยหลังจากการรัฐประหาร รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของจีนได้พบปะหารือกับรัฐบาลไทยในขณะนั้น (รัฐบาลไทย, 2557) ต่อมาในปี พ.ศ. 2562 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นในประเทศ และทำให้การขึ้นมาดำรงตำแหน่งของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้รับความชอบธรรมตามระบอบประชาธิปไตย

หลังจากการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 แม้ว่าหลายประเทศไม่ยอมรับรัฐบาลทหาร แต่มีประเทศหนึ่งซึ่งให้การต้อนรับรัฐบาลใหม่ของไทยในขณะนั้นซึ่งคือ สาธารณรัฐประชาชนจีน (อักษรศรี พานิชสาส์น, 2557) ประเทศจีนเป็นมหาอำนาจของทั้งในทางขนาดพื้นที่ ประชากร และการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดด การที่จีนต้อนรับรัฐบาลไทยแม้ว่าจะมีประเด็นเรื่องการขึ้นมามีอำนาจหรือลักษณะของการขึ้นมามีอำนาจนั้น สร้างความประทับใจให้กับรัฐบาลไทยในขณะนั้น (Busbarat, 2024) ในขณะที่สหรัฐอเมริกา มิตรของไทยตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองและเป็นมหามิตรเรื่อยมา “ไม่ได้” ให้การต้อนรับรัฐบาลทหารในขณะนั้นอย่างสมเกียรติ การที่รัฐบาลจีนให้ความสำคัญกับรัฐบาลไทยในขณะนั้น ทำให้รัฐบาลไทยมองจีนเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้น อีกทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจีนที่ทำให้ประชาชนจีนมีกำลังในการซื้อสินค้าสูงขึ้น ยิ่งทำให้การเปิดความสัมพันธ์กับประเทศจีนหรือการขยายขอบเขตความสัมพันธ์นั้นกลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจสำหรับรัฐบาลไทย (อักษรศรี พานิชสาส์น, 2557) เรื่องนี้ในที่สุดแล้วทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยจีนได้พัฒนาขึ้น และสิ่งที่น่าสนใจเป็นแรงผลักดันให้จีนสานสัมพันธ์กับทุกประเทศรวมถึงไทยด้วยคือการที่จีนต้องการส่งเสริมและพัฒนาความสำเร็จของโครงการที่จีนริเริ่มคือ โครงการ BRI โครงการดังกล่าวทำให้จีนยิ่งใหญ่ขึ้นมาในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างโดดเด่นเทียบเคียงกับประเทศสหรัฐอเมริกา (กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2567ข)

รัฐบาลของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ทำการรัฐประหารเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 เพื่อล้มรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร โดยหัวหน้าคณะรัฐประหาร

พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2557 โดยถือเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 29 ของไทย โดยมีนายดอน ปรมัตถ์วินัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศช่วง 19 สิงหาคม พ.ศ. 2558 – 1 กันยายน พ.ศ. 2566 (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2562) ในคำแถลงนโยบายในสมัยแรก เมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2557 มีเนื้อหาด้านความมั่นคงและการต่างประเทศที่ให้ความสำคัญไปที่การเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน ใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการชายแดน 2) การแก้ไขปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ 3) การสร้างความมั่นคงทางทะเล 4) การสร้างความไว้วางใจกับประเทศเพื่อนบ้าน และ 5) การเสริมสร้างศักยภาพในการปฏิบัติการทางทหารร่วมกันของอาเซียน โดยเน้นความร่วมมือเพื่อป้องกัน แก้ไขข้อพิพาทต่างๆ ทั้งทางพหุภาคีและทวิภาคี การส่งเสริมศักยภาพกองทัพ และการคุ้มครองคนไทยในต่างแดน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2557) ต่อมา พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในปี พ.ศ. 2562 ซึ่งได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภา ในวันพฤหัสบดีที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 โดยนโยบายต่างประเทศจะอยู่ในนโยบายหลักหมวดที่ 2 การสร้างความมั่นคงและความปลอดภัย และความสงบสุขของประเทศ และหมวดที่ 4 การสร้างบทบาทของไทยในเวทีโลก แต่กระนั้นกลับไม่ได้อยู่ในนโยบายเร่งด่วน 12 เรื่องที่รัฐบาลให้ความสำคัญ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2562) จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไม่ได้เน้นการทำงานด้านการต่างประเทศมากเท่าที่ควร

ตัวอย่างการดำเนินนโยบายต่างประเทศในสมัยรัฐบาลนี้ที่หลายฝ่ายรวมทั้งผู้เขียนเอง คิดว่าอาจจะไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้อง เช่น ท่าทีและแนวทางการทูตของประเทศไทยต่อวิกฤติในเมียนมา (จุฑามณี สามัคคีนิชย์, 2566) ซึ่งถูกมองว่าไทยเอียงไปทางรัฐบาลทหารเมียนมา กรณีนี้นายดอน ปรมัตถ์วินัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้นได้ให้สัมภาษณ์ในวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2566 กับสำนักข่าวไทยพีบีเอส (ไทยพีบีเอส, 2566) ซึ่งสามารถสรุปใจความโดยย่อได้ว่า การที่ไทยได้มีความพยายามใช้ความสัมพันธ์ที่มีต่อเมียนมา เข้าเจรจาเพื่อให้รัฐบาลทหารของเมียนมาเร่งแก้วิกฤตการณ์โดยเร็วขึ้น เนื่องจากสถานการณ์ดังกล่าวถ้าลุกลามจะกระทบกับไทยในทางที่ทำให้ไทยเสียผลประโยชน์แห่งชาติ ทำให้ไทยต้องเร่งเจรจา ซึ่งต่อมาถูกมองว่าทำให้เกิดความล้มเหลวในการปฏิบัติตามฉันทามติ 5 ข้อของอาเซียน (ASEAN's five-point consensus)⁵ (พลสิษฐ์ คงคุณากรกุล, 2564) อย่างไรก็ตาม

⁵ ฉันทมติ 5 ข้อ มีเนื้อหาดังนี้ 1) จะต้องยุติความรุนแรงในเมียนมาโดยทันที 2) การเจรจาที่สร้างสรรค์ระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะเริ่มต้นขึ้น 3) ทูตพิเศษของประธานอาเซียนจะอำนวยความสะดวกเป็นสื่อกลางของกระบวนการเจรจาด้วยความช่วยเหลือของเลขาธิการอาเซียน 4) อาเซียนจะให้ความช่วยเหลือ

ไม่ปรากฏฝ่ายที่เห็นด้วยกับการเจรจาแบบไม่เป็นทางการของไทยเนื่องจากการกระทำเช่นนี้อาจจะเป็นการเข้าข้างรัฐบาลทหารของเมียนมาและไม่ได้ทำให้สถานการณ์ดีขึ้นแต่อย่างใด (บีบีซีไทย, 2562)

ตั้งแต่การยึดอำนาจจนถึงปี พ.ศ. 2566 รวมทั้งหมดเป็นเวลากว่าเก้าปีนั้น งานด้านการต่างประเทศในรัฐบาลนี้ไม่มีความโดดเด่น หรือรัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่อง การต่างประเทศเท่ากับยุคอื่นๆ ที่ผ่านมา การประชาสัมพันธ์ในเรื่องการต่างประเทศของไทย ไม่ปรากฏมากเท่าที่ควร ผู้เขียน นักศึกษาในความดูแลของผู้เขียน และนักวิชาการในด้านการต่างประเทศ เช่น ศ.ดร.สุรชาติ บำรุงสุข (THE STANDARD, 2565) ต่างก็มองว่ายุคที่ผ่านมาเป็นยุคที่ไม่มีความกระตือรือร้นทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ⁶ เมื่อเทียบกับในอดีตที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าทางการต่างประเทศและนโยบายต่างประเทศมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนแล้ว การพัฒนาความสัมพันธ์ไทย-จีน จีนเป็นประเทศที่ไทยระแวงระวังมากในช่วงสงครามเย็น ถึงแม้ว่าจะมีการขึ้นลงของความสัมพันธ์ไทย-จีนในช่วงระหว่างสงครามเย็น แต่ในภาพรวมจีนยื่นฝ่ายที่ปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ และไทยยืนอยู่ฝั่งประชาธิปไตยเสมอตลอดช่วงสงครามเย็น หลังสงครามเย็นการแข่งขันทางเศรษฐกิจพุ่งสูง จีนกับไทยเป็นคู่ค้าที่มูลค่าการค้าที่สูงขึ้น ประเทศไทยมีเกียรติภูมิในระดับที่น่าพอใจในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทว่าในยุคที่ศึกษานี้ ประเด็นเรื่องการเยือนของรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา และท่าทีตอบรับของมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา ทำให้เกิดการเปรียบเทียบว่าจีนให้การต้อนรับรัฐบาลนี้อย่างสมเกียรติกว่าสหรัฐอเมริกา แม้ว่างานด้านการต่างประเทศของไทยในยุคนี้ไม่มีความโดดเด่นในสายตาของหลายฝ่าย แต่ผู้เขียนกลับมองว่าการเจริญสัมพันธ์มิตรกับจีนนั้นเป็นเรื่องโดดเด่นและเป็นรูปธรรม เป็นประโยชน์ต่อการสรรหาผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจการค้าการลงทุน และ ในทางความมั่นคงระหว่างประเทศ เรื่องนี้น่าจะไม่ใช่การริเริ่มจากไทยฝ่ายเดียว แรงผลักดันที่สำคัญจากทางฝ่ายจีนคือการที่จีนมีโครงการ BRI ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นโครงการที่จีนให้ความสำคัญที่สุดโครงการหนึ่ง การสานสัมพันธ์กับไทยอาจจะสืบเนื่องมาจากการพยายามทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จด้วย

ด้านมนุษยธรรมผ่านทางศูนย์ประสานงานอาเซียนเพื่อความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมด้านการจัดการภัยพิบัติ และ 5) ทูตและคณะผู้แทนพิเศษจะเดินทางไปเยือนเมียนมาเพื่อพบปะกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

⁶ ความเข้าใจของผู้เขียนร่วมกับนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศประกอบกัน

3. การเติบโตและการขยายตัวครั้งใหญ่ของจีนโดยผ่านโครงการ BRI

โครงการ BRI (Belt and Road Initiative) นั้น เป็นโครงการที่มีความริเริ่มมาจากผู้นำคนปัจจุบันของจีนคือ ประธานาธิบดีสี จิ้นผิง ซึ่งได้บรรจุโครงการ BRI นี้เป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาแห่งชาติของจีน ซึ่งในบทความนี้จะกล่าวถึงโดยสรุปดังนี้

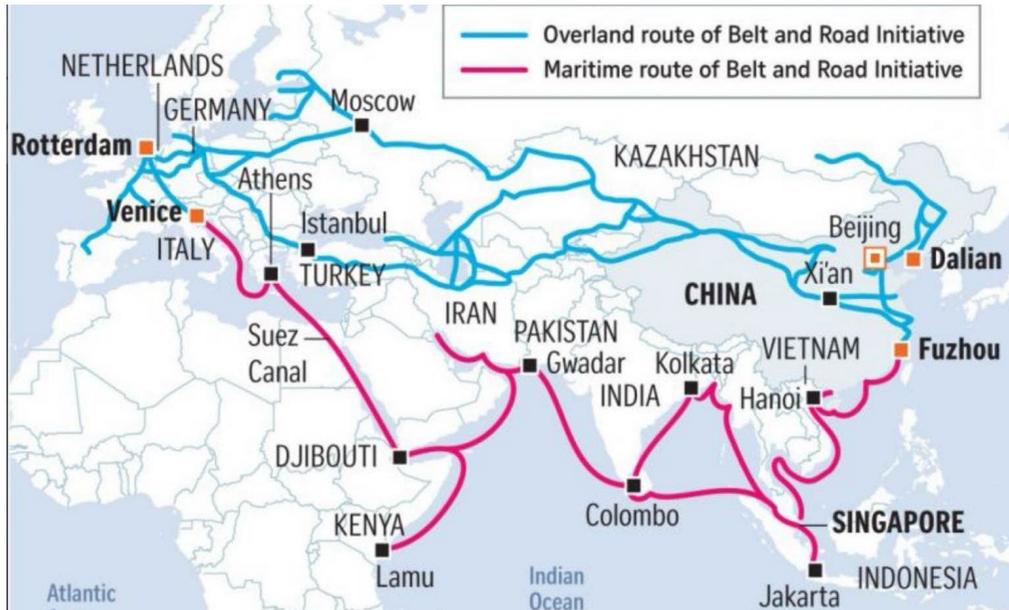
โครงการ BRI มีชื่อเดิมคือ “One Belt, One Road” (OBOR) มาจาก 一带一路 (Yi Dai, Yi Lu) ในภาษาจีนกลาง มีความหมายคือ ขั้วริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง หรือเส้นทางสายไหมศตวรรษที่ 21 (The 21st Century Silk Road) เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาทั่วโลกที่รัฐบาลจีนเริ่มใช้ในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานในเกือบ 70 ประเทศ (Barmé, 2013) ซึ่ง Belt หมายถึง Silk Road Economic Belt ซึ่งประธานาธิบดี จิ้นผิงเยือนขึ้นครั้งแรกในระหว่างการเยือนเพื่อนบ้านในเอเชียกลางเมื่อ พ.ศ. 2556 ซึ่งจะเน้นไปที่การสร้างถนนและทางรถไฟจากจีนมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันตก ส่วน Road หมายถึง Maritime Silk Road ซึ่งประธานาธิบดี จิ้นผิงกล่าวถึงเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2556 ช่วงระหว่างเยือนอินโดนีเซีย โดยเส้นทางทางทะเลนี้จะมุ่งจากจีนลงใต้แล้วเข้าสู่ทิศตะวันตกเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการค้าใน 3 ทวีป (สุมาลี สุขदानนท์, 2562) การผลักดันเส้นทางเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของจีนในการดำเนินการเพื่อส่งเสริมนโยบาย “ความฝันของจีน” (The National Chinese Dream) หรือ 中國夢 (Zhong Guo Meng) ซึ่งประธานาธิบดี จิ้นผิงเป็นผู้ริเริ่มในปี พ.ศ. 2555 เพื่อเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศในทุกด้านเพื่ก้าวขึ้นสู่การเป็นจีนใหม่ที่ยิ่งใหญ่ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นโครงการ BRI ในปี พ.ศ. 2559 (Belt and Road Portal, 2024) มีการขยายโครงการและเปิดเส้นทางทั้งทางบกและทางทะเลเพิ่มมากขึ้น นอกเหนือจากโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งที่เชื่อมโยงเอเชียกับยุโรปผ่านเอเชียกลางแล้ว BRI ยังเป็นโครงการที่เชื่อมโยงสองทวีปโดยผ่านการเชื่อมโยงอีก 5 ด้าน คือ ทางกายภาพ การค้า ดิจิทัล การเงิน และวัฒนธรรม ซึ่งรัฐบาลได้มีการจัดตั้ง Silk Road Fund โดยมีการก่อตั้งธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank: AIIB) เพื่อสนับสนุนโครงการดังกล่าว ในการรายงานของปริดี บุญชื้อ (2566) เขียนถึงเรื่องนี้ว่า “สถาบันการเงินจีนให้การสนับสนุนทางการเงินมูลค่า 440 พันล้านดอลลาร์ แก่โครงการ BRI ตลาดทุนจีนยังให้การสนับสนุนด้านหลักทรัพย์มากกว่า 500 พันล้านหยวน แก่วิสาทกิจต่างๆ บรรดาประเทศหุ้นส่วน BRI และบริษัทต่างๆ ออกตราสารหนี้แพนด้า (Panda Bonds) เป็นเงิน 65 พันล้านหยวน” คาดว่าธนาคารนี้จะเป็คู่แข่งกับธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย หรือ Asian Development Bank (ADB) ที่ริเริ่มโดยญี่ปุ่น ทั้งนี้ ตั้งแต่ริเริ่มโครงการในปี พ.ศ. 2556-2566 จะเห็นถึงการขยายตัวของโครงการที่กว้างขวางมากขึ้นทั่วโลก (Ji & Rana, 2024)

ในปัจจุบัน โครงการ BRI นี้มีสองเส้นทางหลัก ประกอบด้วยเส้นทางบกและทางทะเล มีประเทศเข้าร่วมโครงการกว่า 147 ประเทศ โดยมีประเทศแถบแอฟริกาและซาราธา 43 ประเทศ ยุโรปและเอเชียกลาง 35 ประเทศ เอเชียตะวันออกและแปซิฟิก 25 ประเทศ ลาตินอเมริกาและแคริบเบียน 20 ประเทศ ตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ 18 ประเทศ และ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 6 ประเทศ (Belt and Road Portal, 2024) ซึ่งมีประเทศไทย รวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ เส้นทางบกจะแบ่งเป็น 6 สายหลัก ได้แก่

- (1) สะพานเศรษฐกิจยูเรเชียใหม่ New Eurasian Land Bridge Economic Corridor (NELBEC) ที่มุ่งจากจีนไปยังทวีปยุโรป
- (2) ระเบียงเศรษฐกิจที่เริ่มจากจีนมุ่งไปมองโกเลียและรัสเซีย China – Mongolia – Russia Economic Corridor (CMREC)
- (3) ระเบียงเศรษฐกิจจีนไปเอเชียกลางและเอเชียตะวันตก China – Central Asia – West Asia Economic Corridor (CCWAEC)
- (4) ระเบียงเศรษฐกิจจีน-คาบสมุทรอินโดจีน China – Indochina Peninsula Economic Corridor (CICPEC) ซึ่งมีความต้องการสร้างถนนจากจีนมุ่งลงสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านทางลาว เมียนมา และไทย ลงไปที่มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์
- (5) ระเบียงเศรษฐกิจเชื่อมระหว่างบังกลาเทศและจีนแล้วมุ่งไปยังอินเดียแล้วต่อไปยังเมียนมา Bangladesh – China – India – Myanmar Economic Corridor (BCIMEC)
- (6) ระเบียงเศรษฐกิจจีนมุ่งไปยังปากีสถาน China – Pakistan Economic Corridor (CPEC)

ในขณะเดียวกัน เส้นทางทางทะเลเป็นการสร้างท่าเรือขนส่งสินค้าที่ครอบคลุม เชื่อมโยงจีนกับทะเลจีนใต้ มหาสมุทรอินเดีย อ่าวเปอร์เซีย และทะเลแดง โดยท่าเรือสินค้า ที่เชื่อมกันเป็นระเบียงเศรษฐกิจชายฝั่งทะเล ซึ่งระเบียงเศรษฐกิจนอกจากจะมุ่งสร้างโครงสร้าง พื้นฐานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การขนส่ง เช่นการสร้างถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ ท่อส่งน้ำมัน ยังมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการค้าการขนส่งอย่างเป็นรูปธรรมเช่นการสร้างโกดัง เก็บสินค้าขนาดใหญ่ การสร้างที่พักของลูกเรือ และอื่นๆ อีกมากเพื่อรองรับระเบียงเศรษฐกิจ ของจีน (สุมาลี สุขदानนท์, 2562ก)

แผนภาพที่ 1 เส้นทางของโครงการ BRI ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: Legacy IAS Academy (2020)

หมายเหตุ: เส้นสีฟ้า คือ เส้นทางบก และเส้นสีแดง คือ เส้นทางทางทะเล

โครงการ BRI นั้นเปิดโอกาสให้จีนได้ขยายเส้นทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง แต่ในขณะเดียวกันการขยายตัวของเศรษฐกิจจีนและเส้นทางสินค้าที่เคลื่อนย้ายไปมาระหว่างประเทศจำเป็นจะต้องถูกสนับสนุนด้วยความเข้มแข็งในทุกด้านของจีน ดังนั้น จีนจึงพยายามพัฒนาทั้งเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อให้โครงการ BRI มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง จีนนำเศรษฐกิจมาเป็นผลประโยชน์ร่วมกันกับรัฐที่ร่วมมือในโครงการ BRI ทำให้การขยายตัวของโครงการมีความคล่องตัวเนื่องจากการที่ได้รับผลประโยชน์ทั้งสองฝ่ายลดความคลั่งไคล้ใจระหว่างชาติที่เป็นมหาอำนาจอย่างจีนกับชาติอื่นๆ ที่เล็กกว่า

ปัจจุบันภายใต้การขยายตัวของจีนผ่านโครงการ BRI นั้น จีนได้มีการตั้งฐานทัพนอกประเทศเพียงแห่งเดียวเท่านั้นคือที่จิบูตี (Djibouti)⁷ จิบูตีเป็นประเทศที่มีฐานทัพของนานาประเทศด้วยกัน ทั้งของสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อิตาลี และญี่ปุ่น นอกจากนี้ จิบูตีอยู่ใกล้กับคลองสุเอซ ซึ่งเป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในโลก (กระทรวงการต่างประเทศ, 2565ข) เป็นเส้นทางสำคัญที่เปิดเข้าสู่ประเทศอื่นๆ ในแอฟริกาตะวันออก

⁷ สาธารณรัฐจิบูตีมีที่ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของแอฟริกา (Horn of Africa) เชื่อมระหว่างอ่าวเอเดนกับทะเลแดง

อีกทั้งยังอยู่ไม่ห่างจากตะวันออกกลาง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำมันที่ใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งถ้ามองไปในแผนยุทธศาสตร์ BRI ในเส้นทางการเชื่อมโยงทางทะเลจะพบว่าถ้าจีนขยายอิทธิพลในภูมิภาคนี้ได้ ก็จะทำให้แผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีประสิทธิภาพมากขึ้นทั้งด้านการค้าและด้านความมั่นคง ด้วยการเชื่อมโยงการค้าไปยังประเทศในแอฟริกาตะวันออกและตะวันออกกลาง (Indo-Pacific Defense Forum, 2562, 2564)

การเจริญสัมพันธ์ไมตรีโดยผ่านโครงการ BRI ทั้งการให้ความช่วยเหลือ การก่อสร้างทางขนส่งสินค้า ล้วนแต่เป็นไปในทางที่ประโยชน์แบบ Win-Win ก็คือผู้ให้ก็ได้ ผู้รับก็ได้ ผู้แลกเปลี่ยนก็ได้ ดังนั้น อำนาจของจีนจึงขยายออกไปอย่างไร้ขอบเขต เส้นทางการสายไหมของจีนในประวัติศาสตร์ได้ถูกนำมาพูดถึงและเป็นบริบทของการสร้างความยิ่งใหญ่ของโครงการ BRI โครงการนี้เปิดโอกาสให้จีนได้ขยายความสัมพันธ์กับประเทศในตะวันออกกลางกับประเทศในแอฟริกา ซึ่งประเทศไทยเราไม่เคยได้ขยายความสัมพันธ์ชนิดนี้ไปในที่อื่นได้เลย เนื่องจากขนาดประชากร ความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรของไทยนั้นมีจำกัด จึงทำให้ประเทศไทยไม่สามารถที่จะอยู่ในตำแหน่งมหาอำนาจได้ตลอดระยะเวลาของประวัติศาสตร์ โครงการ BRI ของจีนผลักดันให้จีนเปิดความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงไทยด้วยการที่ประเทศไทยมีทางออกทะเลสองด้านย่อมส่งเสริมต่อการขนส่งสินค้าและส่งผลต่อการขยายตัวของโครงการ BRI ทั้งนี้ ยังไม่นับการขยายความร่วมมือทางด้านอื่นที่จะตามมาเช่นทางความมั่นคง เป็นต้น

4. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยและจีน พ.ศ. 2557-2566

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงสิ่งที่เห็นในความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนในช่วงเก้าปีของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา แหล่งที่มาส่วนใหญ่ของข้อมูลในหัวข้อนี้มาจากการสืบค้นจากสื่อออนไลน์ ผู้เขียนพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในช่วงต้นของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นไปในทางบวก แตกต่างจากความสัมพันธ์กับพันธมิตรเก่าอย่างสหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศยุโรปที่มีท่าทีในทางลบต่อรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จากเหตุการณ์หลังจากที่มีการเข้ายึดอำนาจของคสช. เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 จีนเป็นประเทศแรกๆ ที่ให้การต้อนรับรัฐบาลนี้ และเหตุการณ์ที่แสดงการตอบรับรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาในเชิงบวกอีกหลายเหตุการณ์ เช่น ตัวแทนฝ่ายรัฐบาลจีนเข้าพบและสร้างความเข้าใจร่วมกัน รวมทั้งแสดงความจริงใจในการร่วมงานกับรัฐบาลไทย ในขณะนั้น การเดินทางของตัวแทนฝ่ายไทยได้แก่ ปลัดกระทรวงการต่างประเทศของไทยพร้อมคณะ ไปเข้าประชุมหารือยุทธศาสตร์ไทย-จีน ร่วมกับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง

การต่างประเทศของจีนในกรุงปักกิ่งระหว่างวันที่ 11-12 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 (กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2558) ได้ข้อสรุปว่าจีนจะสนับสนุนรัฐบาลชุดนี้และให้ความร่วมมือในเรื่องต่างๆ อย่างเต็มที่ ท่าทีเช่นนี้ของจีนทำให้รัฐบาลไทยในขณะนั้นรู้สึกว่าได้รับการสนับสนุนโดยเฉพาะจากประเทศมหาอำนาจอย่างจีน สร้างความประทับใจให้กับคณะรัฐบาลในช่วงนั้น ต่อมารัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในประเทศไทย และต่อมาได้ขึ้นเป็นรัฐบาลตามกระบวนการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2562 จึงได้รับการยอมรับในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศตะวันตกก็ได้มีท่าทีเชิงบวกต่อรัฐบาลไทยมากขึ้นหลังจากการเลือกตั้ง

ในด้านความสัมพันธ์กับจีน รัฐบาลไทยได้มีการเดินทางทำความสัมพันธ์กับจีนอย่างเป็นทางการ อย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2558 ไทยเป็นลูกค้ารายแรกในโลกของจีนที่ทำสัญญาซื้อเรือดำน้ำ S26T (ชื่อเรียก: เรือดำน้ำชั้นหยวน) (ไทยพีบีเอส, 2560; มติชนออนไลน์, 2566) เป็นเรือดำน้ำดีเซลไฟฟ้าขนาดกลางของกองทัพเรือสาธารณรัฐประชาชนจีน จำนวน 3 ลำ มูลค่ากว่า 36,000 ล้านบาท รัฐบาลอนุมัติการซื้อในเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 และทำสัญญาในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน⁸ (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2566) ประเด็นเรื่องการซื้อเรือดำน้ำนี้ในบทความนี้จะไม่ได้วิเคราะห์ว่าดีหรือไม่ แต่ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ไทยจีนในยุคนี้มีการพัฒนาไปอีกขั้นหนึ่งในประเด็นว่าด้วยเรื่องความมั่นคงและการทหาร ซึ่งโดยปกติไทยมักจะสั่งซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์ขนาดใหญ่เช่นนี้กับค่ายประชาธิปไตยมากกว่า ทำให้การสั่งซื้อเรือดำน้ำจากจีนซึ่งอยู่ในค่ายคอมมิวนิสต์เป็นเรื่องใหม่ และเป็นเรื่องใหญ่ที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการและประชาชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อจีนต้องการเปลี่ยนแปลงเครื่องยนต์ในเรือดำน้ำผิดไปจากสัญญาเดิมซึ่งโดยปกติไม่ควรจะเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลในขณะนั้นมีได้ยกเลิกหรือเพิกถอนสัญญาดังกล่าว การตัดสินใจถูกส่งให้กับรัฐบาลของนายเศรษฐา ทวีสิน ในเวลาต่อมา

ไทยและจีนมีการหารือเพื่อการลงทุนร่วมกันในการก่อสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเชื่อมโยงไทย-จีน ทั้งในประเด็นการเปิดใช้เส้นทาง R8 R9 และ R12 เพิ่มเติม เพื่อที่จะเข้าร่วมกับโครงการ BRI สายจีน-อินโดจีน ซึ่งในโครงการ BRI หลักๆ จะเน้นการลงทุนไปที่การสร้างถนน รถไฟความเร็วสูงและท่าเรือที่เมียนมา กัมพูชา เวียดนาม และมาเลเซีย (สุมาลี สุขदानนท์, 2562ข) ซึ่งในส่วนของประเทศไทย จะเป็นโครงการความร่วมมือเสริม

⁸ แม้ว่าเรื่องการซื้อเรือดำน้ำนี้ต่อมาจะเป็นเรื่องที่เป็นที่วิจารณ์อย่างกว้างขวางและหาข้อสรุปได้ไม่ชัดเจน เป็นประเด็นที่เป็นจุดต่างพร้อยของรัฐบาลขณะนั้น จนมาถึงตอนนี้ไทยยังไม่ได้เรือดำน้ำด้วยเหตุผลหลายประการ ทั้งทางจีนที่ไม่อาจจัดหาเรือตามที่ตกลงกันได้ แต่ในรัฐบาลปัจจุบันยังมีความพยายามสานต่อโครงการนี้อยู่

จากเส้นทางหลักในโครงการ BRI ที่กล่าวไปแล้วข้างต้น จีนขอให้ไทยเข้าร่วมสร้างเส้นทางรถไฟเพื่อเชื่อมต่อเส้นทางบกระหว่าง จีน-สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)-ไทย และในที่สุดจะเชื่อมกับเส้นทางน้ำที่จีนได้วางแผนไว้เพื่อเอื้อต่อการขนส่งสินค้า ขยายการลงทุน และเป็นการขยายอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคงของจีนและประเทศที่ร่วมมือกับจีนด้วย นอกจากนี้ จีนยังสนับสนุนการก่อสร้างเส้นทางรถไฟความเร็วสูงเชื่อมสามสนามบิน และการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในเขตระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกของไทย (Eastern Economic Corridor: EEC) (Phanishsarn, 2023)

แม้ว่าการเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานสำหรับประเทศจีนและไทยมีมาก่อนหน้านานแล้ว เส้นทางบกที่สามารถเดินทางไปจีนคือถนน R3A ที่เชื่อมระหว่างด่านเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย กับด่านห้วยทราย แขวงบ่อแก้วของ สปป.ลาว เชื่อมต่อไปยังมณฑลยูนนานประเทศจีน (The List Group, 2567) เส้นทางนี้ใช้ได้ แต่อาจพบปัญหาเรื่องถนนที่ไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควรและค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าที่อาจจะส่งผลถึงมูลค่าสินค้า จีนจึงได้คำนึงถึงการเพิ่มทางเลือกในการขนส่งสินค้าและมวลขน ทำให้ในช่วงรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จีนให้ความสำคัญกับโครงการรถไฟความเร็วสูงจีน-สปป.ลาว-ไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นโครงการสำคัญของรัฐบาลจีนที่อยู่ภายใต้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานบนระเบียงเศรษฐกิจจีน-อินโดจีน แต่การดำเนินการโดยรัฐบาลไทยสมัยรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา ยังคงไม่มีความคืบหน้าในเชิงรูปธรรมอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม จีนยังคงเดินทางโครงการนี้แม้มีความล่าช้าจากฝ่ายไทย (ไทยพีบีเอส, 2567) จะเห็นว่าทางรถไฟสายเวียงจันทร์-หลวงพระบาง-จีน ได้เริ่มดำเนินการไปแล้วโดยที่ทางไทยยังไม่ได้สร้างทางรถไฟเพื่อเชื่อมต่อกับเส้นทางเหล่านี้⁹

ในระหว่างเก้าปีของรัฐบาลนี้ มีแผนการในการสร้างรถไฟความเร็วสูงเชื่อมโยงระหว่าง จีน-สปป.ลาว-ไทย โดยเป็นการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลจีน คือเส้นทางจากกรุงเทพฯ ที่สถานีกลางบางซื่อไปที่ประเทศลาว และเข้าสู่ประเทศจีน ระยะทางทั้งสิ้น 606 กิโลเมตร ในการดำเนินการและค่าใช้จ่ายนั้นจะร่วมมือกันทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายไทยจ่ายค่าก่อสร้างทั้งหมดเป็นเงินมูลค่า 405,700 ล้านบาท ฝ่ายจีนออกแบบและดูแลวางระบบรถไฟความเร็วสูง (The List Group, 2567) รัฐบาลจีนได้พยายามติดตามความคืบหน้าในเรื่องการสร้างทางรถไฟดังกล่าวโดยตลอด แม้ว่าโครงการดังกล่าวยังคงไม่คืบหน้ามากนัก และเรื่องนี้ดูเหมือนจะเป็นไทยที่ล่าช้า แต่จีนก็มีได้แสดงความไม่พอใจอย่างรุนแรงต่อไทยแต่อย่างใด

⁹ รัฐบาลของนายเศรษฐา ทวีสิน พยายามสร้างทางรถไฟนี้ต่อไปแต่ยังไม่สำเร็จ

ในช่วงปลายของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ไทยได้มีความพยายามในการกระชับความสัมพันธ์กับจีน โดยมีการหารือระหว่างพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชานายกรัฐมนตรีกับประธานาธิบดีสี จิ้นผิงของจีน ในช่วงการเยือนไทยเพื่อเข้าร่วมการประชุมผู้นำเขตเศรษฐกิจเอเปค เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2565 โดยเฉพาะการสร้างประชาคมที่มีอนาคตร่วมกันของไทยและจีน โดยจะส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจการค้าการลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมรถยนต์ไฟฟ้าเพื่อลดปริมาณการใช้คาร์บอน การร่วมมือในการปราบปรามอาชญากรรมข้ามชาติ การส่งเสริมด้านการศึกษา และแลกเปลี่ยนเยาวชนรวมถึงเรื่องการท่องเที่ยว เป็นต้น (กระทรวงการต่างประเทศ, 2565ก)

ความเป็นรูปธรรมของการดำเนินการด้านความร่วมมือต่างๆ ที่กล่าวมาให้เห็นโดยฝ่ายไทยได้มอบหมายให้นายดอน ปรมัตถ์วินัย รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเยือนจีนเพื่อหารือความคืบหน้าในโครงการต่างๆ¹⁰ ทั้งความร่วมมือระหว่างไทยกับจีนและในกรอบพหุภาคี เช่น โครงการแม่โขง-ล้านช้าง การทำความเข้าใจเพื่อสานต่อข้อริเริ่มด้านความมั่นคงระดับโลก (Global Security Initiative: GSI) และข้อริเริ่มด้านการพัฒนาระดับโลก (Global Development Initiative: GDI) ของจีน (กระทรวงการต่างประเทศ, 2566) จีนเห็นว่าไทยเป็นประเทศที่มีภูมิรัฐศาสตร์อันถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของอาเซียนตอนบนที่มีความสามารถในการเชื่อมต่อกับเส้นทาง BRI ได้ทั้งทางบกและทางทะเลถือเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์สำคัญบนระเบียงเศรษฐกิจจีน-คาบสมุทรอินโดจีน (China-Indochina Peninsula Economic Corridor: CICPEC) (บีซีซีไทย, 2560) ซึ่งเป็นหนึ่งในหกระเบียงเศรษฐกิจสำคัญภายใต้โครงการ BRI

จากการดำเนินการผ่านนโยบายที่มีร่วมกันระหว่างรัฐบาลไทย-จีนตลอดช่วงเวลาเก้าปี เช่น นโยบาย BRI ในการเพิ่มบทบาทของจีนในเวทีโลก และเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของจีน ซึ่งจะดำเนินการร่วมกับรัฐบาลไทยภายใต้ยุทธศาสตร์ไทยแลนด์ 4.0 (กรมการค้าต่างประเทศ, 2567) นอกจากนี้ ยังมีโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก¹¹ ที่ได้รับความสนใจจากกลุ่มนักลงทุนจีนอย่างมากหลังจากการเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ไทยแลนด์ 4.0 ที่รัฐบาลไทยต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยมุ่งเน้น

¹⁰ นายดอน ปรมัตถ์วินัย ได้เดินทางเยือนกรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน ระหว่างวันที่ 13-14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 เพื่อหารือข้อราชการกับนายหวัง อี้ สมาชิกกรมการเมืองและผู้อำนวยการสำนักงานคณะกรรมการกลางด้านกิจการต่างประเทศของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ณ เรือนรับรองรัฐบาลเตี้ยวหยูไ่ และพบกับนายฉินกั๋ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศจีน ณ ที่ทำการกระทรวงการต่างประเทศจีน ในวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566

¹¹ EEC ครอบคลุม 3 จังหวัดในภาคตะวันออก คือ ชลบุรี ฉะเชิงเทรา และระยอง

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบเดิมมาสู่ระบบเศรษฐกิจที่เน้นการสร้างมูลค่า (Value-Based Economy) เพื่อให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง กับดักความเหลื่อมล้ำทางสังคม และกับดักความไม่สมดุลในการพัฒนา (สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2560) ในทางปฏิบัติมีบริษัทจีนอยู่ระหว่างการศึกษาความเป็นไปได้ที่จะมาลงทุนในไทย โดยเฉพาะพื้นที่ EEC และคาดกันว่าการลงทุนจากจีนมีส่วนสำคัญในการผลักดันโครงการ EEC ให้มีความคืบหน้าและประสบความสำเร็จ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2564) สำหรับสถานการณ์การลงทุนของจีนในไทย มีบริษัทจีนจำนวน 123 บริษัทที่ได้เข้ามาลงทุนในไทย (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน), 2563) และพื้นที่ EEC เช่น บริษัทหัวเว่ย และบริษัทพีซีแอล นักลงทุนจากจีนและฮ่องกงลงทุนในพื้นที่ EEC เพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2561 มีการยื่นขอรับการส่งเสริมการลงทุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพิ่มเป็น 2 เท่าเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2560 ด้วยมูลค่า 42,562 ล้านบาท ส่วนใหญ่ลงทุนในกลุ่มอุตสาหกรรมแปรรูปโลหะ เครื่องจักรและชิ้นส่วนยานยนต์ (กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2567ก)

5. การพัฒนาและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 2557-2566

เนื่องจากไทยและจีน มีความเป็นเอเชียเหมือนกันรวมถึงการที่ชาวไทยจำนวนมากมีเชื้อสายจีน วัฒนธรรมจีนหลายอย่างเป็นที่คุ้นเคยสำหรับชาวไทย เช่น อาหาร ประเพณี ฯลฯ การที่มีวัฒนธรรมที่คล้ายหรือสืบทอดกันมานานทำให้คนจีนและคนไทยสร้างความสัมพันธ์กันได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการค้า อีกทั้งในทศวรรษหลังที่จีนมีการเผยแพร่วัฒนธรรมผ่านสื่อต่างๆ (ฐณยศ โล่ห์พัฒนานนท์, 2565) เช่น ภาพยนตร์ เพลง เกมการแข่งขัน ฯลฯ การเข้ามาของวัฒนธรรมจีนผ่านภาพยนตร์จีนเพลงจีนและอื่นๆ ที่เกี่ยวกับจีนหรือมีรากฐานมาจากจีนได้รับการสนับสนุนจากภาคประชาชน จึงทำให้ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยจีนได้ยกระดับขึ้นมา (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปักกิ่ง, 2563)

ในบทความนี้ผู้เขียนเห็นว่า แนวคิดพื้นฐานที่ทำให้เกิดการพัฒนาและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนช่วง พ.ศ. 2557-2566 เกิดจากความสอดคล้องกันของผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests) ทั้งของไทยและจีน ผลประโยชน์แห่งชาติ หมายรวมกว้างๆ ว่าเป็นสิ่งที่รัฐต้องการ และเมื่อได้มาจะเป็นประโยชน์ต่อรัฐนั้นๆ นักวิชาการและนักการทูตใช้คำว่าผลประโยชน์แห่งชาติมานานตั้งแต่มีการสร้างรัฐ (Nuechterlein, 2009) การกระทำใดๆ โดยรัฐบาลพื้นฐานของการทำเพื่อผลประโยชน์แห่งชาตินั้นถือว่าชอบธรรม ผลประโยชน์แห่งชาติ หมายรวมไปถึงตั้งแต่เรื่องความมั่นคง เศรษฐกิจ และเกียรติภูมิ (Hoffmann, 1960; Morgenthau

& Thompson, 2005; Smith, Hadfield, Dunne, & Kitchen, 2024) ในบทความนี้เชื่อมโยงความต้องการของรัฐบาลจีนในการดำเนินโครงการ BRI ให้สำเร็จกับการสร้างความร่วมมือกับประเทศต่างๆ (Deng, 1998) รวมทั้งไทย ส่วนรัฐบาลไทยในขณะนั้น เมื่อไม่ได้รับการยอมรับจากหลายประเทศช่วงขึ้นดำรงตำแหน่งย่อมเสียเกียรติ และเมื่อประเทศใหญ่อย่างจีนยอมรับและให้การต้อนรับไทยทำให้ไทยได้ผลประโยชน์แห่งชาติด้านเกียรติภูมิ

บทความนี้ไม่ได้วิเคราะห์เรื่องการทับซ้อนในบริบทของผลประโยชน์แห่งชาติ และผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลที่พยายามอ้างว่าเป็นผลประโยชน์แห่งชาติ ดังนั้น ผู้เขียนคิดว่าสัมพันธ์ภาพไทย-จีนระหว่าง พ.ศ. 2557-2566 ประการแรก เกิดขึ้นจากความสอดคล้องเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติของรัฐบาลจีนและรัฐบาลไทยในช่วงเวลาดังกล่าว การค้าระหว่างไทยและจีนพัฒนามากขึ้นและส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติทางเศรษฐกิจร่วมกัน

ไทยและจีนเพิ่มความสัมพันธ์มาจากการที่จีนได้ให้การต้อนรับรัฐบาลที่ได้จากการรัฐประหารของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งสร้างความประทับใจให้กับรัฐบาลไทย มีการพัฒนาความสัมพันธ์แบบรอบทิศ ทั้งทางการเมือง ความมั่นคง และเศรษฐกิจ ดังที่ได้กล่าวมาในทั้งสามหัวข้อหลักของบทความนี้ นอกจากนี้ จีนยังให้ความช่วยเหลือทางการศึกษา การแลกเปลี่ยน และวัฒนธรรม เช่น การที่จีนให้ทุนกับนักเรียนไทยในการไปศึกษาต่อในประเทศจีนในหลากหลายสาขาวิชา รวมไปถึงการให้ทุนการศึกษาด้านภาษาเป็นจำนวนมาก ซึ่งในแต่ละปีจำนวนแตกต่างกันไป (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2564) ความร่วมมือของภาครัฐระหว่างไทยจีนเริ่มจากความประทับใจในการยอมรับของจีนก้าวไปสู่การสานสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในบทความนี้

ประการที่สองคือ เรื่องการตุลาอำนาจในทางการเมืองระหว่างประเทศหรืออีกนัยหนึ่งคือประเด็นเรื่องการสรรหามิตรประเทศที่เป็นมหาอำนาจอื่นนอกจากสหรัฐอเมริกา เนื่องจากแนวคิดเรื่องการถูกรบงำจากประเทศมหาอำนาจดั้งเดิมและมิตรอย่างสหรัฐอเมริกา เรื่องนี้ยังสามารถขยายความได้อีกมาก แต่ในที่นี้จะพูดคร่าวๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของสหรัฐอเมริกาที่อาจจะมองได้ว่าค่อนข้างรุนแรง เช่น ในการต่อต้านการก่อการร้ายตั้งแต่เหตุการณ์ 911 ที่ผ่านมามีทำให้นานาประเทศได้เห็นถึงพฤติกรรมซึ่งเต็มไปด้วยการใช้อำนาจและกำลังทหารของสหรัฐอเมริกา การทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายของสหรัฐอเมริกาในช่วง 10 ปีตั้งแต่รัฐบาลของประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุช มาจนถึงประธานาธิบดีบารัค โอบามา รวมไปถึงปฏิบัติการสังหารนายอุซามะฮ์ บิน ลาดิน ซึ่งเป็นไปอย่างคลุมเครือและไม่ชัดเจนในสายตาของหลายฝ่าย แสดงให้เห็นว่าสหรัฐอเมริกาเมื่อมองกลุ่มหรือประเทศใดเป็นศัตรูแล้ว กลุ่มหรือประเทศนั้นก็ยากที่จะคงอยู่ในโลกปัจจุบันได้ เนื่องจากอำนาจของสหรัฐอเมริกานั้นถ้าพูดถึงทางทหารแล้วก็สามารถกล่าวได้ว่าเป็นอันดับหนึ่งในโลก แม้ว่า

จะไม่ได้นำตัวเลขมาวัดกันจนชัดเจน ทว่าสิ่งนี้ทำให้นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเริ่มกังวลใจในเรื่องความก้าวร้าวในการตอบโต้กลับของสหรัฐอเมริกา การที่ไทย-จีนเพิ่มความสัมพันธ์ในช่วงเวลาที่ศึกษาอาจจะทำให้มุมมองทางด้านพันธมิตรด้านการทหารและความมั่นคงของไทยมีความกว้างขึ้น ประเด็นที่สำคัญอาจจะเป็นการที่ไทยส่งเรือดำน้ำจากจีนดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่สามของบทความนี้

ดังนั้น การกระชับความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจอย่างจีนก็เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะดูแลอำนาจระหว่างมหาอำนาจในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย แต่ด้วยความบังเอิญหรือด้วยตั้งใจก็ตาม การดูแลอำนาจระหว่างสองประเทศนี้ก็กลายเป็นปัญหาที่ประเทศไทยจำเป็นต้องนำมาขบคิดเช่นกัน ประเด็นเรื่องที่ว่าสหรัฐอเมริกาก้าวร้าวนั้นก็ยิ่งอาจจะไม่ใช่เหตุผลเดียวที่ประเทศไทยหันไปกระชับความสัมพันธ์กับจีน หลายประเด็นที่ขยายเข้ามารวมทั้งความกดดันในเรื่องการสร้างชาติพันธมิตร อย่างกลุ่มพันธมิตรความมั่นคงอินโดแปซิฟิก (AUKUS: The Indo-Pacific Quasi-alliance) ของสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และออสเตรเลีย (Tossini, 2024) ทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องคิดเรื่องการเป็นมิตรในเชิงความมั่นคงกับสองมหาอำนาจอย่างจีนหรือสหรัฐอเมริกาอย่างรอบคอบในอนาคต

ในขณะเดียวกัน การก่อตั้งกลุ่ม BRICS ในปี พ.ศ. 2549 (ปีปีซีไทย, 2567) ซึ่งเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของ 4 ประเทศ ได้แก่ บราซิล รัสเซีย อินเดีย และจีน ภายใต้ชื่อกลุ่ม BRIC ต่อมาแอฟริกาใต้เข้าร่วมในปี พ.ศ. 2553 (ปีปีซีไทย, 2567) และเปลี่ยนชื่อเป็นกลุ่ม BRICS พอตันปี พ.ศ. 2567 อียิปต์ เอธิโอเปีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ซาอุดีอาระเบีย และอิหร่านได้เข้าร่วมกลุ่มเพิ่มเติม ทำให้ปัจจุบันกลุ่ม BRICS มีสมาชิกรวม 10 ประเทศ และยังมีประเทศต่างๆ ต้องการเข้าร่วมกลุ่มมากกว่า 40 ประเทศ (กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2566) กลุ่มนี้ถึงแม้จะชี้เจตนาไปคนละทิศกับกลุ่มอินโดแปซิฟิกที่เน้นเรื่องความมั่นคงกลุ่ม BRICS เน้นเรื่องเศรษฐกิจ แต่สองสิ่งนี้สำหรับประเทศมหาอำนาจแล้วไม่ใช่สิ่งที่แยกกันได้เลย ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้สมัครเป็นสมาชิกของ BRICS เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 โดยที่ประชุมคณะรัฐมนตรี (ครม.) ได้มีมติเห็นชอบร่างหนังสือแสดงความประสงค์ของไทยในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของ “กลุ่มประเทศบริกส์ (BRICS)” (รัฐบาลไทย, 2567) โดยอนุมัติให้ “นายกรัฐมนตรี” หรือ “ผู้แทน” ที่ได้รับมอบหมายเป็นผู้ลงนามในหนังสือและมอบหมายให้กระทรวงการต่างประเทศเป็นหน่วยงานประสานหลักในการขับเคลื่อนการดำเนินงานการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม BRICS ของไทย (กระทรวงพาณิชย์, 2567) การสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มประเทศ บริกส์ (BRICS) ซึ่งให้เห็นการพยายามหามิตรของไทยในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนอกเหนือไปจากกลุ่มประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรป และอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นการพยายามสร้างดุลแห่งอำนาจของไทยในโลก (Satgar, 2020) ในที่นี้

ผู้เขียนมองว่าสมาชิกของกลุ่ม BRICS ส่วนใหญ่เป็นมิตรกับจีน จึงอาจมองได้ว่าไทยพยายามหามิตรประเทศเพิ่ม กระจายความเป็นมิตรในเชิงการรวมกลุ่มออกไปในภูมิภาคอื่น

จากเหตุผลทั้งสองประการดังกล่าวน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการศึกษาเหตุแห่งการกระชับมิตรของไทยและจีน และความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนที่พัฒนาขึ้นมาในเวลาที่ก้าวไปของรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา ความพยายามสานต่อความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศมีต่อเนื่อง เช่น มีการสานต่อโครงการสร้างทางรถไฟความเร็วสูง โดยมีการออกแผนการปรับปรุงสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอื่นๆ ในพื้นที่ที่มีการพัฒนาก่อสร้างทางรถไฟความเร็วสูง เช่น ถนน สถานีรถไฟและศูนย์ซ่อมบำรุงทาง ในรัฐบาลต่อมามีการลงพื้นที่ EEC และมีการกล่าวถึงโครงการพัฒนาสนามบินอู่ตะเภา รวมไปถึงการสร้างความมั่นใจให้กับนักลงทุน โดยเฉพาะการส่งเสริมการค้าและการลงทุนจากกลุ่มนักลงทุนจีน (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2567) เห็นว่าความสัมพันธ์ไทย-จีนมีความต่อเนื่องแม้จะมีการเปลี่ยนรัฐบาลก็ตาม จากความเข้าใจของผู้เขียน ความรับรู้ของประชาชนไทยที่มีต่อจีนนั้นเปลี่ยนแปลงจากการมองจีนเป็นชาติคอมมิวนิสต์ที่ไม่มีความเจริญทางด้านวัตถุกลายเป็นประเทศที่พัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุอย่างก้าวหน้า อีกทั้งจำนวนประชากรที่มากของจีนทำให้การบริโภคของชาวจีนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของการค้าการลงทุนในประเทศไทย ดังนั้น การเจริญสัมพันธ์มิตรระหว่างไทย-จีน น่าจะเป็นประโยชน์ต่อไทยทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคง วัฒนธรรม และการศึกษา ขณะเดียวกันไทยควรพยายามเป็นมิตรกับทุกประเทศและไม่ทำให้เกิดความคลางแคลงใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความมั่นคง

หากผู้เขียนสรุปเรื่องเหตุผลในสัมพันธ์ภาพไทย-จีนระหว่าง พ.ศ. 2557-2566 โดยเชื่อมโยงกับประเด็นแนวคิดเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ อาจกล่าวได้ว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างไทยและจีนในช่วงเวลาดังกล่าวจะเกิดจากการที่การเพิ่มความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศในเวลานั้นได้ก่อให้เกิดการส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติ ทั้งของไทยและของจีน กล่าวคือฝ่ายจีนต้องการขยายโครงการ BRI โดยที่เดิมมีการตั้งเป้าหมายเพื่อให้โครงการนี้ครอบคลุมทั่วทุกทวีปอยู่แล้ว เมื่อมีโอกาสในการขยายความร่วมมือกับไทยเพื่อพัฒนาโครงการ BRI จีนจึงเพิ่มความสัมพันธ์กับไทยทันที เนื่องจากโครงการ BRI นั้นเป็นโครงการที่ตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติของจีนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนที่สองของบทความนี้ ส่วนฝ่ายไทย ในช่วงแรกที่รัฐบาลขึ้นมามีตำแหน่งและไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่คาดไว้ เมื่อจีนให้การต้อนรับก็ตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติด้านการส่งเสริมเกียรติภูมิ อีกทั้งต่อมาเมื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับจีนก็ทำให้เกิดการส่งเสริมการค้าการลงทุนในไทยเพิ่มขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้เปรียบทางการค้ากับจีนแต่การหมุนเวียนสินค้าและการลงทุนตอบสนองผลประโยชน์แห่งชาติของไทยทางเศรษฐกิจโดยตรง

นอกจากนี้ จากมุมมองของผู้เขียน แม้ว่าเก้าปีในรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จะไม่มีความโดดเด่นในนโยบายต่างประเทศ การดำเนินนโยบายต่างประเทศ หรือการดำเนินกิจกรรมทางด้านการต่างประเทศก็ล้วนแต่เป็นไปในทิศทางของงานประจำ มีเหตุการณ์ใดมาก็ตอบโต้ไป รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องการต่างประเทศ ก็น้อยมาก การประชาสัมพันธ์ในเรื่องกิจกรรมระหว่างประเทศก็น้อยมากเช่นกัน แต่เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศจีน ในยุคนี้ถือว่าไทย-จีนได้พัฒนาความสัมพันธ์ ในแบบที่ไม่เคยมีในประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศจีนนั้น เป็นผลงานของรัฐบาลนี้ก็ได้ ถึงแม้ว่าการสานสัมพันธ์ไทย-จีนนั้นจะได้รับการต่อต้านและ กล่าวถึงในเชิงลบบ้าง แต่การเป็นมิตรกับมหาอำนาจไม่ได้ขัดต่อผลประโยชน์แห่งชาติของไทย แต่อย่างใด เรื่องนี้ไม่อาจกล่าวเป็นอื่นได้

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- Indo-Pacific Defense Forum. (2562). จีนส่งออก “ยุทธศาสตร์จีบูตี” สู่อแปซิฟิกใต้. สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2567, จาก <https://ipdefenseforum.com/th/2019/04/>
- Indo-Pacific Defense Forum. (2564). จีนขยายฐานที่มั่นในบังกลาเทศ ก่อให้เกิดข้อสงสัยใหม่ๆ. สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2567, จาก <https://ipdefenseforum.com/th/2021/09/>
- The Intelligence. (2564). *Constructive Engagement* ของอาเซียน ยังใช้ได้กับเมียนมา ในปัจจุบันหรือไม่. สืบค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567, จาก <https://intsharing.co/2021/04/18/constructive-engagement->
- The List Group. (2567). รถไฟความเร็วสูง ไทย-ลาว-จีน. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2567, จาก <https://thelist.group/realist/blog/รถไฟความเร็วสูง-ไทย-จีน/>
- THE STANDARD. (2565). งานด้านการต่างประเทศของไทยตกต่ำมาตั้งแต่หลังรัฐประหาร ศ.ดร.สุรชาติ บำรุงสุข. [วิดีโอ] YouTube. สืบค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=tAaJzdec7QQ>
- ไทยพีบีเอส. (2560). เปิดข้อดีเรือดำน้ำจีน "พรางตัว-อาวุธครบ-ปลอดภัย". สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/262074>
- ไทยพีบีเอส. (2566, มิถุนายน 19). “ตอน ปรมัตถ์วินัย” แจงเหตุถูกประเทศอาเซียน. [วิดีโอ] YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Zq8X0eoVG7A>

- ไทยพีบีเอส. (2567). 14 ปี 3 รัฐบาล รู้จักโครงการรถไฟความเร็วสูงไทย-จีน. สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/343569>
- กรมการค้าต่างประเทศ. (2567). ลี ฉิงผิง ผู้นำจีนสมัยที่ 2 และการเตรียมขยายวาระดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเพื่อสืบท่ออำนาจสมัยที่ 3. สืบค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2567, จาก [https://www.dft.go.th/Portals/3/4.%20ลี%20ฉิง%20ผิง%20ผู้นำจีนสมัยที่%202%20\(15%20มีค%2061\).pdf](https://www.dft.go.th/Portals/3/4.%20ลี%20ฉิง%20ผิง%20ผู้นำจีนสมัยที่%202%20(15%20มีค%2061).pdf)
- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. (2558). รายงานสถานการณ์เศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศประจำปี พ.ศ. 2558. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2567, จาก https://www.ditp.go.th/contents_attach/131204/131204.pdf
- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. (2566). อาร์เจนตินาเตรียมเข้าร่วมกลุ่ม BRICS ในปี 2567. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2567, จาก <https://www.ditp.go.th/post/146345>
- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. (2567ก). หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (BRI) กับการขนส่งสินค้าจากไทยมาจีน. สืบค้นเมื่อ 28 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.ditp.go.th/post/173487>
- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. (2567ข). ภาพรวมโครงการ Belt and Road Initiative (BRI). สืบค้นเมื่อ 28 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.ditp.go.th/en/post/173487>
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2565ก). นายกรัฐมนตรีและประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนเห็นพ้องเรื่องการดำเนินการเพื่อมุ่งสู่การเป็นประชาคมที่มีอนาคตร่วมกันไทย – จีนเพื่อนำไปสู่ความ มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนยิ่งขึ้น. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.mfa.go.th/th/content/thailandchinabilat19112565>
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2565ข). เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา: สาธารณรัฐจิบูตี (Djibouti). สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.mfa.go.th/th/content/5d5bcc1f15e39c306000a101?cate=5d5bcb4e15e39c3060006870>
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2566). การเยือนจีนของรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.mfa.go.th/th/content/dpmfmvisitedchina0223?page=5d5bd3c915e39c306002a907&menu=5d5bd3c915e39c306002a909>
- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2564). ข้อมูลทุนการศึกษาในประเทศไทยจีน. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2567, จาก <https://www.mhesi.go.th/index.php/student/3079-2021-01-22-17-14-05.html>

- กระทรวงพาณิชย์. (2567). *เข้า BRICS โอกาสใหม่ของไทย*. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.moc.go.th/th/page/item/index/id/1>
- จุฑามณี สัมคคินีชัย. (2566). นโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 13(3), 219-238. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2567, จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jopag/article/view/271325/181042>
- ธัญยศ โล่ห์พัฒนานนท์. (2565). *เจาะลึก! ซีรีส์จีน วัฒนธรรมสัมพันธ์ไทย-จีน ด้วยแว่นทฤษฎี Cultural Soft Power*. สืบค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/social/1000497>
- บีบีซีไทย. (2560). *ไทยอยู่ตรงไหนในยุทธศาสตร์ "เส้นทางสายไหมมังกรจีน"*. สืบค้นเมื่อ 30 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.bbc.com/thai/39923602>
- บีบีซีไทย. (2562). *อาเซียน: ประยุทธ์ร่วมประชุมสุดยอดผู้นำ สร้างความเชื่อมั่น หลังไทยผ่านเลือกตั้ง "ด้วยความเรียบร้อย"*. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-48729891>
- บีบีซีไทย. (2567). *กลุ่มประเทศบริคส์ (BRICS) สำคัญอย่างไร ทำไมไทยถึงสมัครเข้าร่วม*. สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.bbc.com/thai/articles/c3gy6n34y5do>
- ปรีดี บุญซื่อ. (2566). *ครบรอบ 10 ปี "การริเริ่มแถบและเส้นทาง" BRI 5 เสาหลักที่เป็นกรอบความสัมพันธ์จีนกับโลก*. สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2567, จาก <https://thaipublica.org/2023/10/pridi376-bri/>
- พลิชฐ์ คงคุณากรกุล. (2564). *ผู้นำ-ผู้แทนชาติในอาเซียนบรรลุ 'ฉันทมติ 5 ข้อ' เพื่อยุติความรุนแรงในเมียนมาและปูทางสู่การเจรจา*. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2567, จาก <https://thestandard.co/asean-reach-five-consensus-end-violence-in-myanmar/>
- มติชนออนไลน์. (2566). *มหากาพย์ 'เรือดำน้ำ' คว้า U206A เยอรมนี รื้อ S26T ชื่อ 'พริเกต'*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567, จาก https://www.matichon.co.th/politics/news_4247429
- รัฐบาลไทย. (2557). *ข่าวนายกรัฐมนตรี: รัฐบาลคลช.ก็ได้มีการเตรียมความพร้อมเพื่อพบปะรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของจีน*. สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.thaigov.go.th/news/contents/index/1233>
- รัฐบาลไทย. (2562). *คณะรัฐมนตรี: พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา*. สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2567, จาก https://www.thaigov.go.th/aboutus/history/cabinet_term/34

- รัฐบาลไทย. (2567). *ที่ประชุม ครม. มีมติให้ความเห็นชอบร่างหนังสือแสดงความประสงค์ของไทยในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม BRICS*. สืบค้นเมื่อ 31 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/83601>
- สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปักกิ่ง. (2563). *ความสัมพันธ์ไทย-จีน*. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2567, จาก [https://www.nsc.go.th/wp-content/uploads/Journal/article-00303.pdf](https://thaiembbeij.org/th/republic-of-china/thai-relations-china/สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน). (2563). โอกาสการค้าและการลงทุนไทย จากนโยบาย Belt and Road Initiative ของจีน. มุมมองความมั่นคง, 3(กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2563), 31-42. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2567, จาก <a href=)
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2557). *คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2557*. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2557/E/180/1.PDF>
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2562). *คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2562*. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก https://www.thaigov.go.th/uploads/document/66/2019/07/pdf/Doc_20190725085640000000.pdf
- สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2560). *นโยบาย Thailand 4.0 คืออะไร. วารสารไทยคู่ฟ้า, 33, 4-6*. สืบค้นเมื่อ 28 กรกฎาคม 2567, จาก <https://spm.thaigov.go.th/FILEROOM/spm-thaigov/DRAWER004/GENERAL/DATA0000/00000368.PDF>
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. (2564). *ความเป็นมาของ อีอีซี*. สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.eeco.or.th/th/government-initiative/why-eec>
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. (2567). *EEC ขับเคลื่อนไทยแลนด์ 4.0*. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.eeco.or.th/th>
- สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. (2565). *กิจการต่างประเทศของไทยกับเวลาที่หายไปหลังรัฐประหาร 2014*. สืบค้นเมื่อ 31 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.the101.world/thailand-post-coup-foreign-policy/>
- สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. (2566). *ไทยซื้อเรือดำน้ำจีน เจรจากันอย่างไร ถึงตกเป็นเบี้ยล่างขนาดนั้น*. สืบค้นเมื่อ 27 มิถุนายน 2567, จาก <https://plus.thairath.co.th/topic/politics&society/103880>

- สุมาลี สุขदानนท์. (2562ก). *เส้นทางสายไหมใหม่ เส้นทางการค้าแห่งอนาคต*. สืบค้นเมื่อ 27 มิถุนายน 2567, จาก <http://www.cuti.chula.ac.th/triresearch/saimai/2/saimai.html>
- สุมาลี สุขदानนท์. (2562ข). *ประเทศไทยกับการยุทธศาสตร์การพัฒนาเส้นทางสายไหมใหม่ (Thailand and the New Silk Road)*. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2567, จาก <http://www.cuti.chula.ac.th/triresearch/saimainew/saimainew.html>
- อักษรศรี พาณิชสานส์. (2557). *ความสัมพันธ์ไทย-จีนในยุค คสช. เป็นอย่างไร*. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/106498>

ภาษาอังกฤษ

- Ankersen, C. (2023). "Thailand's Foreign Policy Does Not Exist": Windy Times Call for Better Roots, Not Just More Bending. *Journal of Indo-Pacific Affairs*. Retrieved May 25, 2024, from <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/3606796/thailands-foreign-policy-does-not-exist-windy-times-call-for-better-roots-not-j/>
- Barmé, G. R. (2013). *Chinese Dreams (Zhongguo Meng 中国梦)*. Retrieved July 15, from <https://www.thechinastory.org/yearbooks/yearbook-2013/forum-dreams-and-power/chinese-dreams-zhongguo-meng-%e4%b8%ad%e5%9b%bd%e6%a2%a6/>
- Belt and Road Portal. (2024). *Belt and Road Initiative*. Retrieved May 25, 2024, from <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/>
- Busbarat, P. (2024). "Bamboo Stuck in the Chinese Wind": The Continuing Significance of the China Factor in Thailand's Foreign Policy Orientation. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 46(1), 125-146. Retrieved May 25, 2024, from <https://muse.jhu.edu/article/925578>
- Deng, Y. (1998). The Chinese Conception of National Interests in International Relations. *The China Quarterly*, 154, 308-329. <https://doi.org/10.1017/S0305741000002058>

- Hoffmann, S. (Ed.). (1960). *Contemporary Theory in International Relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Ji, X., & Rana, P. B. (2024). Asian Development Bank and the Belt and Road Initiative: Challenges and Opportunities. In Quibria, M. G., & Akanda, A. (Eds.). *The Elgar Companion to the Asian Development Bank* (pp. 1-10). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Legacy IAS Academy. (2020). *China Suggests Shift in BRI Approach*. Retrieved May 29, 2024, from <https://www.legacyias.com/china-suggests-shift-in-bri-approach/>
- Morgenthau, H. J., & Thompson, K. W. (2005). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (7th ed.). Boston, MA: McGraw-Hill Education.
- Nuechterlein, D. E. (2009). National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making. *Review of International Studies*, 2(3), 246-266. <https://doi.org/10.1017/S0260210500116729>
- Phanishsarn, A. (2023). *Thai Collaboration with Initiative Yields Fruit*. Retrieved June 25, 2024, from <https://global.chinadaily.com.cn/a/202310/16/WS652c773fa31090682a5e8a59.html>
- Satgar, V. (2020). Old and New Imperialism: The End of US Domination? In Satgar, V. (Ed.). *BRICS and the New American Imperialism: Global Rivalry and Resistance* (pp. 1-28). Johannesburg, South Africa: Wits University Press.
- Smith, S., Hadfield, A., Dunne, T., & Kitchen, N. (2024). *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (4th ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.
- The United Nations. (2014). *Statement Attributable to the Spokesman for the Secretary-General on Thailand*. Retrieved July 25, 2024, from <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-05-20/statement-attributable-the-spokesman-for-the-secretary-general-thailand>
- Tossini, J. V. (2024). *A Look at AUKUS – The Indo-Pacific Quasi-Alliance*. Retrieved May 17, 2024, from <https://ukdefencejournal.org.uk/a-look-at-aukus-the-indo-pacific-quasi-alliance/>
- U.S. Department of State. (2014). *Coup in Thailand*. Retrieved June 19, 2024, from <https://2009-2017.state.gov/secretary/remarks/2014/05/226446.htm>

ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่: บทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนา ต่อการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย

กฤต พิริยธัญกุล¹

วันที่รับบทความ: 1 กันยายน 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 12 พฤศจิกายน 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 13 พฤศจิกายน 2567

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีเป้าหมายเพื่ออธิบาย (1) มโนทัศน์และพลวัตของพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับการต่างประเทศของไทย (2) บทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย และ (3) ภาพอนาคตบทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยเชิง “ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่” ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแต่การศึกษาในมุมมองทางอภิปรัชญา หลักธรรมคำสอนทางศาสนา หรือเทววิทยาแบบดั้งเดิม แต่จะเป็นการศึกษาศาสนาเชิงสหวิทยาการในฐานะกลไกขับเคลื่อนปรากฏการณ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางสังคม เช่น สังคมวิทยาศาสนา มานุษยวิทยาศาสนา ศาสนศาสตร์ คุณวิทยา (อัครวิทยา) จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น พบว่า พุทธศาสนามีบทบาทและอิทธิพลต่อการส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายและกิจการต่างประเทศของไทยในหลากหลายมิติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น การค้าการลงทุน การทูตระหว่างศาสนา สันติภาพและความมั่นคง รวมถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผู้เขียนมุ่งนำเสนอมุมมองและข้อค้นพบใหม่ๆ ทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของศาสนาในสังคมสมัยใหม่ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์สู่สาธารณะต่อไป

คำสำคัญ: ศาสนวิทยา, พุทธศาสนา, การต่างประเทศ, ไทย

¹ อาจารย์ ดร. วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม 73170 อีเมล: grit.pir@mahidol.ac.th

New Analytical Religiology: The Role and Influence of Buddhism in Promoting Thailand's Foreign Affairs

Grit Piriyaachagul²

Received: 1 September 2024

Revised: 12 November 2024

Accepted: 13 November 2024

Abstract

This article aims to explain (1) the concepts and dynamics of Buddhism in relation to Thailand's foreign affairs, (2) the role and influence of Buddhism in promoting Thailand's foreign Affairs, and (3) the future prospects on the role and influence of Buddhism in Promoting Thailand's foreign affairs through a "New Analytical Religiology" approach. This approach does not focus on metaphysical theory, religious doctrines, or classical theology, but rather on the interdisciplinary study of religion as a mechanism driving social phenomena and social participation. This includes fields such as the sociology of religion, anthropology of religion, theology, axiology, ethics and political science, etc. It was found that Buddhism plays a role and exerts influence in supporting and promoting Thailand's foreign policies and affairs in various dimensions, both directly and indirectly. These dimensions include economic, social, and political aspects such as trade and investment, interfaith diplomacy, peace, and security, and sustainable development, etc. The author aims to present new academic perspectives and discoveries to understand the role of religion in modern society and to contribute valuable new knowledge to the public.

Keywords: Religiology, Buddhism, Foreign Affairs, Thailand

² Lecturer, Ph.D., College of Religious Studies, Mahidol University, Nakhon Pathom 73170.
E-mail: grit.pir@mahidol.ac.th

1. บทนำ

“ศาสนา” เป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอื่นๆ ในฐานะที่ศาสนามีอิทธิพลช่วยส่งเสริมและสร้างสรรค์ให้สถาบันทางสังคมอื่นๆ เป็นไปตามหลักเกณฑ์ ตั้งอยู่ในกรอบอันเป็นแบบปฏิบัติที่ดี ควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคม (บุญลือ วันทายนต์, 2553) ด้วยความเชื่อมั่นว่าหลักธรรมคำสอนของทุกศาสนานั้นมีขึ้นเพื่อมุ่งผดุงไว้ซึ่งศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งระเบียบแห่งสังคมอันดีงามและการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข (บุญยิ่ง ประทุม, 2557) ทำให้บทบาทของศาสนามีอิทธิพลต่อกิจกรรมของมนุษย์และมีความเป็นสากล เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยก ให้มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน ศาสนาจึงเปรียบเสมือนกลไกการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคม และเป็นสิ่งที่ยังคงทรงอิทธิพลในโลกมาจนถึงปัจจุบัน

ในทางกลับกันศาสนาก็มีจุดบอดคือ ทุกศาสนาย่อมมีเรื่องพิสดารไม่ได้ หรือหากพิสดารได้แล้วไม่ใช่ความจริง มีความอ่อนแอ ศาสนาก็จะไม่เปลี่ยนไปตามข้อพิสดารนั้นๆ ด้วยความที่มีอำนาจ ศาสนาจึงครอบงำสติปัญญาของคนเอาไว้ให้อยู่กับสิ่งที่บางเรื่องไม่มีเหตุผลแล้วสร้างให้เกิดความกลัว และยังไปกว่านั้นศาสนามักจะถูกนำมาใช้เป็นตัวแบ่งแยกผู้คน โดยเฉพาะความภักดีในศาสนาถือเป็นสิ่งที่รุนแรงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ เพราะการภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ยังจบสิ้นในชาตินี้ แต่การภักดีต่อศาสนานั้นรวมถึงโลกหลังความตาย โลกหน้าหรือชาติหน้า เมื่อเกิดความขัดแย้งจากการแบ่งแยกผู้คนด้วยศาสนา มักจะเกิดเป็นชนวนความขัดแย้งที่ไม่มีข้อยุติหรืออาจจะประนีประนอมไม่ได้ โดยเฉพาะความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างประเทศ ศาสนาจึงเป็นสถาบันที่มีข้อดี แต่ขณะเดียวกันก็มีข้อเสียเหมือนกัน สงครามในโลกที่ผ่านมาและสงครามที่เกิดความเสียหายมากๆ ก็มักเป็นสงครามศาสนาหรือมีบางส่วนของเรื่องศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง (ศิลาชัย เชาวน์เจริญรัตน์, 2563 อ้างถึงใน นวพันธ์ ตลับเงิน และสันติชัย อาภรณ์ศรี, 2563) ดังนั้น ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเกิดสงครามหรือสันติสุขของโลก (ภูซังค์ ผู่ชมเชย, 2558)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันรัฐบาล พบว่าในอดีต หลักการทางศาสนาในหลายๆ ศาสนาเป็นรากฐานที่มาที่สำคัญของแนวความคิดทางการเมืองและอำนาจของผู้ปกครองที่ยึดเป็นแนวทางบริหารประเทศอย่างปราศจากข้อโต้แย้ง กล่าวคือการที่ศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ (โกวิท โพธิสาร, 2558) ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กฎเกณฑ์

ทางศีลธรรมและค่านิยมของประชาชนมีรากฐานมาจากศาสนา มีความสำคัญและสัมพันธ์กับการจัดระเบียบสังคมและการเมืองอย่างลึกซึ้ง และเป็นแหล่งที่มาของอำนาจทางการเมือง เสถียรภาพและความสงบเรียบร้อย ซึ่งเป็นบ่อเกิดจากทัศนะของศาสนาที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะนำประเทศไปสู่ความเจริญ รุ่งเรืองและความก้าวหน้าของสังคม ดังนั้น “ศาสนาแบบสถาบัน” และความเชื่อในลักษณะดังกล่าวที่ทำให้รัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง มาโดยตลอด โดยเฉพาะรัฐแบบรวมศูนย์ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือรัฐเผด็จการ (โกวิท โพธิสาร, 2558) หรือในบางครั้งกษัตริย์ก็จะอ้างเหตุผลทางศาสนาในการทำสงครามเพื่อขยายดินแดนหรือปกป้องดินแดน ตัวอย่างเช่น กษัตริย์ของพม่า Anawratha (A.D. 1044)

ทางกำลังทหารเข้ารุกรานและยึดถะทอนหรือสะเทิม (Thaton) เมืองหลวงของมอญที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ และเป็นเมืองที่ร่ำรวยในทฤษฎีสินและวัฒนธรรม เพราะอ้างว่ากษัตริย์มอญปฏิเสธไม่ยอมมอบต้นฉับพระไตรปิฎกให้และประกาศให้พุกามเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พุทธศาสนา (Smith, 1965) จะเห็นว่ากลไกดังกล่าวถือเป็นการใช้ความชอบธรรมอำนาจทางศาสนา เพื่อรวบรวมภูมิภาคอิรวดีทั้งหมดให้อยู่เป็นปึกแผ่นภายใต้ราชอาณาจักรเดียว และก่อตั้งอาณาจักรแรกของพม่าได้สำเร็จ โดยพบว่าความสำเร็จนี้ไม่ได้มาจากการพิชิตด้วยกำลังทหารเพียงอย่างเดียว แต่การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมก็มีความสำคัญเหมือนกัน ในการนี้กษัตริย์ทรงได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบมอญ และเมื่อพระองค์เห็นว่าศาสนาดังกล่าวเป็นวิธีที่มีประโยชน์ต่อการรวบรวมแผ่นดิน พระองค์ก็ทรงเผยแผ่พุทธศาสนานิกายนี้ไปทั่วราชอาณาจักร (ภาวิต วงษ์นิมมาน, 2566) หรือตอนที่กษัตริย์สิงหล Dutta-Gamani ทำสงครามปลดแอกลังกาทอนเหนือซึ่งถูกยึดครองโดยพวกทมิฬ ก็ประกาศว่าสงครามครั้งนั้นเพื่อศาสนา ไม่ใช่เพื่ออาณาจักร เป็นต้น (Rahula, 1956)

จะเห็นได้ว่าในอดีตศาสนาไม่ได้แยกอยู่โดดเดี่ยวจากสังคมและการเมือง แต่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและการเมืองมาเนิ่นนานแล้ว (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2563) เนื่องจากศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมต่างๆ เสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างประเทศ สนับสนุนทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เป็นเครื่องมือในการทูต การส่งเสริมภาพลักษณ์และอำนาจอ่อน หรือว่า “การทูตแบบ Soft Power” (Hui Ma, 2021) เช่น การทูตวัฒนธรรม (Cultural Diplomacy) การทูตสาธารณะ (Public Diplomacy) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมีการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการทูตเป็นที่รู้จักกันดีในหลายประเทศในหลายรูปแบบ เช่น การทูตระหว่างศาสนา (Interfaith Diplomacy) ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 13 สังฆราชแห่งโรมได้ส่งผู้แทนพระสันตปาปาไปยัง

ประเทศต่างๆ ในเอเชีย และได้ให้การสนับสนุนชุมชนคาทอลิกในเอเชียอย่างแข็งขัน ถึงแม้ว่าจะมีประวัติศาสตร์ที่เต็มไปด้วยข้อโต้แย้งและความขัดแย้งก็ตาม หรือไทยในฐานะชาติหนึ่งของโลกได้ใช้การทูตทางวัฒนธรรม มาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ เพื่อสนับสนุนเป้าหมายทางการต่างประเทศและการทูต เป็นการปฏิบัติทางการทูตที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางวัฒนธรรมของรัฐที่รัฐบาลเป็นตัวแทน ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ดี โดยมีเป้าหมายที่ชนชั้นนำและประชาชนทั่วไป (Mark, 2009) และการทูตทางวัฒนธรรมยังสามารถอธิบายว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด คุณค่า ประเพณีและแง่มุมอื่นๆ ของวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ ไม่ว่าจะเพื่อเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ เพิ่มความร่วมมือทางสังคมและวัฒนธรรม หรือการส่งเสริมผลประโยชน์ของชาติ การทูตรูปแบบดังกล่าวสามารถดำเนินการได้โดยภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (Luke & Kersel, 2013, p. 3) ถือเป็นกลยุทธ์การต่างประเทศเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์คือ การสร้างความเข้าใจ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทำความรู้จักกันอื่น เข้าใจความคิดและความสนใจของคนอื่น นำมาสู่การช่วยอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนด้านศิลปะ กีฬา วรรณกรรม ดนตรี วิทยาศาสตร์ ธุรกิจและเศรษฐกิจ รวมถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลผ่านเส้นทางการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว หรือการแต่งงานระหว่างวัฒนธรรม เป็นต้น (Institute for Cultural Diplomacy, n.d.) ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่ชาญฉลาดในการสร้างความสัมพันธ์และสามารถใช้กับรัฐชาติหรือรัฐท้องถิ่น

ในส่วนของประเทศไทย กลไกของรัฐให้สถานะและความสำคัญของพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติทั้งโดย “พฤตินัย” และ “นิตินัย” เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศโดยเฉพาะเรื่อง “ศีลธรรม” ตามหลักธรรมของศาสนาพุทธ (อดิเทพ พันธุ์ทอง, 2559) เพื่อหวังผลประโยชน์ในหลายๆ ด้าน บทบาทของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมไทย จึงมีผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยอย่างแน่นอน ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาบทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยในเชิงสหวิทยาการที่ต้องทำความเข้าใจหลายๆ ศาสตร์อย่างรอบด้านเพื่ออธิบายและให้เหตุผลความสำคัญของศาสนาในยุคปัจจุบันด้วยปรัชญาเชิงเหตุผลเพื่อทำให้ศาสนามีความทันสมัย ที่มุ่งเน้นการศึกษาหรืออธิบายศาสนาในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางสังคม (Encyclopedia of Religion, n.d.) ที่ผู้เขียนเรียกว่า “ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่” ซึ่งอาจจะแตกต่างจากเทววิทยา (Theology) โดยไม่เน้นเฉพาะการศึกษาข้อความทางศาสนาหรือเทววิทยาแบบดั้งเดิมเพื่อทำความเข้าใจบทบาทศาสนาในสังคมสมัยใหม่ (Kishimoto, 1967) ธรรมชาติของชุดความคิดและการมีส่วนร่วมทางสังคมของพุทธศาสนา ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงจะเป็น

การตอบสนองต่อความจำเป็นในการเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมืองระหว่างประเทศ ทักษะ มุมมอง กลไกและวิธีการของพุทธศาสนาที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย ซึ่งในการวิเคราะห์นี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมบทบาทของพุทธศาสนาในกระบวนการทางการทูต การต่างประเทศ ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และกลไกการประกอบสร้างภาพลักษณ์ ของประเทศไทยในเวทีโลกโดยใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในเบื้องต้น และที่สำคัญยังชี้ให้เห็นถึงศักยภาพที่ไทยที่ใช้ประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมนี้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

2. มโนทัศน์และพลวัตของพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับการต่างประเทศของไทย

ในอดีตพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการปกครอง การดำเนินชีวิตและเป็นแหล่งที่มาของศีลธรรมและจริยธรรมในสังคม มีผลต่อความสัมพันธ์และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และนอกจากนี้พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับผู้มีอำนาจในการปกครองและกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ซึ่งความจริงแล้วในทางคติพุทธศาสนา กษัตริย์ไม่ใช่สมมุติเทพ แต่เป็น “มหาชนสมมติ” หรือมนุษย์ที่ได้รับมอบอำนาจในการปกครองในลักษณะสัญญาประชาคม (Social Contract) ระหว่างกษัตริย์และประชาชน (สมบูรณ สุขสำราญ, 2522) ในรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมหรืออภิชนาธิปไตย (Aristocracy) โดยมีผู้ปกครองเป็น “กษัตริย์” (ชัตติยะ) หรือ “ราชา” และบุคคลวรรณะ กษัตริย์เท่านั้น ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองและเป็นผู้สืบทอดตำแหน่งผู้ปกครอง (นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, 2558)

กษัตริย์ไทยในอดีตใช้พุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ส่งเสริมอำนาจทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยหลังจากที่รับพุทธศาสนาเข้ามาและมีการส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยในสมัยพระยาสิทธิ โท นอกจากจะสร้างความชอบธรรมและอำนาจทางสังคมให้พุทธศาสนาด้วยการออกผนวชแล้ว ยังได้ทรงนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงเพื่อประโยชน์ในทางการเมืองและการเสริมพลังอำนาจของกษัตริย์ด้วย (ชลธิรา กลัดอยู่, 2517 อ้างถึงใน สมบูรณ สุขสำราญ, 2522) ในสมัยอยุธยาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้นำหลักการทางพุทธศาสนามาใช้ผสมกับคติทางฮินดูมากขึ้น โดยเฉพาะที่ปรากฏใน “ลิลิตโองการแช่งน้ำ” ที่เป็นวรรณคดีไทยที่เก่าแก่ที่สุดของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์ที่กล่าวถึงการให้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างเสถียรภาพระบบการเมืองระหว่างพระมหากษัตริย์ กับพวกข้าราชการบริพารในยุคจารีตประเพณี เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำสัตย์สาบานที่ใช้ผูกมัดข้าราชการให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธี

ศรีสัจปานกาลจากตัวบทลิลิตโองการแข่งน้ำพบว่าเนื้อหาสาระทั้งหมดของโองการแข่งน้ำคือการอัญเชิญเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนจุนภูตผีปีศาจหรือมนุษย์ที่มีฤทธิ์มีอำนาจมีความน่ากลัวเข้าสู่สถิตในน้ำسابาน เพื่อให้มนต์น้ำسابานนั้นมีฤทธิ์ มีอำนาจบันดาลให้ผู้ดื่มน้ำมีอันเป็นไปตามคำسابาน โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดที่พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้อัญเชิญลงสถิตในน้ำسابานมีจำนวนมากถึง 52 รายการ โดยมี “อำนาจผี” มากที่สุด รองลงมาคือ “อำนาจพราหมณ์” และ “อำนาจพุทธ” (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561) เป็นการแสดงให้เห็นถึงการบูรณาการอำนาจภายนอก “ศาสนาไทย” ผี - พราหมณ์ - พุทธในระบบการเมืองการปกครองของอยุธยา (คมกฤษ อุตี้กเศง, 2564) และเป็นตัวบทสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองของไทยในอดีต ที่แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการความเชื่อศาสนากับการขับเคลื่อนสังคมเข้ามาหลอมรวมกันอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ หรือเป็นอำนาจภายนอกที่ใช้เป็นเครื่องมือในสร้างระบบธรรมาภิบาลและสร้างหลักประกันเสถียรภาพของระบบการเมืองทั้งระบบของอยุธยาผ่านระบบความเชื่อตามบริบทสังคม และจากนั้นเป็นต้นมาภาคฆัตริย์องค์ต่อๆ มาก็ได้ยึดถือแนวทางดังกล่าวมาเป็นแนวปฏิบัติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของประเทศไทยพบว่าไม่เคยมีหลักฐานยืนยันความพยายามที่จะแบ่งแยกรัฐกับศาสนาออกจากกัน ตั้งแต่อดีตรัฐแสดงออกถึงความผูกพันกับศาสนาพุทธอย่างแนบแน่นทั้งในเรื่องส่วนตัวของผู้มีอำนาจ เช่น การออกผนวช พระราชปรารภในพระราชนิพนธ์ และการมีส่วนร่วม เช่น การเกณฑ์แรงงานเพื่อก่อสร้าง ศาสนสถาน พระราชพิธีและรัฐพิธีที่เน้นความเชื่อแบบพราหมณ์ - พุทธ การยกที่ดินกัลปนาแก้ววัด เป็นต้น และความสัมพันธ์เชิงนี้ก็ได้ดำรงอยู่เรื่อยมาจนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการตั้งมหาเถรสมาคมขึ้นมาเพื่อดูแลกิจการของศาสนาพุทธ การเรียนการสอนพุทธศาสนาเป็นหลักสูตรบังคับ การประกาศวันหยุดราชการตามวันสำคัญทางศาสนา และในรัฐธรรมนูญเองก็กำหนดให้พระมหากษัตริย์ต้องเป็นพุทธมามกะ นับเป็นบุคคลเดียวในชาติไทยที่ต้องถูกกำหนดความเชื่อทางศาสนาไว้ ดังนั้น แม้ศาสนาพุทธจะไม่ได้รับการบัญญัติให้เป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ แต่ในการปฏิบัติรัฐก็เป็นผู้ส่งเสริมอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามภายหลังนี้วิธีการของรัฐในการสนับสนุนพุทธศาสนาทวีความเข้มข้นมากขึ้น (เข็มทองต้นสกุลรุ่งเรือง, 2555) ทำให้พุทธศาสนาในไทยค่อนข้างมีความเข้มแข็งที่สุดหากเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้

เมื่อพลวัตของการเมืองและสังคมเปลี่ยนแปลง เนื่องจากโลกปัจจุบันเป็นสังคมโลกที่มีการเชื่อมโยงและต้องพึ่งพาอาศัยกันหลายด้าน การต่างประเทศเป็นกลไกหนึ่งของการเมืองและสังคม เพราะเกี่ยวข้องกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งรวมถึงการสร้างนโยบายระหว่างประเทศ การเจรจา การทำข้อตกลง การค้าระหว่างประเทศ ความ

มั่นคงและความร่วมมือในด้านต่างๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อการเมืองภายในของแต่ละประเทศ พบว่าวิวัฒนาการบทบาทพุทธศาสนาที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการต่างประเทศของไทย ที่เห็นได้ชัดเจนสามารถแบ่งได้เป็น 3 สมัยคือ

(1) เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัย ช่วงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงดำเนินกุสโลบายด้านการทูตที่นุ่มนวลและชาญฉลาด หนึ่ง ได้มีการส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน ด้วยเหตุผลคือเพื่อป้องกันราชอาณาจักรจากการรุกรานของกองทัพมองโกล และป้องกันไม่ให้พระเจ้ากุบไลข่านเข้ามาแทรกแซงปัญหาความขัดแย้งระหว่างราชอาณาจักรสุโขทัย และแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง (สุพรรณภูมิและละโว้) (เอกวัฒน์ จิตสำรวย, ม.ป.ป.) และสอง หลักฐานด้านศิลาจารึก ศาสนสถานและศาสนวัตถุ เผยให้เห็นว่าพุทธศาสนาลังกา วงศ์จากศรีลังกาน่าจะมีบทบาทต่อสุโขทัยมาแล้วตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นอย่างน้อย ผ่านทางนครศรีธรรมราช และมีการยอมรับเอาพุทธศาสนาจากศรีลังกามาเป็นความเชื่อหลัก ทั้งจากคณะสงฆ์ไทยและชนชั้นผู้ปกครอง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563; สาวิตรี พิสนุพงศ์, 2552) ดังปรากฏในจารึกว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์ เรือนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปุครุในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” (กรมศิลปากร, 2527 อ้างถึงใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) และยังมีหลักฐานอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามีพระภิกษุเชื้อพระวงศ์สุโขทัย พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี เดินทางไปยังดินแดนต่างๆ รวมถึงศรีลังกาเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา มีพระภิกษุชาวสุโขทัยเดินทางไปยังเมืองอื่นๆ ที่เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในภาคพื้นทวีป ไปบวชเรียนที่ศรีลังกาและอาจมีพระภิกษุชาวสิงหลเดินทางมายังสุโขทัย (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563)

นอกจากนี้ หลักฐานจารึกในรัชกาลพระยาสิทธิไท ครั้งพระองค์ออกผนวชเมื่อ พ.ศ. 1904 พระองค์แสดงตนเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก ดังปรากฏในจารึกวัดป่าม่วง ภาษาเขมร “สมเด็จพระพิตร ทรงให้ราชบัณฑิตไปอาราธนาพระมหาสามีสังฆราช ผู้มีศีล เรือนจบพระไตรปิฎก ซึ่งสถิตอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศีลจารคล้ายพระชินาสพทั้งหลายในโบราณจากนครพนั” (กรมศิลปากร, 2527 อ้างถึงใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวอธิบายให้เห็นถึงบทบาทของไทย (สยาม) ว่าได้สร้างความสัมพันธ์กับศรีลังกา และอาณาจักรอื่น เช่น มอญ พุกาม ผ่านการแลกเปลี่ยนพระภิกษุในพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (สมบูรณ บัญญัติ, 2557; นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2565) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลและบทบาทต่อการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ ทั้งในบริบทการเป็นผู้สืบทอดและการเป็นผู้รับการสืบทอด และการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากศรีลังกาเข้ามา เช่น พระบรมสารีริกธาตุ และต้นพระศรีมหาโพธิ์ (สมบูรณ บัญญัติ, 2557; รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) กระบวนการ

และผลลัพธ์ดังกล่าวเป็นเครื่องมือหรือตัวชี้วัดที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านกลไกทางพุทธศาสนาที่มีบทบาทและความสำคัญเป็นอย่างมาก

(2) สมัยอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่การทูตและการต่างประเทศของไทยมีความเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับในเวทีนานาชาติ มีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างกว้างขวางและดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ ซึ่งพระองค์ยังได้แสดงพระปรีชาสามารถทางการทูตและการต่างประเทศในหลายๆ เหตุการณ์ อย่างเช่นในด้านศาสนา พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เข้าใจว่าสมเด็จพระนารายณ์เลื่อมใสจะเข้ารับรีต จึงได้จัดคณะราชทูตเข้ามาเจริญพระราชมิตรกับกรุงศรีอยุธยา โดยมี เซอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ เป็นหัวหน้าคณะทูต เมื่อปี พ.ศ. 2228 ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ทูลขอให้ทรงเข้ารับรีต แต่พระองค์ทรงปฏิเสธด้วยพระปรีชาสามารถว่า “การที่ผู้ใดจะนับถือศาสนาใดนั้นย่อมแล้วแต่พระผู้เป็นเจ้าของตนแล้วแต่พระเจ้าบวรวงศ์เจ้าคัลบันดาลให้เป็นไป ถ้าคริสต์ศาสนาเป็นศาสนาดีจริงแล้ว และเห็นว่าพระองค์สมควรที่จะเขาเป็นคริสต์ศาสนิกชนแล้ว ลักวันหนึ่งพระองค์จะถูกโดนใจให้เข้ารับรีตจนได้” (เอกวัฒน์ จิตสำรวย, ม.ป.ป.) ซึ่งในประเด็นนี้เราจะเห็นว่าศาสนาและการทูตมีบทบาทร่วมกันมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์แล้ว ในอดีตมักจะมาพร้อมกับการสร้างสัมพันธ์ทางการทูต ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อขยายอิทธิพลของตนไปยังพื้นที่และผู้คนใหม่ๆ

จนถึงยุคสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2276-2301) ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าศรีวิชัยราชสิงห์แห่งศรีลังกา ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ. 2282 ที่พบว่าพุทธศาสนาในศรีลังกายุคนี้อยู่ในภาวะเสื่อมถอยขั้นวิกฤติเนื่องจากถูกคุกคามจากทมิฬและตะวันตก จนถึงกับขาดแคลนพระภิกษุสงฆ์ พระเจ้าศรีวิชัยราชสิงห์จึงส่งราชทูตจากศรีลังกามาขอร้องพระสงฆ์สยามไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในศรีลังกา แต่เมื่อพระองค์สวรรคตพระเจ้ากิตติสิริราชสิงห์ได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลต่อมา ปลายปี พ.ศ. 2293 พระองค์ก็ตัดสินใจส่งคณะทูตเดินทางมากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งเพื่อขอสมณทูตจากสยามไปช่วยฟื้นฟูพุทธศาสนาในศรีลังกา (สมบูรณ บุญฤทธิ์, 2557; พระมหามิตร ฐิตปัญญา, 2561) โดยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเลือกพระอุบาลีเถระเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาในศรีลังกา จนพุทธศาสนาในศรีลังกาฟื้นตัวและเจริญรุ่งเรืองเกิดเป็นนิกายพุทธศาสนาที่เรียกกันว่าสยามวงศ์มาจนถึงปัจจุบัน (สังภูมิ ลอ, 2556; สมบูรณ บุญฤทธิ์, 2557; รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) ความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทย (สยาม ณ ขณะนั้น) ได้พยายามดำเนินการส่งเสริมบทบาทด้านการต่างประเทศด้วยการประกอบสร้างความร่วมมือผ่านการผานกลไกทางพุทธศาสนา และใช้พุทธศาสนาเป็นหนึ่งในเครื่องมือการดำเนินกิจการต่างประเทศที่มีความชัดเจนและเข้มแข็งมากขึ้น

(3) ในสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่ามีการใช้นโยบายทางการทูตแบบผ่อนปรนเพื่อรักษาผลประโยชน์โดยส่วนรวม ในเรื่องเกี่ยวกับ “ศาสนา” และการยอมเสียดินแดนบางส่วนเพื่อแลกกับการรักษาอำนาจอธิปไตยโดยรวมของประเทศ นโยบายด้านการต่างประเทศของไทยได้ดำเนินการในลักษณะเป็นกลาง โดยเฉพาะสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ที่ไทยได้มีการปรับปรุงนโยบายการต่างประเทศเพื่อป้องกันการตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก รักษาเอกราชและความเป็นอิสระของประเทศ และในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้ตัดสินใจเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตรเพื่อที่จะมีโอกาสขอแก้ไขสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมต่างๆ (เอกวัฒน์ จิตสำรวย, ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ ยังพบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2480 กระทรวงการต่างประเทศได้พิมพ์เอกสารเป็นภาษาฝรั่งเศสชื่อ *ประเทศสยามผู้รักความสงบ และนโยบายการต่างประเทศของรัฐบาลสยาม* (Le Siam Pacifiste et la Politique Etrangere du Gouvernement Siamois) โดยเอกสารนี้มีคำอธิบายบนหน้าปกว่า “ข้อความจากสุนทรพจน์และคำแถลงต่อหนังสือพิมพ์ของหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแห่งสยาม” โดยมีนาย Frederic R. Dolbeare ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศขณะนั้น เป็นผู้เขียนคำนำเอกสารนี้ ซึ่งมีส่วนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องศีลธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังนี้ (สมจิตต์ อินสิงห์, 2563)

“บทความและสุนทรพจน์เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาหลายอย่าง และลักษณะต่างๆ ของชีวิตชาวสยาม แต่สิ่งทีปรากฏให้เห็นชัดเจนสิ่งอื่นใดก็คือ ความคิดหลักสองประการ ได้แก่ การรักสันติภาพและการปฏิบัติตามธรรมะ (ศีลธรรม) ทั้งในการดำเนินชีวิตของบุคคลและในด้านกิจการระหว่างประเทศ

“หลวงประดิษฐมนูธรรมกล่าวว่าในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประชาชาติต่างๆ เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา จำเป็นต้องมีเพื่อนและว่ารัฐบาลสยามตระหนักดีว่าการปฏิบัติตามวิถีทางแห่งธรรมะ (ศีลธรรม) เท่านั้น ที่รัฐบาลจะอยู่ในฐานะที่จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศต่างๆ ได้”

รวมถึงข้อความในหนังสือ *Plans for World Peace through Six Centuries* ของ Sylvester John Hemleben ที่ได้กล่าวว่า “สันติภาพถาวรจะมีได้ก็ต่อเมื่อเราถือว่ารัฐเป็นเสมือนบุคคลธรรมดา ซึ่งควรเป็นผู้อยู่ในศีลธรรม และต่อเมื่อเราได้นำศีลธรรมมาเป็นมูลฐานของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” (Not until we regard a state as a moral person and not until we place international relations on a moral basis shall we have permanent peace) (Hemleben, 1943 อ้างถึงใน สมจิตต์ อินสิงห์, 2563)

นอกจากนี้ ยังมีคำกล่าวบางตอนของปรีดี พนมยงค์ เรื่อง สันติภาพ ธรรมะ ศีลธรรม รัฐธรรมนูญ ในหนังสือประเทศสยามผู้รักความสงบที่เกี่ยวกับบทบัญญัติข้อ 1 ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีข้อความปรากฏ ดังนี้ (สมจิตต์ อินสิงห์, 2563)

“ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประชาชาติต่างๆ เช่นเดียวกับบุคคลโดยทั่วไปจะต้องมีเพื่อนและจะไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ อะไรคือปัจจัยที่จะช่วยให้เรามีความสัมพันธ์ที่ดีกับต่างประเทศ เกี่ยวกับเรื่องนี้ รัฐบาลตระหนักดีว่า การปฏิบัติตามธรรมะ (ศีลธรรม) เท่านั้น ที่จะช่วยให้มีความสัมพันธ์ที่ดี”

แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นหลักคิดและทัศนะเรื่องความสำคัญของศีลธรรม ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่สามารถเทียบเคียงหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม 6 หลักธรรม ได้แก่ (1) หลักไตรสิกขา ที่เป็นหลักพัฒนากาย จิต ปัญญาของตนเอง (2) หลักสาราณียธรรม และ (3) หลักอปริหานิยธรรม ที่เป็นหลักเชื่อมความเมตตา ความสามัคคีของคนในสังคมเข้าด้วยกัน (4) หลักกัลยาณมิตร (5) หลักโยนิโสมนสิการ และ (6) หลักอภัยทาน ซึ่งเป็นหลักที่ใช้เพื่อระงับความขัดแย้ง (ไตรรัตน์ ธนะประกอบภรณ์ และ พระศรีวินยาภรณ์, 2562)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการต่างประเทศของไทยมีพัฒนาการยาวนานและมีความสำคัญต่อการรักษาความเป็นเอกราช ศาสนาและความมั่นคงของประเทศตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน หากพิจารณาพุทธศาสนาในไทยจากระดับอุดมการณ์ คติทางศาสนาเป็นตั้งแต่พื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ อุดมการณ์แห่งรัฐและความชอบธรรมทางการเมือง แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีอิทธิพลแค่ในด้านอุดมการณ์ เพราะในระดับปฏิบัติการ พุทธศาสนาก็มีบทบาทสำคัญทางสาธารณะ เช่น เป็นตัวแทนเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชุมชนและรัฐ ระหว่างรัฐกับรัฐ เป็นตัวกลางในการไกลเกลี่ยความขัดแย้ง เป็นต้น ถึงแม้จะมีการกล่าวซ้ำๆ ว่าพุทธศาสนากับการเมืองควรเป็นเรื่องแยกจากกัน แต่จากข้อมูลข้างต้นก็จะเห็นว่าพุทธศาสนาเกี่ยวพันกับการเมืองและการต่างประเทศอย่างแนบแน่นมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้อำนาจของรัฐถูกต้องตามกฎหมาย

3. บทบาทของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทกับการพัฒนาสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้เขียนจึงไข่มุมมองการศึกษาและวิเคราะห์พุทธศาสนาในบริบทพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) อย่างมีเหตุผล มีหลักการและเป็นขั้นตอน

(ชาญวิทย์ สรรพศิริ, 2559) เพื่อแสดงทัศนะที่ว่าพุทธศาสนากับสังคมไทยมีกลไกประกอบสร้างความผูกพันทางสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีคุณค่ากับสังคมที่มีความซับซ้อน รวมทั้งตีความบทบาทพุทธศาสนาให้ครอบคลุมปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในฐานะส่วนหนึ่งของสังคม การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมเป็นการนำเสนอภาพรวมบทบาทพุทธศาสนาไทยในเวทีโลกได้กว้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นดัชนีชี้วัดสันติภาพแกมวolumนุษยชาติ การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ความเท่าเทียม สิทธิมนุษยชน การพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งเสริมการค้าการลงทุน ความมั่นคงและลดความขัดแย้ง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรูปแบบ “การทูตแบบ Soft Power” (Hui Ma, 2021) เช่น การทูตสาธารณะ การทูตวัฒนธรรม และการทูตศาสนา (Religious Diplomacy) เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการขยายขอบเขตองค์ความรู้ด้านนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงนำเสนอ มุมมองและผลการวิเคราะห์บทบาทของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการค้าต่างประเทศของไทย โดยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

3.1 กรณีที่ 1 บทบาทของพุทธศาสนาด้านการทูตศาสนาและวัฒนธรรม

พลวัตแห่งการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนผ่านทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ถือว่าส่งผลกระทบต่อประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย การต่างประเทศไทย จึงเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกจากภารกิจหลักที่ต้องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาพลักษณ์ บทบาท อำนาจต่อรองและสร้างความไว้วางใจกับประเทศและองค์กรต่างๆ รัฐยังต้องให้ความสำคัญกับการดำเนินการกิจการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ตลอดจนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินนโยบายต่างประเทศให้มีเอกภาพ โดยใช้เครื่องมือเครื่องมือทางการทูต เช่น การทูตสาธารณะ เนื่องจากเป็นกลวิธีการทูตร่วมสมัยที่พุ่งเป้าไปยังปัจเจกบุคคลและองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสารและประชาสัมพันธ์นโยบายต่างประเทศ บทบาทด้านการต่างประเทศของไทยสู่สาธารณชน มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสาธารณชนทั้งในและต่างประเทศ เสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดี เสริมสร้างบรรยากาศอันดีในระยะยาวเพื่อรองรับนโยบายต่างประเทศที่อาจจะตามมาในอนาคต (อุไรวรรณ คุหะเปรมะ, 2556 อ้างถึงใน วัลย์ลิกา อังสกุล, 2566) รวมถึงการสร้างคามนิยมชมชอบไทย

พบว่าปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลให้การดำเนินการทูตสาธารณะประสบความสำเร็จคือการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคม และประชาชนในประเทศเป้าหมาย รวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนพลเมืองในประเทศ (วัลย์ลิกา อังสกุล, 2566) โดยใช้

วิธีการหรือแนวทางในการดำเนินนโยบายแนวคิดการทูตสาธารณะ เช่น สร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมาย หรือเข้าไปรับฟัง (Listening) การประชาสัมพันธ์นโยบาย (Advocacy) การทูตวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนทางการทูต (Exchange Diplomacy) หรือการสื่อสารเผยแพร่ระหว่างประเทศ (International Broadcasting) เป็นต้น (อุไรวรรณ คูหะเปรมะ, 2556 อ้างถึงใน วัลย์ลีลา อังสกุล, 2566) สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศของไทย ด้าน “การทูตเชิงวัฒนธรรม” ที่พบว่ากระทรวงการต่างประเทศมีเป้าหมายในการดำเนินคือ จะทำอย่างไรให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะในระดับประชาชนทั่วไปเกิดความนิยมชมชอบความเป็นไทย เกิดความรู้สึกที่ดีและมีความเข้าใจอันดีต่อประเทศไทย ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินนโยบายต่างประเทศทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนเห็นว่ากระทรวงการต่างประเทศมีกลไกดำเนินงานโดยใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศต่างๆ โดยรวบรวมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวัฒนธรรมมารวมไว้ด้วยกัน เพื่อให้เป็นกลไกและเครื่องมือที่สำคัญที่มีอำนาจหน้าที่และรับผิดชอบการดำเนินนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของรัฐให้เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน (สโสมสร สราญรมย์, 2541 อ้างถึงใน พระอภิรักษ์ ทะสุนทร, 2555) โดยมีกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้กำหนดทิศทางและเป้าหมายการดำเนินนโยบายการทูตวัฒนธรรม มีหน่วยงานอื่นๆ ในคณะกรรมการฯ เป็นผู้ปฏิบัติตามนโยบายให้บรรลุเป้าหมาย โดยการใช้เครื่องมือและความชำนาญที่มีอยู่ เช่น กรมการศาสนาให้ใช้เครื่องมือทางศาสนา กระทรวงการต่างประเทศใช้เครื่องมือในด้านการส่งเสริมภาพพจน์ของประเทศ จะเห็นได้ว่าประเทศไทยก็ได้มีการนำพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประเทศเช่นกัน

ประเทศไทยดำเนินนโยบาย “การทูตศาสนา” เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์และสื่อสารทางการทูตผ่านแนวทางการพัฒนาบทบาทพระธรรมทูตไทยในต่างประเทศ มีพระธรรมทูตไทย (Thai Dhammaduta หรือ Buddhist Missionary Monk) ทำหน้าที่เผยแพร่พุทธศาสนา ควบคู่กับการสร้างแรงเหนี่ยวทางสังคมให้กับคนไทยที่อยู่ในต่างประเทศ สร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้ชุมชนคนไทยในต่างประเทศหรือคอยกลมเกลียวการประกอบสร้าง “ความเป็นไทย” (Thainess) โดยมีพระธรรมทูตไทยเป็นหมุดยึดสำคัญความเป็นไทยที่เกิดขึ้นนี้ แสดงออกผ่านความศรัทธาของคนไทยที่มีต่อวัดไทยในต่างประเทศ โดยใช้วัดไทยในต่างประเทศ เป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจ และแสดงบทบาททางพุทธศาสนา (สายชล ปัญญาชิต และภูเบศ วนิชชานนท์, 2567)

ในปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลไทยสร้างวัดไทยพุทธคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย อยู่ในความอุปถัมภ์ดูแลของรัฐบาลไทย สมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ในขณะนั้น ด้วยเงินงบประมาณแผ่นดินและทุนศรัทธาของประชาชน ถือเป็นวัดไทยแห่งแรก ในต่างแดนในนามพุทธบริษัทชาวไทย และเป็นจุดเริ่มต้นและแบบอย่างของการก่อสร้าง วัดไทยในต่างประเทศสืบมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งวัดไทยในต่างประเทศที่สร้างหรือ ตั้งในนามรัฐบาลไทย และวัดไทยในต่างประเทศที่ไม่ได้สร้างหรือตั้งในนามรัฐบาล (พระสมุทรรถาวรธัมโม และคณะ, 2550)

นอกจากนี้ กรมศาสนายังได้มีการฟื้นฟูงาน “พระธรรมทูต” ขึ้นในปี พ.ศ. 2507 - 2508 และตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตในปี พ.ศ. 2509 โดยมีจุดมุ่งหมายคือ เพื่อนำหลักธรรมให้เข้าถึงประชาชน เกิดความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา มีศีลธรรม มีความเคารพรัก ต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างคนที่นับถือต่างศาสนา ที่มีเป้าหมายสำคัญตามหลักการทางพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักพระธรรมวินัยคือเรื่อง สันติภาพทั้งทางกายและใจของมวลมนุษยชาติ (พระมหาศิวกร ปญญาวิโร และคณะ, 2563) ทั้งนี้ ผู้เขียนยังมีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า พระธรรมทูตไทยถือเป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ ในการเชื่อมต่อชุมชนคนไทยกับส่วนราชการไทยในต่างประเทศ เพราะว่าพระธรรมทูตไทย จะอยู่ในฐานะที่เป็น “ผู้นำอำนาจเชิงบารมี” (Charismatic Authority) ที่ได้รับการยอมรับ จากความเพียบพร้อมด้วย “คุณงามความดีและจริยธรรมเชิงปฏิบัติ” ที่เห็นเป็นรูปธรรม ปรากฏต่อสายตาคนไทยและคนต่างประเทศ จึงจะเห็นได้ว่าพระธรรมทูตไทยในต่างประเทศ เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยด้วยการขับเคลื่อนเชิงรุกผ่าน ช่องทางการสื่อสารและการส่งเสริมความเข้าใจและความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างศาสนา และวัฒนธรรมในบริบทที่แตกต่าง (สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์, 2567)

การทูตพุทธศาสนาของไทยนี้ เป็นกระบวนการที่รัฐและองค์กรต่างๆ ใช้ศาสนาและ ผู้นำทางศาสนาในการสร้างและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การทูตศาสนา ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับรัฐหรือรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงองค์กรทางศาสนา ผู้นำศาสนา และ องค์กรเอกชน ที่ใช้ศาสนาเป็นสื่อกลางในการดำเนินกิจกรรมทางการทูตเพื่อบรรลุเป้าหมาย เชิงนโยบายต่างประเทศที่มีความหมาย (Haynes, 2012)

อีกทั้งที่ผ่านมาระทรวงการต่างประเทศได้จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาความสัมพันธ์ ด้านวัฒนธรรมของไทยกับประเทศต่างๆ เพื่อเป็นเป้าหมายของการดำเนินนโยบายการทูต วัฒนธรรม และคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2535 โดยพบว่า มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้บทบาทพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ ยกตัวอย่างเช่น “ในกลุ่มประเทศเป้าหมายที่ 2 ได้แก่ กลุ่มประเทศที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจการค้าของ

ไทยคือ กลุ่มประเทศยุโรป สหรัฐอเมริกา แคนาดา ญี่ปุ่น จีน เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการใช้นโยบายการทูตเชิงวัฒนธรรม ให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์สร้างภาพพจน์และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับประเทศไทย เช่น เป็นสังคมชาวพุทธที่รักความสงบ” (พระอภิรักษ์ ทัศสุนทร, 2555)

ซึ่งนโยบายด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านศาสนา กระทรวงการต่างประเทศ ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และงานด้านการทูตนั้นศาสนาถือเป็นกลไกสำคัญหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญในระดับประชาชนต่อประชาชน กระทรวงการต่างประเทศได้ดำเนินโครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนพระพุทธศาสนา อาทิเช่น โครงการกฐินพระราชทาน ซึ่งเริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 โดยการเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับไทยผ่านสถานทูตและสถานกงสุลใหญ่ไทย หรือว่าโครงการส่งเสริมความร่วมมือด้านพระพุทธศาสนากับต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ และดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์คือ 1) ส่งเสริมความเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาโลกของประเทศไทย และส่งเสริมความร่วมมือด้านการศึกษา พุทธศาสนากับต่างประเทศ 2) ใช้บทบาทของพุทธศาสนาส่งเสริมการดำเนินงานทางการทูต วัฒนธรรมเพื่อกระชับความสัมพันธ์ในระดับรัฐบาล - ประชาชน และประชาชน - ประชาชน 3) ใช้บทบาทของพุทธศาสนาในการเผยแพร่วัฒนธรรมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยในต่างประเทศ 4) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา สักการะสถานที่สำคัญ และประกอบศาสนกิจทางพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ และ 5) ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา (พระอภิรักษ์ ทัศสุนทร, 2555)

จากกระบวนการทางการทูต ไม่ว่าจะเป็นการทูตสาธารณะ การทูตวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงกลไกของรัฐไทยในการดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยใช้การทูตแบบ Soft Power เป็นกุญแจสำคัญในการสร้าง “ความดึงดูด” คือผ่านการทูตโดยใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อสื่อสารและสร้างอุดมคติประเทศไทย ในการหล่อหลอม ปูร่งแต่งให้คนในโลกมีทัศนคติหรือความรู้สึกเกี่ยวกับประเทศไทยไปในทิศทางเดียวกัน หรือสร้าง “อัตวิสัยร่วม” (Intersubjectivity) ขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์อย่างแนบเนียนภายใต้ตรรกะหลักการต่างๆ ซึ่งความสามารถครอบงำหรือกล่อมเกลาเชิงความคิดความเชื่อต่อคนหมู่มากนี้ ความจริงแล้วไม่ได้เป็นผลมาจากการทูตแบบ Soft Power ของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากการใช้อำนาจบังคับ (Hard Power) ที่มุ่งสั่งการ (Command Power) ในการบริหารจัดการกลไกขับเคลื่อนภายในประเทศผ่านสถาบันต่างๆ ร่วมด้วย เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง โดยวิธีการบังคับขู่เข็ญให้เกรงกลัวหรือต่อรองด้วยผลประโยชน์จูงใจ

เพื่อประกอบสร้างและเผยแพร่คุณธรรมหรือ ค่านิยมตามอุดมคติของรัฐ ถือว่าเป็นการใช้ อำนาจชาตินิยมของรัฐ “Smart Power” (อีวินท์ สุพุทธิกุล, 2567) เพื่อสร้างระบบนิเวศ การการเมือง (Political Ecosystem) ให้เอื้อต่อการเสริมสร้างอำนาจของชาติที่ครอบคลุม รักษา และปกป้องความมั่นคงของชาติ และตระหนักถึงผลประโยชน์ของชาติ (Hui Ma, 2021)

3.2 กรณีที่ 2 บทบาทของพุทธศาสนาในการส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน

ในประเทศไทยพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้างเสถียรภาพทางสังคมและ วัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในส่วนของบทบาทของพุทธศาสนาในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ผู้เขียนเห็นว่า กลไกในการอุมุชูปุทธศาสนาให้มีบทบาทสำคัญกับการเมืองการปกครองและการพัฒนา ประเทศไทย เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศ โดยเฉพาะเรื่องศีลธรรมตาม หลักธรรมของศาสนาพุทธ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ พบว่า รัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมซึ่งอำนาจและผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ ในขณะที่องค์กรศาสนาก็ได้รับประโยชน์จากรัฐเช่นกันแบบ Win - Win และ มีความเป็นพลวัต (ศุภาวรรณ คงสุวรรณ, 2562)

บทบาทของพุทธศาสนาในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยมีความสำคัญ อย่างยิ่ง เนื่องจากส่วนหนึ่งเป็นผลเชื่อมโยงจากการดำเนินนโยบายการทูตแบบ Soft Power ซึ่งเป็นการใช้พลังทางวัฒนธรรมและศาสนาในการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือ ระหว่างประเทศ การนำเสนอคุณค่าทางพุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทยในระดับสากล ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนกับประเทศอื่นๆ เพราะว่า พุทธศาสนาเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญในการเสริมสร้าง “ภาพลักษณ์” ที่ดีของประเทศ และภาพลักษณ์นี้มี “อิทธิพล” ต่อการ “ดึงดูด” การค้าการลงทุนจากบริษัทต่างชาติ (McCleary & Barro, 2006; รัชณี เอื้อไพโรจน์กิจ, 2565) เพราะความเป็นเมืองพุทธ มักถูกมองว่าจะต้องเป็นประเทศที่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่มั่นคงและน่าเชื่อถือ เนื่องจาก พุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนที่เน้นคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และการปฏิบัติ ที่มีจริยธรรม ดังเช่นหลักทศวาจาธรรม 4 หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนา ได้แก่ 1) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน 2) ทมะ คือการรู้จักควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความพอใจไม่พอใจ รู้จักปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของตน 3) ขันติ คือความอดทนอดกลั้นต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย และ 4) จาคะ คือ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น (ประสิทธิ์ วงศรีเทพ, สุวิน ทองปั้น, พระทศเทพ ทสธมโม (วณิชาติ), และประภาส แก้วเกตุพงษ์, 2562)

ระบบพุทธธรรมมาภิบาลในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นธรรมมาภิบาลรูปแบบหนึ่งที่มีกลไกแทรกแซงภายในเพื่อให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน ที่ช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ความเป็น “บริษัทภิบาล” ที่ดีให้กับประเทศไทยมาอย่างยาวนานในฐานะประเทศที่มีค่านิยมที่มั่นคงและเชื่อถือได้สำหรับการทำธุรกิจ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทและอิทธิพลทำให้ประเทศไทยถูกมองว่าเป็นประเทศที่ยึดมั่นในหลักธรรมทางจริยธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บริษัทต่างชาติดูมองว่าการทำธุรกิจในประเทศไทยเป็นเรื่องที่ปลอดภัย มีความโปร่งใส และนอกจากนี้ยังมีการดึงดูดและสร้างภาพลักษณ์ผ่านการผลิตซ้ำวาทกรรม “บริษัทที่มีจริยธรรมมากที่สุดในโลก” ที่มีสถาบันระดับนานาชาติอย่าง Ethisphere Institute คอยทำหน้าที่กำหนด พัฒนามาตรฐาน วัดและประเมินมาตรฐานจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ (บงกชรัตน์ สร้อยทอง, 2567) โดยพบว่าที่ผ่านมาบริษัทจากไทยติดอันดับบริษัทที่มีจริยธรรมมากที่สุดในโลกต่อเนื่องหลายปีซ้อน และที่สำคัญหลักธรรมพุทธศาสนายังมีบทบาทในการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่มีความเอื้อต่อการลงทุนและการทำธุรกิจในระยะยาว เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต การไม่เบียดเบียนผู้อื่น การมีจิตใจที่เมตตากรุณา ย่อมเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักลงทุนว่าการดำเนินธุรกิจในประเทศไทยจะได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมและมีความรับผิดชอบ (สุรศักดิ์ ไชยธนกิจ, 2559)

อย่างไรก็ตาม พบว่า บทบาทของพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนระหว่างประเทศ สอดคล้องกับข้อค้นพบงานวิจัยของ Weber (1930) ที่มองว่าความเคร่งศาสนาเป็นตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ ความเชื่อทางศาสนาส่งผลต่อเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมคุณลักษณะ เช่น จรรยาบรรณในการทำงาน ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การต้อนรับผู้ที่แปลกหน้า การเพิ่มคุณลักษณะเหล่านี้ ตลอดจนการสนับสนุนศาสนาของรัฐที่มากขึ้นสามารถกระตุ้นการลงทุนและการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ โดยพบว่าประเด็นสำคัญเกี่ยวกับศาสนาในกรอบคิดของ Weber คือ ความเชื่อทางศาสนา มีความสำคัญต่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ การมองจุดเด่นของศาสนาอย่าง “อิทธิพล” ที่อาจเกิดขึ้นต่อความเชื่อที่เสริมสร้างคุณลักษณะและค่านิยมเฉพาะบางประการ (McCleary & Barro, 2006) ยกตัวอย่างเช่น บทบาทของศาสนาคริสต์ที่ส่งเสริมการเติบโตของระบบทุนนิยมในยุโรป ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างคุณธรรมทางศาสนาและการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ (Weber, 1930)

โดยภาพรวมจะเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งซึ่งช่วยสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ที่มีความเชื่อมโยง สัมพันธ์และพึ่งพากันอยู่ การนำเสนอภาพลักษณ์ของประเทศในฐานะที่ยึดมั่นในหลักธรรมและจริยธรรมช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในระดับนานาชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ

ในการดึงดูดการลงทุนจากบริษัทต่างชาติ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตามผู้เชี่ยวชาญมองว่าการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนกลับยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะความเสี่ยงของการแปลความหมายทางศาสนาและวัฒนธรรมที่อาจไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดต่างประเทศและไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทุกกลุ่มศาสนาได้อย่างครบถ้วนก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาบทบาทและอิทธิพลศาสนากับการพัฒนาเศรษฐกิจ มีรากฐานมาจากความต้องการที่จะเข้าใจในบทบาทที่ลึกซึ้งและหลากหลายของศาสนา ในสังคมมนุษย์ เพราะว่าทุกศาสนาไม่เพียงแต่เป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ แต่ยังมีผลต่อการกำหนดค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในหลายมิติและเศรษฐกิจระหว่างประเทศด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจจึงเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและต้องการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ตลอดจนการมีมุมมองที่ครอบคลุมและการวางแผนนโยบายการต่างประเทศที่ชาญฉลาดของรัฐ จะช่วยให้เศรษฐกิจของไทยสามารถเติบโตและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.3 กรณีที่ 3 บทบาทของพุทธศาสนาด้านส่งเสริมความมั่นคงและลดความขัดแย้ง

ศาสนาไม่เพียงแต่เป็นฉนวนความขัดแย้งเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพและใช้ฟื้นฟูความขัดแย้งได้ ศาสนามักเป็นแหล่งของคุณค่าทางจริยธรรม แห่งการประนีประนอม ซึ่งสามารถส่งเสริมกระบวนการสันติภาพในระดับท้องถิ่นและระหว่างประเทศได้ (Thomas, 2005) สำหรับประเทศไทยพบว่าบทบาทของพุทธศาสนาในด้านส่งเสริมความมั่นคงและการช่วยลดความขัดแย้งมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ แต่อาจจะปรากฏให้เห็นทั่วโลกที่เป็นรูปธรรมจากการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ที่ทำให้พุทธศาสนามีความเป็นเหตุเป็นผลขึ้นและทำให้ประเทศเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ (เด่นพงษ์ แสนคำ และอัศรยา สังข์จันทร์, 2563) รวมถึงการปฏิรูปแผ่นดิน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้นำไปสู่การเริ่มต้นการสร้างรัฐชาติ ซึ่งเป็นยุคมหาอำนาจตะวันตก ล่าอาณานิคม (พิริยธัชกุล สุคันธเมศวร์, 2549) เพราะว่าประเทศไทยหรือสยามตอนนั้นไม่ได้มีเส้นเขตแดนชัดเจน จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีการประกอบสร้างเอกลักษณ์ “ความเป็นชาติ” ขึ้นมา ซึ่งอัตลักษณ์นี้ถูกสร้างขึ้นจากความกลัวภัยสงครามและความขัดแย้ง เน้นเรื่องการสร้างชาติ การมีศาสนาของรัฐและมีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอำนาจ การปกครอง (โกวิท โพธิสาร, 2558)

กลไกประกอบสร้างดังกล่าวทำให้พุทธศาสนาเป็นเนื้อเดียวกับรัฐ ผู้เขียนขออธิบายเพิ่มเติมโดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ที่รัฐไทยได้เริ่มนำพุทธศาสนามาวางรากฐานในการ

ปฏิรูปสังคม และสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในขณะที่พระองค์ยังดำรงสมณเพศเป็น “วชิรญาณภิกขุ” เพื่อสถาปนาความคิดทางศาสนาแบบเดิมของสังคมไทย ทรงพยายามปฏิรูปพุทธศาสนาโดยเปลี่ยนความเชื่อแบบเดิมที่อิงอยู่กับไสยศาสตร์มาเป็นความเชื่อแบบเป็นเหตุและผลที่อิงอยู่กับวิทยาศาสตร์ (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, 2524 อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และอัศรยา สังขจันทร์, 2563) ซึ่งความคิดที่ได้รับการสถาปนาขึ้นมานี้เป็นความคิดที่มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุดความคิดที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของรัฐแบบใหม่ ทำให้บทบาทของพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์กับรัฐสร้างความชอบธรรมต่อกันปรากฏเห็นอย่างชัดเจน และในสมัยรัชกาลที่ 5 พุทธศาสนาถูกนำมาใช้เป็นตัวกลางในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมที่ให้ความชอบธรรมต่อกับสถาบันกษัตริย์ และถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดสำหรับสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐ โดยให้พุทธศาสนาเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นชาติในขณะนั้น พุทธศาสนาถูกสถาปนาให้เป็นพุทธศาสนาของชาติและทำหน้าที่ให้กับสังคมตลอดจนสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม ทรงสร้างมโนทัศน์ชาติไทยอันมีพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาเป็นหัวใจของ “ความเป็นไทย” อย่างจริงจัง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550 อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และอัศรยา สังขจันทร์, 2563) รวมถึงจัดระเบียบพุทธศาสนาใหม่เพื่อให้เกิดเป็นระบบการปกครองสงฆ์สมัยใหม่ ออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่มีองค์กรปกครองสงฆ์เรียกว่า มหาเถรสมาคม รวบอำนาจปกครองสงฆ์ และมีการตั้งสมเด็จพระสังฆราช จนกระทั่งมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้มีการกล่อมเกลารวบรวมนิกายพุทธศาสนาให้เป็นอุดมการณ์ของชาติที่ว่าด้วยชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ (วรรณโชค ไชยสะอาด, 2559)

จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์การใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือประกอบสร้างความเป็นชาติเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมความมั่นคงและสร้างความเข้มแข็งภายในชาติ โดยกลยุทธ์ Inside Out กล่าวคือ เป็นการสร้างความแข็งแกร่งจากภายในเพื่อป้องกันการรุกรานจากต่างประเทศ โดยเฉพาะการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นทัศนะการปฏิรูปที่พร้อมจะรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม อันเป็นผลสืบเนื่องจากสังคมตะวันตกและทำให้เกิดความเข้าใจเป็นอย่างดีและไม่เกิดกระแสต่อต้านแนวคิดของชาติตะวันตกด้วย (Lingat, 1958 อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และอัศรยา สังขจันทร์, 2563)

นอกจากนี้ ในอีกด้านหนึ่งของความมั่นคงและความขัดแย้ง ผู้เขียนมองว่าบทบาทของพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อกลไกขับเคลื่อนกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ (International Humanitarian Law) ของไทยอีกด้วย ที่ว่าด้วยวิธีการทำสงครามและการปฏิบัติต่อพลรบและพลเรือนอย่างมีมนุษยธรรมในระหว่างการทำสงคราม (Jus in bello) ตามหลักการพื้นฐาน 5 หลักการ ได้แก่ 1) หลักการแบ่งแยกพลรบกับพลเรือน (Principle of

Distinction) 2) หลักความได้สัดส่วน (Proportionality) 3) หลักการเตือนภัยก่อนการโจมตี (Precaution) 4) หลักความจำเป็นทางทหาร (Military Necessity) และ 5) หลักมนุษยธรรม (Humanity) (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, 2566) เพราะหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาคือการไม่ใช้ความรุนแรง และหลักธรรมทางพุทธศาสนามักถูกใช้เพื่อป้องกันและเยียวยาจิตใจของประชาชน การยึดถือธรรมะและการมีสติสามารถป้องกันความหลงผิดซึ่งอาจนำไปสู่การละเมิดกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ (คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ, 2563)

การนำบทบาทพุทธศาสนามาอธิบายใหม่โดยอิงกับหลักกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ ทำให้พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญโดยมุ่งหวังที่จะลดความอันตรายและลดความทุกข์ทรมานอันเกิดจากความขัดแย้งให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด มองหาหนทางที่จะนำมนุษยชาติไปสู่สันติ อันเป็นจุดหมายร่วมกันของหลักธรรมและข้อกฎหมาย และเป็นหัวใจหลักของการทำงานด้านมนุษยธรรม (คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ, 2563) รวมถึงป้องกันและเยียวยาความทุกข์ยากของประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เช่น ความรุนแรงทางเพศ การโจมตีที่ไร้มนุษยธรรม ลดการติดอาวุธ การจำกัดความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมในการรบอย่างพลเรือน หรือผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางการแพทย์ เป็นต้น (Harvey, 2021) โดยพบว่าผู้นำศาสนาก็จะมีความสำคัญและมีบทบาทเพิ่มขึ้นในช่วงสงครามหรือความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น (คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ, 2562) กลไกดังกล่าวทำให้เห็นถึงพัฒนาการและความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับสถาบันศาสนาที่เกิดขึ้นในการส่งเสริมความมั่นคงและลดความขัดแย้ง และไทยยังได้ใช้บทบาทของพุทธศาสนาเป็นหลักการดำเนินการต่างประเทศเพื่อส่งเสริมสันติภาพและความเข้าใจร่วมกันในประเด็นเรื่องสันติภาพ ความอดทน และความเมตตา โดยเฉพาะความสัมพันธ์พิเศษกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศที่เป็นพุทธศาสนาด้วยกันผ่านรูปแบบ “ระเบียงมนุษยธรรม” (Humanitarian Assistance Corridor) โดยการเป็นผู้นำสร้างสันติภาพ ผู้เจรจาเพื่อสันติภาพ บรรเทาความเดือดร้อน และให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ พื้นที่สงครามหรือสถานการณ์ฉุกเฉิน ให้ได้รับความคุ้มครองอย่างปลอดภัย (พระสมพร นามอินทร์, 2567)

3.4 กรณีที่ 4 บทบาทของพุทธศาสนาด้านการสร้างเครือข่ายระดับนานาชาติและบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ

ความสัมพันธ์ที่ยาวนานระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ในประเทศไทยถือว่าเป็นกลไกหนึ่งในการเสริมสร้างทางความสัมพันธ์เชิงการทูตศาสนาในแนวทางปฏิบัติ

รูปแบบหนึ่ง ที่ทำให้เกิดบทบาทของพุทธศาสนาไทยในเวทีระหว่างประเทศอย่างองค์การสหประชาชาติ มีจุดเริ่มต้นเมื่อสมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 17 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้เดินทางไปเยือนสำนักวาติกันตามคำอาราธนาของสมเด็จพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ประมุขแห่งคริสตจักรโรมันคาทอลิก และต่อมาในปี พ.ศ. 2559 สมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส พระสันตะปาปาองค์ที่ 226 ได้ประสานขอความร่วมมือคณะสงฆ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามช่วยปรีวรรตคัมภีร์พระมาลัยที่จารึกด้วยอักษรขอมโบราณให้เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน สำหรับคัมภีร์มาลัยนี้เป็นของที่ระลึกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ถวายสมเด็จพระสันตะปาปาปิอุสที่ 11 เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปเมื่อปี ค.ศ. 1934 (พ.ศ. 2477) ปัจจุบันพระคัมภีร์มาลัยอักษรขอมที่คณะสงฆ์ไทยแปลไว้ ได้มีการแปลอีก 7 ภาษา และถูกนำไปแสดงที่พิพิธภัณฑ์แห่งนครรัฐวาติกัน (ไทยรัฐ, 2562)

กระทั่งในปี พ.ศ. 2562 นครรัฐวาติกัน ร่วมกับองค์การสหประชาชาติ (UN) จัดประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลเกี่ยวกับ **“บทบาทของศาสนาและการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ”** สมณกระทรวงบริการส่งเสริมการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมนครรัฐวาติกันในอาณัติของสมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส ประมุขแห่งคริสตจักรคาทอลิก ได้เชิญประเทศไทยเป็น **“ผู้แทนศาสนาพุทธของโลก”** ไปร่วมประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลครั้งนี้ โดยมีพระพรหมบัณฑิต เป็นผู้แทนเดินทางไปร่วมประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลดังกล่าว การประชุมครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้นำศาสนาต่างๆ ทั่วโลก ได้นำเสนอทัศนะและอภิปรายประเด็นต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภายใต้กรอบที่กำหนด 5P ได้แก่ People, Planet, Prosperity, Peace และ Partnership (ไทยรัฐ, 2562)

บทบาทของพุทธศาสนาในเวทีความร่วมมือระหว่างประเทศดังกล่าว ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์ในมุมมองของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ทางการทูตศาสนา พบว่าการเยือนสำนักวาติกันและการแปลคัมภีร์พระมาลัย เป็นการดำเนินการทูตศาสนาเพื่อการสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนา ซึ่งการที่ประเทศไทยได้รับเชิญให้เป็นผู้แทนศาสนาพุทธของโลกในการประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลขององค์การสหประชาชาติและนครรัฐวาติกันนั้น อาจแสดงให้เห็นถึงการยอมรับบทบาทของไทยในฐานะตัวแทนทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในระดับสากล ซึ่งเป็นการช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ของประเทศไทยในเวทีนานาชาติในฐานะผู้ส่งเสริมความร่วมมือทางศาสนาและการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นคุณค่าร่วมกันเพื่อสร้างโลกที่ยั่งยืนและมีสันติสุข

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีส่วนร่วมในการสร้างและขับเคลื่อนเครือข่ายขององค์กรพุทธโลก (World Buddhist Organizational Networking) เป็นเครือข่ายระดับนานาชาติ

เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่สำคัญ และมีบทบาทโดดเด่นในวงการพุทธศาสนานานาชาติ ได้แก่ 1) องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (World Fellowship of Buddhists) 2) สภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (International Council for the Day of Vesak) ทำงานร่วมกับสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (International Association of Buddhist Universities) และ 3) องค์การพุทธโลก (The World Alliance of Buddhists) โดยทั้ง 3 องค์กรมีวัตถุประสงค์เพื่อเชื่อมโยงพุทธศาสนิกชนทั่วโลกให้ได้พบปะ แลกเปลี่ยน หรือ รับรู้ข้อมูลสถานการณ์พระพุทธศาสนาในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงสร้างพื้นที่เพื่อทำงานร่วมกันในอนาคตจากทั้งสามนิกาย ได้แก่ มหายาน เถรวาท และวัชรยาน (MTV - Mahayanna, Theravada, Vajjarayana) ถึงแม้ว่าในอดีตที่ผ่านมาพุทธศาสนาแต่ละนิกายแทบจะไม่เคยทำสงครามกันมาก่อน แต่ก็พบว่ามีความขัดแย้งในวัตรปฏิบัติหลายๆ ประเด็นที่ส่งผลให้คณะสงฆ์และประชาชนยังไม่สามารถมีวิถีปฏิบัติที่เป็นหนึ่งเดียวกันได้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือดังกล่าวจึงมีความสำคัญในฐานะกลไกกลางในการสร้างพันธสัญญา และช่วยหาจุดรวมที่ลงตัวท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย (พรชัย พิณอุพงษ์, 2560)

4. ภาพอนาคตบทบาทพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย

ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก มีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและสังคมไทย การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการต่างประเทศถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่มีศักยภาพในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและเสริมสร้างอิทธิพลในเวทีระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการนี้ก็มิทั้งความท้าทายและโอกาสที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ซึ่งผู้เขียนได้วิเคราะห์ความท้าทายและโอกาสของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ด้านความท้าทาย

ผู้เขียนพบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

(1) ความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม พบว่าการเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังประเทศที่มีความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อาจเผชิญกับความขัดแย้งและการต่อต้านจากประชาชนหรือผู้นำทางศาสนาในพื้นที่นั้นๆ ดังนั้น การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการทูตต้องระวังเรื่องความรู้สึกและทัศนคติของคนในพื้นที่เป็นสำคัญ

(2) การตีความที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ภายในบริบทพุทธศาสนาปัจจุบันก็ยังมีหลากหลายแนวปฏิบัติและการตีความที่ไม่เหมือนกัน เมื่อรัฐพยายามเผยแผ่ศาสนาในบริบทระหว่างประเทศมากเกินไป อาจทำให้เกิดความขัดแย้งภายในและ

ขาดความสามัคคี นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยมีพุทธศาสนาทั้งมหายานและเถรวาทและเป็นที่แพร่หลาย อาจนำไปสู่ความท้าทายในการนำเสนอแนวคิดและปฏิบัติการที่สอดคล้องกับแนวทางศาสนาอื่นๆ ที่มีอยู่ในประเทศนั้นๆ ก็เป็นไปได้

(3) การเมืองภายในประเทศ การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการต่างประเทศ อาจถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการแทรกแซงหรือใช้ศาสนาเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง รัฐไม่ยอมแยกศาสนาออกจากการเมือง ซึ่งหากเราพิจารณาในอีกมุมมองรัฐมีความจำเป็นต้องดำเนินการแบบนี้เพื่อเป็นกรอบทางสังคม กลไกและกระบวนการดังกล่าวอาจทำให้เกิดความขัดแย้งภายในประเทศ เช่น การใช้องค์กรทางศาสนาเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ของรัฐบาล อาจทำให้ประชาชนรู้สึกไม่พอใจกับความอ่อนแอของประเทศไทย

(4) พลวัตของศาสนา เมื่อศาสนาไม่ตอบโจทย์เพราะเชื่อว่าโลกหลากหลายเกินกว่าศาสนาจะตัดสิน ทำให้เกิดการลดลงของการเข้าร่วมพิธีกรรมศาสนา และการสูญเสียบทบาทในสังคมที่มีความเป็นโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพลิกผัน (Disruptive Economy) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ศาสนาต้องปรับตัวและหาแนวทางใหม่ๆ ในการมีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คน แต่อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนากำลังจะหมดความสำคัญ ยังคงมีอิทธิพลในแง่ปัจเจกบุคคล เพราะคนที่นับถือพุทธศาสนายังมีจำนวนมาก

(5) บทบาทพุทธศาสนากับ Mega Trends ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อ การต่างประเทศ โดยเฉพาะการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจกลับมาใหม่ รุนแรงขึ้น เทคโนโลยีหรือการต่างประเทศที่เข้าไปอยู่ในโลกเสมือน (Virtual World) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) หรือการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งบทบาทของพุทธศาสนาในยุค Mega Trends นับว่ามีความสำคัญในการปรับตัวและเสนอทางเลือกทางจริยธรรมและจิตวิญญาณเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายที่เกิดขึ้น

4.2 ด้านโอกาส

ผู้เขียนพบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

(1) ความเข้มแข็งด้านการทูตวัฒนธรรม โดยพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่มีการยอมรับในหลายประเทศ การส่งเสริมวัฒนธรรมพุทธและการจัดกิจกรรมทางศาสนา เช่น การบรรยายธรรมด้วยภาษาต่างประเทศ การสร้างวัดไทยในต่างประเทศ หรือการจัดเทศกาลเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมไทย ย่อมจะสามารถช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความเข้าใจระหว่างประเทศ

(2) การสร้างเครือข่ายระหว่างประเทศ การส่งพระสงฆ์ไทยไปยังต่างประเทศ เพื่อทำหน้าที่ทางศาสนาและการแลกเปลี่ยนทางศาสนากับพระสงฆ์ในประเทศอื่นๆ สามารถ

สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง และช่วยเสริมสร้างความร่วมมือทางอ้อมในหลายๆ ด้าน เช่น การศึกษา การวิจัย การสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรม รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและมนุษยธรรมในระดับนานาชาติ อาจนำไปสู่ความร่วมมือที่ยั่งยืนในอนาคตต่อไปได้

(3) เสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศไทย จากข้อมูลในการวิเคราะห์ข้างต้น เน้นอนว่า การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการทูตสามารถช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศไทยในสายตาของประชาคมโลกจากวาทกรรมและมายาคติ “หลักธรรมคำสอน” ซึ่งอาจช่วยส่งเสริมอิทธิพลของไทยในเวทีระหว่างประเทศมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การค้าและการลงทุน เป็นต้น

(4) การสนับสนุนด้านสันติภาพตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ชัดเจนที่เน้นเรื่องสันติภาพ ความเมตตาและความเข้าใจซึ่งกันและกัน การใช้บทบาทพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการสนับสนุนการเจรจาสันติภาพและแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างประเทศ สามารถช่วยเสริมสร้างบทบาทของไทยในฐานะประเทศที่สนับสนุนสันติภาพและความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ

(5) การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการทูตวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและ “การทูตเชิงอ่อน” (Soft Power) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายสนับสนุนการสร้างพลังสร้างสรรค์ หรือ Soft Power ของประเทศ โดยส่งเสริมการจัดงานเทศกาลประเพณี วัฒนธรรมไทยและพิธีทางศาสนาในต่างประเทศ รวมถึงส่งเสริมการพัฒนาวัฒนธรรมพุทธศาสนาหรือพุทธศิลป์เพื่อเป็นภาพแทนในเชิงสัญลักษณ์ เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นเป็นมุมมองความท้าทายและโอกาสภาพอนาคตบทบาทพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย ท่ามกลางความท้าทายที่หลากหลาย การกำหนดนโยบายการต่างประเทศและการแสวงหาเครื่องมือทางการทูตในอนาคต เพื่อดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศให้ตอบสนองและปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงทีนั้น เป็นสิ่งที่รัฐต้องให้ความสำคัญและเร่งดำเนินการ และแน่นอนว่าพุทธศาสนายังมีบทบาทและมีความจำเป็นต่อการต่างประเทศของไทย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาเหนียวแน่นมากในแง่ที่ใช้เป็นเครื่องมือของกันและกัน รัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือ เป็นความชอบธรรมในการคงไว้ซึ่งอำนาจบางอย่าง ในขณะที่องค์กรศาสนาเองก็ได้รับประโยชน์จากรัฐ แต่การบทบาทพุทธศาสนาเพื่อกำหนดและดำเนินการด้านนโยบายต่างประเทศต้องปรับกลยุทธ์และวิธีการ รัฐจำเป็นต้องดำเนินการอย่างยืดหยุ่น (Flexibility) ใช้ความชาญฉลาดของรัฐเชื่อมโยงพุทธศาสนาในฐานะกลไกขับเคลื่อนทางสังคมและสร้างการมีส่วนร่วมอย่างละมุนละม่อม แยกย่อยและลุ่มลึก

โดยผู้เขียนพบว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวแปรหนึ่งในการกำหนดทิศทางและการปรับปรุงนโยบายการต่างประเทศของไทยในอนาคตคือ การเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจระหว่างประเทศ โดยเฉพาะบทบาทของประเทศมหาอำนาจ เช่น สหรัฐอเมริกาและจีน ซึ่งมีความขัดแย้งและการแข่งขันในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ประเทศไทยต้องปรับตัวและพัฒนาความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์กับทั้งสองฝ่าย และในขณะเดียวกันประเทศไทยก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีและสร้างสมดุลกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคอาเซียน โดยใช้กรอบความร่วมมือที่มีอยู่เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพในภูมิภาค

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังต้องปรับปรุงนโยบายด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน เศรษฐกิจดิจิทัล และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในเวทีโลก ปัจจุบันอีกด้วย โดยจะเห็นว่าในการปรับปรุงนโยบายการต่างประเทศ ประเทศไทยยังต้องพิจารณาบทบาทขององค์กรระหว่างประเทศและการร่วมมือระหว่างประเทศในหลายมิติ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ ความมั่นคงและสิทธิมนุษยชน ประเทศไทยควรมีบทบาทในการเสริมสร้างความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศ เช่น องค์กรสหประชาชาติ และองค์การการค้าโลก “เพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการค้าขายที่เป็นธรรม” แน่แน่นอนว่าสิ่งที่ผู้เขียนกล่าวไปนั้น บทบาทพุทธศาสนาในฐานะสถาบันหนึ่งของสังคมสามารถมีส่วนร่วมส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนนโยบายด้านการต่างประเทศของไทยให้เป็นรูปธรรมในทุกมิติได้อย่างเป็นกลาง ตัวอย่างกรณีตามที่คุณเขียนได้กล่าวไปข้างต้นว่าพุทธศาสนามีส่วนร่วมในเวทีโลกอย่างองค์การสหประชาชาติในด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ความมั่นคงและสิทธิมนุษยชน และกลไกในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาเองก็มีส่วนในการช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั้งในทางตรงและทางอ้อม

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังได้เสนอปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินการด้านการต่างประเทศของไทยพบว่ามี 2 ส่วนสำคัญคือ ส่วนหนึ่งกลไกภายในประเทศ และอีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องภายนอกประเทศ คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ หรือระหว่างประเทศ เทรนด์ (Trend) แนวโน้ม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยส่วนที่สำคัญคือกลไกภายในประเทศ เพราะการที่ประเทศจะสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกได้จำเป็นต้องเสริมสร้างกลไกภายในประเทศให้มีความเข้มแข็งก่อน ไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถตั้งรับหรือรับมือเพื่อจัดการต่อความท้าทายหรือปัญหาภายนอกได้ ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนเห็นว่าบทบาทพุทธศาสนาสามารถใช้เป็นกลไกหรือเครื่องมือเพื่อเป็นสื่อกลางประสานและเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งได้เป็นอย่างดี เราต้องยอมรับว่าโดยธรรมชาติของศาสนานั้นช่วยหล่อหลอมสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียว ดังนั้น พุทธศาสนาจึงเป็นกลไกที่มีบทบาทในทางอ้อมกับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย กล่าวคือเป็นการนำศาสนา

กระทำกับกลุ่มเป้าหมายผ่านกลไกกลาง เช่น การศึกษา การเมืองการปกครอง ระเบียบกฎหมาย ขอบบังคับ เป็นต้น

ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่จึงถือเป็นคำตอบและทางเลือกของการศึกษาระบบพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย ด้วยความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานเรื่อง 1) หลักเหตุผล 2) หลักความพิสูจน์ได้ และ 3) หลักของความยุติธรรม ซึ่งเป็นหลักการอธิบายศาสนาสมัยใหม่ในเชิงการมีส่วนร่วมในสังคม โดยไม่จำเป็นต้องตั้งคำถามกับศาสนา และไม่ใช้การมองศาสนาในแบบเทววิทยาแบบดั้งเดิมแล้ว แต่เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับศาสนาในอีกมุมมองหนึ่ง **“เพราะศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม”** เกี่ยวเนื่องกับชีวิตของผู้คนและสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศาสนาเป็นรูปแบบหลักทางศาสนาที่ถูกถักทอเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อแนวคิดและการดำเนินงานของสถาบันการปกครองในหลายๆ ระดับ และการพัฒนาในหลากหลายมิติ (ภาววรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, 2564)

5. บทสรุป

หากมองในภาพรวมระดับโลกจะพบว่าศาสนาและการเมืองการปกครองเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งและส่งผลต่อกันและกันมาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมักส่งผลกระทบต่อศาสนาในหลายมิติ และในทางกลับกันการปรับตัวของศาสนาก็สามารถส่งเสริมความร่วมมือทางการเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้เช่นกัน พลวัตการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของศาสนาในบริบทการส่งเสริมการต่างประเทศจึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทของแต่ละศาสนาในสังคมสมัยใหม่และมีความซับซ้อนศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่ช่วยทำให้เห็นว่าการมองข้ามหรือลดทอนบทบาท คุณค่าของศาสนา แต่เป็นการมองและวิเคราะห์บทบาทศาสนาในอีกมุมมองหนึ่งในฐานะธรรมชาติของโครงสร้างทางสังคมโลกที่มีกลไกการประกอบสร้างมาอย่างยาวนานหรือว่าศาสนาเพื่อปวงชน (Religion for All) ศาสนาเพื่อสังคม (Religion for Society) เป็นต้น และศาสนาไม่ควรถูกมองข้ามในแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะศาสนาเป็นตัวแปรสำคัญที่มีอิทธิพลต่อทั้งความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพในระดับนานาชาติ แสดงให้เห็นว่าศาสนายังคงเป็นพลังที่มีอิทธิพลในเวทีการเมืองระดับโลก หรือแม้กระทั่ง

การกลับมาของศาสนาในยุคสมัยใหม่ ความทันสมัย (Modernity) และกระบวนการทางโลก (Secularization)

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาและวิเคราะห์บทบาทพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยในบริบทพุทธศาสนาเพื่อสังคม ได้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ในฐานะที่พุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและการมีส่วนร่วมของสังคม โดยเฉพาะประเทศไทยที่พบว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลมาก ซึ่งกลไกการส่งเสริมการต่างประเทศดังกล่าวเป็นไปในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม หลักธรรมคำสอน ปฏิบัติการทางศาสนาทั้งในทางตรงและทางอ้อม ที่เป็น “อิทธิพล” ของพุทธศาสนากับสังคมมากกว่า “อำนาจ” ของพุทธศาสนาในการควบคุมสังคม หากพิจารณาจะพบว่า การส่งเสริมการต่างประเทศมักจะมุ่งไปที่การสร้างภาพลักษณ์ สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ อำนาจต่อรอง และการสร้างภาพพจน์เชิงบวก (Figure of Speech) ให้กับประเทศโดยใช้หลักธรรมและศีลธรรมมาเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการทูต โดยเฉพาะ “การทูตแบบ Soft Power” เช่น การทูตวัฒนธรรม และการทูตสาธารณะ เป็นต้น เพื่อต่อยอดว่าทกรรมและสัญญาความเป็นพุทธแบบไทยในระดับสากลให้ได้รับการยอมรับในฐานะประเทศที่ส่งเสริมค่านิยมที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและความนิยมชมชอบต่อประเทศหรือองค์กรที่ดำเนินการ เช่น การมีมนุษยธรรม มีความเมตตา มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นต้น ใช้พุทธศาสนาเป็นสะพานเชื่อมและสร้างความสัมพันธ์ ที่ไม่ใช้การควบคุมหรือบังคับให้ประเทศอื่นๆ ปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาไทย ซึ่งการใช้บทบาทพุทธศาสนาในลักษณะนี้จะช่วยให้ประเทศไทยสามารถส่งเสริมนโยบายการต่างประเทศได้อย่างลุ่มลึก แยกย่อย และมีประสิทธิภาพในระดับสากลอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ. (2566). *กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ*. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://treaties.mfa.go.th/th/content/กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ?cate=63d1f3c67edb2e31af2af453>
- โกวิท โภธิสาร. (2558). *วิจักขณ์ พานิช: ไม่ได้พูดว่ารัฐต้องไม่มีศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://thecitizen.plus/node/56>
- เข้มทอง ต้นสกุลรุ่งเรือง. (2555). *ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1770>
- คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ. (2562). *ศาสนาพุทธกับกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ การประชุมครั้งแรกของโลกที่ศรีลังกา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567, จาก <https://blogs.icrc.org/th/2019/09/19/global-conference-on-the-interface-between-buddhism-and-ihl/>
- คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ. (2563). *สงครามและศาสนา - ว่าด้วยกฎหมายมนุษยธรรมกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://blogs.icrc.org/th/2021/02/22/buddhism-and-ihl/>
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. (2564). *ผี พราหมณ์ พุทธ: “ศาสนาไทย” ในศาสนา “ผี-พราหมณ์-พุทธ”*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567, จาก https://www.matichonweekly.com/religion/article_447614
- ชาญวิทย์ สรรพศิริ. (2559). *สิ่งที่ชาวพุทธเรียกว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”*. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 4(1), 392-401.
- เด่นพงษ์ แสนคำ, และอัครยา สังข์จันทร์. (2563). *บทวิเคราะห์รัฐไทยกับการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5*. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 11(1), 141-170.
- ไตรรัตน์ ธนะประกอบภรณ์, และพระศรีวินยาภรณ์. (2562). *การสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ*. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 15(3), 16-26.
- ไทยรัฐ. (2562). *“สงฆ์ไทย” เป็นผู้แทนพุทธโลก ประชุมผู้นำศาสนาที่นครวาติกัน*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.thairath.co.th/news/society/1527016>

- ธีวรินทร์ สุพุทธิกุล. (2567). *Soft Power ที่คุณฝันถึงและข้อคำนึงบางประการ*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.the101.world/soft-power-misconceptions/>
- นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. (2558). รูปแบบการปกครองของรัฐในพุทธกาล. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. (22)3, 11-34.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2565). *สัมพันธภาพของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ และสยามวงศ์*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/353?utm_source=chatgpt.com
- นวพันธ์ ตลับเงิน, และสันติชัย อาภรณ์ศรี. (2563). *ศาสนวิทยา: โลกสมัยใหม่ ยังต้องมีศาสนาครอบนำทางอยู่หรือไม่*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://themomentum.co/interview-sinchai-chaojaroenrat/>
- บงกชรัตน์ สร้อยทอง. (2567). “บรรษัทภิบาล” บททดสอบที่ดูยาก และมีแต่จะเพิ่มความเข้มข้นขึ้น. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://thestandard.co/esg-corporate-governance/>
- บุญยิ่ง ประทุม. (2557). *บทบาทสถาบันศาสนากับทิศทางการพัฒนาสังคมไทย*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/102373>
- บุญลือ วันทายนต์. (2555). *สังคมวิทยาศาสนา*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประสิทธิ์ วงศรีเทพ, สุวิน ทองปั้น, พระทศเทพ ทสธมโม (วณิชาติ), และประภาส แก้วเกตุพงษ์. (2562). หลักธรรมาวัตรธรรมกับการพัฒนาชีวิตสำหรับผู้ครองเรือน. *วารสารวิชาการธรรมทรรคน*, 19(3), 265-273.
- พรชัย พิณบุญพงษ์. (2560). *รูปแบบการสร้างเครือข่ายขององค์กรพุทธโลก (ดุขฎิณีนิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตร์ดุขฎิณีบัณฑิต)*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามิตร ฐิตปัญญา. (2561). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกา*. ขอนแก่น: เอมี่ ก้อปปีเซ็นเตอร์.
- พระมหาศิวกโร ปญญาชิโร และคณะ. (2563). บทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูตจากอดีตสู่ปัจจุบัน. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 6(1), 116-131.
- พระสมพร นามอินทร์. (2567). ระเบียบมนุษยธรรม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดตั้งเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของผู้ประสบภัย. *วารสารปรัชญาประชาคม*, 2(2), 1-10.

- พระสมุทร ถาวรธัมโม และคณะ. (2550). 50 ปี วัดไทยพุทธคยา อินเดีย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระอภิรักษ์ ทัศนะสุนทร. (2555). พุทธศาสนานิกายเถรวาทในฐานะการทูตเชิงวัฒนธรรมในความสัมพันธ์ไทย – เวียดนาม. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิริยธัชกุล สุคันธเมศวร์. (2549). การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำไปสู่การสร้างรัฐชาติ (สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต), สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภาววรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์. (2564). พุทธศาสน์ปราศจากรัฐไม่ได้ฉันใด สงฆ์ไทยย่อมข้องเกี่ยวกับการเมืองฉันนั้น – คุยการเมืองเรื่องของสงฆ์ กับ ประทีป สัตตสุข. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.the101.world/prakiratisatasut-interview/>
- ภาวิต วงษ์นิมมาน. (2566). ประวัติศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์ของ “พุกาม” ในเมียนมา ที่ระดับไปด้วยวัดวาหนัพัน. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://ngthai.com/history/46520/bagan-kingdom-myanmar/>
- ภุชงค์ ผุงชมเชย. (2558). ศาสนาที่มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ในโลกปัจจุบัน. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 4(1), 1-10.
- รัชณี เอื้อไพโรจน์กิจ. (2565). การใช้ Soft Power ในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: กรณีศึกษา Indian Council for Cultural Relations (ICCR (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2563). พุทธศิลป์ไทยสายสัมพันธ์ศรีลังกา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วรรณโชค ไชยสะอาด. (2559). “แยกศาสนาจากรัฐ-เลิกระบอบรวมศูนย์” ปฏิรูปวงการสงฆ์ แก้ววิฤตศรัทธา. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.posttoday.com/politics/418245>
- วัลย์ลิกา อังสกุล. (2566). การพัฒนาประสิทธิภาพโครงการ East Asia Unit เพื่อภารกิจทูตสาธารณะของกรมเอเชียตะวันออก (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- ศุภาวรรณ คงสุวรรณ. (2562). ศาสนากับสังคมไทยสมัยใหม่ กับ คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.the101.world/komkrit-uitekkeng-interview/>

- สมเกียรติ วันทะนะ. (2561). โองการแข่งน้ำ: อำนาจของการسابแข่ง หรืออำนาจของการจับจ้อง. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 44(1), 19-40.
- สมจิตต์ อินสิงห์. (2563). ความสำคัญของศีลธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://pridi.or.th/th/content/2020/08/370>
- สมบูรณ์ บุญฤทธิ์. (2557). ลังแกวงศ์ในสยามและสยามวงศ์ในศรีลังกา. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 1(2), 35-53.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2522). พุทธศาสนากับการเมือง. *วารสารสังคมศาสตร์*, 16(4), 1-15.
- สังภูมิ ลอ. (2556). *พุทธศาสน์สยามวงศ์ ได้เคลื่อนไปม่นคงที่ศรีลังกา*. กรุงเทพฯ: ตาตา.
- สายชล ปัญญาชิต และภูเบศ วณิชชานนท์. (2567). ชุมชนแห่งความปึกแผ่น: บทบาทการสร้างบูรณาการทางสังคมของพระธรรมทูตไทยในสวีเดน. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 9(1), 14-26.
- สาวิตรี พิสนุพงศ์. (2552). ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทยสมัยสุโขทัย. *วารสารประวัติศาสตร์ 2552, ประจำปี 2552* (มกราคม - ธันวาคม 2552), 79-99.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2563). *สุวรรณภูมิในอาเซียน: ศาสนา-การเมือง “สนองอำนาจรัฐ” เวนท์ทำกรรมแต่ต่าง คนไม่เท่ากัน*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_2446679
- สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ. (2559). พุทธธรรมาภิบาลในองค์กร: แนวความคิดและการทดสอบ. *วารสารสหวิทยาการ*, 13(1), 144-178.
- อดิเทพ พันธุ์ทอง. (2559). ทำไม “ศาสนาพุทธ” จึงเป็นศาสนาประจำชาติของไทย ทั้งโดย “พฤตินัย” และ “นิตินัย”. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_301
- เอกวัฒน์ จิตสำรวย. (ม.ป.ป.). *วิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ประเด็นการกำหนดแนวนโยบายด้านการต่างประเทศของไทยในรัฐธรรมนูญ*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/elaw_parcy/ewt_dl_link.php?nid=183

ภาษาอังกฤษ

Encyclopedia of Religion. (n.d.). *Study of Religion: The Academic Study of Religion in Japan*. Retrieved August 15, 2024, from <https://www.encyclopedia.com/>

- environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/study-religion-academic-study-religion-japan
- Harvey, P. (2021). Buddhist Motivation to Support IHL, From Concern to Minimise Harms Inflicted by Military Action to Both Those Who Suffer Them and Those Who Inflict Them. *Contemporary Buddhism*, 22(1-2), 52-72.
- Haynes, J. (2012). *Religious Transnational Actors and Soft Power*. London: Routledge.
- Hui Ma. (2021). *The Comparative Study of U.S. - China Soft Power Diplomacy to ASEAN* (Independent Study), Graduate School, Chulalongkorn University.
- Institute for Cultural Diplomacy. (n.d.). *Evolution of Cultural Diplomacy*. Retrieved August 15, 2024, from <http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Gerome-Evolution-of-Cultural-Diplomacy.pdf>
- Kishimoto, H. (1967). Religiology. *Numen*, 14(1), 81-86.
- Luke, C., & Kersel, M. M. (2013). *US Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*. New York: Routledge.
- Mark, S. (2009). *A Greater Role for Cultural Diplomacy*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations “Clingendael”.
- McCleary, R. M., & Barro, R. J. (2006). Religion and Economy. *Journal of Economic Perspectives*, 20(2), 49-72.
- Rahula, W. (1966). *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period, 3rd Century BC - 10th Century AC*. Colombo: M. D. Gunasena & Co. Ltd.
- Smith, D. E. (1965). *Religion and Politics in Burma*. Princeton: Princeton University Press.
- Thomas, S. M. (2005). *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*. London: Palgrave Macmillan.
- Weber, M. (1930). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Unwin Hyman.

อำนาจ ความรู้ และการสร้างภาพแทน: การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์
ต่อการนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้ง
ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา
และผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทวิภาคีระหว่างประเทศ

นิพัทธ์ นันทะวงศ์¹

วันที่รับบทความ: 5 สิงหาคม 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 17 กันยายน 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 25 กันยายน 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์เชิงวิพากษ์การนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา โดยใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ ผลการศึกษาพบว่า แบบเรียนของทั้งสามประเทศมีแนวโน้มในการผลิตซ้ำวาทกรรมประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม โดยเน้นการสร้างมายาคติแห่งชาติ ลดทอนความสำคัญของประเทศเพื่อนบ้าน และเน้นย้ำความขัดแย้งในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของรัฐในการควบคุมและกำหนดทิศทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของพลเมือง การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ส่งผลกระทบต่อ การหล่อหลอมทัศนคติของพลเมืองและความสัมพันธ์ทวิภาคีระหว่างประเทศ บทความนี้เสนอแนะให้มีการพัฒนาแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นพหุมุมมองมากขึ้น ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวิชาการระหว่างนักประวัติศาสตร์ และพัฒนากลไกการจัดการความขัดแย้งที่คำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างประเทศ

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ความขัดแย้ง, แบบเรียนประวัติศาสตร์, อำนาจ, ความรู้, การสร้างภาพแทน

¹ อาจารย์ ดร. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จังหวัดลำปาง 52100 อีเมล: atthaporn.rack@gmail.com

Power, Knowledge, and Representation: A Critical Analysis of Conflict History Presentation in History Textbooks of Thailand, Vietnam, and Cambodia and Its Impact on International Bilateral Relations

Nipitpon Nanthawong²

Received: 5 August 2024

Revised: 17 September 2024

Accepted: 25 September 2024

Abstract

This article critically examines the representation of conflict history in history textbooks from Thailand, Vietnam, and Cambodia through critical discourse analysis. The study revealed that textbooks from these three countries tend to reproduce nationalist historical narratives, emphasizing national mythologies, minimizing the significance of neighboring nations, and accentuating historical conflicts. This pattern reflects state power in shaping and directing citizens' understanding of history. Such historical representations significantly influence the formation of citizens' attitudes and the bilateral relations between nations. The article proposes developing history textbooks with a more multifaceted approach, fostering academic exchanges among historians, and establishing conflict management mechanisms that account for historical and cultural contexts. These recommendations aim to promote mutual understanding and peaceful coexistence between the countries under study.

Keywords: History Textbooks, Conflict Historiography, Critical Discourse Analysis, Bilateral Relations

² Lecturer, Ph.D., Faculty of Education, Lampang Rajabhat University, Lampang 52100.
E-mail: atthaporn.rack@gmail.com

1. บทนำ

ในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การศึกษาวาทกรรมประวัติศาสตร์ความขัดแย้งถือได้ว่ามีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการก่อรูปของอัตลักษณ์แห่งชาติ (Wang, 2009) การตีความและนำเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) เท่านั้น หากแต่ยังเป็นปฏิบัติการทางอำนาจที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอนาคต (Vickers & Jones, 2005)

แบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ในฐานะของสื่อในการจัดการเรียนการสอน ที่ได้ดำรงบทบาทสำคัญในฐานะกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐในการประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและความทรงจำร่วมของสังคม (Anderson, 2006) กระบวนการคัดสรร ตีความ และนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในแบบเรียนการศึกษามีได้เป็นเพียงการถ่ายทอดข้อเท็จจริงอย่างปราศจากอคติ หากแต่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่มีนัยสำคัญต่อการกำหนดวาทกรรมหลักของชาติและการวางตำแหน่งแห่งที่ (Positioning) ในความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน (Apple, 2004) ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์เนื้อหาและวิธีวิทยาในการนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์จึงเป็นประตูสู่ความเข้าใจกระบวนการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและการผลิตซ้ำทัศนคติต่อ “ความเป็นอื่น” (Otherness) ในบริบทของความสัมพันธ์ทวิภาคีระหว่างประเทศ

ผู้เขียนเลือกวิเคราะห์กรณีของเวียดนามร่วมกับไทยและกัมพูชาด้วยเหตุผลสำคัญหลายประการ ประการแรก ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทั้งสามประเทศมีการนำเสนอพลวัตอันซับซ้อนของการแข่งขันและการประนีประนอม ดังที่ Stuart-Fox (2003) กล่าวว่า เปรียบเสมือน “การเดินร่าที่มีความซับซ้อน” ในการรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจในภูมิภาค การวิเคราะห์การนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียนจึงเป็นการศึกษากลไกการผลิตซ้ำวาทกรรมอำนาจผ่านระบบการศึกษา อันเป็นส่วนสำคัญในการธำรงรักษาโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประการที่สอง ความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างระบบสังคมนิยมของเวียดนามกับระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของไทยและกัมพูชา เปิดพื้นที่ให้วิเคราะห์อิทธิพลของโครงสร้างอำนาจทางการเมืองต่อการผลิตความรู้ทางประวัติศาสตร์ ดังที่ London (2014) ชี้ให้เห็นว่า ระบบการเมืองมีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการกำหนดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษา การศึกษาเปรียบเทียบจึงช่วยให้เข้าใจกระบวนการตีความประวัติศาสตร์เพื่อรองรับอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน

ประการที่สาม กรณีพิพาทร่วมสมัย เช่น ปัญหาปราสาทพระวิหารระหว่างไทยและกัมพูชา ประเด็นชนกลุ่มน้อยเชื้อสายเวียดนามในกัมพูชา สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่าง การตีความประวัติศาสตร์กับความขัดแย้ง

ในปัจจุบัน ดังที่ Chachavalpongpun (2012) วิเคราะห์ว่า ความขัดแย้งเหล่านี้ มิได้เป็นเพียงปัญหาทางการเมืองหรือกฎหมายเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ ที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์แห่งชาติและการตีความประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง การวิเคราะห์ การนำเสนอประวัติศาสตร์จึงช่วยให้เข้าใจรากเหง้าของความขัดแย้งและกระบวนการ สร้างความชอบธรรมทางการเมืองผ่านการศึกา ประการที่สี่ ประสพการณ์ของกัมพูชาและ เวียดนามในการจัดการกับอดีตที่เจ็บปวดจากสงครามและความขัดแย้งภายใน ผ่านการนำเสนอ กรณีศึกษาที่มีคุณค่าในการวิเคราะห์บทบาทของการศึกษาประวัติศาสตร์ในกระบวนการ สร้างความปรองดองและการฟื้นฟูอัตลักษณ์แห่งชาติ โดย Chandler (2008) ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการฟื้นฟูประเทศของกัมพูชาหลังยุคเขมรแดงเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับการตีความ ประวัติศาสตร์และการสร้างความทรงจำร่วมของชาติ การศึกษาเปรียบเทียบจึงช่วยให้เข้าใจ ถึงความแตกต่างในการจัดการกับอดีตและการสร้างภาพอนาคตของชาติผ่านระบบการศึกษา

ประการสุดท้าย การตอรองระหว่างอุดมการณ์ชาตินิยมกับแนวคิดภูมิภาคนิยม ในบริบทของอาเซียน นำเสนอมิติที่น่าสนใจในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอ ประวัติศาสตร์ชาตินิยมกับการส่งเสริมอัตลักษณ์ร่วมของภูมิภาค Thuzar, Mishra, Hutchinson, Than, and Chalernpalanupap (2019) ชี้ให้เห็นว่า การสร้างสมดุลระหว่างผลประโยชน์ แห่งชาติกับการบูรณาการระดับภูมิภาคเป็นความท้าทายสำคัญของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การศึกษาวิธีการนำเสนอประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศจึงช่วยให้เข้าใจถึง ความตึงเครียดและการประนีประนอมระหว่างอุดมการณ์ชาตินิยมกับแนวคิดภูมิภาคนิยม ในระบบการศึกษา

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์แบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศ ในฐานะสื่อ วรรณกรรม โดยมุ่งเน้นที่ระดับมัธยมศึกษา ซึ่งมีการนำเสนอเนื้อหาประวัติศาสตร์ความขัดแย้ง ของทั้งไทย กัมพูชาและเวียดนาม อย่างไรก็ตาม การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทย กัมพูชา และเวียดนาม ที่มีได้เป็นเพียงการนำเสนอภาพตัวแทนของความหลากหลายในภูมิภาคเท่านั้น หากแต่ยังเปิดโอกาสให้วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างประวัติศาสตร์ การเมือง และการศึกษา ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การศึกษานี้จึงมีศักยภาพในการเปิดมุมมองใหม่ต่อการทำความเข้าใจพลวัตของทั้งสามประเทศ และท้าทายมโนทัศน์ดั้งเดิมเกี่ยวกับบทบาทของการศึกษาประวัติศาสตร์ในการสร้างชาติและ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศบทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์และเปรียบเทียบการประกอบสร้าง

วาทกรรมประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และ กัมพูชา

โดยใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ ในการพิจารณาบทบาทของการศึกษา ในฐานะเครื่องมือในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมและผลกระทบต่อพลวัตความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศในภูมิภาค การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจถึงความท้าทายในการสร้างพื้นที่แห่งการปะทะ สันติทางความคิดและโอกาสในการพัฒนาญาณวิทยาแบบพหุนิยม (Epistemological Pluralism) ในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ โดยผู้เขียน เลือกแบบเรียนที่ใช้ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้เรียนมีความสามารถในการ คิดวิเคราะห์และเข้าใจประเด็นซับซ้อนได้มากขึ้น แบบเรียนที่เลือกมาวิเคราะห์มีดังนี้

(1) ประเทศไทย

(1.1) หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553)

(1.2) หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2562)

(2) ประเทศเวียดนาม

(2.1) Lịch sử Việt Nam 10 (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006)

(2.2) Lịch sử Việt Nam 11 (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020)

(3) ประเทศกัมพูชา

(3.1) History Textbook for Grade 11 (Ministry of Education, Youth and Sport, 2018)

(3.2) History Textbook for Grade 12 (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020)

อย่างไรก็ดี การเลือกแบบเรียนเหล่านี้ผู้เขียนได้พิจารณาจากความทันสมัยของเนื้อหา ความครอบคลุมประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการเป็นแบบเรียนที่ได้รับการรับรองจากกระทรวงศึกษาธิการของแต่ละประเทศ

2. ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียนและการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ มีแนวคิดสำคัญสามประการที่ได้รับการอภิปรายอย่างกว้างขวางในวงวิชาการ ได้แก่ การสร้างภาพแสดงแทนความจริง (Representation) การเหมารวม (Stereotype) และการแปะป้าย (Labeling) ประการแรก แนวคิดเรื่องการสร้างภาพแสดงแทนความจริงได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบโดย Hall (1997) ซึ่งเสนอว่าการสร้างภาพแสดงแทนความจริงได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบโดย Hall (1997) ซึ่งเสนอว่าการสร้างภาพแสดงแทนความจริงเป็นกระบวนการสร้างความหมายผ่านระบบสัญลักษณ์ โดยเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ภาษา และ “ความจริง” ในโลกกายภาพ Hall ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการนี้ไม่ใช่เพียงการสะท้อนความเป็นจริงเท่านั้น แต่เป็นการประกอบสร้างความหมายและการตีความโลกทางสังคมในบริบทของการศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่าการนำเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในแบบเรียนเป็นการสร้างความหมายและตีความอดีตผ่านมุมมองปัจจุบัน ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ ในทำนองเดียวกัน Said (1978) ได้วิพากษ์การสร้างภาพแสดงแทนของ “ตะวันออก” โดยวาทกรรมตะวันตก โดยชี้ให้เห็นว่ากระบวนการนี้มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการครอบงำทางวัฒนธรรมแฝงอยู่ แนวคิดของ Said มีประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์การนำเสนอประวัติศาสตร์ของประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียน ซึ่งอาจสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างประเทศในภูมิภาค

ประการที่สอง แนวคิดเรื่องการเหมารวมได้รับการอธิบายอย่างละเอียดโดย Allport (1954) ซึ่งเสนอว่าการเหมารวมเป็นความเชื่อที่เกินจริงเกี่ยวกับลักษณะของกลุ่มทางสังคม และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเกิดอคติและการเลือกปฏิบัติในสังคม ในการวิเคราะห์แบบเรียนประวัติศาสตร์ แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่าการนำเสนอภาพของประเทศเพื่อนบ้านในลักษณะเหมารวมอาจนำไปสู่การสร้างอคติและความเข้าใจผิดระหว่างประเทศได้อย่างไร

ประการสุดท้าย แนวคิดเรื่องการแปะป้ายได้รับการพัฒนาโดย Becker (1963) ผ่านทฤษฎีการแปะป้าย ซึ่งอธิบายว่าการที่สังคมกำหนดนิยามหรือ “แปะป้าย” หรือการ “ตีตรา” ให้กับบุคคลหรือกลุ่มทางสังคม สามารถส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มนั้นๆ ในบริบทของการศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่าการ “แปะป้าย” ให้กับประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนอาจส่งผลต่อการรับรู้และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระยะยาวได้อย่างไร โดยแนวคิดทั้งสามประการนี้มีความสัมพันธ์เชิงบูรณาการและเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์การนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียน โดยช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการสร้างความหมาย การเหมารวม และการกำหนดนิยามทางสังคมที่เกิดขึ้นผ่านการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์

แห่งชาติและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าม้งงานวิจัยที่ได้นำเสนอมุมมองที่หลากหลาย ซึ่งช่วยเปิดมิติใหม่ในการทำความเข้าใจบทบาทของการศึกษาประวัติศาสตร์ในสังคมร่วมสมัยดังนี้

Fuchs and Bock (2018) ได้รวบรวมและวิเคราะห์งานวิจัยสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาแบบเรียนไว้ใน *“The Palgrave Handbook of Textbook Studies”* โดยมีการนำเสนอ มุมมองที่ครอบคลุมในประเด็นการเมืองของการผลิตแบบเรียนและการนำเสนออัตลักษณ์แห่งชาติในแบบเรียนประวัติศาสตร์ งานชิ้นนี้ไม่เพียงให้กรอบแนวคิดสำคัญในการวิเคราะห์กระบวนการผลิตและเนื้อหาของแบบเรียนในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรมและการเมืองเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างอำนาจรัฐ สถาบันการศึกษา และตลาด ในการกำหนดเนื้อหาและรูปแบบของแบบเรียน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงกลไกการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ผ่านระบบการศึกษา สอดคล้องกับงานของ Naseem, Arshad-Ayaz, and Rodríguez-Rodríguez (2021) ที่ศึกษาการนำเสนอกลุ่มชนกลุ่มน้อยในแบบเรียนจากมุมมองเปรียบเทียบระหว่างประเทศ โดยใช้วิวิธวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการนำเสนอกลุ่มชนกลุ่มน้อยในแบบเรียนมักสะท้อนโครงสร้างอำนาจและอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคม โดยมีการนำเสนอในลักษณะที่ด้อยกว่าหรือเป็นอื่น (Othering) เมื่อเทียบกับกลุ่มชนส่วนใหญ่ การศึกษานี้ไม่เพียงแต่เน้นย้ำความสำคัญของการวิเคราะห์การนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียนในฐานะเครื่องมือทางอุดมการณ์เท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของการนำเสนอดังกล่าวต่อการสร้างอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในสังคม ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจและความสมานฉันท์ในสังคมพหุวัฒนธรรม

ในขณะที่ Bentrovato, Korostelina, and Schulze (2016) ได้นำเสนอมุมมองที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในสังคมที่แบ่งแยกและหลังสงคราม งานชิ้นนี้วิเคราะห์ความท้าทายและโอกาสในการใช้การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างความปรองดองและสันติภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่มีประวัติศาสตร์ความขัดแย้ง ผู้เขียนไม่เพียงแต่เสนอแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์และความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างพื้นที่สำหรับการเจรจาและการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ร่วมกันระหว่างกลุ่มที่เคยขัดแย้ง การศึกษานี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจบทบาทของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในการจัดการกับอดีตที่เจ็บปวดและการสร้างอนาคตร่วมกัน

สัมพันธ์กับ Carretero, Berger, and Grever (2017) ที่ได้รวบรวมงานวิจัยสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์และการศึกษาไว้ใน *“Palgrave Handbook of*

Research in Historical Culture and Education” โดยมีบทที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แบบเรียนและการเมืองของการศึกษาประวัติศาสตร์ งานชิ้นนี้ไม่เพียงนำเสนอกรอบแนวคิดและวิธีวิทยาที่หลากหลายในการศึกษาการนำเสนอประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างการเรียนการสอนประวัติศาสตร์กับการสร้างความทรงจำร่วมและอัตลักษณ์แห่งชาติ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจกระบวนการสร้างชาติและการธำรงรักษาอำนาจทางการเมืองในสังคมร่วมสมัย ในทำนองเดียวกัน Repoussi and Tutiaux-Guillon (2010) ได้นำเสนอแนวโน้มใหม่ในการวิจัยเกี่ยวกับแบบเรียนประวัติศาสตร์ โดยเน้นประเด็นและวิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์โรงเรียน การวิจัยนี้ไม่เพียงแต่ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับวิธีการวิเคราะห์เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ในสื่อการเรียนการสอนเท่านั้น หากแต่ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาเครื่องมือวิเคราะห์ที่ละเอียดอ่อนและครอบคลุมสำหรับการศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจความแตกต่างและความเหมือนในการนำเสนอประวัติศาสตร์ระหว่างประเทศต่างๆ

ในบริบทของประเทศไทย สุนทร สุขสรานุกิจ (2551) ได้ศึกษาการสร้างภาพแทน “ชาวเขา” ในแบบเรียนชั้นประถมตั้งแต่หลักสูตรปี พ.ศ. 2503 ถึง พ.ศ. 2544 พบว่า ภาพชาวเขามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญตามบริบททางสังคมและการเมืองจากการนำเสนอในเชิงบวกในช่วงแรก สู่การสร้างภาพ “ความเป็นอื่น” อย่างชัดเจนในช่วงที่มีการสร้างความเป็นชาตินิยมอย่างเข้มข้น ก่อนจะมีการปรับเปลี่ยนมุมมองอีกครั้งในหลักสูตรล่าสุด งานของสุนทร สุขสรานุกิจ สะท้อนให้เห็นถึง “พื้นที่ต่อรองทางอำนาจ” ในแบบเรียนและความไม่ต่อเนื่องของการนำเสนอประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในขณะที่ ปวิญญาพัฒน์ วรพันธ์, จิณณวัตร เลิศประดิษฐ์, และสรรัชย์ โสมนัสวงศ์วานิช (2562) ได้ศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดราชาชาตินิยมที่ปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยศึกษาเนื้อหาในรายวิชาประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ผลการวิจัยพบว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนใหญ่สะท้อนแนวคิดราชาชาตินิยม (Royal Nationalism) โดยนำเสนอสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติและผู้มีคุณูปการต่อประเทศชาตินานัปการ ทั้งในด้านการปกป้องเอกราช การสร้างความเจริญรุ่งเรือง การส่งเสริมเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชาชน รวมถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

ในทำนองเดียวกัน สิทธิชัย สุขคะตะ และณัฐวิณ บุนนาค (2558) ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์วาทกรรมชาตินิยมไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์” โดยศึกษา

แบบเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลาย ผลการวิจัยพบว่าเนื้อหาในแบบเรียนสะท้อนความพยายามของรัฐในการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมไทย โดยให้ความสำคัญกับชาตินิยมไทย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเชื้อชาติ ที่เน้นความสามัคคี การสืบทอดของเชื้อชาติ ความฉลาดและการรู้จักปรับตัวของคนไทย ด้านสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่เน้นความสำคัญของสถาบันต่อเอกราชและความเจริญของประเทศ และด้านวัฒนธรรม ที่เน้นความเหนือกว่าของวัฒนธรรมไทยและความสำคัญของการอนุรักษ์ อีกทั้งปวินญาพัฒน์ วรพันธ์ และปรีชัช ดาวอุดม (2567) ได้ศึกษาการประกอบสร้างวาทกรรมความเป็นชาติผ่านความรู้ทางศาสนาในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ตามแนวทางของแฟร์คลัฟ บนกรอบแนวคิดชุมชนจินตกรรมและแนวคิดอำนาจเหนือชีวิต ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมในแบบเรียนได้สร้างความเป็นชาตินิยมทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นธำรงรักษาสถานะเดิมทางสังคมเอาไว้ โดยมีการใช้กลวิธีทางภาษาที่หลากหลายเพื่อถ่ายทอดวาทกรรมและอุดมการณ์ที่ซ่อนอยู่ในตัวบท ตลอดจนเปิดเผยภาคปฏิบัติทางวาทกรรมความเป็นไทย ว่าเป็นการสืบทอดจรรโลงเสาหลักของสังคมไทย อันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรมไทย

จากการศึกษาการทบทวนวรรณกรรมในข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียนแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้ และอัตลักษณ์ในระบบการศึกษา แบบเรียนประวัติศาสตร์ไม่ใช่เพียงสื่อกลางในการถ่ายทอดข้อเท็จจริงเท่านั้น หากแต่เป็น “พื้นที่ต่อรองทางอำนาจ” ที่กลุ่มต่างๆ ในสังคมช่วงชิงการกำหนดเนื้อหาและการตีความประวัติศาสตร์ กระบวนการนี้มีบทบาทสำคัญในการ “สร้างและธำรงรักษาชาติ” ผ่านการหล่อหลอมอัตลักษณ์แห่งชาติและสร้าง “ความเป็นอื่น” ให้กับกลุ่มอื่นๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทั้งภายในและระหว่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม แม้ประวัติศาสตร์มักถูกมองว่าเป็นแหล่งของความขัดแย้ง แต่การศึกษาที่ยังชี้ให้เห็นว่าแบบเรียนประวัติศาสตร์มีศักยภาพในการเป็น “เครื่องมือสร้างสันติภาพ” หากมีการนำเสนอและศึกษาอย่างรอบด้านและเปิดกว้าง โดยเฉพาะในสังคมที่มีประวัติศาสตร์ความขัดแย้ง การตระหนักว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของ “วัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์” ที่กว้างขวาง ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับการสร้างความทรงจำร่วมและอัตลักษณ์แห่งชาติ จะสามารถช่วยให้เราเข้าใจบทบาทของการศึกษาประวัติศาสตร์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น การปฏิรูปการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในภูมิภาคจึงควรมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การตระหนักถึงความหลากหลายของมุมมองทางประวัติศาสตร์ และการเชื่อมโยงความรู้ทางประวัติศาสตร์กับประเด็นร่วมสมัย ควบคู่ไปกับการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างนักประวัติศาสตร์และนักการศึกษาในภูมิภาค เพื่อพัฒนา

แนวทางการสอนที่สมดุลระหว่างการสร้างความเข้าใจอันดีและการไม่ละเลยความซับซ้อนของประวัติศาสตร์

3. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอดีตผ่านแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา

การศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในการใช้วาทกรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ บริบททางการเมือง และผลประโยชน์แห่งชาติที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศ ได้แก่

3.1 การใช้วาทกรรมในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ

แบบเรียนของทั้งสามประเทศแสดงให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างวาทกรรมในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติผ่านการเลือกสรรและตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยมีการใช้กลไกทางภาษาและการเล่าเรื่อง (Narrative) ที่แตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Anderson (2006) ในหนังสือ *“Imagined Communities”* ที่กล่าวถึงการสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้าง “ชุมชนจินตนาการ” (Imagined Community) ซึ่งเป็นรากฐานของอัตลักษณ์แห่งชาติ ดังนี้

3.1.1 ไทย: การสืบทอดอารยธรรมและการรักษาเอกราช

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทยมักใช้วาทกรรมที่เน้นย้ำถึงความเป็นชาติที่มีอารยธรรมยาวนานและความสามารถในการรักษาเอกราชมาโดยตลอด การนำเสนอประวัติศาสตร์ไทยมักจะเริ่มต้นตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านอาณาจักรโบราณอย่างทวารวดีและศรีวิชัย จนถึงอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ สร้างภาพของความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553, น. 45-50) มีการนำเสนอสมัยสุโขทัยในฐานะ “ยุคทองของวัฒนธรรมไทย” โดยได้เน้นย้ำถึงการประดิษฐ์อักษรไทย การสร้างระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก และการเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งวาทกรรมนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึกถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ร่วมของคนในชาติ

อย่างไรก็ตาม ในการนำเสนอประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ แบบเรียนมักจะเน้นย้ำถึงความสามารถในการรักษาเอกราช ตัวอย่างเช่น ในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม

ประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2562, น. 95-110) ได้ให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ที่แสดงถึงความสามารถของไทยในการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น สงครามยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และการรักษาเอกราชในยุคล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก นอกจากนี้ แบบเรียนยังนำเสนอพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และพัฒนาการทางการเมืองในยุคต่อมา ถูกนำเสนอเพื่อแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าและการปรับตัวของชาติไทยให้เข้ากับบริบทโลกสมัยใหม่

เห็นได้ว่าในแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในวิชาประวัติศาสตร์ของไทย มีการใช้วาทกรรม “ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์” และ “ความสามารถในการรักษาเอกราช” เพื่อสร้างภาพลักษณ์ของชาติที่มีเอกภาพและมีอำนาจอธิปไตยมาอย่างยาวนาน การเล่าเรื่องในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจเชิงวาทกรรม (Discursive Power) ในการประกอบสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่มีการเน้นย้ำบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการปกป้องเอกราชและนำพาประเทศสู่ความทันสมัยในขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจ “ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบราชาชาตินิยม” (royalist-nationalist historiography) ซึ่งมีนัยทางการเมืองในการสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างอำนาจในปัจจุบัน

3.1.2 เวียดนาม: การต่อสู้เพื่อเอกราชและความสามัคคีของประชาชน

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของเวียดนามใช้วาทกรรมที่เน้นการต่อสู้เพื่อเอกราชและการปลดแอกจากการปกครองของต่างชาติ Lịch sử Việt Nam 10 (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006, pp. 40-55) ในการนำเสนอประวัติศาสตร์เวียดนามผ่านการต่อสู้กับการรุกรานจากภายนอก เริ่มตั้งแต่การต่อต้านการปกครองของจีน การต่อสู้กับฝรั่งเศสในยุคอาณานิคมและสงครามเวียดนาม รวมถึงการกล่าวถึงวีรบุรุษและวีรสตรีอย่างสองพี่น้องตระกูลจิง (Trung Sisters) และเลหยาลง (Lê Lợi) ที่ถูกยกย่องในฐานะสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อเอกราช ในแบบเรียน Lịch sử Việt Nam 10 (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006, p. 34) ได้มีการกล่าวถึง “การต่อสู้ของสองพี่น้องตระกูลจิงแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณแห่งการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวเวียดนาม ซึ่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน” เห็นได้ว่าวาทกรรมนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งการต่อสู้และความเป็นอิสระของชาติ นอกจากนี้ แบบเรียนของเวียดนามยังเน้นย้ำถึงความสามัคคีของประชาชนในการต่อสู้กับอำนาจต่างชาติ ดังเช่นในแบบเรียน Lịch sử Việt Nam 11 (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020, pp. 65-80) ที่ได้อธิบายถึงการรวมพลังของทุกคนขึ้นในสังคม ทั้งชาวนา กรรมกร ปัญญาชน และชนชั้นกลาง

ในการต่อต้านฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา เห็นได้ว่า วาทกรรมนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบเรียนประวัติศาสตร์ของเวียดนามได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามในการนำการต่อสู้เพื่อเอกราชและการพัฒนาประเทศ โดยนำเสนอพรรคในฐานะผู้นำการปฏิวัติและการสร้างชาติ การนำเสนอในลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองปัจจุบัน

จากที่กล่าวในข้างต้น ผู้เขียนพบว่าแบบเรียนประวัติศาสตร์ของเวียดนาม มีการใช้วาทกรรม “การต่อสู้เพื่อเอกราช” และ “ความสามัคคีของประชาชน” เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชาติในฐานะผู้ต่อสู้เพื่ออิสรภาพ การเล่าเรื่องในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ “ทุนทางประวัติศาสตร์” (Historical Capital) ในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบสังคมนิยมและบทบาทนำของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม

3.1.3 กัมพูชา: ความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมโบราณและการฟื้นฟูประเทศ

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากไทยและเวียดนาม โดยให้ความสำคัญกับอารยธรรมโบราณของเขมรและการฟื้นฟูประเทศหลังยุคเขมรแดง ในแบบเรียน History Textbook for Grade 11 (Ministry of Education, Youth and Sport, 2018, pp. 25-40) มีการนำเสนอภาพของอาณาจักรขอมโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยนครวัด ในฐานะ “หนึ่งในอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดยมีการอธิบายถึงความรุ่งเรืองทางศิลปะ สถาปัตยกรรม ระบบชลประทาน และการขยายอำนาจทางการเมือง ซึ่งการนำเสนอในลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ของชาติ ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการสร้างความรู้สึกร่วมถึงการสูญเสียอำนาจและดินแดนในยุคต่อมา ซึ่งนำไปสู่การอธิบายถึงความพยายามในการฟื้นฟูประเทศในปัจจุบัน

ในขณะที่ แบบเรียน History Textbook for Grade 12 (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020, pp. 80-95) มีการนำเสนอการฟื้นฟูประเทศหลังยุคเขมรแดง ในแง่ของความสามารถในการฟื้นฟ้อุปสรรคของชาติ อธิบายถึงกระบวนการสร้างความปรองดองแห่งชาติ การฟื้นฟูเศรษฐกิจ และการสร้างประชาธิปไตย วาทกรรมนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความหวังและความเชื่อมั่นในอนาคตของประเทศ นอกจากนี้ แบบเรียนของกัมพูชายังเน้นย้ำถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราสาทนครวัดและโบราณสถานอื่นๆ ในฐานะสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจของชาติ การนำเสนอในลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน

เห็นได้ว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชามีการใช้วาทกรรม “ความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมโบราณ” และ “การฟื้นฟูประเทศ” เพื่อสร้างภาพลักษณ์ของชาติที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่และมีความสามารถในการฟันฝ่าวิกฤต การเล่าเรื่องในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการใช้ “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ในการสร้างความภาคภูมิใจในชาติและความเชื่อมั่นในอนาคต

การวิเคราะห์เปรียบเทียบนี้แสดงให้เห็นว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศมีการประกอบสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์แห่งชาติ ผลประโยชน์แห่งชาติ และมุมมองทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ต่างกัน โดยไทยมีแนวโน้มที่จะนำเสนอตนเองในฐานะผู้รักษาดุลอำนาจในภูมิภาค กัมพูชานำเสนอตนเองในฐานะผู้พยายามรักษาอธิปไตยและต่อรองอัตลักษณ์ ในขณะที่เวียดนามพยายามสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นผู้นำในภูมิภาคและผู้สร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์

3.2 การสร้างภาพตัวแทน ของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น”

การสร้างภาพตัวแทน ของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยสามารถวิเคราะห์ได้ตามแนวคิดของ Said (1978) ในหนังสือ “Orientalism” การสร้างภาพแทนของ “ความเป็นอื่น” เป็นกระบวนการที่ชาติหนึ่งสร้างอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการเปรียบเทียบและสร้างความแตกต่างกับชาติอื่น ในบริบทของแบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศ เราสามารถเห็นกระบวนการนี้ได้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากในแบบเรียนไทยมักสร้างภาพแทนของ “ตนเอง” ในฐานะชาติที่มีอารยธรรมสูงและสามารถรักษาเอกราชมาโดยตลอด ในขณะที่สร้างภาพแทน “ความเป็นอื่น” (โดยเฉพาะกัมพูชาและเวียดนาม) ในฐานะคู่แข่งทางอำนาจหรือประเทศที่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากไทย ตัวอย่างเช่น หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553, น. 100-105) อธิบายถึงการที่ไทยส่งกองทัพไปช่วยเหลือกัมพูชาในการต่อต้านเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่าเป็น “การรักษาผลประโยชน์ของไทยและป้องกันการขยายอิทธิพลของเวียดนามมายังดินแดนที่ไทยถือว่าอยู่ในเขตอิทธิพลของตน”

ในขณะที่แบบเรียนประวัติศาสตร์ของเวียดนามมักสร้างภาพแทนของ “ตนเอง” ในฐานะผู้นำการต่อสู้เพื่อเอกราชและผู้พิทักษ์เสถียรภาพในอินโดจีน ในขณะที่สร้างภาพแทนของ “ความเป็นอื่น” (โดยเฉพาะไทยและกัมพูชา) ในฐานะประเทศที่ต้องการความช่วยเหลือ

หรือเป็นเครื่องมือของจักรวรรดินิยมตะวันตก ตัวอย่างเช่น ในแบบเรียน Lich sử Việt Nam 11 (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020, pp. 120-125) มีการอธิบายถึงการสนับสนุนที่เวียดนามให้แก่ขบวนการต่อต้านฝรั่งเศสในกัมพูชา โดยมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแนวร่วมต่อต้านจักรวรรดินิยมในอินโดจีน

ในทิศทางเดียวกัน แบบเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชามักสร้างภาพแทนของ “ตนเอง” ในฐานะทายาทของอารยธรรมอันยิ่งใหญ่และผู้ที่ต้องต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชท่ามกลางแรงกดดันจากประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะที่สร้างภาพแทนของ “ความเป็นอื่น” (ทั้งไทยและเวียดนาม) ในฐานะภัยคุกคามต่ออธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดน ตัวอย่างเช่น ในแบบเรียน History Textbook for Grade 12 (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020, pp. 70-75) ได้อธิบายถึงการที่ไทยยึดครองนครวัดและนครธมว่าเป็น “การรุกรานดินแดนของกัมพูชาและทำลายมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ”

เห็นได้ว่าการสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีนัยสำคัญทางการเมือง วัฒนธรรม และสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงกลไกการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการจัดการความทรงจำ (Memory Politics) ผ่านการเลือกจดจำและลืมเลือนเหตุการณ์บางอย่าง รวมถึงการสร้างวีรบุรุษและผู้ร้าย เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดค่านิยมทางสังคมและอัตลักษณ์แห่งชาติ การเลือกใช้ภาษาและวาทกรรมในการอธิบายประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การสร้างภาพตัวแทนเหล่านี้ยังสะท้อนถึงการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์ในภูมิภาค โดยแต่ละประเทศพยายามสร้างความชอบธรรมสำหรับบทบาทผู้นำและกำหนดความสัมพันธ์กับประเทศอื่นในฐานะพันธมิตรหรือคู่แข่ง ซึ่งมีผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศในปัจจุบัน

3.3 การอธิบายความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนของไทย กัมพูชา และเวียดนาม

การอธิบายความสัมพันธ์กับประเทศในมุมมองของประเทศไทย กัมพูชา และเวียดนามที่มีต่อกันในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน โดยศึกษาจากเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศ สามารถแบ่งประเด็นได้ดังนี้

3.3.1 มุมมองของไทยต่อกัมพูชาและเวียดนาม

(1) การนำเสนอในช่วงประวัติศาสตร์โบราณถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทยมักนำเสนอความสัมพันธ์กับกัมพูชาและเวียดนามในบริบทของการแข่งขันอำนาจในภูมิภาคและการขยายอิทธิพลทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553) เนื้อหาในแบบเรียนมักเน้นย้ำถึงความสำเร็จทางทหารของไทยในการปกป้องอธิปไตยและขยายอาณาเขต ตัวอย่างเช่น การยึดครองนครวัดและนครธมในสมัยอยุธยา โดยนำเสนอว่าเป็นการขยายอำนาจเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับอาณาจักร การทำสงครามกับเวียดนามในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีการนำเสนอว่าเป็นการปกป้องผลประโยชน์ของไทยในกัมพูชา รวมถึงการอธิบายถึงระบบบรรณาการที่ไทยมีต่อประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งแสดงถึงอำนาจและอิทธิพลของไทยในภูมิภาค

(2) การนำเสนอในยุคปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบัน แบบเรียนไทยมีแนวโน้มที่จะเน้นย้ำถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมระหว่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2562) ประเด็นสำคัญที่นำเสนอ ได้แก่ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าชายแดน การลงทุนข้ามชาติ และการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษร่วมกัน การท่องเที่ยวและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม โดยเน้นความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของทั้งสามประเทศและความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาในระดับภูมิภาค เช่น การจัดการทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโขง และการต่อต้านการค้ามนุษย์ นอกจากนี้ ยังมีการนำเสนอประเด็นปัญหาร่วมสมัย เช่น ความขัดแย้งเรื่องเขตแดนกับกัมพูชา โดยเฉพาะกรณีปราสาทพระวิหาร และความพยายามในการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธีผ่านกลไกทางการทูตและกฎหมายระหว่างประเทศ

3.3.2 มุมมองของเวียดนามต่อไทยและกัมพูชา

(1) การนำเสนอในช่วงประวัติศาสตร์โบราณถึงยุคอาณานิคม

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของเวียดนามมักนำเสนอความสัมพันธ์กับไทยและกัมพูชาในแง่ของการต่อสู้เพื่อเอกราชและการรักษาดินแดน โดยเฉพาะในช่วงการต่อต้านการรุกรานของจีนและฝรั่งเศส (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006) ประเด็นสำคัญที่นำเสนอ ได้แก่ การขยายอิทธิพลของเวียดนามลงสู่ทางใต้ (Nam tiến) ซึ่งนำไปสู่การปะทะกับกัมพูชาและการแข่งขันกับไทยในการควบคุมดินแดนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามและไทยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 โดยเฉพาะในประเด็นการแทรกแซงกิจการ

ภายในของกัมพูชาและการต่อต้านการรุกรานของฝรั่งเศสและความพยายามในการรักษาเอกราชของเวียดนาม

(2) การนำเสนอในยุคสงครามเวียดนามและหลังสงคราม

เนื้อหาในแบบเรียนมักเน้นย้ำถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชนเวียดนามในการต่อสู้กับการรุกรานจากภายนอก และบทบาทของเวียดนามในการสนับสนุนขบวนการปลดปล่อยในประเทศเพื่อนบ้าน (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020) ประเด็นสำคัญได้แก่ การสนับสนุนขบวนการคอมมิวนิสต์ในลาวและกัมพูชาในช่วงสงครามเวียดนาม บทบาทของเวียดนามในการโค่นล้มรัฐบาลเขมรแดงในกัมพูชา ซึ่งนำเสนอว่าเป็นการช่วยเหลือประชาชนกัมพูชาจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และความพยายามในการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับไทยหลังยุคสงครามเย็น โดยเน้นการส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งผ่านการเจรจา

(3) แนวคิดเรื่อง “สามประเทศอินโดจีน”

แบบเรียนเวียดนามยังนำเสนอแนวคิดเรื่อง “สามประเทศอินโดจีน” ซึ่งเน้นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างเวียดนาม ลาว และกัมพูชา โดยอธิบายถึง ความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของทั้งสามประเทศ ความร่วมมือในการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมและการสร้างสังคมนิยมและการส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการเมืองในปัจจุบัน

3.3.3 มุมมองของกัมพูชาต่อไทยและเวียดนาม

(1) การนำเสนอในช่วงประวัติศาสตร์โบราณถึงยุคอาณานิคม

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชามักนำเสนอความสัมพันธ์กับไทยและเวียดนามในบริบทของการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศ โดยเฉพาะในช่วงยุคอาณานิคมและสงครามกลางเมือง (Ministry of Education, Youth and Sport, 2018) ประเด็นสำคัญที่นำเสนอ ได้แก่ การสูญเสียดินแดนให้กับไทยและเวียดนามในอดีต โดยเฉพาะการสูญเสียดินแดนตะวันตกให้กับไทยและดินแดนตะวันออกให้กับเวียดนามรวมถึงความพยายามของกัมพูชาในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภาษาของตนท่ามกลางอิทธิพลของประเทศเพื่อนบ้านและบทบาทของฝรั่งเศสในการรักษาเอกราชของกัมพูชาจากการรุกรานของไทยและเวียดนามในช่วงยุคอาณานิคม

(2) การนำเสนอในยุคสงครามเย็นและหลังสงคราม

แบบเรียนกัมพูชายังนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการแทรกแซงทางการเมืองจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในช่วงสงครามกลางเมืองและยุคเขมรแดง ประเด็นสำคัญ ได้แก่ บทบาทของเวียดนามในการสนับสนุนการโค่นล้มรัฐบาลเขมรแดง ซึ่งมีการนำเสนอทั้งในแง่บวก (การช่วยเหลือประชาชนกัมพูชา) และแง่ลบ (การแทรกแซงกิจการภายในของกัมพูชา)

ความขัดแย้งกับไทยในประเด็นเขตแดน โดยเฉพาะกรณีปราสาทพระวิหารและพื้นที่ทับซ้อนทางทะเลและ การเคลื่อนย้ายของผู้ลี้ภัยกัมพูชาไปยังประเทศไทยในช่วงสงครามกลางเมือง และผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

(3) การนำเสนอในยุคปัจจุบัน

แบบเรียนกัมพูชาในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะเน้นย้ำถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของการพัฒนาประเทศและการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020) ประเด็นสำคัญที่นำเสนอ ได้แก่ความร่วมมือในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนเชื่อมโยงระหว่างประเทศ และการพัฒนาระบบไฟฟ้าและพลังงาน การส่งเสริมการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ การขยายความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ โดยเน้นการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนกัมพูชาและความพยายามในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านเขตแดนกับไทยและเวียดนามผ่านกลไกทางการทูตและกฎหมายระหว่างประเทศ

จากการศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศ พบความเหมือนและความต่างที่สำคัญ ดังนี้ 1) ทั้งสามประเทศมีแนวโน้มที่จะนำเสนอประวัติศาสตร์ในมุมมองของชาตินิยม โดยเน้นการปกป้องอธิปไตยและผลประโยชน์ของชาติ 2) มีการตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระหว่างประเทศ และ 3) แบบเรียนของทั้งสามประเทศมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในยุคของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน

จากการศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศ จะเห็นได้ว่ามุมมองที่แต่ละประเทศมีต่อกันมีทั้งความเหมือนและความแตกต่าง โดยมีการนำเสนอประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ในบริบทของการแข่งขันอำนาจและการรักษาเอกราช ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งและการแข่งขันในอดีต อย่างไรก็ตาม แนวโน้มในปัจจุบันคือการเน้นย้ำถึงความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในภูมิภาค ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศและความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้าใจและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในอนาคต

นอกจากนี้ ยังสังเกตได้ว่าแบบเรียนของทั้งสามประเทศมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ในยุคของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน ซึ่งเน้นการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ สมาชิกและการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของภูมิภาค

4. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาประเทศไทย เวียดนาม และกัมพูชา

การศึกษาประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในหลักสูตรสังคมศึกษามีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการหล่อหลอมทัศนคติและความเข้าใจของเยาวชนต่อประเทศเพื่อนบ้านและพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในหลักสูตรของประเทศไทย เวียดนาม และกัมพูชา จะช่วยเผยให้เห็นถึงมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน รวมถึงนัยที่อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอนาคต การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์โครงสร้างหลักสูตร เนื้อหา วาทกรรม และการสร้างภาพตัวแทนในตำราเรียนของทั้งสามประเทศ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนในการนำเสนอประวัติศาสตร์ร่วมสมัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนี้

4.1 การนำเสนอความขัดแย้งในประวัติศาสตร์โบราณจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา

ประวัติศาสตร์โบราณของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภาพสะท้อนของการแข่งขันและปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างอาณาจักรต่างๆ การวิเคราะห์แบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชาเผยให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในการนำเสนอเหตุการณ์เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงการตีความประวัติศาสตร์และการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศ

4.1.1 ประเทศไทย: การสร้างภาพลักษณ์ของชาติที่เข้มแข็งและมีอำนาจ

แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยมักนำเสนอความขัดแย้งกับกัมพูชาและเวียดนามในบริบทของการขยายอำนาจและการปกป้องอาณาจักร โดยเน้นความสำเร็จทางทหารของไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553) การนำเสนอในลักษณะนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ชาติและเสริมสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาติที่เข้มแข็ง ตัวอย่างเช่น

(1) การยึดครองนครวัดและนครธมในสมัยอยุธยา โดยในแบบเรียนไทยอธิบายเหตุการณ์นี้ว่าเป็นความสำเร็จทางยุทธศาสตร์และการขยายอิทธิพลของอาณาจักรอยุธยา โดยมีอรรถกถาถึงการกระทำนี้ว่าเป็นการตอบโต้ต่อการรุกรานของขอม (สำนักพิมพ์อักษร-

เจริญทัศน์, 2562) การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางทหารของไทยเท่านั้น แต่ยังสื่อถึงความชอบธรรมในการกระทำดังกล่าวด้วย

(2) สงครามไทย-ลาวในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยแบบเรียนไทยนำเสนอในแง่ของการปกป้องอำนาจและผลประโยชน์ของไทยในดินแดนล้านช้าง โดยอธิบายว่าเป็นการรักษาเสถียรภาพในภูมิภาคและป้องกันการแทรกแซงจากเวียดนาม อย่างไรก็ตาม การนำเสนอไม่ได้ให้รายละเอียดมากนักเกี่ยวกับผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนถึงแนวโน้มในการหลีกเลี่ยงการนำเสนอด้านลบของการขยายอำนาจ

(3) ความขัดแย้งกับเวียดนามในกัมพูชา ในแบบเรียนไทยมักนำเสนอบทบาทของไทยในฐานะผู้พิทักษ์เอกราชของกัมพูชาจากการรุกรานของเวียดนาม โดยเฉพาะในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงอำนาจของไทยเท่านั้น แต่ยังสื่อถึงบทบาทในการรักษาเสถียรภาพในภูมิภาคด้วย

4.1.2 ประเทศเวียดนาม: การสร้างภาพของการขยายดินแดนและการสร้างชาติ

แบบเรียนเวียดนามนำเสนอความขัดแย้งกับจามปาและกัมพูชาในบริบทของการสร้างชาติและการขยายดินแดน โดยเน้นย้ำความชอบธรรมของการกระทำดังกล่าว (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006) การนำเสนอในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการมองประวัติศาสตร์ในฐานะกระบวนการพัฒนาและการสร้างชาติอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น

(1) การขยายดินแดนลงใต้ (Nam tiến) ในแบบเรียนเวียดนามอธิบายกระบวนการนี้ว่าเป็นการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ตามธรรมชาติ โดยเน้นย้ำการผสมผสานทางวัฒนธรรมและการพัฒนาพื้นที่ใหม่ การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่อธิบายการขยายดินแดนเท่านั้น แต่ยังสื่อถึงความสามารถในการปรับตัวและการสร้างความกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวเวียดนาม

(2) การยึดครองอาณาจักรจามปา ในแบบเรียนเวียดนามมีการนำเสนอในแง่ของการรวมชาติและการสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรม แม้ว่าจะไม่ได้กล่าวถึงผลกระทบต่อวัฒนธรรมจามอย่างละเอียดก็ตาม การนำเสนอในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองที่มองการขยายดินแดนว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างชาติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

(3) การแทรกแซงในกัมพูชา แบบเรียนเวียดนามมักอธิบายการแทรกแซงในกัมพูชาว่าเป็นการตอบสนองต่อคำขอความช่วยเหลือจากกษัตริย์เขมร และเป็นการปกป้องผลประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองประเทศ (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020) การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเวียดนามในภูมิภาคเท่านั้น แต่ยังสื่อถึงบทบาทในการรักษาเสถียรภาพและการเป็นพันธมิตรที่น่าเชื่อถือ

4.1.3 ประเทศกัมพูชา การเน้นย้ำความยิ่งใหญ่ในอดีตและการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช

แบบเรียนกัมพูชาให้ความสำคัญกับอาณาจักรขอมโบราณและการสูญเสียดินแดนให้กับไทยและเวียดนาม โดยนำเสนอในแง่ของการตกเป็นเหยื่อของการรุกรานจากเพื่อนบ้าน (Ministry of Education, Youth and Sport, 2018) การนำเสนอในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติบนพื้นฐานของความภาคภูมิใจในอดีตอันรุ่งโรจน์และการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช ตัวอย่างเช่น

(1) ยุครุ่งเรืองของอาณาจักรขอม แบบเรียนกัมพูชาให้ความสำคัญกับการนำเสนอความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรขอมในอดีต โดยเน้นย้ำความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม ศิลปะ และสถาปัตยกรรม การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่สร้างความภาคภูมิใจในอดีตเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมทางประวัติศาสตร์สำหรับสถานะของกัมพูชาในปัจจุบันด้วย

(2) การสูญเสียดินแดนให้กับไทยและเวียดนาม มีการนำเสนอในแง่ของการตกเป็นเหยื่อของการรุกรานและการขยายอำนาจของเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะการสูญเสียดินแดนทางตะวันตกให้กับไทยและดินแดนทางตะวันออกให้กับเวียดนาม การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์การเมืองเท่านั้น แต่ยังสื่อถึงความรู้สึกสูญเสียและความจำเป็นในการรักษาอธิปไตยในปัจจุบัน

(3) การแทรกแซงจากต่างชาติ ในแบบเรียนกัมพูชามักนำเสนอประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ในแง่ของการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตย ท่ามกลางการแทรกแซงจากไทยและเวียดนาม (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020) การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่อธิบายความท้าทายทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างสำนึกของการต่อสู้และความอดทนในฐานะชาติ

เห็นได้ถึงความแตกต่างในการนำเสนอประวัติศาสตร์โบราณเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติที่แตกต่างกัน ไทยเน้นภาพของชาติที่เข้มแข็งและมีอำนาจ เวียดนามเน้นการขยายดินแดนและการสร้างชาติ ในขณะที่กัมพูชาเน้นความยิ่งใหญ่ในอดีตและการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช การตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่ยังอาจนำไปสู่ความเข้าใจที่แตกต่างกันในปัจจุบันและส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาค

นอกจากนี้ ยังสังเกตได้ว่าแบบเรียนของทั้งสามประเทศมีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงการนำเสนอรายละเอียดของความรุนแรงหรือผลกระทบด้านลบของความขัดแย้งในอดีต โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับกระทำของประเทศตนเอง การจัดการกับประเด็นอ่อนไหวเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายในการนำเสนอประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อนและมีหลายแง่มุม

ให้กับนักเรียน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการรักษาภาพลักษณ์ของชาติและหลีกเลี่ยงการสร้างความขัดแย้งในปัจจุบัน

4.2 การนำเสนอความขัดแย้งในยุคอาณานิคมและสงครามเย็นจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา

ในช่วงยุคอาณานิคมและสงครามเย็นถือได้ว่าเป็นหนึ่งในช่วงเวลาแห่งความท้าทายและการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การวิเคราะห์แบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในการนำเสนอเหตุการณ์ในช่วงเวลานี้ สะท้อนให้เห็นถึงประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันและการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติของแต่ละประเทศ ดังนี้

4.2.1 ประเทศไทย: การเน้นย้ำความเป็นเอกราชและการรักษาตุลอำนาจ

แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยมักนำเสนอบทบาทของประเทศในยุคอาณานิคมและสงครามเย็นในแง่ของการรักษาเอกราชและการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ฉลาด โดยเน้นความสามารถในการปรับตัวและการรักษาผลประโยชน์ของชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553)

(1) การรักษาเอกราชในยุคอาณานิคม

แบบเรียนไทยมักเน้นย้ำความสำเร็จของไทยในการรักษาเอกราชท่ามกลางการขยายอำนาจของชาติตะวันตก โดยอธิบายว่าเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายทางการทูตที่ชาญฉลาดของผู้นำไทย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 (สำนักพิมพ์อักษร-เจริญทัศน์, 2562) โดยการนำเสนอมักเน้นการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยเพื่อรับมือกับภัยคุกคามจากตะวันตก เช่น การปฏิรูปการศึกษา การทหาร และระบบราชการ รวมถึงการเจรจาทางการทูตเพื่อรักษาตุลอำนาจระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส แบบเรียนมักกล่าวถึงการเสียดินแดนบางส่วนให้แก่ฝรั่งเศสและอังกฤษว่าเป็น “การเสียสละเพื่อรักษาเอกราชของส่วนใหญ่”

(2) บทบาทในสงครามเย็น

แบบเรียนไทยมักอธิบายการเข้าร่วมกับฝ่ายเสรีประชาธิปไตยว่าเป็นการตัดสินใจทางยุทธศาสตร์เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติและป้องกันการแผ่ขยายของคอมมิวนิสต์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553) การนำเสนอมักเน้นประโยชน์ที่ไทยได้รับจากความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา เช่น ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม แบบเรียนมักไม่ได้กล่าวถึงผลกระทบด้านลบอย่างละเอียด เช่น การละเมิดสิทธิมนุษยชนในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ หรือผลกระทบทางสังคมจากการตั้งฐานทัพของสหรัฐฯ ในไทย

(3) ความสัมพันธ์กับเวียดนามและกัมพูชา

ในช่วงสงครามเย็น แบบเรียนไทยมักนำเสนอความสัมพันธ์กับเวียดนามในแง่ของความขัดแย้งทางอุดมการณ์ โดยเฉพาะหลังการรวมประเทศของเวียดนาม มีการกล่าวถึง การสนับสนุนสหรัฐฯ ในสงครามเวียดนาม แต่มักไม่ได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับผลกระทบของ สงครามต่อประชาชนเวียดนาม ในส่วนความสัมพันธ์กับกัมพูชา แบบเรียนมักเน้นบทบาทของ ไทยในการให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยกัมพูชาในช่วงสงครามกลางเมือง และการมีส่วนร่วม ในกระบวนการสันติภาพปารีส แต่อาจไม่ได้กล่าวถึงความขัดแย้งบางประการระหว่าง สองประเทศอย่างละเอียด เช่น กรณีพิพาทเขาพระวิหาร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน, 2553)

4.2.2 ประเทศเวียดนาม: การต่อสู้เพื่อเอกราชและการปฏิบัติสังคมนิยม

แบบเรียนเวียดนามนำเสนอประวัติศาสตร์ในยุคนี้ในบริบทของการต่อสู้เพื่อเอกราช และการปฏิบัติสังคมนิยม โดยเน้นย้ำความเสียสละและความกล้าหาญของประชาชนเวียดนาม (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2018)

(1) การต่อต้านอาณานิคมฝรั่งเศส

แบบเรียนเวียดนามนำเสนอการต่อสู้นี้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อย ประเทศชาติ โดยเน้นย้ำบทบาทของผู้นำปฏิวัติ เช่น โฮจิมินห์ และการมีส่วนร่วมของประชาชน (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020) โดยการนำเสนอมักเริ่มตั้งแต่การต่อต้าน ในช่วงแรกของการปกครองของฝรั่งเศส เช่น การลุกฮือของชาวนาในเกียนอาน (ค.ศ. 1930-1931) และการปฏิวัติเดือนสิงหาคม (ค.ศ. 1945) โดยเน้นย้ำถึงความโหดร้ายของระบอบ อาณานิคมและความชอบธรรมของการต่อสู้เพื่อเอกราช แบบเรียนมักไม่ได้กล่าวถึงผลดีใดๆ ของการปกครองแบบอาณานิคม แม้แต่ในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือระบบการศึกษา

(2) สงครามเวียดนาม

แบบเรียนเวียดนามมักนำเสนอสงครามนี้ในฐานะการต่อสู้เพื่อเอกภาพของชาติและ การต่อต้านการแทรกแซงจากต่างชาติ โดยเน้นย้ำความสามัคคีของประชาชนและความชอบ ธรรมของการปฏิวัติ (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2019) การนำเสนอมักเน้นความโหดร้าย ของสงคราม ผลกระทบต่อประชาชน และความกล้าหาญของทหารและประชาชนเวียดนาม มีการกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญ เช่น การโจมตีทางการทูตเตีต (ค.ศ. 1968) และการรุกใหญ่ ครั้งสุดท้าย (ค.ศ. 1975) อย่างละเอียด อย่างไรก็ตาม แบบเรียนมักไม่ได้กล่าวถึงความซับซ้อน ของความขัดแย้งภายในประเทศอย่างละเอียด เช่น ความแตกแยกระหว่างเวียดนามเหนือและ ใต้ หรือชะตากรรมของผู้ที่เคยร่วมมือกับสหรัฐฯ หลังสงคราม

(3) ความสัมพันธ์กับไทยและกัมพูชา

แบบเรียนเวียดนามมักนำเสนอความสัมพันธ์กับไทยในช่วงสงครามเย็นในแง่ของความขัดแย้งทางอุดมการณ์ แต่เน้นการปรับความสัมพันธ์หลังสงครามเย็น (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020) มีการกล่าวถึงการที่ไทยอนุญาตให้สหรัฐฯ ใช้ฐานทัพในการทิ้งระเบิดเวียดนาม แต่มักไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์บทบาทของไทยอย่างรุนแรง ในส่วนความสัมพันธ์กับกัมพูชา แบบเรียนมักเน้นบทบาทของเวียดนามในการช่วยเหลือกัมพูชาให้หลุดพ้นจากระบอบเขมรแดง โดยนำเสนอการแทรกแซงในปี ค.ศ. 1978 ว่าเป็นการช่วยเหลือทางมนุษยธรรม และการปกป้องประชาชนเวียดนามเชื้อสายกัมพูชา อย่างไรก็ตาม แบบเรียนอาจไม่ได้กล่าวถึงความซับซ้อนของการแทรกแซงดังกล่าวอย่างละเอียด เช่น ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของเวียดนาม หรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงการยึดครองกัมพูชา

4.2.3 ประเทศกัมพูชา: การตกเป็นเหยื่อของมหาอำนาจและการฟื้นฟูประเทศ

แบบเรียนกัมพูชานำเสนอประวัติศาสตร์ในยุคนี้ในแง่ของการตกเป็นเหยื่อของการแทรกแซงจากภายนอกและความพยายามในการฟื้นฟูประเทศ โดยเน้นย้ำผลกระทบของความขัดแย้งต่อประชาชนและสังคมกัมพูชา (Ministry of Education, Youth and Sport, 2019)

(1) ยุคอาณานิคมฝรั่งเศส

แบบเรียนกัมพูชามักนำเสนอยุคนี้ในแง่ของการสูญเสียอำนาจอธิปไตยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020) การนำเสนอมักเน้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม เช่น การลดอำนาจของกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แบบเรียนอาจกล่าวถึงการพัฒนาบางด้านที่เกิดขึ้นในยุคนี้ เช่น การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การปฏิรูประบบการศึกษา และการอนุรักษ์โบราณสถาน อย่างไรก็ตาม การนำเสนอมักเน้นผลกระทบด้านลบมากกว่า เช่น การเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ การทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม และการกดขี่ทางการเมือง (Chandler, 2008)

(2) สงครามกลางเมืองและระบอบเขมรแดง

แบบเรียนกัมพูชานำเสนอช่วงเวลาในฐานะโศกนาฏกรรมของชาติ โดยเน้นย้ำความทุกข์ทรมานของประชาชนและการทำลายล้างทางสังคมและวัฒนธรรม (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020) การนำเสนอมักเริ่มตั้งแต่การรัฐประหารในปี ค.ศ. 1970 ที่โค่นล้มเจ้าโรตม สีหนุ ซึ่งนำไปสู่สงครามกลางเมือง และการขึ้นสู่อำนาจของเขมรแดงในปี ค.ศ. 1975 แบบเรียนให้รายละเอียดเกี่ยวกับความโหดร้ายของระบอบเขมรแดง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และผลกระทบระยะยาวต่อสังคมกัมพูชา โดยเน้นย้ำถึงจำนวนผู้เสียชีวิต

และผู้ได้รับผลกระทบ อย่างไรก็ตาม แบบเรียนอาจไม่ได้วิเคราะห์อย่างลึกซึ้งถึงสาเหตุที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของระบอบเขมรแดง หรือบทบาทของปัจจัยภายนอก เช่น สงครามเวียดนามและนโยบายของสหรัฐฯ ที่มีส่วนในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของเขมรแดง (Kiernan, 2008)

(3) ความสัมพันธ์กับไทยและเวียดนาม

แบบเรียนกัมพูชามักนำเสนอความสัมพันธ์กับไทยในแง่ของความขัดแย้งทางดินแดนและการแทรกแซงทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงสงครามกลางเมือง (Ministry of Education, Youth and Sport, 2020) มีการกล่าวถึงการสนับสนุนของไทยต่อกลุ่มต่อต้านรัฐบาลกัมพูชาในช่วงทศวรรษ 1980 และความขัดแย้งเรื่องปราสาทพระวิหาร อย่างไรก็ตาม ในแบบเรียนอาจไม่ได้กล่าวถึงความช่วยเหลือของไทยในการรับผู้ลี้ภัยกัมพูชาอย่างละเอียด ในส่วนความสัมพันธ์กับเวียดนาม แม้จะกล่าวถึงบทบาทของเวียดนามในการช่วยปลดปล่อยกัมพูชาจากรบอบเขมรแดงในปี ค.ศ. 1979 แต่ก็มีคำแนะนำในแง่ของการสูญเสียอำนาจอธิปไตยบางส่วนเช่นกัน แบบเรียนอาจกล่าวถึงการที่เวียดนามมีอิทธิพลต่อการเมืองกัมพูชาในช่วงทศวรรษ 1980 และความขัดแย้งเรื่องดินแดนในบางพื้นที่ (Gottesman, 2003)

จากการวิเคราะห์ข้างต้น เห็นได้ว่าแบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศมีการนำเสนอเหตุการณ์ในยุคอาณานิคมและสงครามเย็นที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนให้เห็นถึงประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์และการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติที่แตกต่างกัน โดยไทยเน้นการรักษาเอกราชและการรักษาตุลาอำนาจ โดยนำเสนอตนเองในฐานะประเทศที่สามารถรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมและรักษาผลประโยชน์ของชาติในช่วงสงครามเย็น เวียดนามเน้นการต่อสู้เพื่อเอกราชและการปฏิวัติ โดยนำเสนอประวัติศาสตร์ในแง่ของการต่อสู้อันยาวนานและยากลำบากเพื่อเอกราชและเอกภาพของชาติ ในขณะที่กัมพูชาเน้นการตกเป็นเหยื่อของมหาอำนาจและความพยายามในการฟื้นฟูประเทศจากผลกระทบของความขัดแย้ง ผลจากการนำเสนอที่แตกต่างกันนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่ยังอาจส่งผลกระทบต่อความเข้าใจและทัศนคติของเยาวชนต่อประเทศเพื่อนบ้านและบทบาทของประเทศตนในภูมิภาค นอกจากนี้ ยังสังเกตได้ว่าแบบเรียนของทั้งสามประเทศมีแนวโน้มที่จะนำเสนอมุมมองที่เป็นประโยชน์ต่อภาพลักษณ์ของประเทศตนเอง โดยอาจละเลยหรือลดทอนความสำคัญของแง่มุมที่อาจสร้างภาพลบ

5. การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์: อำนาจ ความรู้ และการสร้างภาพตัวตน

การศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างอำนาจ ความรู้ และการสร้างภาพตัวตนในกระบวนการผลิตและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ เพื่อไขปริศนาความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์กับการธำรงรักษาอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรม

5.1 อำนาจในการกำหนดและตีความประวัติศาสตร์

การศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา เผยให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างอำนาจ ความรู้ และการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ โดยสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่รัฐใช้อำนาจในการกำหนดและตีความประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและหล่อหลอมจิตสำนึกของพลเมือง การวิเคราะห์นี้จะพิจารณาประเด็นสำคัญสามประการ ได้แก่ การคัดสรรเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การตีความประวัติศาสตร์ และการสร้างวาทกรรมประวัติศาสตร์ ดังนี้

5.1.1 การคัดสรรเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์: การกำหนดกรอบความทรงจำร่วม

การคัดเลือกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในแบบเรียนสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่รัฐใช้อำนาจในการกำหนด “ความทรงจำร่วม” (Collective Memory) ของชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Halbwachs (1992) เกี่ยวกับการสร้างความทรงจำทางสังคม โดยพบว่าแต่ละประเทศมีแนวโน้มในการเน้นย้ำเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและผลประโยชน์แห่งชาติในปัจจุบัน

ในกรณีของไทย แบบเรียนมักเน้นเหตุการณ์ที่แสดงถึงความสามารถในการรักษาเอกราช เช่น การต่อต้านการรุกรานของพม่าในสมัยอยุธยา หรือการรักษาเอกราชในยุคล่าอาณานิคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553) การคัดเลือกเหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ของชาติที่เข้มแข็งและมีอำนาจอธิปไตยมาอย่างยาวนาน

ในขณะที่แบบเรียนของเวียดนามให้ความสำคัญกับการต่อสู้เพื่อเอกราช เช่น การต่อต้านการปกครองของจีน และการต่อสู้กับฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006) การเน้นย้ำเหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์ของชาติในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อเสรีภาพและความเป็นเอกราช

ส่วนกัมพูชานั้นได้มีการเน้นความรุ่งเรืองในอดีตและการฟื้นฟูประเทศ โดยให้ความสำคัญกับยุคสมัยของอาณาจักรขอมและการฟื้นฟูประเทศหลังยุคเขมรแดง (Ministry of

Education, Youth and Sport, 2018) การคัดเลือกเหตุการณ์ในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความภาคภูมิใจในอดีตอันรุ่งโรจน์และความหวังในการฟื้นฟูประเทศ

การคัดสรรเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Benedict Anderson (2006) เกี่ยวกับการสร้าง “ชุมชนจินตกรรม” โดยรัฐใช้อำนาจในการกำหนดว่าเหตุการณ์ใดควรถูกจดจำและเหตุการณ์ใดควรถูกลืมเลือน เพื่อสร้างสำนึกร่วมของความเป็นชาติ

5.1.2 การตีความประวัติศาสตร์: การสร้างความหมายและความชอบธรรม

การตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในแบบเรียนสะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจในการสร้างความหมายและความชอบธรรมทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Michel Foucault (1980) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการตีความสงครามเวียดนามและบทบาทของแต่ละประเทศในช่วงสงครามเย็นในแบบเรียนของเวียดนาม สงครามเวียดนามถูกนำเสนอในฐานะสงครามปลดปล่อยและการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ (Nguyen, 2016) ในขณะที่แบบเรียนของไทยมักอธิบายการเข้าร่วมกับฝ่ายเสรีประชาธิปไตยเป็นการตัดสินใจทางยุทธศาสตร์เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติและป้องกันการแผ่ขยายของคอมมิวนิสต์ (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2562) การตีความที่แตกต่างกันนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับการตัดสินใจทางการเมืองในอดีตและปัจจุบันของแต่ละประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Hobsbawm and Ranger (1983) เกี่ยวกับการประดิษฐ์ประเพณีในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ

5.1.3 การสร้างวาทกรรมประวัติศาสตร์: การผลิตซ้ำอุดมการณ์แห่งชาติ

การวิเคราะห์แบบเรียนยังเผยให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมประวัติศาสตร์ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์แห่งชาติของแต่ละประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ผ่านระบบการศึกษา ในกรณีของไทย พบการใช้วาทกรรม “การรักษาเอกราช” อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในการอธิบายเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 ถูกนำเสนอว่าเป็นกลยุทธ์ทางการทูตเพื่อรักษาเอกราชของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553)

ในขณะที่แบบเรียนของเวียดนามใช้วาทกรรม “การต่อสู้เพื่อเอกราช” อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในการอธิบายประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การปฏิวัติเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1945 ถูกนำเสนอเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020)

ส่วนแบบเรียนของกัมพูชาใช้วาทกรรม “การฟื้นฟูประเทศ” อย่างชัดเจนในการอธิบายประวัติศาสตร์ร่วมสมัย โดยเฉพาะในช่วงหลังยุคเขมรแดง เน้นย้ำถึงความพยายามในการสร้างสันติภาพและการพัฒนาประเทศ (Ministry of Education, Youth and Sport, 2021)

การใช้วาทกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างกรอบความคิดทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองและนโยบายในปัจจุบันของแต่ละประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Louis Althusser (1971) เกี่ยวกับการทำงานของกลไกอุดมการณ์ของรัฐผ่านระบบการศึกษา

เห็นได้ว่าอำนาจในการกำหนดและตีความประวัติศาสตร์ผ่านแบบเรียนของทั้งสามประเทศแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่ซับซ้อนในการสร้างและผลิตซ้ำอัตลักษณ์แห่งชาติ อุดมการณ์ทางการเมือง และความชอบธรรมของรัฐผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ อีกทั้งกระบวนการนี้ไม่เพียงแต่มีผลต่อการรับรู้ของพลเมืองภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการสร้างความเข้าใจร่วมกันในภูมิภาคอีกด้วย การตระหนักถึงมิติเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในภูมิภาค

5.2 ความรู้ในฐานะเครื่องมือทางอุดมการณ์

บทบาทของความรู้ทางประวัติศาสตร์เป็นหนึ่งในฐานะเครื่องมือทางอุดมการณ์ที่รัฐใช้ในการหล่อหลอมอัตลักษณ์แห่งชาติและสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ปราบปรามการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Antonio Gramsci (1971) เกี่ยวกับการครองอำนาจนำทางวัฒนธรรม (Cultural Hegemony) ที่รัฐใช้ในการสร้างฉันทามติทางสังคมผ่านสถาบันทางวัฒนธรรม รวมถึงระบบการศึกษา การวิเคราะห์นี้จะพิจารณาประเด็นสำคัญสามประการ ได้แก่ การสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง และการสร้างจิตสำนึกร่วมของชาติ

5.2.1 การสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ: การประกอบสร้างตัวตนผ่านประวัติศาสตร์

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศแสดงให้เห็นถึงการใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในการสร้างและเสริมสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Anderson (2006) เกี่ยวกับการสร้างชุมชนจินตกรรม ผ่านการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ในกรณีของไทย แบบเรียนมักเน้นความเป็นชาติที่มีอารยธรรมยาวนานและรักษาเอกราชได้ตลอดมา โดยมีการนำเสนอประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ที่ได้มีการเน้นย้ำถึงความสามารถในการรักษาเอกราชและการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งการนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึภาคภูมิใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ

ในขณะที่แบบเรียนของเวียดนามเน้นการเป็นชาติที่ต่อสู้เพื่อเอกราชและมีความสามัคคี โดยนำเสนอประวัติศาสตร์การต่อสู้อันยาวนานกับจีน ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เพื่อสร้างภาพลักษณ์ของชาติที่เข้มแข็งและไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจต่างชาติ (Tran, 2019) การนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างสำนึกของความเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีความภาคภูมิใจในการต่อสู้เพื่อเอกราชส่วนแบบเรียนของกัมพูชานั้นการเป็นทนายของอารยธรรมขอมอันยิ่งใหญ่และการฟื้นฟูประเทศจากความขัดแย้งในอดีต โดยนำเสนอประวัติศาสตร์ของอาณาจักรขอมโบราณและการฟื้นฟูประเทศหลังยุคเขมรแดง (Dy, 2007) การนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความภาคภูมิใจในอดีตอันรุ่งเรืองและความหวังในการฟื้นฟูประเทศ

5.2.2 การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง: การใช้ประวัติศาสตร์รับใช้ปัจจุบัน

ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในแบบเรียนยังถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองและนโยบายในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Anthony D. Smith (1991) เกี่ยวกับการใช้ประวัติศาสตร์ในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและความชอบธรรมทางการเมือง

ในกรณีของเวียดนาม การใช้ประวัติศาสตร์การปฏิวัติเพื่อสนับสนุนระบอบสังคมนิยมเป็นตัวอย่างที่ดีชัดเจน โดยแบบเรียนมักเน้นย้ำบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์ในการนำการต่อสู้เพื่อเอกราชและการพัฒนาประเทศ (Salomon & Vu, 2007) การนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองในปัจจุบัน

ในขณะที่แบบเรียนของไทยมักใช้ประวัติศาสตร์การรักษาเอกราชเพื่อสนับสนุนบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในการนำเสนอบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการปกป้องประเทศและนำพาประเทศสู่ความทันสมัย การนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมจิตใจของชาติ

ส่วนแบบเรียนของกัมพูชามักใช้ประวัติศาสตร์การฟื้นฟูประเทศหลังยุคเขมรแดงเพื่อสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน โดยเน้นย้ำความสำเร็จในการสร้างสันติภาพและการพัฒนาประเทศ การนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองในปัจจุบันและนโยบายการพัฒนาประเทศ

5.2.3 การสร้างจิตสำนึกร่วมของชาติ: การหล่อหลอมความเป็นพลเมือง

แบบเรียนประวัติศาสตร์ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกร่วมของชาติและหล่อหลอมความเป็นพลเมือง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Ernest Renan (1990) เกี่ยวกับชาติ ในฐานะการร่วมกันจดจำและลืมเลือน

ทั้งสามประเทศมีการใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในการสร้างจิตสำนึกร่วมและความภาคภูมิใจในชาติ เช่น การนำเสนอวีรบุรุษและวีรกรรมในประวัติศาสตร์ การเน้นย้ำความสำเร็จและความยิ่งใหญ่ของชาติในอดีต และการสร้างสำนึกของการต่อสู้และการเสียสละเพื่อชาติ ซึ่งการนำเสนอในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชาติและความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Michael Billig (1995) เกี่ยวกับ “ชาตินิยมในชีวิตประจำวัน” (Banal Nationalism) ที่ถูกผลิตซ้ำผ่านสถาบันทางสังคมต่างๆ รวมถึงระบบการศึกษา ดังนั้น การวิเคราะห์ความรู้ในฐานะเครื่องมือทางอุดมการณ์ผ่านแบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและการหล่อหลอมจิตสำนึกของพลเมือง กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างความรู้ อำนาจ และอุดมการณ์ในระบบการศึกษา ซึ่งมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการรับรู้ของพลเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาค การตระหนักถึงมิติเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ ความเข้าใจในความหลากหลายทางประวัติศาสตร์ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในภูมิภาค

5.3 การสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น”

กระบวนการสร้างภาพตัวแทนที่ซับซ้อนและมีนัยสำคัญต่อการกำหนดอัตลักษณ์แห่งชาติและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การวิเคราะห์นี้จะพิจารณาการสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนของทั้งสามประเทศ โดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีหลังอาณานิคม (Postcolonial Theory) และทฤษฎีการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity Theory)

5.3.1 การสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง”: การประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ

การสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” ในแบบเรียนประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติผ่านการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Hall (1996) เกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการเล่าเรื่อง ดังนี้

(1) ไทย: ชาติที่มีอารยธรรมยาวนานและรักษาเอกราชได้

แบบเรียนไทยมักนำเสนอภาพตัวแทนของชาติในฐานะผู้มีอารยธรรมอันยาวนานและสามารถรักษาเอกราชมาได้ตลอด ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาประวัติศาสตร์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553, น. 45-50) ว่า “ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์อันยาวนานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งถือเป็นยุคทองของวัฒนธรรมไทย มีการประดิษฐ์อักษรไทย

สร้างระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก และเผยแผ่พุทธศาสนา ตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน ไทยสามารถรักษาเอกราชมาได้อย่างต่อเนื่อง แม้ในยุคล่าอาณานิคมที่ชาติตะวันตกขยายอำนาจเข้ามาในภูมิภาค” จากตัวอย่างเนื้อหาในแบบเรียนนี้เห็นได้ว่าแบบเรียนไทยได้เสนอภาพการวางรากฐานประวัติศาสตร์ไทยไว้ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งถูกนำเสนอว่าเป็น “ยุคทอง” ของวัฒนธรรมไทย มีการเน้นย้ำถึงความสำเร็จทางวัฒนธรรม เช่น การประดิษฐ์อักษรไทย การสร้างระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก และการเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกใช้เป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและเอกลักษณ์เฉพาะของชาติไทย ในขณะเดียวกัน การนำเสนอว่าไทยสามารถรักษาเอกราชมาได้อย่างต่อเนื่อง แม้ในยุคล่าอาณานิคม ก็เป็นการตอกย้ำภาพลักษณ์ของชาติที่เข้มแข็งและมีความพิเศษแตกต่างจากประเทศเพื่อนบ้าน การเลือกนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความภาคภูมิใจและอัตลักษณ์ร่วมของคนในชาติ

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอภาพลักษณ์ในเชิงบวกเพียงด้านเดียวอาจส่งผลให้เกิดการมองข้ามหรือลดทอนความสำคัญของเหตุการณ์หรือช่วงเวลาที่ไม่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ดังกล่าว ซึ่งอาจส่งผลต่อความเข้าใจในความซับซ้อนของประวัติศาสตร์ชาตินอกจากนี้ การสร้างภาพลักษณ์เช่นนี้ยังอาจมีนัยทางการเมือง โดยเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการปกครองและสถาบันทางการเมืองในปัจจุบัน

(2) เวียดนาม: ชาติแห่งการต่อสู้เพื่อเอกราชและความสามัคคี

แบบเรียนเวียดนามมักนำเสนอภาพตัวแทนของชาติในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อเอกราชและมีความสามัคคี ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์เวียดนาม (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006, pp. 40-55) ว่า “ประวัติศาสตร์ของเวียดนามคือประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้เพื่อเอกราช ตั้งแต่การต่อต้านการปกครองของจีน การต่อสู้กับฝรั่งเศสในยุคอาณานิคม จนถึงสงครามเวียดนาม ความสามัคคีของประชาชนเวียดนามเป็นพลังสำคัญที่นำไปสู่ชัยชนะในการปกป้องและสร้างชาติ” จากตัวอย่างเนื้อหาในแบบเรียนนี้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมชาตินิยมที่มุ่งเน้นสองประเด็นหลัก ได้แก่ การต่อสู้เพื่อเอกราชและความสามัคคีของประชาชน ประเด็นแรก ประวัติศาสตร์เวียดนามถูกนำเสนอในลักษณะของการต่อสู้อย่างต่อเนื่องเพื่อรักษาและได้มาซึ่งเอกราช โดยเริ่มตั้งแต่การต่อต้านการปกครองของจีนผ่านยุคอาณานิคมฝรั่งเศส จนถึงสงครามเวียดนาม การเล่าเรื่องในลักษณะนี้สร้างภาพของชาติที่มีความเข้มแข็ง อดทน และไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจภายนอก ซึ่งเป็นการปลูกฝังความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติ

ในขณะเดียวกัน ประเด็นต่อมาเป็นการเน้นย้ำถึงความสามัคคีของประชาชนเวียดนามเป็นการสร้างภาพของชาติที่มีเอกภาพ โดยนำเสนอว่าความสามัคคีนี้เป็น “พลังสำคัญ”

ที่นำไปสู่ชัยชนะในการปกป้องและสร้างชาติ การนำเสนอในลักษณะนี้มีจุดมุ่งหมายในการสร้างสำนึกร่วมและความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ ดังนั้น การเลือกนำเสนอประวัติศาสตร์ในแง่มุมของการต่อสู้และความสามัคคีนี้ สอดคล้องกับวาทกรรมชาตินิยมที่มุ่งสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประเทศที่มีประสบการณ์การต่อสู้เพื่อเอกราชมายาวนาน การนำเสนอในลักษณะนี้มีผลในการหล่อหลอมความคิดและความรู้สึกของผู้เรียน ให้เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติและตระหนักถึงความสำคัญของความสามัคคี

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้อาจมีข้อจำกัดบางประการ เช่นการลดทอนความซับซ้อนของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยมุ่งเน้นเฉพาะแง่มุมของการต่อสู้และความสามัคคี การมองข้ามความขัดแย้งหรือความแตกต่างภายในชาติ ซึ่งอาจเป็นส่วนสำคัญของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หรือการสร้างภาพของ “ศัตรู” หรือ “อำนาจภายนอก” อย่างเหมารวม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อมุมมองที่มีต่อประเทศอื่นในปัจจุบัน รวมถึงการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการปกครองในปัจจุบัน

(3) กัมพูชา: ทายาทของอารยธรรมอันยิ่งใหญ่และการฟื้นฟูประเทศ

แบบเรียนกัมพูชามักนำเสนอภาพตัวแทนของชาติในฐานะทายาทของอารยธรรมอันยิ่งใหญ่และประเทศที่กำลังฟื้นฟูจากความขัดแย้งในอดีต ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา (Ministry of Education, Youth and Sport, 2018, pp. 25-40): “กัมพูชาเป็นทายาทของอาณาจักรขอมอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในอารยธรรมที่รุ่งเรืองที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะผ่านช่วงเวลาแห่งความขัดแย้งและความทุกข์ยาก แต่ปัจจุบันกัมพูชา กำลังฟื้นฟูประเทศและมุ่งสู่การพัฒนาในอนาคต” การนำเสนอภาพลักษณ์ของชาติกัมพูชาในแบบเรียนประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมชาตินิยมที่มุ่งเน้นสองประเด็นหลัก ได้แก่ ความยิ่งใหญ่ในอดีตและการฟื้นฟูประเทศในปัจจุบัน ดังเช่นประการแรก มีการอ้างอิงถึงกัมพูชาในฐานะทายาทของอาณาจักรขอมอันยิ่งใหญ่เป็นการสร้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงชาติในปัจจุบันกับอารยธรรมโบราณที่รุ่งเรือง การนำเสนอในลักษณะนี้มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชาติ โดยเฉพาะการกล่าวถึงอาณาจักรขอมว่าเคยเป็น “หนึ่งในอารยธรรมที่รุ่งเรืองที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ซึ่งเป็นการยกระดับความสำคัญของอารยธรรมกัมพูชาในบริบทของภูมิภาค

ประการที่สอง การกล่าวถึงการฟื้นฟูประเทศและการมุ่งสู่การพัฒนาในอนาคต เป็นการสร้างภาพของชาติที่กำลังก้าวผ่านอดีตอันเจ็บปวดและมุ่งไปสู่อนาคตที่สดใส การยอมรับถึง “ช่วงเวลาแห่งความขัดแย้งและความทุกข์ยาก” แสดงให้เห็นถึงความพยายาม

ในการเผชิญหน้ากับประวัติศาสตร์ที่ยากลำบาก ในขณะเดียวกันก็เน้นย้ำถึงความพยายามในการฟื้นฟูและพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นการสร้างความหวังและแรงบันดาลใจให้กับประชาชน ดังนั้น การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้สอดคล้องกับวาทกรรมชาตินิยมที่มุ่งสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชาติ โดยมีผลในการหล่อหลอมความคิดและความรู้สึกของผู้เรียนในหลายด้าน ได้แก่ การสร้างความภาคภูมิใจในอดีตอันรุ่งเรือง ซึ่งอาจเป็นแรงบันดาลใจในการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน การสร้างความเข้าใจและการยอมรับต่อประวัติศาสตร์ที่ยากลำบาก ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการสร้างความปรองดองแห่งชาติ การปลุกฝังความหวังและความมุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นย้ำว่าชาติกำลังอยู่ในช่วงของการฟื้นฟูและก้าวไปข้างหน้า

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้อาจมีข้อจำกัดบางประการ เช่น การเน้นความยิ่งใหญ่ในอดีตอาจนำไปสู่การมองข้ามหรือลดทอนความสำคัญของวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในช่วงอื่นๆ การนำเสนอการฟื้นฟูประเทศในแง่บวกอาจละเลยปัญหาและความท้าทายที่ยังคงมีอยู่ในสังคมปัจจุบัน การเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันโดยตรงไปตรงมา อาจละเลยความซับซ้อนของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับนโยบายหรือการปกครองในปัจจุบัน

5.3.2 การสร้างภาพ “ความเป็นอื่น”: การกำหนดขอบเขตของอัตลักษณ์แห่งชาติ

การสร้างภาพ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนประวัติศาสตร์เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดขอบเขตของอัตลักษณ์แห่งชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Said (1978) เกี่ยวกับการสร้างภาพ “ความเป็นอื่น” ในการกำหนดอัตลักษณ์ของตนเอง ดังนี้

(1) ไทย: การมองประเทศเพื่อนบ้านในฐานะคู่แข่งและผู้ต้องการความช่วยเหลือ

แบบเรียนไทยมักนำเสนอภาพของประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเวียดนามและกัมพูชา ในสองลักษณะหลัก คือ เป็นคู่แข่งทางอำนาจในอดีต และเป็นประเทศที่ต้องการความช่วยเหลือในปัจจุบัน ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาประวัติศาสตร์ (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2562, น. 200-205): “ในอดีต ไทยต้องเผชิญกับการขยายอำนาจของเวียดนามในกัมพูชา ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ของไทยในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน ไทยมีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนาของประเทศเพื่อนบ้าน” การนำเสนอในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างภาพของไทยในฐานะประเทศที่มีอำนาจและบทบาทนำในภูมิภาค เห็นได้ว่าในด้านหนึ่ง ประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเวียดนาม ถูกนำเสนอในฐานะคู่แข่งทางอำนาจในอดีต ซึ่งเป็น “ภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ของไทยในภูมิภาค” การนำเสนอในลักษณะนี้มีผลในการสร้างความรู้สึกถึงความจำเป็นในการปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติ

และตอกย้ำบทบาทของไทยในฐานะผู้มีอิทธิพลในภูมิภาค นอกจากนี้ ยังช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติเมื่อเผชิญกับ “ภัยคุกคาม” จากภายนอก ในอีกด้านหนึ่ง ประเทศเพื่อนบ้านถูกนำเสนอในฐานะผู้ต้องการความช่วยเหลือในปัจจุบัน โดยเน้นย้ำบทบาทของไทยในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนา การนำเสนอในลักษณะนี้เป็นการสร้างภาพของไทยในฐานะประเทศที่มีความก้าวหน้าและมีศักยภาพมากกว่า ซึ่งช่วยสร้างความภาคภูมิใจในสถานะและบทบาทของประเทศไทยในภูมิภาค

เห็นได้ว่าการนำเสนอทั้งสองลักษณะนี้ แม้จะดูเหมือนแตกต่างกัน แต่ล้วนมีส่วนในการกำหนดขอบเขตและลักษณะของ “ความเป็นไทย” ผ่านการเปรียบเทียบและการสร้างความแตกต่าง กล่าวคือ ไทยถูกนำเสนอทั้งในฐานะประเทศที่มีความเข้มแข็งพอที่จะต่อสู้กับภัยคุกคามในอดีต และเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าพอที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศอื่นในปัจจุบัน

(2) เวียดนาม: การมองประเทศเพื่อนบ้านในฐานะพันธมิตรและผู้ต้องการการปกป้องแบบเรียนเวียดนามมักนำเสนอภาพของประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะกัมพูชาและลาว ในฐานะพันธมิตรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และเป็นประเทศที่ต้องการการปกป้องจากภัยคุกคามภายนอก ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์เวียดนาม (Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2020, pp. 170-175) ว่า “เวียดนาม กัมพูชา และลาว มีความสัมพันธ์อันแนบแน่นทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เวียดนามมีบทบาทสำคัญในการปกป้องเสถียรภาพและความมั่นคงของภูมิภาคอินโดจีน โดยเฉพาะในช่วงการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมและการสร้างสังคมนิยม” การนำเสนอในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็น โดยเฉพาะกัมพูชาและลาว ในฐานะพันธมิตรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เน้นย้ำความสัมพันธ์อันใกล้ชิดและความเป็นหนึ่งเดียวกันในภูมิภาคอินโดจีน ในขณะเดียวกัน เวียดนามก็นำเสนอตนเองในฐานะผู้ปกป้องเสถียรภาพและความมั่นคงของภูมิภาค โดยเฉพาะในบริบทของการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมและการสร้างสังคมนิยม

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอในลักษณะนี้มีผลในการสร้างความชอบธรรมให้กับบทบาทนำของเวียดนามในภูมิภาค ตอกย้ำอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกัน และสร้างภาพของ “ศัตรูร่วม” ซึ่งช่วยเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างประเทศในภูมิภาค

(3) กัมพูชา: การมองประเทศเพื่อนบ้านในฐานะภัยคุกคามและผู้แทรกแซงแบบเรียนกัมพูชามักนำเสนอภาพของประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะไทยและเวียดนาม ในฐานะภัยคุกคามต่ออธิปไตยและผู้แทรกแซงกิจการภายในของกัมพูชา ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา (Ministry of Education, Youth and Sport, 2021, pp. 210-220) ว่า “ประวัติศาสตร์ของกัมพูชาเต็มไปด้วยการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตย

ท่ามกลางการแทรกแซงจากประเทศเพื่อนบ้าน การสูญเสียดินแดนให้กับไทยและเวียดนาม ในอดีตเป็นบทเรียนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการรักษาความเป็นเอกภาพของชาติ และการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างรอบคอบ” จากตัวอย่างเห็นได้ชัดว่ามีการนำเสนอ ภาพประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่สะท้อนการสร้างความเป็น “อื่น” ที่มุ่งเน้น การนำเสนอไทยและเวียดนามในฐานะภัยคุกคามและผู้แทรกแซง โดยเน้นย้ำประสบการณ์ การสูญเสียดินแดนและการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตย การนำเสนอในลักษณะนี้มี จุดประสงค์หลักในการสร้างสำนึกชาตินิยม ตอกย้ำความสำคัญของการรักษาเอกภาพของชาติ และสร้างความระมัดระวังในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายาม ในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติของกัมพูชาผ่านการนิยามความเป็น “อื่น” ของประเทศ เพื่อนบ้าน

การศึกษาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา เผยให้เห็นถึง ปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างอำนาจ ความรู้ และการสร้างภาพตัวแทนในกระบวนการผลิต และถ่ายทอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าแบบเรียนเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง และการหล่อหลอมจิตสำนึกของพลเมืองตลอดถึงการคัดสรรเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การตีความ และการสร้างวาทกรรมในแบบเรียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของรัฐในการ กำหนดและควบคุมความทรงจำร่วมของชาติ นอกจากนี้ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ยังถูกใช้ เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ในการสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ และสนับสนุนระบอบการปกครองในปัจจุบัน ดังนั้น การสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนมีส่วนสำคัญในการกำหนดขอบเขตของอัตลักษณ์แห่งชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยแต่ละประเทศมีการนำเสนอภาพลักษณ์ของตนและ ประเทศเพื่อนบ้านที่แตกต่างกันไปตามบริบททางประวัติศาสตร์และการเมืองของแต่ละประเทศ ตารางต่อไปนี้อย่างผู้เขียนได้สรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการนำเสนอภาพตัวแทนของตนเอง มุมมองต่อประเทศเพื่อนบ้าน และการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรม โดย เปรียบเทียบระหว่างแบบเรียนของทั้งสามประเทศ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ความแตกต่างในการนำเสนอประวัติศาสตร์และการสร้างภาพลักษณ์ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา

มิติการวิเคราะห์	ไทย	เวียดนาม	กัมพูชา
ภาพแทนของตนเอง	1) ชาตินิยมอารยธรรมยาวนาน 2) รักษาเอกราชได้ตลอดมา 3) มีบทบาทในภูมิภาค 4) มีศักยภาพช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้าน	1) ชาตินิยมแห่งการต่อสู้เพื่อเอกราช 2) มีความสามัคคี 3) ผู้ปกป้องเสถียรภาพในอินโดจีน 4) ผู้นำการต่อสู้กับจักรวรรดินิยม	1) ทายาทอาณาจักรขอมอันยิ่งใหญ่ 2) กำลังฟื้นฟูจากความขัดแย้ง 3) มีประวัติศาสตร์อันรุ่งเรือง 4) มุ่งสู่การพัฒนาในอนาคต
การตีความประวัติศาสตร์			
การคัดเลือกเหตุการณ์สำคัญ	<ul style="list-style-type: none"> ■ การต่อต้านการรุกรานจากภายนอก ■ การปรับตัวทางการทูตในยุคลอาณานิคม 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การปฏิวัติเพื่อเอกราช ■ สงครามต่อต้านจักรวรรดินิยม 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ยุครุ่งเรืองของอาณาจักรขอม ■ การฟื้นฟูประเทศหลังยุคเขมรแดง
การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เน้นความสามารถในการรักษาเอกราชและการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์	เน้นการต่อสู้เพื่ออิสรภาพและความเป็นปึกแผ่นของชาติ	เน้นความยิ่งใหญ่ในอดีตและความพยายามในการฟื้นฟูประเทศ
การสร้างวาทกรรมทางประวัติศาสตร์	วาทกรรม “การรักษาเอกราช”	วาทกรรม “การต่อสู้เพื่อเอกราช”	วาทกรรม “การฟื้นฟูประเทศ”
ภาพแทนความเป็น “อื่น”			
การนิยามประเทศเพื่อนบ้าน	คู่แข่งในอดีตและผู้รับความช่วยเหลือในปัจจุบัน	พันธมิตรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม	ภัยคุกคามต่ออธิปไตยและผู้แทรกแซง
การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	เน้นบทบาทนำและการให้ความช่วยเหลือ	เน้นความเป็นปึกแผ่นของภูมิภาคอินโดจีน	เน้นการปกป้องอธิปไตยและดินแดน
นำเสนอความขัดแย้งระหว่างประเทศ	มุ่งเน้นการปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติ	เน้นการต่อสู้ร่วมกันต่อจักรวรรดินิยม	เน้นการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชและบูรณภาพแห่งดินแดน
มุมมองต่อประเทศเพื่อนบ้าน			
ต่อเวียดนาม	1) คู่แข่งทางอำนาจในอดีต 2) ภัยคุกคามคอมมิวนิสต์		1) ภัยคุกคามต่ออธิปไตย

มิติการวิเคราะห์	ไทย	เวียดนาม	กัมพูชา
			2) ผู้แทรกแซงกิจการภายใน 3) ผู้มีอิทธิพลทางการเมือง
ต่อกัมพูชา	1) อยู่ภายใต้อิทธิพลไทยในอดีต 2) พื้นที่แข่งขันอิทธิพลกับเวียดนาม 3) ผู้ต้องการความช่วยเหลือหลังสงคราม	1) พันธมิตรทางประวัติศาสตร์ 2) ผู้ต้องการการปกป้อง 3) ส่วนหนึ่งของความร่วมมือสังคมนิยม	สนับสนุนนโยบายความเป็นกลางและการถ่วงดุลอำนาจ
ต่อไทย		ไม่ระบุชัดเจน	1) ภัยคุกคามต่ออธิปไตย 2) ผู้รุกรานดินแดนในอดีต 3) ผู้แทรกแซงกิจการภายใน

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้เขียน

จากตารางแสดงให้เห็นถึงให้เห็นถึงความแตกต่างในการนำเสนอประวัติศาสตร์และการสร้างภาพลักษณ์ของแต่ละประเทศ สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางการเมือง สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีต่อการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การตระหนักถึงมิติเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในภูมิภาค

6. บทบาทของครูในการตีความและถ่ายทอดประวัติศาสตร์: ตัวกลางสำคัญระหว่างแบบเรียนและผู้เรียน

นอกเหนือจากเนื้อหาในแบบเรียน บทบาทของครูในฐานะผู้ตีความหลักสูตร ออกแบบการเรียนการสอน และเลือกสื่อการเรียนรู้นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการรับรู้และตีความของผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากครูเป็นตัวกลางสำคัญระหว่างหลักสูตรและแบบเรียนที่ถูกกำหนดโดยรัฐร่วมกับประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน โดยควรมีบทบาทดังนี้

6.1 ครูในฐานะผู้ตีความและผู้สร้างความรู้

ครูไม่ได้เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้จากแบบเรียนสู่ผู้เรียนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นผู้ตีความและสร้างความรู้ใหม่ผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอน ในบริบทของการสอน

ประวัติศาสตร์ความขัดแย้ง กระบวนการนี้มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อน เนื่องจากการตีความประวัติศาสตร์ของครูอาจได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังทางวัฒนธรรม ประสบการณ์ส่วนตัว และอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการนำเสนอเนื้อหาและการเลือกประเด็นที่เน้นย้ำในชั้นเรียน อีกทั้งต้องสร้างสมดุลระหว่างการนำเสนอมุมมองที่หลากหลายกับการรักษาจุดยืนทางประวัติศาสตร์ของชาติ โดยเฉพาะในประเด็นที่อ่อนไหวหรือมีการโต้แย้ง รวมไปถึงการตีความของครูสามารถเปิดพื้นที่ให้กับเสียงที่ถูกกลบเกล็นในประวัติศาสตร์กระแสหลัก เช่น มุมมองของชนกลุ่มน้อยหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง

6.2 ครูในฐานะผู้ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้

การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ของครูมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ของผู้เรียน โดย การใช้วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Inquiry-based Learning) สามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของผู้เรียนได้ ในขณะเดียวกันการจัดกิจกรรมบทบาทสมมติหรือการจำลองสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ สามารถช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบริบทและมุมมองที่หลากหลายในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ร่วมกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น แหล่งข้อมูลออนไลน์หรือแอปพลิเคชันการเรียนรู้ สามารถเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงข้อมูลและมุมมองที่หลากหลายมากขึ้น

6.3 ครูในฐานะผู้สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้เชิงวิพากษ์

บรรยากาศการเรียนรู้ที่ครูสร้างขึ้นมีผลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียน โดยครูควรเป็นผู้เริ่มการส่งเสริมการอภิปรายและการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลในชั้นเรียน เพื่อที่จะสามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่างได้ ในขณะเดียวกันก็ต้องการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย โดยเฉพาะในประเด็นที่อ่อนไหว โดยการส่งเสริมการเรียนรู้แบบเปิดกว้างและลดอคติ ในขณะเดียวกันการกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถามและสงสัยในข้อมูลทางประวัติศาสตร์ จะสามารถช่วยพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการประเมินแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้อย่างเป็นระบบ

6.4 ครูในฐานะผู้เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน

ความสามารถของครูในการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับสถานการณ์ปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ การวิเคราะห์รากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของปัญหาร่วมสมัย ที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความซับซ้อนของสถานการณ์ปัจจุบันได้ดีขึ้น รวมถึงการเปรียบเทียบเหตุการณ์ในอดีตกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่สามารถพัฒนาทักษะการคิด

เชิงวิเคราะห์และการประยุกต์ใช้บทเรียนจากประวัติศาสตร์ได้ ร่วมกับการกระตุ้นให้ผู้เรียนพิจารณาผลกระทบระยะยาวของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ สามารถส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์

6.5 ครูในฐานะผู้สร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม

ในบริบทของการสอนประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในภูมิภาค ครูมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการส่งเสริมความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม โดยเฉพาะการนำเสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์จากหลายประเทศในภูมิภาค ที่จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ ยิ่งไปกว่านั้น การฝึกฝนผู้เรียนให้รู้จักการวิเคราะห์อคติและภาพเหมารวมที่ปรากฏในแบบเรียนหรือสื่อต่างๆ ก็สามารถพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และลดอคติระหว่างประเทศได้ ร่วมกับการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักเรียนจากประเทศต่างๆ จะสามารถสร้างความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจระหว่างวัฒนธรรมได้

6.6 ความท้าทายและข้อจำกัดในบทบาทของครู

แม้ว่าครูจะมีบทบาทสำคัญในการตีความและถ่ายทอดประวัติศาสตร์ แต่ครูยังต้องเผชิญกับความท้าทายและข้อจำกัดหลายประการ เช่น แรงกดดันจากนโยบายการศึกษาและการเมืองที่อาจจำกัดอิสระในการตีความและนำเสนอประวัติศาสตร์ ข้อจำกัดด้านทรัพยากรและเวลาในการจัดการเรียนการสอนที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง ความท้าทายในการจัดการกับอารมณ์และความรู้สึกของผู้เรียนเมื่อต้องเผชิญกับประเด็นที่อ่อนไหวหรือขัดแย้งกับความเชื่อส่วนบุคคล รวมถึงความจำเป็นในการพัฒนาความรู้และทักษะอย่างต่อเนื่องเพื่อรับมือกับการตีความประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงและซับซ้อนมากขึ้น

เห็นได้ว่าบทบาทของครูในการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์มีความซับซ้อนและมีผลกระทบเป็นอย่างสูงต่อการรับรู้และตีความของผู้เรียน การพัฒนาศักยภาพของครูและการสร้างระบบสนับสนุนที่เหมาะสมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับปรุงการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในภูมิภาค เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

7. ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

การนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนของไทย เวียดนาม และกัมพูชาสะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

และมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อการหล่อหลอมทัศนคติและมุมมองของเยาวชนที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งในระยะยาวส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในหลากหลายมิติ ได้แก่

ประการแรก การสร้างภาพตัวแทนของ “ตนเอง” และ “ความเป็นอื่น” ในแบบเรียนของแต่ละประเทศ เป็นกระบวนการที่มีนัยสำคัญในการประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและการกำหนดความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ดังที่ Anderson (2006) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “ชุมชนจินตกรรม” ที่อธิบายว่าชาติเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการจินตนาการร่วมกันของสมาชิกในสังคม แบบเรียนประวัติศาสตร์จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิตซ้ำและเผยแพร่จินตนาการนี้ โดยแบบเรียนของไทยมักนำเสนอตนเองในฐานะผู้รักษาตุลาอำนาจในภูมิภาคและประเทศที่สามารถรักษาเอกราชไว้ได้ท่ามกลางการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก ในขณะที่แบบเรียนของเวียดนามเน้นภาพของผู้นำการต่อสู้เพื่อเอกราชและการปฏิวัติ และกัมพูชามักนำเสนอตนเองในฐานะผู้ตกเป็นเหยื่อของการรุกรานจากภายนอกและผู้สืบทอดอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ อย่างไรก็ตาม การสร้างภาพตัวแทนเหล่านี้ไม่เพียงแต่มีผลต่อการรับรู้ของเยาวชนภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระยะยาว โดยอาจนำไปสู่การเสริมสร้างอคติและความหวาดระแวงระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือในระดับภูมิภาค ดังที่ Said (1978) ได้วิเคราะห์ไว้ในงานเขียนเรื่อง “*Orientalism*” ว่าการสร้างภาพตัวแทนของ “ความเป็นอื่น” เป็นกระบวนการที่ไม่ได้สะท้อนความจริงแท้ หากแต่เป็นการประกอบสร้างที่มีนัยทางอำนาจและการครอบงำ ในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสร้างภาพตัวแทนของประเทศเพื่อนบ้านในลักษณะที่มี “ความเป็นอื่น” หรือ “ภัยคุกคาม” จึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความเข้าใจอันดีและความร่วมมือในระดับภูมิภาค

ประการที่สอง การตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในประเด็นข้อพิพาทและความขัดแย้งในอดีต มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบัน ดังที่ Wang (2009) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การตีความประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันอาจนำไปสู่ “รอยแผลแห่งประวัติศาสตร์” (Historical Wounds) ที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระยะยาว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือกรณีปราสาทพระวิหารระหว่างไทยและกัมพูชา ที่แบบเรียนของทั้งสองประเทศมีการนำเสนอในมุมมองที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยฝ่ายไทยมักนำเสนอในแง่ของการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติและอธิปไตยเหนือดินแดน ในขณะที่ฝ่ายกัมพูชามองว่าเป็นการทวงคืนมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกยึดครองโดยไม่ชอบธรรม เห็นได้ถึงความแตกต่างในการตีความประวัติศาสตร์เช่นนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดและทัศนคติของประชาชนทั้งสองประเทศเท่านั้น หากแต่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธี เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างยึดมั่นในการ

ตีความประวัติศาสตร์ของตน ซึ่งมีรากฐานมาจากการเรียนรู้ผ่านระบบการศึกษาและแบบเรียนที่ใช้มาตั้งแต่วัยเยาว์ การแก้ไขปัญหาลักษณะนี้จึงไม่ใช่เพียงการเจรจาทางการทูตเท่านั้น แต่จำเป็นต้องมีการทบทวนและปรับเปลี่ยนการนำเสนอประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาของทั้งสองประเทศด้วย

ประการที่สาม การเน้นย้ำความสำเร็จและความยิ่งใหญ่ของชาติตนในอดีต โดยละเอียดหรือลดทอนความสำคัญของประเทศเพื่อนบ้าน เป็นลักษณะที่พบได้ในแบบเรียนของทั้งสามประเทศ แม้จะมีระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกัน ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Winichakul (2013) ที่เสนอว่า การเขียนประวัติศาสตร์ชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักมีลักษณะของ “ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม” (Royal-Nationalist Historiography) ที่เน้นการสร้างภาพของชาติที่ยิ่งใหญ่และมีอารยธรรมสูงส่ง โดยการนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้อาจนำไปสู่การสร้างความรู้สึกเหนือกว่าและการมองข้ามศักยภาพของประเทศอื่นในภูมิภาค ซึ่งส่งผลกระทบต่อการค้า นโยบายต่างประเทศและความร่วมมือในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในบริบทของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน ที่ต้องการความเข้าใจอันดีและการยอมรับในความเท่าเทียมระหว่างประเทศสมาชิก การสร้างความรู้สึกเหนือกว่าหรือด้อยกว่าผ่านการนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียน อาจเป็นอุปสรรคต่อการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของอาเซียนและการพัฒนาความร่วมมือที่เท่าเทียมในภูมิภาค

ประการที่สี่ การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เน้นความขัดแย้งและการแข่งขันระหว่างประเทศ มากกว่าการเน้นความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปในแบบเรียนของทั้งสามประเทศ โดยเฉพาะในการนำเสนอประวัติศาสตร์ยุคโบราณและยุคอาณานิคม ดังที่ Vickers and Jones (2005) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมมุมมองและทัศนคติของเยาวชนต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยอาจทำให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกและการมองประเทศเพื่อนบ้านในฐานะคู่แข่งมากกว่าพันธมิตร โดยผลกระทบของการนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้อาจเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างความร่วมมือและการบูรณาการในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในยุคที่โลกกำลังเผชิญกับความท้าทายระดับโลกที่ต้องการความร่วมมือข้ามพรมแดน เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ และความมั่นคงทางไซเบอร์ การปลูกฝังมุมมองที่เน้นการแข่งขันและความขัดแย้งอาจทำให้เยาวชนขาดทักษะและทัศนคติที่จำเป็นในการสร้างความร่วมมือข้ามวัฒนธรรมและการแก้ไขปัญหา ร่วมกันในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันเริ่มมีแนวโน้มที่น่าสนใจในการปรับเปลี่ยนเนื้อหาในแบบเรียนของทั้งสามประเทศ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยและความสัมพันธ์

ระหว่างประเทศในปัจจุบัน ดังที่ Thuzar et al. (2019) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนได้ส่งผลให้เกิดการทบทวนและปรับเปลี่ยนการนำเสนอประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาของประเทศสมาชิก โดยมีแนวโน้มที่จะเน้นการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศสมาชิกและการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของภูมิภาคมากขึ้น การปรับเปลี่ยนนี้อาจช่วยลดผลกระทบเชิงลบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระยะยาว และส่งเสริมการสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นอกจากนี้ การวิเคราะห์การนำเสนอประวัติศาสตร์ในแบบเรียนยังสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการปลูกฝังความรักชาติและการส่งเสริมความเข้าใจระหว่างประเทศ ดังที่ Carretero et al. (2017) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในโรงเรียนมักอยู่ภายใต้แรงกดดันสองประการ คือ การสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและการพัฒนาทักษะการคิดเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งบ่อยครั้งอาจขัดแย้งกัน ในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความท้าทายนี้ยิ่งทวีความซับซ้อนมากขึ้นเมื่อต้องพิจารณาถึงความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในระดับภูมิภาค

การแก้ไขปัญหที่เกิดจากการนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือในหลายระดับ ทั้งในระดับนโยบายการศึกษาของแต่ละประเทศ ความร่วมมือระหว่างนักประวัติศาสตร์และนักการศึกษาในภูมิภาค และการสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศ ดังที่ Bentrovato et al. (2016) ได้เสนอแนวทางในการใช้การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพในสังคมที่มีความขัดแย้ง โดยเน้นการพัฒนาหลักสูตรที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การเข้าใจมุมมองที่หลากหลาย และการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับปัจจุบัน

แนวทางหนึ่งที่น่าสนใจคือการพัฒนาแบบเรียนประวัติศาสตร์ร่วมกันระหว่างประเทศในภูมิภาค ดังเช่นโครงการ “History that Connects” ในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้ ที่นำเสนอโดย Todosijević (2020) ซึ่งถือเป็นความพยายามในการสร้างมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายและส่งเสริมการเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างประเทศที่เคยมีความขัดแย้งในอดีต แม้ว่าการพัฒนาแบบเรียนร่วมกันอาจเป็นเรื่องท้าทายในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและระบบการเมืองสูง แต่การริเริ่มโครงการในลักษณะนี้อาจเป็นก้าวสำคัญในการสร้างความเข้าใจร่วมกันและลดอคติระหว่างประเทศได้ นอกจากนี้ การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวิชาการและวัฒนธรรมระหว่างนักเรียน ครู และนักวิชาการในภูมิภาค อาจช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและมุมมองที่กว้างขวางมากขึ้นต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้านได้ดียิ่งขึ้น

8. สรุป

การศึกษาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อการนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ของไทย เวียดนาม และกัมพูชา แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้ และการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติผ่านระบบการศึกษา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์ของทั้งสามประเทศมีแนวโน้มในการผลิตซ้ำวาทกรรมประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม โดยเน้นการสร้างมายาคติแห่งชาติ ลดทอนความสำคัญของประเทศเพื่อนบ้าน และเน้นย้ำความขัดแย้งในอดีต ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของรัฐในการควบคุมและกำหนดทิศทางการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ ของพลเมือง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐชาติและระบอบการปกครอง ผลกระทบของการนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการหล่อหลอมทัศนคติของพลเมืองเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อความมีนัยสำคัญต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศและความร่วมมือในภูมิภาค

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของผู้เขียน การตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนาแนวทางการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นพหุมุมมอง (Multi-Perspective Approach) มากขึ้น การพัฒนาแบบเรียนประวัติศาสตร์ร่วมกันระหว่างประเทศ ในภูมิภาค ดังเช่นกรณีของแบบเรียนประวัติศาสตร์ร่วมระหว่างฝรั่งเศสและเยอรมนี (Franco-German History Textbook) ที่ได้มีการริเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 2006 (Defrance & Pfeil, 2013) อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวิชาการและการวิจัยร่วมกันระหว่างนักประวัติศาสตร์ของประเทศ ในภูมิภาค จะช่วยสร้างพื้นที่สำหรับการถกเถียงและการทำความเข้าใจมุมมองที่แตกต่างกันทางประวัติศาสตร์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นกลางและรอบด้านมากขึ้น

ท้ายที่สุด การสร้างความเข้าใจร่วมกันทางประวัติศาสตร์จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ และภาคประชาสังคม ในการทบทวนและปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษา เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในภูมิภาค การดำเนินการดังกล่าวไม่เพียงแต่จะช่วยลดความตึงเครียดและความขัดแย้งระหว่างประเทศเท่านั้น หากแต่ยังจะช่วยสร้างรากฐานสำหรับความร่วมมือที่แน่นแฟ้นและยั่งยืนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย การศึกษาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์นี้ไม่เพียงแต่เปิดมุมมองใหม่ต่อบทบาทของการศึกษาประวัติศาสตร์ในการสร้างและผลิตซ้ำอัตลักษณ์แห่งชาติเท่านั้น แต่ยังท้าทายให้เราต้องทบทวนและ

ปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในระดับภูมิภาคและระดับโลก เพื่อสร้างสังคมที่มีความเข้าใจ เคารพ และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น

9. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางการแก้ไข

เพื่อลดผลกระทบเชิงลบจากการนำเสนอประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในระบบการศึกษา และส่งเสริมความร่วมมือในภูมิภาค ควรพิจารณาแนวทางดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนาแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ร่วมของอาเซียนที่ควรเน้นการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และการนำเสนอมุมมองที่หลากหลาย โดยอาศัยแนวคิดการศึกษาเพื่อสันติภาพ (Peace Education)

(2) การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวิชาการและการวิจัยร่วมด้านประวัติศาสตร์ระหว่างนักวิชาการในภูมิภาค เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและพัฒนาการตีความประวัติศาสตร์ที่สมดุลมากขึ้น

(3) การพัฒนากลไกการจัดการความขัดแย้งและการสร้างความปรองดองในระดับภูมิภาค โดยคำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อาศัยแนวคิดการสร้างสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace)

(4) การส่งเสริมการทูตวัฒนธรรมและการแลกเปลี่ยนระดับประชาชนเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในภูมิภาค โดยใช้แนวคิดการทูตระดับประชาชน (People-to-People Diplomacy) และการสร้างชุมชนจินตกรรม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ปวิญาพัฒน์ วรพันธ์, จินณวัตร เลิศประดิษฐ์, และสรรัชย์ โสมนัสวงศ์วานิช. (2562).

การวิเคราะห์แนวคิดราชาชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 11(21), 175-188.

ปวิญาพัฒน์ วรพันธ์, และปรีชัช ดาวอุดม. (2567). การวิเคราะห์การประกอบสร้างวาทกรรม

ความเป็นชาติผ่านความรู้ทางศาสนาในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 20(1), 106-132.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.

- สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์. (2562). *หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- สิทธิชัย สุขคะตะ, และณัฐวิวัฒน์ บุนนาค. (2558). การวิเคราะห์ว่าททกรรมชาตินิยมไทย ในแบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์. *วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา*, 4(1), 126-137.
- สุนทร สุขสรณัญจิต. (2551). *มายาคติและความรุนแรงของภาพแสดงแทนชาวเขาในแบบเรียน บทเพลง และภาพยนตร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Althusser, L. (1971). Ideology and Ideological State Apparatuses. In Althusser, L. (Ed.). *Lenin and Philosophy and Other Essays* (pp. 127-186). New York: Monthly Review Press.
- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Revised edition). London: Verso Books.
- Apple, M. W. (2004). *Ideology and Curriculum* (3rd ed.). New York, NY: Routledge.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in The Sociology of Deviance*. New York: Free Press Glencoe.
- Bentrovato, D., Korostelina, K. V., & Schulze, M. (Eds.). (2016). *History Can Bite: History Education in Divided and Postwar Societies*. Göttingen: V&R unipress GmbH.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Bộ Giáo dục và Đào tạo. (2006). *Lịch Sử Việt Nam 10*. Hanoi: Nhà xuất bản Giáo dục.
- Carretero, M., Berger, S., & Grever, M. (Eds.). (2017). *Palgrave Handbook of Research in Historical Culture and Education*. London: Palgrave Macmillan.
- Chachavalpongpun, P. (2012). The Politics of History Education in Thailand. In Chachavalpongpun, P., & Croissant, A. (Eds.). *The Politics of History Education in Southeast Asia* (pp. 83-104). Göttingen: Hubert & Co.
- Chandler, D. (2008). *A History of Cambodia* (4th ed.). Boulder, CO: Westview Press.
- Defrance, C., & Pfeil, U. (2013). Symbol or Reality? The Background, Implementation, and Development of the Franco-German History Textbook. In Korostelina, K.

- V., & Lässig, S. (Eds.). *History Education and Post-Conflict Reconciliation: Reconsidering Joint Textbook Projects* (pp. 52-68). London: Routledge.
- Dy, K. (2007). *A History of Democratic Kampuchea (1975-1979)*. Phnom Penh: Documentation Center of Cambodia.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York, NY: Pantheon Books.
- Fuchs, E., & Bock, A. (Eds.). (2018). *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. London: Palgrave Macmillan.
- Gottesman, E. (2003). *Cambodia After the Khmer Rouge: Inside the Politics of Nation Building*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (Coser, L. A. Ed. & Trans.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hall, S. (1996). Introduction: Who Needs 'Identity'? In Hall, S., & du Gay, P. (Eds.). *Questions of Cultural Identity* (pp. 1-17). London: Sage Publications.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- London, J. D. (2014). *Politics in Contemporary Vietnam: Party, State, and Authority Relations*. London: Palgrave Macmillan.
- Ministry of Education, Youth and Sport. (2018). *History Textbook for Grade 11*. Phnom Penh: Ministry of Education, Youth and Sport.
- Ministry of Education, Youth and Sport. (2020). *History Textbook for Grade 12*. Phnom Penh: Ministry of Education, Youth and Sport.
- Naseem, M. A., Arshad-Ayaz, A., & Rodríguez-Rodríguez, J. A. (2021). *Representation of Minorities in Textbooks: International Comparative Perspectives*. London: Palgrave Macmillan.
- Nguyen, T. T. (2016). *Lịch Sử 11*. Hanoi: Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam.
- Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam. (2020). *Lịch Sử Việt Nam 11*. Hanoi: Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam.

- Renan, E. (1990). What Is a Nation? In Bhabha, H. K. (Ed.). *Nation and Narration* (pp. 8-22). London: Routledge.
- Repoussi, M., & Tutiaux-Guillon, N. (2010). New Trends in History Textbook Research: Issues and Methodologies Toward a School Historiography. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*, 2(1), 154-170.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York, NY: Pantheon Books.
- Salomon, M., & Vu, D. K. (2007). Đổi Mới, Education and Identity Formation in Contemporary Vietnam. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 37(3), 345-363. <https://doi.org/10.1080/03057920701330222>
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. Reno, NV: University of Nevada Press.
- Stuart-Fox, M. (2003). *A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade and Influence*. Sydney: Allen & Unwin.
- Thuzar, M., Mishra, R., Hutchinson, F., Than, T. M. M., & Chalermphanupap, T. (2019). *The State of Southeast Asia: 2019 Survey Report*. Singapore: ISEAS-Yusof Ishak Institute.
- Todosijević, A. (2020). History Education as a Means for Reconciliation and Conflict Prevention. In Psaltis, C., Carretero, M., & Čehajić-Clancy, S. (Eds.). *History Education and Conflict Transformation* (pp. 249-271). London: Palgrave Macmillan.
- Tran, N. T. (2019). Vietnamese Historiography and Cultural Resistance to China. In Sai, S., & Hoon, C. Y. (Eds.). *Contesting the State in Southeast Asia: Social Conflicts and Public Resistance* (pp. 175-194). Singapore: World Scientific.
- Vickers, E., & Jones, A. (Eds.). (2005). *History Education and National Identity in East Asia*. London: Routledge.
- Wang, Z. (2009). Old Wounds, New Narratives: Joint History Textbook Writing and Peacebuilding in East Asia. *History & Memory*, 21(1), 101-126.
- Winichakul, T. (2013). Siam's Colonial Conditions and the Birth of Thai History. In Grabowsky, V. (Ed.). *Southeast Asian Historiography Unravelling the Myths: Essays in Honour of Barend Jan Terwiel* (pp. 20-41). Bangkok: River Books.

ปริทัศน์การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ในการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ

ศิริดา เขมานิภูฐาไท¹

วันที่รับบทความ: 1 กรกฎาคม 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 5 ธันวาคม 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 9 ธันวาคม 2567

บทคัดย่อ

การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเป็นปรากฏการณ์สำคัญในทางระหว่างประเทศ แต่การศึกษาในประเด็นดังกล่าวในทางรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเกิดขึ้นในภายหลัง บทความปริทัศน์ชิ้นนี้จึงต้องการสำรวจงานวิชาการที่นำเสนอการศึกษาปรากฏการณ์การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศโดยเน้นไปที่ความสัมพันธ์รัฐต่อรัฐ เป็นกรอบการศึกษาพื้นฐานเพื่อเชื่อมโยงปรากฏการณ์ดังกล่าวเข้ากับสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผ่านการให้ความสนใจต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐผู้รับและรัฐผู้ส่ง การมองนโยบายผู้ลี้ภัยและนโยบายแรงงานระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายของนโยบายการต่างประเทศ ซึ่งนำมาสู่การนำเสนอแนวคิดเรื่อง Migration Diplomacy หรือ การทูตของการโยกย้ายถิ่นฐาน และสุดท้ายคือการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐผู้รับและรัฐผู้ส่ง แม้กรอบการศึกษาโดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐถูกท้าทายด้วยตัวปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเองที่มีสถานะข้ามชาติ และการที่รัฐไม่อาจควบคุมการเคลื่อนย้ายของประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่กรอบการศึกษานี้มิได้ปฏิเสธข้อโต้แย้งดังกล่าว เพียงแต่เน้นการศึกษาพฤติกรรมของรัฐเพื่อประโยชน์ในการเพิ่มความเข้าใจต่อปรากฏการณ์มากยิ่งขึ้น อีกทั้งเพื่อสร้างความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และการทูตในมุมมองที่เชื่อมโยงกับประเด็นข้ามชาติที่ไม่ใช่ประเด็นดั้งเดิมในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

คำสำคัญ: การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, เครื่องมือ นโยบายการต่างประเทศ, รัฐผู้รับ, รัฐผู้ส่ง

¹ อาจารย์ ดร. คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200
อีเมล: sirada.khe@cmu.ac.th

Reviewing the Study of State-To-State Relations in International Migration

Sirada Khemanitthathai²

Received: 1 July 2024

Revised: 5 December 2024

Accepted: 9 December 2024

Abstract

International migration is a significant international affair. However, its study in political science and International Relations emerged after other disciplines. This review article, therefore, explores the study of international migration through the lens of state-to-state relations. It provides a fundamental framework for connecting this phenomenon to the field of International Relations, demonstrating this by focusing on interactions between receiving and sending states. Refugee and migrant worker policies are viewed as tools to achieve foreign policy goals. This perspective gives rise to the concept of migration diplomacy and the study of power relations between receiving and sending states. While this framework, which emphasizes state-to-state relations, faces challenges from the inherently transnational nature of international migration and states' limited ability to control population movements effectively, it does not dismiss these arguments. Instead, it underscores the study of state behavior to complement our understanding of the phenomenon and to develop insights into state-to-state relations from a perspective linked to non-traditional transnational issues in International Relations.

Keywords: International Migration, International Relations, Foreign Policy Goal, Receiving State, Sending State

² Lecturer, Ph.D., Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University
50200 E-mail: sirada.khe@cmu.ac.th

1. บทนำ

การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ (International Migration) เป็นปรากฏการณ์สำคัญในทางระหว่างประเทศ ซึ่งมีการศึกษาโดยใช้กรอบวิเคราะห์หลักเป็นสังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์ ซึ่งสองสาขาวิชานี้ศึกษาและสถาปนาองค์ความรู้อย่างหนักแน่นต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวแล้ว ทั้งการอธิบายสาเหตุของการย้ายถิ่นฐาน ปัจจัยแรงผลักแรงดึงดูด (Push-Pull Factors) และรูปแบบการย้ายถิ่นฐาน อันเป็นรากฐานสำคัญต่อความเข้าใจในปรากฏการณ์ในทางเศรษฐศาสตร์เองได้เน้นไปที่การย้ายถิ่นฐานของแรงงานระหว่างประเทศโดยมีแนวคิดนีโอคลาสสิกเป็นกระแสหลัก และศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวในฐานะส่วนสำคัญของโลกาภิวัตน์ เนื่องจากโลกาภิวัตน์ของทุนและการผลิตนำไปสู่การเคลื่อนย้ายของประชากรและแรงงาน ซึ่งงานคลาสสิกของ Michael J. Piore (1979) อธิบายรูปแบบการเคลื่อนย้ายของแรงงานไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ต่อมาได้มีการศึกษารูปแบบการย้ายถิ่นฐานผ่านกรอบของความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจในระดับโลก ซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างหนาแน่นที่ “Global City” หรือเมืองของโลก (Sassen, 1991) อันหมายถึงเมืองที่มีการกระจุกตัวของความมั่งคั่งสูงและมีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจระดับโลก นอกจากนี้องค์ความรู้ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจำนวนมากเกิดขึ้นจากงานเชิงประจักษ์ที่ศึกษาลักษณะสังคมของผู้ย้ายถิ่นฐาน ชุมชนข้ามชาติ และอัตลักษณ์ด้านต่างๆของกลุ่มข้ามชาติเหล่านี้ โดยม้งานคลาสสิกของ Douglas Massey ที่พูดถึงความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมข้ามชาติ (Transnational Social Networks) ในการเชื่อมระหว่างรัฐผู้รับและผู้ส่ง (Massey, 1987, 1998) ซึ่งทำให้แนวคิดเรื่องชุมชนข้ามชาติเป็นที่นิยมในการศึกษาการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ (Portes & Bash, 1985; Portes & Rumbaut, 1996; Sassen, 1996)

รัฐคือตัวแสดงหลักที่ถูกท้าทายในการศึกษาปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ นักโลกาภิวัตน์นิยมมีความเห็นในทางเดียวกับนักเศรษฐศาสตร์สายคลาสสิกว่ารัฐมีบทบาทน้อย และรัฐอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของตลาดระหว่างประเทศ ทั้งในแง่ของสินค้า บริการ ทุน รวมถึงแรงงาน ในขณะที่งานด้าน “ภาวะข้ามชาติ” หรือ Transnationalism นั้นท้าทายอำนาจอธิปไตยและลดทอนความเข้มแข็งของรัฐชาติ ให้ความสำคัญต่อชุมชนข้ามชาติ (Koslowski, 1999) ซึ่งเกิดจากการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนที่นำพาความคิด วัฒนธรรม อัตลักษณ์ และสำนึกในตัวตนติดตัวไปด้วย นอกจากนี้ การศึกษาภาวะข้ามชาติในการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศยังนำเสนอแนวคิดที่ท้าทายแนวคิดความเป็นพลเมืองของรัฐ เช่น งานของ Yasemin Soysal (1994) ที่พูดถึง Post-national Membership อันหมายถึงสมาชิกของสังคมที่พ้นจากความเป็นชาติ งานของ Rainer Bauböck (1994) ที่ใช้คำว่า

ความเป็นพลเมืองข้ามชาติ (Transnational Citizenship) และงานของ David Jacobson (1996) ที่นำเสนอว่าการย้ายถิ่นฐานข้ามชาติกระทบกับแนวคิดความเป็นพลเมืองและความเป็นรัฐ ทั้งหมดนี้ มองว่าการย้ายถิ่นฐานของประชกรนั้นนำพาความเป็นชาติตามไปด้วย และเป็นกรขยายขอบเขตของรัฐชาติอีกรูปแบบ

ในขณะที่งานวิชาการในประเด็นดังกล่าวในทางรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเกิดขึ้นในภายหลัง เนื่องจาก ลักษณะของประเด็นมีความเป็นการเมืองต่ำ (Low Politics) ดังนั้น การศึกษาในมุมของการเมืองเชิงสถาบันและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ก่อน นอกจากความที่มีการเมืองต่ำแล้ว ยังมีประเด็นเรื่อง ที่นโยบายและประเด็นการย้ายถิ่นฐานเป็นประเด็นภายในประเทศ ทั้งที่ส่งผลข้ามชาติและ ได้รับผลมาจากต่างประเทศ (Brettel & Hollifield, 2007) ขณะเดียวกัน รัฐมีข้อจำกัดในการควบคุมการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศซึ่งก็สามารถเห็นได้จากสถานการณ์จริงในโลกยุคปัจจุบัน แม้ประเทศที่มีศักยภาพในการดำเนินนโยบายแค่ไหนก็ไม่อาจหยุดยั้งการย้ายถิ่นฐานที่รัฐไม่พึงประสงค์ได้ การศึกษาบทบาทของรัฐในการควบคุมการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศจึงเผชิญกับข้อท้าทายของภาวะข้ามชาติที่อยู่ในปรากฏการณ์ดังกล่าวเสียเอง

แม้ว่าโลกาภิวัตน์จะทำให้การผูกขาดอำนาจของรัฐมันลดลงไปในการเมืองโลก แต่ก็มีการพยายามนำรัฐเข้ามาเป็นหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) รวมถึงการสร้างแนวการศึกษาที่เรียกว่า Politics of International Migration หรือการเมืองในการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเพื่อสร้างองค์ความรู้ในกรอบของสาขาวิชารัฐศาสตร์ โดยตั้งอยู่บนการให้เหตุผลว่าแม้รัฐมีข้อจำกัดแต่รัฐยังคงเป็นตัวแสดงที่สำคัญในการจัดการการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ มีบทบาทในการจัดการข้ามพรมแดน รัฐชาติมีความต้องการทางการเมืองในการควบคุมการเคลื่อนย้ายของประชกรและมีความพยายามรักษาผลประโยชน์และควบคุมดินแดนของตัวเอง ซึ่ง James. F. Hollifield (2004; 2012) นำเสนอให้นำรัฐกลับเข้ามาในการศึกษาการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ ให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐแบบที่ Zolberg (1981; 1984) และ Myron Weiner (1985) เคยพยายามทำ โดย Hollifield เรียกรัฐในปัจจุบันว่าเป็น “Migration State” หรือรัฐแห่งการย้ายถิ่นฐาน อันมีนัยถึงการที่การย้ายถิ่นฐานเป็นหัวใจสำคัญของภารกิจและผลประโยชน์ของรัฐ ทั้งนี้ การศึกษาการย้ายถิ่นฐานในมุมมองทางรัฐศาสตร์ให้ความสำคัญต่อนัยทางการเมืองของปรากฏการณ์และบทบาทของรัฐต่อนโยบายในการควบคุมการเข้าออกของประชกร ดุนัยทางการเมืองในนโยบาย การเมืองของการควบคุม (Politics of Control) และผลทางการเมืองที่ไม่ได้ยึดโยงกับความสามารถของรัฐในการควบคุมประชกร ซึ่งส่วนมากความสนใจของการศึกษาในช่วงแรกของการเมืองในการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศอยู่ที่รัฐผู้รับที่เป็นประเทศเสรีประชาธิปไตย เนื่องจากมักรับบท

เป็นผู้ที่พยายามควบคุมการเคลื่อนย้ายประชากร ก่อนที่ความสนใจจะขยายไปสู่ประเทศผู้รับที่ไม่ได้เป็นประเทศประชาธิปไตย และจนปัจจุบันก็มีการศึกษามุมมองจากประเทศผู้ส่งและประเทศทางผ่านมากขึ้น

อย่างไรก็ดี บทความปริทัศน์นี้เป็นการสำรวจการศึกษาการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยกรอบดั้งเดิมและพื้นฐานที่สุดของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อย่างการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เป็นรัฐ ถูกนำมาใช้ในการสร้างความเข้าใจการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศผ่านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐผู้รับ (Receiving State) และรัฐผู้ส่ง (Sending State) ทั้งนี้ การใช้คำว่ารัฐผู้รับและรัฐผู้ส่งนั้น มีนัยบ่งบอกถึงการกระทำของรัฐ และมักเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นฐานของแรงงานระหว่างประเทศ ในขณะที่การย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศไม่ได้มีผลจากการกระทำของรัฐเสมอไป และไม่เกี่ยวข้องเฉพาะเรื่องแรงงานข้ามชาติเท่านั้น รัฐในปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานจึงถูกเรียกด้วยคำอื่นๆ ได้ด้วย เช่น ประเทศปลายทาง (Country of Destination) ประเทศต้นทาง (Country of Origin) ประเทศเจ้าบ้าน (Host Country) ประเทศบ้านเกิด (Home Country) ประเทศของผู้ย้ายถิ่นฐานเข้า (Country of Immigration/Immigration State) ประเทศของผู้ย้ายถิ่นฐานออก (Country of Emigration/Emigration State) นอกจากนี้ ยังมีรัฐที่เป็นประเทศทางผ่าน (Country of Transit / Transit State) การแบ่งประเภทของรัฐในปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานได้ถูกนำมาใช้โยงเข้ากับสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะรัฐเป็นศูนย์กลาง แต่ไม่ว่าจะศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวในกรอบสาขาวิชาใดก็ตาม การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศก่อให้เกิดผลที่ส่งต่อกันระหว่างประเทศผู้รับและประเทศผู้ส่งเสมอ

2. ประเด็นการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

งานวิชาการด้านการเมืองในการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในช่วงทศวรรษที่ 1980 ได้เริ่มปรากฏความพยายามในการอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ โดยใช้กรอบของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดย Wiener (1985) ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ ผ่านมุมมองที่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมักถูกกำหนดโดยการกระทำของรัฐต่อการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ และนโยบายการจัดการการย้ายถิ่นฐานของประชากรมักมีผลมาจากความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ในทำนองเดียวกัน Mitchell (1989) นำเสนอการมองปรากฏการณ์ให้เชื่อมโยงกับการเมืองระหว่างประเทศ โดยเขาอธิบายความเชื่อมโยงพื้นฐาน สามประการ ได้แก่ หนึ่ง การกระทำของรัฐและ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีผลต่อกระบวนการย้ายถิ่นฐาน สอง การย้ายถิ่นฐานส่งอิทธิพลต่อกฎหมายการต่างประเทศ และช่วยบรรลุป่าหมายของนโยบายการต่างประเทศ ตรงนี้เขาใช้คำว่า การย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศมีบทบาทในฐานะเครื่องมือของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ สาม นโยบายด้านการย้ายถิ่นฐาน แม้เป็นนโยบายที่ใช้ภายในประเทศแต่ก็สามารถส่งผลกระทบต่อระหว่างประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นำมาสู่การเจรจาระหว่างประเทศผู้รับและผู้ส่งเพื่อปกป้องสิทธิพลเมืองของตน ซึ่งเขาใช้คำว่า “International Migration Relations” ในการเรียกปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐผู้รับและรัฐผู้ส่งในการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ

มีการอภิปรายการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศโดยยกระดับประเด็นให้เป็นมุมมองของนโยบายการต่างประเทศ ซึ่งเป็นไปได้หลายทาง ข้อถกเถียงในเบื้องต้นที่สุดมีการพยายามเสนอมุมมองว่านโยบายต่อผู้ย้ายถิ่นฐานเป็นนโยบายการต่างประเทศหรือไม่ เช่นงานของ Weiner and Münz (1997, 353) ที่มองว่าการเคลื่อนย้ายของประชากรข้ามพรมแดนไม่ใช่ประเด็นภายในประเทศ เพราะด้วยธรรมชาติของการย้ายถิ่นฐานนั้น การกระทำของรัฐที่เป็นลักษณะเอกภาคี (Unilateral) หรือการตัดสินใจของรัฐเดี่ยวโดยลำพังไม่สามารถควบคุมการย้ายถิ่นฐานเข้าของประชากรต่างถิ่นได้ นอกจากนี้ ยังมีคำอธิบายว่านโยบายการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในตัวของมันเองควรถูกจัดให้เป็นรูปแบบทางอ้อมของนโยบายการต่างประเทศ เนื่องจากการบริหารจัดการผู้ย้ายถิ่นฐานนั้นมีผลไปยังรัฐอื่น และส่งผลต่อการทูต หรือเป็นเครื่องมือของนโยบายการต่างประเทศได้ (Thiollet, 2011)

อย่างไรก็ดี การใช้ทฤษฎีสัจนิยมและสังคมนิยมใหม่ในฐานะทฤษฎีกระแสหลักของความสัมพันธภาพระหว่างประเทศเพื่อศึกษาการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศโดยตรงมีน้อยมาก ต้องผ่านกระบวนการสร้างให้เป็นประเด็นด้านความมั่นคง หรือ Securitisation ในการนำทฤษฎีในกลุ่มสังคมนิยมมาใช้ นั่น คำถามหลักคือจะใช้โครงสร้างระดับประเทศอย่างเช่นการกระจายตัวของอำนาจหรืออนาธิปไตยมาอธิบายพฤติกรรมของรัฐต่อเรื่องการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศได้อย่างไร นโยบายผู้ย้ายถิ่นฐานหรือผู้ลี้ภัยจะเพิ่มอำนาจหรือตำแหน่งแห่งที่ในระบบระหว่างประเทศอย่างไร ซึ่งกรณีศึกษาที่ใกล้เคียงที่สุดคงเป็นนโยบายเปิดรับผู้ลี้ภัยของโลกตะวันตกในช่วงสงครามเย็น ซึ่งมีนัยแสดงถึงปัจจัยระบบระหว่างประเทศต่อการย้ายถิ่นฐาน อย่างไรก็ดี เมื่อประเด็นการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศถูกทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงแห่งชาติ (Balzacq, 2008) ก็ทำให้แนวคิดสังคมนิยมนำมาใช้ในปรากฏการณ์ทั้งการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโยกย้ายถิ่นฐาน ความมั่นคงแห่งชาติ และนโยบายการต่างประเทศ (Rudolph, 2006) การวางสมมติฐานว่าการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเป็นภัยคุกคามความมั่นคงได้ (Weiner, 1993, 1995) รัฐอาจใช้การย้ายถิ่นฐานเพื่อบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศอื่นและเพิ่มผลประโยชน์ทางด้านความมั่นคงของรัฐตน

(Greenhill, 2002) และกระตังม้งงานที่โยงการย้ายถิ่นฐานเข้ากับการก่อการร้ายสากลและอาชญากรรมข้ามชาติโดยตรง (Adamson, 2006; Bourbeau, 2011)

ทฤษฎีระบบโลก หรือ World System ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ (International Political Economy) (Wallerstein, 1974) ได้ช่วยขยายขอบเขตการศึกษาการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สำหรับทฤษฎีระบบโลกที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแกนกลาง (Core) และประเทศชายขอบ (Peripheral) เมื่อทุนนิยมขยายจากแกนกลางไปสู่ส่วนอื่นของโลกทำให้ประชากรโลกกลายเป็นส่วนหนึ่งกับเศรษฐกิจระดับโลก ประเทศแกนกลางได้ประโยชน์ทั้งด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงาน และ ตลาด (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, & Taylor, 1993) การย้ายถิ่นฐานจึงเป็นปรากฏการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและการแทรกซึมของทุนนิยมไปทั่วโลก นักสังคมวิทยาเองก็ใช้ทฤษฎีระบบโลกผสมผสานเข้ากับแนวคิดทางสังคมวิทยา การศึกษาด้านสังคมวิทยาที่กล่าวถึงไปแล้วอย่าง Alejandro Portes (1978; Portes & Walton, 1981) และ Saskia Sassen (1984; 1991; 1996) อธิบายรูปแบบการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศอันเกิดการกระจุกตัวของอำนาจทางเศรษฐกิจและการเงินของบางประเทศ หรืออย่างแนวคิดเรื่อง “Global City” หรือเมืองของโลก (Sassen, 1991) ก็สะท้อนการเคลื่อนย้ายทุนและแรงงานตามทฤษฎีระบบโลกเช่นกัน ซึ่งแนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงการกระจุกตัวของความมั่งคั่งและอำนาจทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในเมืองใหญ่ไม่กี่เมืองบนโลกนี้ และเมืองเหล่านี้ดึงดูดทั้งแรงงานทักษะสูงจากทั่วโลกและแรงงานทักษะต่ำที่ต้องมาทำงานบริการ ส่งผลให้ตอกย้ำความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศ

จากบริบทของความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศ นำไปสู่สมมติฐานหลักของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐในการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ คือ ความไม่สมดุลทางอำนาจระหว่างประเทศผู้รับและประเทศผู้ส่งโดยเฉพาะระหว่างประเทศกำลังพัฒนาและประเทศพัฒนาแล้ว (Betts & Milner, 2007; Breunig, Cao, & Luedtke, 2012) หรือระหว่างประเทศที่ร่ำรวยกว่าและประเทศที่ยากจนกว่า อันเกิดภูมิศาสตร์แห่งความเหลื่อมล้ำที่อยู่ในการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากซีกโลกเหนือไปยังซีกโลกใต้ (North-South migration) มีเพียงร้อยละ 6 ในขณะที่การย้ายถิ่นฐานจากซีกโลกใต้ไปยังซีกโลกเหนือ (South-North migration) มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในซีกโลกใต้ (South-South migration) โดยที่ การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานภายในซีกโลกใต้มีมากกว่า ซึ่งหากดูละเอียดลงไป ก็พบว่าส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นฐานจากประเทศที่ยากจนกว่าในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปสู่ประเทศอาหรับกลุ่มอ่าวที่ร่ำรวยกว่า

อย่างเช่นฟิลิปปินส์กลายเป็นแหล่งของแรงงานข้ามชาติ ส่วนสหรัฐอเมริกาหรือออสเตรียซึ่งเติบโตทางเศรษฐกิจจากน้ำมันกลับกลายเป็นศูนย์กลางของโลกด้านการเงินซึ่งดึงดูดให้มีแรงงานต่างชาติเข้ามาจำนวนมาก ประเทศในภูมิภาคอาวอย่างกาตาร์และบาห์เรนเองก็มีสัดส่วนประชากรต่างชาติสูงกว่าพลเมืองของตน (Mavroudi & Nagel, 2016)

3. ความร่วมมือระหว่างประเทศ

เนื่องจากปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานระหว่างนั้นเกินการควบคุมของรัฐฯ เดียว การศึกษาการโยกย้ายถิ่นฐานผ่านสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกรูปแบบคือ การศึกษาความร่วมมือระหว่างประเทศทั้งแบบทวิภาคีและพหุภาคี ความร่วมมือระหว่างประเทศในด้านการโยกย้ายถิ่นฐานในตัวของมันสามารถเป็นประเด็นทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือการทูตได้ เบื้องต้นคือการให้ความสนใจความร่วมมือที่เป็นทางการ ในทางทวิภาคี มักเน้นการศึกษาความร่วมมือด้านแรงงานระหว่างประเทศแบบทวิภาคี หรือ Bilateral Labour Agreement (BLA) เป็นหลัก ในระดับระหว่างประเทศมีกรอบกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง เช่น อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแรงงานย้ายถิ่นและสมาชิกในครอบครัว (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families) อนุสัญญาว่าด้วยสถานภาพผู้ลี้ภัย (Convention relating to the Status of Refugees) และอนุสัญญาขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO Conventions) นอกจากนี้ ยังมีองค์การระหว่างประเทศ ได้แก่ องค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน (International Organisation for Migration: IOM) สำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (United Nations High Commissioner for Refugees: UNHCR) และองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organisation: ILO) ทั้งนี้ จากข้อจำกัดของกฎหมายระหว่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศในการสร้างความร่วมมือแบบพหุภาคีอย่างเป็นทางการ จึงมีความพยายามให้รัฐต่างๆ หาทางออกร่วมกัน ทำให้เกิดการประชุมประจำปีซึ่งชื่อว่า Global Forum on Migration and Development (ประชุมสุดยอดเวทีโลกว่าด้วยการโยกย้ายถิ่นฐานกับการพัฒนา) และข้อตกลงระหว่างประเทศอย่าง The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (ข้อตกลงระหว่างประเทศ เพื่อการโยกย้ายถิ่นฐานที่ปลอดภัย เป็นระเบียบและปกติ) ทั้งหมดนี้เป็นกรอบที่มีลักษณะไม่ผูกมัด และนำโดยรัฐบาล (Koser, 2010)

จากตัวแสดงที่เกี่ยวข้องและข้อตกลงระหว่างประเทศต่างๆก็ทำให้เกิดการศึกษาประเด็นผู้ย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น การศึกษา

บรรทัดฐานระหว่างประเทศที่สำคัญอย่างหลักการ Non-refoulement ที่เกิดจากระบอบระหว่างประเทศด้านผู้ลี้ภัย (Teitelbaum, 1984; Thielemann, 2003; Gibney, 2004) การถกเถียงเรื่องจริยธรรมระหว่างประเทศจากประเด็นการย้ายถิ่นฐาน (Risse, 2008; Carens, 2013) และ การมองว่าความร่วมมือระหว่างประเทศต่อยุทธศาสตร์ความไม่เท่าเทียมระหว่างประเทศ โดยในประเด็นหลังสุดนี้ตั้งสมมติฐานไว้ว่าประเทศพัฒนาแล้วต้องการควบคุมและจัดการแรงงานระหว่างประเทศและผู้ลี้ภัยผ่านวาระขององค์กรระหว่างประเทศต่างๆ (Betts 2008; Geddes & Money, 2013; R.Hansen, 2013; Lockhart & Money, 2013; Martin, 2013) เพื่อเป็นกลไกในการรักษาความไม่เท่าเทียมกันระหว่างซีกโลกเหนือและซีกโลกใต้ (Castle, 2004)

อีกหนึ่งข้อถกเถียงหลัก คือ การศึกษาว่าเหตุใดความร่วมมือแบบพหุภาคีด้านการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเกิดขึ้นได้ยาก เหตุใดไม่อาจมีโลกาภิบาล (Global Governance) การย้ายถิ่นฐานของแรงงานระหว่างประเทศในแบบที่มีในการค้าระหว่างประเทศและการเงินระหว่างประเทศ ซึ่งข้อถกเถียงนี้ นำโดย Bimal Ghosh (Ghosh, 2000) และ Kathleen Newland (2010) อาจมีข้อยกเว้นในสหภาพยุโรปที่มีพัฒนาระบบการเคลื่อนย้ายแรงงานในระดับภูมิภาค แต่ในระดับโลกก็ยังไม่มียุทธศาสตร์พหุภาคีที่เชื่อมโยงสอดคล้องกันในการดูแลระเบียบของการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ มีเพียงการสนับสนุนแนวปฏิบัติที่ดี หรือ Best Practices จากประเทศต่างๆ คำอธิบายส่วนใหญ่อยู่ในกรอบเศรษฐศาสตร์การเมืองที่อธิบายว่าการย้ายถิ่นฐานต่างจากการค้าอย่างไร แรงงานและสินค้าไม่เหมือนกันโดยสิ้นเชิง เนื่องจากการค้าสร้างผลประโยชน์ร่วมกันบนหลักการต่างตอบแทน (Reciprocity) ที่สำคัญต่อการเจรจาต่อรอง แต่แรงงานนั้นมีการเคลื่อนย้ายระหว่างประเทศอย่างไม่เท่าเทียม ไม่ได้เป็นลักษณะแลกเปลี่ยนสองทิศทาง (Bidirectional) เกิดอุปทานของแรงงานอย่างไม่จำกัดในประเทศที่ร่ำรวยกว่า (Martin, Abella, & Kuptsch, 2006) ทำให้ขาดแรงจูงใจในการมีความร่วมมือแบบพหุภาคีที่ผูกมัด และแม้แรงงานระหว่างประเทศเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแต่สิ่งที่ติดมาด้วยคือผลลัพธ์ทางการเมือง อัตลักษณ์ของชาติ วัฒนธรรมและอุดมการณ์ (Hansen, 2010) จากข้อท้าทายนี้ทำให้มีข้อเสนอหลายอย่าง ทั้งการสร้างโลกาภิบาลด้านการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ (Global Migration Governance) ที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของรัฐ อำนาจ และแนวความคิดทางการเมือง (Betts, 2011) การสร้างหน่วยงานใหม่ที่เทียบเท่าองค์การการค้าโลก (WTO) หรือ การให้องค์กรระหว่างประเทศที่มีอยู่แล้วเป็นแกนนำในการจัดตั้งโลกาภิบาล (Newland, 2010) ซึ่งนั่นคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก

ความร่วมมือระหว่างประเทศด้านการย้ายถิ่นฐานจึงเน้นหนักไปที่ทวิภาคี อันนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ที่มักเป็นระหว่างประเทศผู้รับและผู้ส่ง เครื่องมือหลักคือ

ข้อตกลงทวิภาคีด้านแรงงาน หรือ Bilateral Labour Agreement (BLA) ซึ่งปัจจุบันมีมากกว่า 1,200 ฉบับทั่วโลก (Chilton & Woda, 2022) เมื่อดูเงื่อนไขของความร่วมมือแบบทวิภาคีพบว่า รัฐผู้รับที่ส่วนมากมักเป็นประเทศพัฒนาแล้วมีแนวโน้มในการกำหนดนโยบายคัดกรองเพื่อให้ได้ผู้ย้ายถิ่นฐานที่มีทักษะสูงและทักษะปานกลาง และมักทำข้อตกลงกับประเทศผู้ส่งที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจดี หรือระดับปานกลาง เพื่อให้ช่วยในการคัดกรองและป้องกันการหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบของรัฐผู้ส่ง ส่วนความร่วมมือด้านแรงงานทักษะต่ำ (Low-Skilled) ส่วนมากอยู่ในรูปแบบบันทึกความเข้าใจ หรือ MOU (Memorandum of Understanding) ที่มีความผูกมัดน้อย อย่างไรก็ตาม ข้อตกลงหรือความร่วมมือทวิภาคีแบบนี้ในตัวของมันสามารถเป็นประเด็นทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือการทูตได้ ตัวอย่างหนึ่งคือ ความร่วมมือเรื่องแรงงานระหว่างประเทศของเม็กซิโกและสหรัฐอเมริกาผ่าน Bracero Program กลายเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของสองประเทศนี้ ก่อนที่โครงการนี้จะจบลงในปี ค.ศ. 1962 และทำให้เกิดผลพลอยได้ทางการเมืองอื่นๆ นอกเหนือจากความร่วมมือในการควบคุมการเข้าเมืองในช่องทางไม่ปกติ (Delano, 2011) แต่หลังจากนั้นรัฐบาลสหรัฐอเมริกาก็ไม่ได้เห็นด้วยที่จะฟื้นฟูโครงการอีกครั้ง เนื่องจากการเข้ามาของแรงงานไม่มีเอกสารสอดคล้องกับความต้องการแรงงานของสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970 (FitzGerald, 2006) อย่างไรก็ตาม ข้อตกลงทวิภาคีด้านแรงงาน หรือ BLA กลายเป็นแนวปฏิบัติที่ดี หรือ Best Practices ขององค์กรระหว่างประเทศในการเผยแพร่บรรทัดฐานนี้ต่อประเทศทั่วโลกและส่งเสริมบทบาทของความร่วมมือแบบทวิภาคี

4. เครื่องมือในการดำเนินนโยบายการต่างประเทศ

กรอบการศึกษาที่นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนำมาใช้อธิบายการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศอีกประการคือ การมองผู้อพยพและผู้ย้ายถิ่นฐานในฐานะเครื่องมือของเป้าหมายนโยบายการต่างประเทศหรือเป้าหมายทางการทูต การศึกษาการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในฐานะเครื่องมือทางการทูตในช่วงแรก ตั้งต้นจากภววิทยาต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐในทางการเมือง ดังนั้นนโยบายผู้ลี้ภัยในช่วงสงครามเย็นจึงถูกนำมาศึกษาในฐานะประเด็นที่มีความเป็นการเมืองสูง (High-Politics) ก่อนการย้ายถิ่นฐานในรูปแบบอื่นๆ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องโยงกับการแข่งขันของสองขั้วอำนาจโดยตรง (Teitelbaum, 1980; Zolberg, Suhrke, & Aguayo, 1989; Teitelbaum, 1984; Zolberg, 2006) ตัวอย่างคลาสสิกคือ สหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็นที่กำหนดให้ผู้ลี้ภัยคือบุคคลใดก็ตามที่หลบหนีมาจากประเทศคอมมิวนิสต์ หรือ ประเทศที่ถูก

ครอบงำโดยคอมมิวนิสต์ หรือ ประเทศตะวันออกกลาง (Loescher & Scanlan, 1986, p. xvii) เป็นการให้สำคัญต่อเหยื่อของระบอบคอมมิวนิสต์ เพื่อบรรลุเป้าหมายนโยบายการต่างประเทศ ในการบั่นทอนประเทศคอมมิวนิสต์ (Zolberg, 1984)

อย่างไรก็ดี การศึกษานโยบายผู้ลี้ภัยนี้ไม่ได้สนใจเรื่องประสิทธิภาพหรือผลลัพธ์ของนโยบาย รวมถึงไม่ได้ศึกษาวิธีการดำเนินนโยบายแต่อย่างใด แต่สิ่งที่สนใจคือนัยทางการเมืองระหว่างประเทศในนโยบาย และการใช้นโยบายเพื่อแสดงออกถึงจุดยืนทางการทูตต่อรัฐเป้าหมาย นโยบายเชิงสัญลักษณ์นี้มักเกิดขึ้นเมื่อมีช่องว่างระหว่างนโยบายและความตั้งใจของรัฐในการดำเนินนโยบาย ซึ่งอาจเกิดจากการที่รัฐขาดเจตนาในการดำเนินนโยบาย และขาดความคาดหวังในผลลัพธ์ของนโยบาย เดิมการศึกษาประสิทธิภาพของนโยบายการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศมักมีสิ่งที่เรียกว่า “control gap” หรือช่องว่างของการควบคุม เป็นช่องว่างระหว่างนโยบายและผลลัพธ์ (Schenk, 2016) ซึ่งเป็นมุมมองในทางนโยบายสาธารณะหรือรัฐประศาสนศาสตร์ แต่หากดูในมุมของรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้แต่การนำเสนอนโยบายต่อประชาชนหรือรัฐและตัวแสดงในเวทีระหว่างประเทศอื่นๆ ก็มีนัยที่นำไปศึกษาได้ นโยบายเชิงสัญลักษณ์นี้ให้ความสนใจต่อเจตนาในการนำเสนอ นโยบายที่มุ่งต่อการสร้างความรับรู้หรือปฏิภิกิริยา (Stolz, 2007) จากภววิทยานี้ก็สามารถนำไปใช้ศึกษานโยบายการโยกย้ายถิ่นฐานได้ว่า การดำเนินนโยบายด้านการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศบางครั้งเป็นไปจุดประสงค์เชิงสัญลักษณ์ หรือเครื่องมือสนองเป้าหมายของนโยบายการต่างประเทศ บางครั้งนโยบายไม่มีประสิทธิผลเนื่องจากการควบคุมการข้ามแดนของประชากรเป็นไปได้อย่าง หรือบางครั้งรัฐไม่ได้มีประสิทธิภาพในการดำเนินนโยบาย แต่การมีนโยบายในตัวของมันเองก็แสดงออกถึงนัยทางการเมือง นัยนี้เป็นสิ่งที่สามารถนำมาศึกษา ในมุมของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือการทูตได้ โดยไม่ต้องดูผลลัพธ์ของนโยบาย เมื่อวิเคราะห์ในกรอบเช่นนี้ นโยบายการโยกย้ายถิ่นฐานในบางกรณีจึงสามารถเป็นเครื่องมือเพื่อจุดประสงค์เชิงสัญลักษณ์ในการที่รัฐรัฐหนึ่งแสดงออกถึงจุดยืนทางการทูต หรือเป้าหมายของนโยบายการต่างประเทศ หรือบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ต่อรัฐเป้าหมาย

งานที่ศึกษานโยบายผู้ลี้ภัยในกรอบคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนสมมติฐานเบื้องต้นที่ว่ารัฐปลายทางหรือรัฐผู้รับใช้นโยบายผู้ลี้ภัยเพื่อโจมตีรัฐต้นทาง เนื่องจากรัฐต้นทางมักเป็นสาเหตุโดยตรงของการลี้ภัย หรือการย้ายถิ่นฐานโดยไม่สมัครใจ (Forced Migration) เมื่อรัฐปลายทางเปิดรับผู้ลี้ภัยโดยเจาะจงที่มา ย่อมแสดงถึงนัยของการประณามหรือสร้างความอับอายให้กับประเทศต้นทาง การเจาะจงเช่นนี้มีลักษณะที่เลือกปฏิบัติอย่างชัดเจน และมีความเป็นการเมืองสูง งานศึกษาของ Teitelbaum (1983; 1984) เองก็ฉายภาพใหญ่ว่ารัฐต่างๆ ใช้ผู้ลี้ภัยเพื่อสนองต่อเป้าหมายทางการทูตอย่างไร รัฐปลายทางต่างๆ ต้อนรับผู้ลี้ภัยจากประเทศที่มีได้

เป็นมิตรกับตน นโยบายผู้ลี้ภัยมีเพื่อลดทอนความมั่นคงของประเทศต้นทาง ประเทศที่เขายกตัวอย่างมานั้น มีทั้งประเทศมหาอำนาจ รวมถึงประเทศอำนาจขนาดกลางและเล็กอย่าง อินเดีย ปากีสถาน ไทย โชมเลีย และแองโกลา ส่วนงานศึกษาของ Greenhill (2010) กล่าวถึงรัฐต้นทางที่ให้ผู้โยกย้ายถิ่นฐานเป็นอาวุธบั่นทอนความมั่นคงของประเทศเป้าหมายที่เป็นรัฐปลายทางเอง นโยบายแบบนี้มีพลังเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงออกถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นมิตรกับรัฐเป้าหมาย (Schenk, 2016, p. 469)

นโยบายผู้ลี้ภัยไม่ได้เพียงสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างรัฐเท่านั้น แต่ในทางกลับกัน การไม่เปิดรับผู้ลี้ภัยจากประเทศใดประเทศหนึ่งยังสามารถสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรระหว่างรัฐ ยิ่งรัฐสองรัฐมีความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรมากเท่าใดก็จะมีแนวโน้มที่รัฐปลายทางจะไม่ต้อนรับผู้ลี้ภัยจากประเทศต้นทาง ซึ่งงานของ Lam (2013) เปรียบเทียบกรณีศึกษาระหว่างประเทศจีนในฐานะรัฐปลายทาง กับเกาหลีเหนือ เมียนมา และเวียตนาม โดยจีนมีนโยบายผู้ลี้ภัยจากแต่ละประเทศต้นทางแตกต่างกันตามระดับของความเป็นมิตร แม้แต่กรณีระหว่างรัฐไทยและเมียนมา ความสัมพันธ์ระดับรัฐของทั้งสองรัฐนับตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 2000 ก็ทำให้รัฐไทยไม่มีนโยบายที่ต้อนรับผู้ลี้ภัยโดยตรงทั้งที่มีผู้ลี้ภัยจากเมียนมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งนโยบายแตกต่างจากช่วงที่รัฐไทยยังเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลทหารเมียนมาในช่วงทศวรรษที่ 1980-1990 (Khemanitthathai, 2022)

นอกจากนโยบายผู้ลี้ภัย นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สนใจปรากฏการณ์แรงงานข้ามชาติก็ใช้กรอบความสัมพันธ์ทางการทูตของรัฐต่อรัฐมาศึกษา นโยบายแรงงานข้ามชาติของประเทศผู้รับเช่นกัน แม้ประเด็นแรงงานข้ามชาติในตัวของมันมีความเป็นการเมืองน้อยกว่าผู้ลี้ภัย เนื่องจากมีองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจมากกว่า แต่การดำเนินนโยบายก็มีหลายกรณีที่ไม่อาจพ้นปัจจัยทางการเมืองซึ่งรวมถึงการเมืองระหว่างประเทศได้ รัฐผู้รับใช้นโยบายแรงงานข้ามชาติเพื่อสนองต่อเป้าหมายทางการทูต กรณีตัวอย่างกลุ่มประเทศอ่าวอาหรับ (Gulf States) ในช่วงสงครามอ่าวครั้งที่ 1 ซาอุดีอาระเบียเลือกรับแรงงานมาจากปากีสถานโดยเฉพาะ เพื่อให้เข้าไปแทนที่แรงงานจากปาเลสไตน์และประเทศอาหรับที่สนับสนุนระบอบซัดดัม (De Crodier, 2014, p. 20) หรือ ในช่วงทศวรรษที่ 1980 กลุ่มประเทศอ่าวอาหรับต้อนรับแรงงานจากปากีสถานและบังคลาเทศ ส่วนหนึ่งเพื่อสนองต่อเป้าหมายทางการต่างประเทศเพื่อขยายแนวคิดสหอิสลาม หรือ Pan Islamic (Kritz, Keely, & Tomasi, 1981) อีกตัวอย่างคือ การศึกษากรณีของอียิปต์ในช่วงที่ปกครองโดยประธานาธิบดี นัสเซอร์ (Nasser) ช่วงทศวรรษที่ 1950 มีการส่งครู หนายความ และอาชีพที่มีทักษะออกไปทำงานในประเทศอาหรับอื่นๆ เพื่อจุดประสงค์ทางการเมืองให้เกิดกระแสสนับสนุนอียิปต์ในประเทศเหล่านั้น และเผยแพร่แนวคิดสหอาหรับ หรือ Pan-Arabism (Chalcraft, 2010;

Adamson & Tsourapas, 2019) และในช่วงทศวรรษที่ 1970 ก็มีการส่งแรงงานมีทักษะชาวอียิปต์ไปยังประเทศอาหรับที่ผลิตน้ำมัน เพื่อหวังจะสานสัมพันธ์ใหม่ (Rapprochement) และมีปฏิสัมพันธ์ทางการทูตอย่างใกล้ชิดกับประเทศอาหรับที่ร่ำรวย (Feiler, 2003; Tsourapas, 2015)

5. การทูตของการโยกย้ายถิ่นฐาน (Migration Diplomacy)

การศึกษาการโยกย้ายถิ่นฐานในฐานะเครื่องมือนโยบายการต่างประเทศเป็นส่วนประกอบสำคัญของแนวคิด Migration Diplomacy หรือ การทูตของการโยกย้ายถิ่นฐาน ต่อยอดมาจากการศึกษาพฤติกรรมของรัฐต่อการโยกย้ายถิ่นฐานในกรอบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น โดย Migration Diplomacy คือ การที่กระแสการย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนเป็นประเด็นหรือเครื่องมือสำหรับการทูตระหว่างรัฐ ไม่ว่าจะป็นรัฐผู้รับ รัฐผู้ส่ง หรือรัฐทางผ่าน ทั้งนี้ รัฐต่างๆ เกี่ยวข้องกับ Migration Diplomacy ผ่านสองวิธี อย่างแรก คือ การใช้วิธีการทูตเพื่อบรรลุเป้าหมายด้านการโยกย้ายถิ่นฐาน ซึ่งมักหมายถึงการจัดการและควบคุม อย่างที่สอง คือ การใช้การโยกย้ายถิ่นฐานเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายทางการทูตอื่นๆ (Tsourapas, 2017; Adamson & Tsourapas, 2019) ทั้งนี้ ไม่ใช่ว่าทุกนโยบายการโยกย้ายถิ่นฐานสามารถเป็น Migration Diplomacy ได้ Migration Diplomacy ต้องมีองค์ประกอบทั้งการกระทำของรัฐหรือองค์กรเหนือรัฐต่อการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ การต่อรองระหว่างตัวแสดง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดง และเป้าหมายทางการทูตของตัวแสดงนั้น รวมถึงการบรรลุเป้าหมายของการทูตสาธารณะ (Public Diplomacy) ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม Migration Diplomacy สนใจนโยบายการเมืองระหว่างประเทศของนโยบายหรือการกระทำของตัวแสดง มากกว่าประสิทธิภาพของนโยบาย

นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สหราชอาณาจักร ได้แก่ Fiona Adamson และ Gerasimos Tsourapas มองว่าประเด็นของการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศของแรงงานและผู้ลี้ภัยยังไม่ถูกนำมาใช้อธิบายผ่านยุทธศาสตร์ทางการทูตมากเท่าไร จึงเสนอให้ใช้แนวคิด Migration Diplomacy โดยตั้งอยู่บนทฤษฎีสัจนิยมของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่พูดถึงอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐที่นำมาสู่เป้าหมายนโยบายการต่างประเทศและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ Migration Diplomacy จึงมีลักษณะคล้ายการทูตแบบดั้งเดิม ผลประโยชน์ของรัฐจากการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศครอบคลุมได้ทั้งความมั่นคง เศรษฐกิจ อัตลักษณ์ หรือกระทั่งซอฟท์พาวเวอร์ (Soft Power) ส่วนความสัมพันธ์เชิงอำนาจถูกกำหนดโดยตำแหน่งแห่งที่ด้วยสถานะของรัฐในบริบทการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ

ว่าเป็นประเทศผู้รับ ผู้ส่ง หรือประเทศทางผ่าน แทนที่จะวัดด้วยสมรรถภาพทางทหารหรือเศรษฐกิจ (Adamson & Tsourapas, 2019)

ทั้งนี้ Migration Diplomacy ยังถูกจัดประเภทผ่านลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ โดยคร่าวๆ สามารถจัดได้สองรูปแบบ คือ ให้ความร่วมมือ (Cooperative) และ การบีบบังคับ (coercive) โดยในรูปแบบความร่วมมือ คือการเจรจาต่อรองระหว่างรัฐเพื่อบรรลุผลประโยชน์ร่วมกันโดยไม่มีเม็ดเงินช่วยเหลืออย่างเห็นได้ชัดที่สุดคือ ข้อตกลงด้านการบริหารจัดการแรงงานระหว่างประเทศซึ่งมักเป็นทวิภาคีดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว รัฐผู้รับเองก็ต้องการควบคุมที่มาของแรงงานข้ามชาติจึงต้องอาศัยความร่วมมือของรัฐผู้ส่ง ในขณะที่ตัวรัฐผู้ส่งเองก็ใช้ข้อตกลงทวิภาคีเพื่อเพิ่มการส่งออกแรงงานอย่างเป็นระบบ และเพื่อต่อรองกับรัฐผู้รับเพื่อคุ้มครองสวัสดิการของพลเมืองจากรัฐต้น เป็นผลประโยชน์ของทั้งสองรัฐในการสร้างความร่วมมือ

ในทางตรงกันข้าม รูปแบบการบีบบังคับ คือ การเรียกร้องเชิงบังคับของรัฐใดรัฐหนึ่ง ที่นำไปสู่การเสียประโยชน์ของอีกรัฐหนึ่ง รัฐอาจใช้การโยกย้ายถิ่นฐานให้กลายเป็นภัยคุกคามของรัฐที่เป็นปฏิปักษ์ อย่างงานของ Greenhill (2010) นำเสนอคำอุปมาว่า Weapons of Mass Migration หรือ อาวุธของการโยกย้ายถิ่นฐานขนาดใหญ่ เพื่อล้อกับคำว่า Weapons of Mass Destruction หรืออาวุธที่มีอำนาจทำลายล้างสูง ในทางความมั่นคงระหว่างประเทศ งานชิ้นนี้ของเขาได้อธิบายถึงการที่รัฐต้นทาง ใช้การโยกย้ายถิ่นฐานและวิกฤติผู้ลี้ภัย เป็นการลงโทษรัฐปลายทาง โดยมีเป้าหมายเพื่อบั่นทอนเสถียรภาพของรัฐปลายทาง เป็นการโยกย้ายถิ่นฐานเป็นเครื่องมือบีบบังคับในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ หรือกรณีของเวียดนาม และคิวบาที่กวาดต้อนพลเมืองของตนออกเพื่อทำให้เพื่อนบ้านที่เป็นปรปักษ์เกิดความไม่มั่นคง ในช่วงทศวรรษที่ 1980 (Teitelbaum, 1984, p. 221) นอกจากนี้ มีกรณีของโคโซโวในปี ค.ศ. 1999 ใช้คลื่นผู้ลี้ภัยสร้างอำนาจต่อรองพันธมิตรขององค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (NATO) และกรณีที่ชนชั้นนำของจอร์แดนและลิเบียได้รับการผ่อนปรนทางนโยบายหลายอย่างจากอียิปต์ หลังจากขู่ว่าจะไล่แรงงานอียิปต์ออกจากประเทศมาเป็นเครื่องมือต่อรอง (Tsourapas, 2018)

ในการแบ่งรูปแบบของ Migration Diplomacy เป็นสองขั้วตรงข้ามระหว่างความร่วมมือกับการบีบบังคับเช่นนี้ ก็ยังมีช่องว่างในการศึกษาอยู่ เนื่องจากในหลายกรณีรัฐอาจดำเนิน Migration Diplomacy โดยที่ไม่เข้ารูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีลักษณะค่อนข้างเชิงรุก (Active) แต่อาจเลือกที่จะนิ่งเฉย หรือมีลักษณะเชิงรับ (Passive) เพื่อบรรลุเป้าหมายของตน รัฐผู้ส่งที่อยู่ในตำแหน่งอ่อนแอกว่าอาจจะอยากสร้างความคุ้นเคืองใจหรือต่อต้านข้อเรียกร้องของรัฐผู้รับโดยวิธีการอื่นๆ นอกเหนือจากการปฏิบัติแล้ว อาจเป็นการ

ไม่ปฏิบัติตาม ไม่สนใจข้อเรียกร้อง หรือการเลื่อนการตัดสินใจให้ช้าลงเพื่อรักษาสถานะเดิม อันเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์สำหรับรัฐผู้รับที่เป็นเป้าหมาย ทั้งนี้ เพราะรัฐผู้ส่งเองก็อาจไม่ได้มีทรัพยากรหรือกำลังในการบังคับหรือสร้างแรงบีบคั้นต่อรัฐผู้รับ หรือไม่มีศักยภาพในการดำเนินนโยบาย

6. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐผู้รับและรัฐผู้ส่ง

ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่เสมอ สถานะของรัฐในปรากฏการณ์ของการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเองก็สามารถส่งผลกระทบต่อพลวัตของอำนาจการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐผู้รับและรัฐผู้ส่งแบบนี้พบครั้งแรกในงานของ Heisler (1985) ที่อธิบายถึงสถานะที่ต่างกันมีผลต่อเงื่อนไขของการเจรจาทางการโยกย้ายแรงงานระหว่างประเทศของรัฐทั้งสองฝ่าย โดยใช้กรณีศึกษาจากประเทศในยุโรป หรือดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าสถานะในบริบทของการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ อันได้แก่ ความเป็นรัฐผู้รับ รัฐผู้ส่ง หรือรัฐทางผ่านได้กำหนดอำนาจที่แตกต่างและอสมมาตรในตัวของมัน (Adamson & Tsourapas, 2019)

สภาพดั้งเดิมของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐด้านการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศนั้น มีลักษณะที่รัฐผู้รับมีอำนาจที่เหนือกว่านำไปสู่อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน และโครงสร้างในระบบระหว่างประเทศนำมาสู่ความความอสมมาตรของอำนาจในระบบระหว่างประเทศระหว่างประเทศผู้รับและผู้ส่ง งานที่ศึกษาด้านนี้จึงมีข้อสรุปไปทางที่ว่ารัฐผู้รับมีอำนาจในการกดดันรัฐผู้ส่งให้ทำตามข้อเรียกร้องของตนเพื่อลดต้นทุนในการควบคุมและบริหารชายแดน ส่วนรัฐผู้ส่งได้แค่เป็นผู้ตอบสนอง (Shuto, 2006; Chanda & Gopalan, 2011; Kneebone, 2012; R. Hansen, 2013; Lockhart & Money, 2013) รัฐผู้รับมักเสนอให้รัฐผู้ส่งร่วมรับผิดชอบในการจัดการแรงงานข้ามชาติ ทำให้ประเด็นดังกล่าวเกิดผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝั่ง เมื่อมองในมุมนี้ โครงสร้างของอำนาจที่อสมมาตรนี้นำมาสู่การที่นโยบายการจัดการผู้ย้ายถิ่นฐานเข้าของประเทศผู้รับมีอิทธิพลสูงต่อการกำหนดนโยบายของประเทศผู้ส่งแรงงาน (Levitt & de la Dehesa, 2003; Østergaard-Nielsen, 2003; Fitzgerald, 2005; 2006) ตัวอย่างเช่น ระบบ Employment Permit System (EPS) ของเกาหลีใต้ที่เกิดขึ้นเพื่อบริหารแรงงานข้ามชาติในเกาหลีใต้ แต่เป็นระบบที่ต้องใช้ความร่วมมือจากประเทศผู้ส่ง ต้องมีการทำข้อตกลงทวิภาคีและประเทศผู้ส่งต้องทำหน้าที่คัดกรองพลเมืองของตน สุดท้ายก็สนองต่อความต้องการของเกาหลีใต้ที่อยากได้แรงงานที่มีคุณภาพมากขึ้น ขณะเดียวกันระบบ EPS ของเกาหลีใต้อีกก็กำหนดนโยบายการส่งออกแรงงานของประเทศผู้ส่งไป

ด้วย หรืออย่างกรณีของประเทศในตะวันออกกลาง ก็มีระบบรับแรงงานต่างชาติอย่างเป็นทางการจากประเทศเอเชียใต้ (Lean & Hoong, 1983, p. 280) ประเทศกลุ่มอ่าวอาหรับเอง ต้องการแรงงานจากเอเชียเพื่อสนองต่อการขาดแคลนแรงงานในประเทศ (Birks & Sinclair, 1979; Arnold & Shah, 1984) ทำให้ประเทศในตะวันออกกลางสามารถกำหนดจำนวนและแหล่งที่มาของแรงงานได้ (Carlos, 2002) เป็นการกำหนดให้ประเทศเอเชียในฐานะประเทศผู้ส่งต้องตอบสนองต่อแนวโน้มนโยบายดังกล่าวของประเทศผู้รับ

แม้ไม่มีข้อเรียกร้องหรือนโยบายกำหนดมาจากรัฐผู้รับ สภาพดั้งเดิมของอำนาจที่ไม่เท่าเทียมนี้ก็ทำให้รัฐผู้ส่งตกอยู่ในสถานะที่มีอำนาจในการต่อรองน้อย (Khondker, 2017) โดยเห็นได้ชัดจากการที่รัฐผู้ส่งกำหนดนโยบาย แต่ไม่สามารถดำเนินนโยบายได้เนื่องจากรัฐผู้รับปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามนโยบาย (Fawcett, 1989) เช่น นโยบายการย้ายถิ่นฐานออกของเม็กซิโกไม่สามารถดำเนินได้ เนื่องจากข้อจำกัดที่กำหนดโดยสหรัฐอเมริกา และนโยบายที่รัฐบาลเม็กซิโกสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนพลัดถิ่นของตัวเองก็สามารถทำได้แค่ในขอบเขตที่รัฐผู้รับยินยอม (Fitzgerald, 2009, p. 154) เม็กซิโกเรียกร้องให้สหรัฐอเมริกา มีความร่วมมือทวิภาคีในเรื่องการโยกย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดน แต่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาอ้างว่า นโยบายคนเข้าเมืองต้องถูกกำหนดแบบเอกภาคีเท่านั้น และอ้างถึงอำนาจอธิปไตย แต่แล้วข้อเสนอดังกล่าวของรัฐบาลเม็กซิโกในการมีข้อตกลงทวิภาคีก็สำเร็จในปี ค.ศ. 2001 เมื่อรัฐบาลสหรัฐอเมริกาถูกกดดันโดยกลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศ (Fitzgerald, 2006, p. 285) เม็กซิโกต้องเผชิญข้อจำกัดในการดำเนินนโยบายย้ายถิ่นฐานออกของตนเอง เพราะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่ไม่เท่าเทียมกับสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อสมมาตร ยังปรากฏเมื่อรัฐผู้ส่งเรียกร้องให้รัฐผู้รับคุ้มครองแรงงานข้ามชาติที่เป็นพลเมืองของรัฐผู้ส่งนั้นๆ แม้มีมาตรฐานสากลมากอภัยกำกับ แต่สุดท้ายอยู่ที่ข้อตกลงทวิภาคีระหว่างสองรัฐ (Kneebone, 2012, p. 376) และการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติมักขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของประเทศปลายทางในรูปของกฎหมายแรงงานในประเทศ

ความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจระหว่างรัฐผู้รับและรัฐผู้ส่ง สมมติฐานพื้นฐานมีต้นกำเนิดมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า "อำนาจรัฐมีความสัมพันธ์โดยตรงกับอำนาจทางเศรษฐกิจ" และ "ความแตกต่างระหว่างอำนาจทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ระหว่างรัฐย่อมบ่งบอกถึงความไม่เท่าเทียมกันในแง่สังคมและวัฒนธรรม" (Heisler, 1985, p. 470) จากการพิจารณาทางเศรษฐกิจ รัฐผู้รับที่มีอำนาจสามารถให้ผลประโยชน์เชิงวัตถุต่อประเทศผู้ส่งที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจน้อยกว่าได้ ในด้านรัฐผู้รับ การสรรหาแรงงานต่างชาติในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมได้รับแรงผลักดันจากความต้องการแรงงานราคาถูก (Freeman, 2006) อิทธิพลทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางทำให้รัฐหนึ่งมีอำนาจมากกว่าอีกรัฐหนึ่ง นอกจากนี้ รัฐผู้ส่ง

ไม่สามารถมีอำนาจต่อรองได้ เมื่อรัฐผู้รับมีตัวเลือกของประเทศผู้ส่งแรงงานที่หลากหลาย (Khondker, 2017, p. 190) อย่างไรก็ตาม มีข้อโต้แย้งต่อการใช้อำนาจเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวในการอธิบาย โดยมองว่าอำนาจที่อสมมาตรในการเจรจาระหว่างสองรัฐ อาจมาจากความสามารถของรัฐที่ไม่เท่าเทียมกันในการปกครอง เช่น กรณีของบังคลาเทศที่ระบบราชการขาดความสามารถในการดำเนินนโยบายส่งออกแรงงานไปมาเลเซียให้มีประสิทธิภาพ (Khondker, 2017, p. 184)

7. การต่อรองของรัฐผู้ส่งใน Migration Diplomacy

เมื่อ Migration Diplomacy เป็นประเภทหนึ่งของการทูต และมักอยู่ในรูปแบบการเจรจาต่อรองระหว่างรัฐที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบอสมมาตร จากการศึกษาในเบื้องต้นที่ให้น้ำหนักของอำนาจไปที่รัฐผู้รับ จึงมีการถกเถียงเพิ่มเติมว่ารัฐผู้ส่งสามารถสร้างการต่อรองต่อรัฐผู้รับได้หรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาที่มีอยู่สามารถแยกวิธีการได้หลายทาง เช่น หนึ่ง รัฐผู้ส่งใช้ยุทธศาสตร์การเจรจาแบบต่างตอบแทนกับรัฐผู้รับ เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน สอง รัฐผู้ส่งอาจใช้สถานะของการเป็นแหล่งที่มาของแรงงานเพื่อสร้างอิทธิพลต่อนโยบายด้านการโยกย้ายถิ่นฐานของรัฐผู้รับได้ (Heyzer, Lycklama à Nijeholt, & Weerakoon, 1994) และ สาม รัฐผู้ส่งใช้นโยบายระงับการเดินทาง (Banning) ของพลเมืองตนเองไม่ให้ไปทำงานในรัฐผู้รับ สถานะที่อ่อนแอกว่าในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไม่ได้จำกัดความเป็นไปได้ของประเทศต้นทางที่จะส่งสัญญาณจุดยืนทางการเมืองระหว่างประเทศ รัฐผู้ส่งไม่ใช่ตัวแสดงที่เป็นฝ่ายรับอย่างสิ้นเชิง (Paoletti, 2011) และประเทศที่อ่อนแอกว่าที่อาจจะใช้การย้ายถิ่นฐานของพลเมืองตนเองมาเพิ่มการต่อรองกับประเทศที่มีอำนาจมากกว่า (Greenhill, 2010) Heisler (1985) ชี้ให้เห็นว่า รัฐผู้ส่งเองก็เป็นรัฐอธิปไตย แม้ว่าจะอยู่ในตำแหน่งที่ต้องพึ่งพาทางเศรษฐกิจของรัฐผู้รับ ยังคงมีอำนาจในการดำเนินนโยบายส่งออกแรงงาน และไม่จำเป็นต้องตอบสนองผลประโยชน์ของประเทศผู้รับเพียงอย่างเดียว ในทำนองเดียวกัน Østergaard-Neilsen (2003, p. 209) ได้ย้ำว่าประเทศผู้ส่งไม่ใช่เหยื่อที่อ่อนแอในความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตรกับรัฐผู้รับเสมอไป แม้ว่ารัฐผู้ส่งมักมีตำแหน่งชายขอบในเศรษฐกิจโลกก็ตาม

การใช้ยุทธศาสตร์การเจรจาแบบต่างตอบแทนเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ทำให้รัฐผู้ส่งพอจะมีสิ่งต่อรองต่อรัฐผู้รับ เช่น การเจรจาและความร่วมมือเกี่ยวกับการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างอิตาลีและลิเบีย ลิเบียใช้ว่าทกรรมความมั่นคงในการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเพิ่มอำนาจการต่อรอง เป็นการเน้นย้ำความกังวลด้านความมั่นคงของอิตาลีซึ่งกระทบต่อ

เสียงของประชาชนอิตาลีเช่นกัน สิ่งนี้กดดันอิตาลีให้ร่วมมือกับลิเบีย (Paoletti, 2011) หรือ การเจรจาระหว่างเซเนกัลกับสเปนเพื่อควบคุมการย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดน สเปนต้องให้เงินช่วยเหลือและการสนับสนุนต่างๆ เพื่อแลกกับการให้เซเนกัลร่วมมือในการลาดตระเวน ชายแดนร่วมกัน และให้เซเนกัลร่วมในกระบวนการส่งผู้ลี้ภัยกลับ (Andersson, 2014, pp. 41-42) นอกจากตัวแสดงที่เป็นรัฐแล้ว ยังมีตัวแสดงที่เป็นองค์กรเหนือรัฐอย่าง สหภาพยุโรป (European Union) ที่มีแนวโยบายการจัดการการย้ายถิ่นฐานและผู้ลี้ภัย ในระดับภูมิภาคและมีผลบังคับใช้กับรัฐสมาชิก สหภาพยุโรปมียุทธศาสตร์ Burden-sharing หรือแบ่งภาระในภูมิภาค แต่ก็มียุทธศาสตร์ Buden-Shifting หรือ อันหมายถึงการย้ายภาระ ไปไว้นอกภูมิภาค อีกทางหนึ่งก็คือการผลักภาระไปภายนอก หรือ Externalization ตรงนี้ทำให้ รัฐที่มีอำนาจน้อยกว่ามีช่องทางในการต่อรองเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ทางการทูต ด้านอื่นๆ เช่น สหภาพยุโรปยื่นข้อเสนอให้เงินช่วยเหลือกับตุรกี แลกกับการที่ตุรกีช่วยสหภาพ ยุโรปควบคุมจำนวนของผู้ลี้ภัยในกรีซและต้องป้องกันชายแดนมากขึ้น (Greenhill, 2016)

วิธีต่อมาคือการใช้สถานะของการเป็นรัฐผู้ส่งที่เป็นแหล่งที่มาของแรงงานเพื่อต่อรอง กับรัฐผู้รับโดยตรง ฟิลิปปินส์เป็นประเทศผู้ส่งที่เป็นต้นแบบในการกำหนดนโยบายเชิงรุก เพื่อต่อรองกับประเทศผู้รับ เนื่องจากฟิลิปปินส์เป็นประเทศผู้ส่งที่ให้ความสำคัญกับนโยบาย การย้ายถิ่นฐานออกและการส่งออกแรงงาน เนื่องจากใช้การส่งออกแรงงานเป็นเครื่องมือ ในการพัฒนาเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์อย่างหนึ่ง ฟิลิปปินส์กำหนดข้อเรียกร้องหลายประการ ต่อรัฐผู้รับ (Garcés-Mascareñas, 2012) กลายเป็นยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่สำคัญ รัฐบาลฟิลิปปินส์มีส่วนร่วมในการริเริ่มข้อตกลงทวิภาคีหลายฉบับกับประเทศผู้รับ จำนวนมากมาอย่างยาวนาน (Chanda & Gopalan, 2011, p. 186; Money & Lockhart, 2019, p. 243) ประเทศผู้รับได้ยอมรับข้อเรียกร้องของฟิลิปปินส์ แม้กระทั่งนำมาใช้เป็น กฎหมายภายใน (Battistella, 1995, p. 13) ฟิลิปปินส์ยังจัดลำดับความสำคัญของ ประเทศผู้รับ ดังเช่นที่ทำกับประเทศในตะวันออกกลางในปี ค.ศ. 1991 เมื่อรัฐมนตรีกระทรวง แรงงานจากฟิลิปปินส์พยายามเจรจาให้ประเทศในตะวันออกกลางรับคนงานชาวฟิลิปปินส์ (Battistella, 1995; Hickey, Narendra, & Rainwater, 2013) นอกจากนี้ ในระหว่างการ ประชุมทวิภาคี ฟิลิปปินส์มักมีประเด็นการคุ้มครองผู้ย้ายถิ่นฐานอยู่ในวาระการเจรจาของตน เสมอ ในบริบทของอาเซียน ฟิลิปปินส์เป็นผู้นำในหมู่ของรัฐผู้ส่งเพื่อต่อรองให้เกิดความร่วมมือ ในเรื่องการย้ายถิ่นฐานระดับภูมิภาค (Hickey, Narendra, & Rainwater, 2013) ดังนั้น ฟิลิปปินส์จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของรัฐผู้ส่งที่พยายามเจรจาทอรองกับรัฐผู้รับ เช่นเดียวกับ

ตัวอย่างสุดท้ายคือวิธีการระงับการเดินทางของพลเมืองตนเองไม่ให้ไปทำงานในรัฐผู้รับ เป็นเหมือนการคว่ำบาตรแต่เป็นการใช้การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือ เช่น

กรณีความตึงเครียดระหว่างอินโดนีเซียและมาเลเซียหลังจากกรณีการละเมิดสิทธิต่อแรงงานอินโดนีเซีย (Liow, 2002; 2003) และในปี ค.ศ. 2009 มีการระงับการส่งออกแม่บ้านผู้หญิงไปยังมาเลเซียเป็นระยะๆ อินโดนีเซียเรียกร้องให้มีการแก้ไขข้อตกลงทวิภาคีกับมาเลเซีย ซึ่งบรรลุผลสำเร็จในปี ค.ศ. 2011 (Palmer, 2016) แม้ว่ามาเลเซียจะเลือกเปลี่ยนประเทศผู้ส่งแรงงานแม่บ้านหลักเป็นกัมพูชาในระยะเวลาถัดมา (Kneebone, 2012, p. 375) แต่ก็เห็นว่าอินโดนีเซียบรรลุเป้าหมายของตนในฐานะรัฐผู้ส่ง เช่นเดียวกัน รัฐบาลฟิลิปปินส์เองก็ใช้กลยุทธ์การระงับการส่งออกแม่บ้านเพื่อกดดันประเทศผู้รับให้คุ้มครองสิทธิคนฟิลิปปินส์ ซึ่งแรงกดดันสำเร็จเมื่อมาเลเซียและสิงคโปร์ในฐานะประเทศผู้รับ ยินยอมทำข้อตกลงเพื่อคุ้มครองแรงงานแม่บ้านผู้หญิงจากฟิลิปปินส์ (Heyzer et al., 1994, p. 136) อีกตัวอย่างคือ กรณีที่รัฐบาลเมียนมาได้ประกาศห้ามแรงงานทุกประเภทไปทำงานที่มาเลเซียในเดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 2016 เพื่อแสดงออกถึงความไม่พอใจทางการทูต หลังจากที่รัฐบาลมาเลเซียวิพากษ์วิจารณ์เมียนมาเรื่องโรฮิงญาหลายครั้ง ซึ่งเม้นนโยบายนี้ไม่มีประสิทธิผลในการหยุดการเดินทางของแรงงานไปมาเลเซียได้จริง แต่มีนัยสำคัญต่อการเมืองระหว่างประเทศ (Khemanitthathai, 2022, p. 195)

8. บทส่งท้าย

การศึกษาปรากฏการณ์การโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เผชิญกับข้อท้าทายเกี่ยวกับขอบเขตของตัวสาขาวิชาเองว่าควรก้าวพ้นการมองรัฐเป็นศูนย์กลางไปแค่ไหน จะเห็นได้ว่ามีความพยายามของนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนำรัฐกลับเข้ามาในการศึกษาอยู่หลายครั้งหลายกระแส เช่นแนวคิด Migration Diplomacy ที่ได้นำเสนอไปในข้างต้น แต่กรอบการศึกษาที่ให้ความสนใจกับรัฐก็มักจะถูกท้าทายด้วยตัวปรากฏการณ์เองที่มีลักษณะข้ามรัฐข้ามพรมแดน และท้าทายอธิปไตยของรัฐแบบดั้งเดิม ขณะเดียวกัน กรอบการศึกษาที่มีรัฐเป็นศูนย์กลางเช่นนี้ก็ได้ปฏิเสธข้อโต้แย้งดังกล่าว ยอมรับอำนาจที่จำกัดของรัฐ และยอมรับว่าไม่อาจหนีพ้นภาวะข้ามชาติและโลกาภิวัตน์ไปได้ เพียงแต่ต้องการเน้นการศึกษาพฤติกรรมของรัฐเพื่อประโยชน์ในการเติมเต็มความเข้าใจต่อปรากฏการณ์มากยิ่งขึ้น อีกทั้งเพื่อสร้างความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตในมุมมองที่เชื่อมโยงกับประเด็นข้ามชาติที่ไม่ใช่ประเด็นดั้งเดิมในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

การขยายขอบเขตของสาขาวิชาให้กว้างขวางขึ้นไปสู่การผสมผสานกับสาขาวิชาอื่นๆ ก็จะช่วยสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ ดังที่เห็นได้จากการใช้กรอบการศึกษาของ

เศรษฐศาสตร์การเมือง หรือ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เข้ามาผสมผสานกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้พลัดถิ่นหรือ Diaspora และรัฐต้นทาง (State-Diaspora Relations) หรือเชื่อมโยงข้ามชาติระหว่างรัฐต้นทางกับประชากรที่มีชนชาติเดียวกันที่อาศัยอยู่ในปลายทาง เพื่อประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศตนเอง มีการศึกษาบทบาทของรัฐต่อกิจกรรมทางการเมืองของ Diaspora ในหลายแบบ เช่น บทบาทรัฐต้นทางในการจัดตั้งกลุ่ม Diaspora ให้เป็นกลุ่มผลประโยชน์ในประเทศปลายทาง เพื่อเป้าหมายการต่างประเทศ (Delano, 2009) หรือบทบาทของ Diaspora ต่อการกำหนดนโยบายการต่างประเทศของประเทศปลายทางเพื่อประโยชน์ทางการเมืองของประเทศต้นทาง (Adamson, 2016; Adamson and Demetriou, 2007; Tsourapas, 2016; Koinova, 2011) นอกจากนี้ ยังมีการเสนอแนวคิดเพื่อขยายขอบเขตของ Migration Diplomacy เช่น การให้การย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศมีลักษณะเป็น Soft Diplomacy หรือการทูตแบบอ่อนที่เชื่อมโยงติดตัวไปกับการย้ายถิ่นฐานของประชากร การให้ความสำคัญต่อตัวแสดงที่หลากหลายตั้งแต่รัฐต่างๆ ไปจนถึง การเคลื่อนไหวข้ามชาติองค์กร Diaspora และเครือข่ายทางสังคมระหว่างชนชั้นนำ (Wenden, 2023) โดยที่ยังถูกนับรวมเป็นการศึกษาในสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

- Adamson, F. B. (2006). Crossing Borders: International Migration and National Security. *International Security*, 31(1), 165-199. <http://www.jstor.org/stable/4137542>
- Adamson, F. B. (2016). The Growing Importance of Diaspora Politics. *Current History*, 115(784), 291-297. <https://www.jstor.org/stable/48614196>
- Adamson, F. B., & Demetriou, M. (2007). Remapping the Boundaries of State and National Identity: Incorporating Diasporas into IR Theorizing. *European Journal of International Relations*, 13(4), 489-526. <https://doi.org/10.1177/1354066107083145>
- Adamson, F. B., & Tsourapas, G. (2019). Migration Diplomacy in World Politics. *International Studies Perspectives*, 20(2), 113-128. <https://doi.org/10.1093/isp/eky015>
- Andersson, R. (2014). *Illegality, Inc.: Clandestine Migration and The Business of Bordering Europe*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Arnold, F., & Shah, N. M. (1984). Asian Labor Migration to the Middle East. *The International Migration Review*, 18(2), 294-318. <https://doi.org/10.2307/2545952>
- Balzacq, T. (2008). The Policy Tools of Securitization: Information Exchange, EU Foreign and Interior Policies. *Journal of Common Market Studies*, 46(1), 75-100.
- Battistella, G. (1995). Philippine Overseas Labour: From Export to Management. *ASEAN Economic Bulletin*, 12(2), 257-273.
- Bauböck, R. (1994). *Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Betts, A. (2008). *Global Migration Governance*. Oxford, UK: University College.
- Betts, A. (2011). *Global Migration Governance*. Oxford: Oxford University Press.

- Betts, A., & Milner, J. (2007). *The Externalisation of EU Asylum Policy: The Position of African States*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- Birks, J. S., & Sinclair, C. A. (1979). International Labour Migration in the Arab Middle East. *Third World Quarterly*, 1(2), 87-99.
- Bourbeau, P. (2011). *The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203829349>
- Brettell, C. B., & Hollifield, J. F. (Eds.). (2007). *Migration Theory: Talking Across Disciplines* (2nd ed.). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203950449>
- Breunig, C., Cao, X., & Luedtke, A. (2012). Global Migration and Political Regime Type: A Democratic Disadvantage. *British Journal of Political Science*, 42(4), 825-854. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000051>
- Carens, J. (2013). *The Ethics of Immigration*. New York: Oxford University Press.
- Carlos, M. R. D. (2002). On the Determinants of International Migration in the Philippines: An Empirical Analysis. *The International Migration Review*, 36(1), 81-102.
- Castles, S. (2004). Why Migration Policies Fail. *Ethnic and Racial Studies*, 27(2), 205-227. <https://doi.org/10.1080/0141987042000177306>
- Chalcraft, J. (2010). *Monarchy, Migration and Hegemony in the Arabian Peninsula. LSE Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States*. London: London School of Economics and Political Science.
- Chanda, R., & Gopalan, S. (2011). Managing Migration in Asia: The Role of Interstate Cooperation. In Hansen, R., Koehler, J., & Money, J. (Eds.). *Migration, Nation States, and International Cooperation* (pp. 170-210). London: Routledge.
- Chilton, A., & Woda, B. (2022). The Expanding Universe of Bilateral Labor Agreements. *Theoretical Inquiries in Law*, 23(2), 1-64. <https://doi.org/10.1515/til-2022-0010>

- De Crodier, B. (2014). The Dynamics of South-South Interaction: An Examination of the Multidimensional Ties Between Pakistan and the Arab Gulf Countries. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 13(4), 15-27.
- Delano, A. (2009). From Limited to Active Engagement: Mexico's Emigration Policies from a Foreign Policy Perspective (2000–2006). *International Migration Review*, 43(4), 764-814. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00784.x>
- Delano, A. (2011). *Mexico and Its Diaspora in the United States: Policies of Emigration Since 1848*. New York: Cambridge University Press.
- Fawcett, J. T. (1989). Networks, Linkages, and Migration Systems. *International Migration Review*, 23(3), 671-680.
- Feiler, G. (2003). *Economic Relations Between Egypt and the Gulf Oil States, 1967–2000: Petro-Wealth and Patterns of Influence*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Fitzgerald, D. (2005). Nationality and Migration in Modern Mexico. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(1), 171-191. <https://doi.org/10.1080/1369183042000305735>
- Fitzgerald, D. (2006). Inside the Sending State: The Politics of Mexican Emigration Control. *International Migration Review*, 40(2), 259-293. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00017.x>
- Fitzgerald, D. (2009). *A Nation of Emigrants: How Mexico Manages Its Migration*. Berkeley: University of California Press.
- Freeman, G. P. (2006). National Models, Policy Types, and the Politics of Immigration in Liberal Democracies. *West European Politics*, 29(2), 227-247. <https://doi.org/10.1080/01402380500512585>
- Garcés-Mascareñas, B. (2012). *Labour Migration in Malaysia and Spain: Markets, Citizenship and Rights*. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://library.open.org/handle/20.500.12657/34537>

- Geddes, A., & Money, J. (2013). Mobility Within the European Union. In Hansen, R., Koehler, J., & Money, J. (Eds.). *Migration, Nation States, and International Cooperation* (pp. 31-43). London: Routledge.
- Ghosh, B. (2000). Towards a New International Regime for Orderly Movements of People. In *Managing Migration: Time for a New International Regime?* (pp. 6-26). New York: Oxford University Press.
- Gibney, M. J. (2004). *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response of Refugees*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenhill, K. M. (2002). Engineered Migration and the Use of Refugees as Political Weapons: A Case Study of the 1994 Cuban Balseros Crisis. *International Migration*, 40(4), 39-74.
- Greenhill, K. M. (2010). *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*. Cornell University Press. Ithaca, N.Y.: <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7v70q>
- Greenhill, K. M. (2016). Open Arms Behind Barred Doors: Fear, Hypocrisy and Political Schizophrenia in the European Migration Crisis. *European Law Journal*, 22(3), 317-332.
- Hansen, G. H. (2010). The Governance of Migration Policy. *Journal of Human Development and Capabilities*, 11(2), 185-204.
- Hansen, R. (2013). Making Cooperation Work: Interests, Incentives, and Action. In Hansen, R., Koehler, J., & Money, J. (Eds.). *Migration, Nation States, and International Cooperation* (pp. 14-27). New York: Routledge.
- Heisler, B. S. (1985). Sending Countries and the Politics of Emigration and Destination. *The International Migration Review*, 19(3), 469-484.
- Heyzer, N., Lycklama à Nijeholt, G., & Weerakoon, N. (Eds.). (1994). *The Trade in Domestic Workers: Causes, Mechanisms, and Consequences of International Migration*. Kuala Lumpur: APDC; London: Zed Books.
- Hickey, M., Narendra, P., & Rainwater, K. (2013). *A Review of Internal and Regional Migration Policy in Southeast Asia* (Working Paper 8). Singapore: Asia Research Institute, National University of Singapore.

- Hollifield, J. F. (2004). The Emerging Migration State. *International Migration Review*, 38(3), 885-912.
- Hollifield, J. F. (2012). Migration and International Relations. In Rosenblum, M. R., & Tichenor, D. J. (Eds.). *Oxford Handbook of the Politics of International Migration*. Oxford: Oxford University Press.
- Jacobson, D. (1996). *Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Khemanitthathai, S. (2022). *Emigration State in Transition: Foreign Policy Goals in Myanmar's Emigration Policies and Practices* (Thesis), SOAS University of London.
- Khondker, H. H. (2017). Migration Governance: Global-National Interface. In Short, P., Hossain, M., & Khan M. A. (Eds.). *South-South Migration: Emerging Patterns, Opportunities and Risks* (pp. 173-198). <https://doi.org/10.4324/9781315198125-9>
- Kneebone, S. (2012). Migrant Workers Between States: In Search of Exit and Integration Strategies in Southeast Asia. *Asian Journal of Social Science*, 40, 367-391. <https://doi.org/10.1163/15685314-12341246>
- Koinova, M. (2011). Diaspora and Secessionist Conflicts: The Mobilization of Armenian, Albanian and Chechen Diasporas. *Ethnic and Racial Studies*, 34(2), 333-356.
- Koser, K. (2010). International Migration and Global Governance. *Global Governance*, 16, 301-315.
- Koslowski, R. (1999). *Migration and Citizenship in World Politics: From Nation-States to European Policy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kritz, M. M., Keely, C. B., & Tomasi, S. M. (1981). *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements*. Staten Island, NY: Center for Migration Studies.
- Lam, J. (2013). Refugee Policy and Foreign Policy: Examining Policy Linkage in Chinese Relations with North Korea, Myanmar, and Vietnam. *Inquiries Journal/Student Pulse*, 5(10). <http://www.kmmvc.com/view-15526.html>

- Lean, L. L., & Hoong, P. C. T. (1983). Migrant Workers in ASEAN: A Review of Issues and Implications for Government Policies. *International Migration*, 21(2), 277-287. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.1983.tb00462.x>
- Levitt, P., & de la Dehesa, R. (2003). Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 26(4), 587-611. <https://doi.org/10.1080/0141987032000087325>
- Liow, J. C. Y. (2002). Desecuritising the 'Illegal Indonesian Migrant Worker' Problem in Malaysia's Relations with Indonesia. In *RSIS Commentaries, No. 017*. Singapore: Nanyang Technological University. <https://dr.ntu.edu.sg/handle/10356/91887>
- Liow, J. C. Y. (2003). Malaysia's Illegal Indonesian Migrant Labour Problem: In Search of Solutions. *Contemporary Southeast Asia*, 25(1), 44-64.
- Lockhart, S. P., & Money, J. (2013). Migration Cooperation in Asia: The Trans-Tasman Travel Arrangement. In Hansen, R., Koehler, J., & Money, J. (Eds.). *Migration, Nation States, and International Cooperation* (pp. 44-72). Routledge.
- Loescher, G., & Scanlan, J. A. (1986). *Calculated Kindness: Refugees and America's Half-Open Door, 1945 to the Present*. New York: Free Press.
- Martin, P. L., Abella, M., & Kuptsch, C. (2006). *Managing Labor Migration in the Twenty-First Century*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Martin, S. (2013). International Cooperation and International Migration: An Overview. In Hansen, R., Koehler, J., & Money, J. (Eds.). *Migration, Nation States, and International Cooperation* (pp. 128-145). Routledge.
- Massey, D. S. (1987). *Return to Aztlan: The Social Processes of International Migration from Western Mexico*. Berkeley: University of California Press.
- Massey, D. S. (1998). *World in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Oxford University Press.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.

- Mavroudi, E., & Nagel, C. (2016). Making Sense of Global Migration. In *Global Migration: Patterns, Processes, and Politics*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315623399>
- Mirilovic, N. (2015). Regime Type, International Migration, and the Politics of Dual Citizenship Toleration. *International Political Science Review*, 36(5), 510-525. <https://doi.org/10.1177/0192512114535451>
- Mitchell, C. (1989). International Migration, International Relations and Foreign Policy. *The International Migration Review*, 23(3), 681-708. <https://doi.org/10.2307/2546435>
- Money, J., & Lockhart, S. P. (2019). *Migration Crises and the Structure of International Cooperation*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Newland, K. (2010). The Governance of International Migration: Mechanisms, Processes and Institutions. *Global Governance*, 16(3), 331-343. <http://www.jstor.org/stable/29764950>
- Østergaard-Nielsen, E. (2003). *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies, and Transnational Relations*. Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
- Palmer, W. J. (2016). *Indonesia's Overseas Labour Migration Programme, 1969-2010*. Leiden; Boston: Brill.
- Paoletti, E. (2011). *The Migration of Power and North-South Inequalities: The Case of Italy and Libya*. New York: Palgrave Macmillan.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Portes, A. (1978). Migration and Underdevelopment. *Politics & Society*, 8(1), 1-48. <https://doi.org/10.1177/003232927800800101>
- Portes, A., & Bash, R. L. (1985). *Latin Journey: Cuban and Mexican Immigrants to the United States*. Berkeley: University of California Press.
- Portes, A., & Rumbaut, R. (1996). *Immigrant America: A Portrait*. Berkeley: University of California Press.
- Portes, A., & Walton, J. (1981). *Labor, Class, and the International System*. New York: Academic Press.

- Risse, M. (2008). On the Morality of Immigration. *Ethics & International Affairs*, 22(1), 25-33. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2008.00127.x>
- Rudolph, C. W. (2006). *National security and Immigration: Policy Development in the United States and Western Europe since 1945*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sassen, S. (1996). *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press.
- Sassen-Koob, S. (1984). Notes on the Incorporation of Third World Women into Wage Labor Through Immigration and Offshore Production. *The International Migration Review*, 18(4), 1144-1167. <https://doi.org/10.2307/2546076>
- Schenk, C. (2016). Assessing Foreign Policy Commitment Through Migration Policy in Russia. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 24(4), 475-499.
- Shuto, M. (2006). Labour Migration and Human Security in East and Southeast Asia. In Kleinschmidt, H. (Ed.). *Migration, Regional Integration and Human Security: The Formation and Maintenance of Transnational Spaces* (pp. 205-224). Aldershot, England; Burlington, VT: Ashgate.
- Soysal, Y. N. (1994). *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stolz, B. (2007). Interpreting the U.S. Human Trafficking Debate Through the Lens of Symbolic Politics. *Law and Policy*, 29(3), 311-338.
- Teitelbaum, M. S. (1980). Right Versus Right: Immigration and Refugee Policy in the United States. *Foreign Affairs*, 59(1), 2-59.
- Teitelbaum, M. S. (1983). International Migration and Foreign Policy. In *Defense of the Alien*, 6, 219-223.
- Teitelbaum, M. S. (1984). Immigration, Refugees, and Foreign Policy. *International Organization*, 38(3), 429-450. <https://doi.org/10.1017/S0020818300026801>

- Thielemann, E. (2003). European Burden-Sharing and Forced Migration. *Journal of Refugee Studies*, 16(3), 223-235.
- Thiollet, H. (2011). Migration as Diplomacy: Labor Migrants, Refugees, and Arab Regional Politics in the Oil-Rich Countries. *International Labor and Working-Class History*, 79(1), 103-121.
- Tsourapas, G. (2015). Why Do States Develop Multi-Tier Emigrant Policies? Evidence from Egypt. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(13), 2192-2214.
- Tsourapas, G. (2016). Nasser's Educators & Agitators Across Al Watan al-'Arabi: Tracing the foreign policy importance of Egyptian regional migration, 1952–1967. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 43(3), 324-341.
- Tsourapas, G. (2017). Migration Diplomacy in the Global South: Cooperation, Coercion and Issue Linkage in Gaddafi's Libya. *Third World Quarterly*, 38(10), 2367-2385. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1350102>
- Tsourapas, G. (2018). Labor Migrants as Political Leverage: Migration Interdependence & Coercion in the Mediterranean. *International Studies Quarterly*, 62(2), 383-395. <https://doi.org/10.1093/isq/sqx088>
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Weiner, M. (1985). On International Migration and International Relations. *Population and Development Review*, 11(3), 441-455. <https://doi.org/10.2307/1973247>
- Weiner, M. (1995). *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*. New York: HarperCollins.
- Weiner, M. (Ed.). (1993). *International Migration and Security*. Boulder, CO: Westview.
- Weiner, M., & Münz, R. (1997). Migrants, Refugees and Foreign Policy: Prevention and Intervention Strategies. *Third World Quarterly*, 18(1), 25-51.
- Wenden, C. W. de. (2023). *Migration and International Relations*. Cham: Springer.

- Zolberg, A. R. (1981). International Migration in Political Perspective. In Kritz, M. M., Keely, C. B., & Tomasi, S. M. (Eds.). *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements* (pp. 3-27). New York: Center for Migration Studies Staten Island.
- Zolberg, A. R. (1984). International Migration and Foreign Policy: When Does a Marginal Issue Become Substantive? In *Defense of the Alien*, 6, 209-218. <http://www.jstor.org/stable/23141069>
- Zolberg, A. R. (2006). *A Nation by Design: Immigration Policy in the Fashioning of America*. Cambridge, MA: Harvard University Press and Russell Sage.
- Zolberg, A. R., Suhrke, A., & Aguayo, S. (1989). *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. New York: Oxford University Press.

แนวทางการจัดทำต้นฉบับบทความ เพื่อส่งขอรับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน และฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม มีระบบการพิจารณาต้นฉบับบทความตามขั้นตอนการพิจารณาคัดเลือกบทความตามที่ระบุไว้ในเอกสารนี้

1. ประเภทของบทความ และขอบเขตเนื้อหาของบทความที่รับตีพิมพ์

วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งมีเนื้อหาทางด้านรัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง การระหว่างประเทศ และรัฐประศาสนศาสตร์ ตามประเภทต่าง ๆ ดังนี้

- 1) บทความวิจัย
- 2) บทความวิชาการ
- 3) บทความปริทัศน์ (Reviewed articles)
- 4) บทวิจารณ์หนังสือ (Book review)

2. คุณลักษณะของบทความที่รับตีพิมพ์

- 1) บทความที่มีความยาวประมาณ 15-20 หน้า กระดาษ A4 ไม่รวมรูปภาพและตาราง และสำหรับบทความประเภท บทความปริทัศน์ หรือบทวิจารณ์หนังสือ ควรมีความยาวประมาณ 5-10 หน้า กระดาษ A4 (โดยมีระยะขอบของกระดาษ (Margins) ดังนี้ ขอบบนและขอบซ้าย 1.25 นิ้ว ขอบล่างและขอบขวา 1 นิ้ว และระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 (single space))
- 2) จะต้องเป็นบทความที่เขียนขึ้นมาใหม่ (Original article) ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน (Redundant publication) หากเป็นบทความที่เคยนำเสนอในที่ประชุมวิชาการ หรืองานสัมมนาวิชาการที่เคยตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน หรือเป็นบทความที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หรือการแปลงานจากภาษาอื่น จะต้องมีการอ้างอิงโดยระบุไว้ในเชิงอรรถ และบทความนั้นจะต้องมีการปรับแก้ให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ
- 3) ผู้เขียนบทความจะต้องไม่ส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์มากกว่าหนึ่งวารสารในเวลาเดียวกัน (Simultaneous submission)
- 4) จะต้องไม่เป็นบทความที่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) รวมถึงการคัดลอกผลงานตนเองโดยมิชอบ (self-plagiarism)

- 5) จะต้องเป็นบทความที่มีการจัดรูปแบบ และจัดเตรียมข้อมูลครบถ้วนตามรายละเอียดที่กำหนดในเอกสารฉบับนี้

3. การส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาลงตีพิมพ์

ขอให้ผู้เขียนนำส่งเอกสาร / ข้อมูล ดังรายการด้านล่าง

- 1) แบบฟอร์มนำส่งบทความ ซึ่งผู้เขียนรับรองว่าบทความที่นำส่งมานั้นเป็นผลงานของผู้เขียนเอง ไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างเสนอให้วารสารอื่นพิจารณา จำนวน 1 ฉบับ (ดาวน์โหลดแบบฟอร์มได้ที่ <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal>)

- 2) ไฟล์ดิจิทัลของ

(1) บทความต้นฉบับที่มีการจัดรูปแบบตามรายละเอียดที่วารสารกำหนด นามสกุล .pdf

(2) บทความต้นฉบับที่มีการจัดรูปแบบตามรายละเอียดที่วารสารกำหนด นามสกุล .doc หรือ .docx และ

(3) รูปภาพ ที่ใช้ประกอบในบทความ นามสกุล .jpg, .jpeg หรือ RAW หรือ TIFF ความละเอียด 300 Pixel / High Resolution ขนาดไฟล์ไม่ต่ำกว่า 500KB

มายังกองบรรณาธิการโดยผ่านทางระบบ TCI-ThaiJO วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ เว็บไซต์ <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal>

ติดต่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่

กองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่อยู่ 239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200 โทรศัพท์ 0-5394-2995 โทรสาร 0-5394-2988 อีเมล: polscicmujournal@gmail.com

4. การจัดเตรียมต้นฉบับบทความ

4.1 รูปแบบของตัวอักษร

ขอให้ผู้เขียนใช้ตัวอักษรที่มีขนาด ชนิด และการจัดรูปแบบ ดังนี้

รายการ	ภาษาไทย (TH Sarabun PSK)			English (Times New Roman)		
	ขนาด	ชนิด	การจัดเรียง	Size	Type	Alignment
ชื่อเรื่อง / Title	20	หนา	ตรงกลาง	15	Bold	Center
ชื่อผู้เขียน / Author (s)	16	หนา	ชิดขวา	12	Bold	Right Alignment
สังกัดผู้แต่ง / Affiliation (s) (แสดงในรูปแบบ footnote)	14	ธรรมดา	ชิดซ้าย	11	Regular	Justify
หัวข้อบทคัดย่อ / Abstract Title	16	หนา	ตรงกลาง	12	Bold	Center
เนื้อหาบทคัดย่อ / Abstract	16	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	12	Regular	Justify
คำสำคัญ / Keywords	16	หนา	ชิดซ้าย	12	Bold	Left Alignment
หัวข้อเรื่อง / Heading	16	หนา	ชิดซ้าย	12	Bold	Left Alignment
หัวข้อย่อย / Sub headings	16	หนา+ เอน	ชิดซ้าย	12	Bold+Italic	Left Alignment
เนื้อหา / Content	16	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	12	Regular	Justify
ชื่อตารางและชื่อรูปภาพ / Table or Figure title	16	หนา	ชิดซ้าย	12	Bold	Left Alignment
หัวตาราง / Heading row	14	หนา	กลาง	11	Bold	Left Alignment
ข้อความในตาราง หรือภาพ / text in the table or figure	14	ธรรมดา	ชิดซ้ายหรือขวา	11	Regular	Left or Right Alignment
เชิงอรรถ / footnote	14	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	11	Regular	Justify
หัวข้อเอกสารอ้างอิง / References Title	16	หนา	กลาง	12	Bold	Left Alignment
เอกสารอ้างอิง / References	16	ธรรมดา	กระจายแบบไทย	12	Regular	Justify

4.2 องค์ประกอบของบทความ

รายการ	คำอธิบาย
ชื่อเรื่อง / Title	ระบุชื่อเรื่องทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ชื่อเรื่องไม่ควรยาวเกินไป และครอบคลุมสาระของบทความ และมีความสอดคล้องกันระหว่างภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หมายเหตุ: หากผู้เขียนประสงค์ระบุชื่อแหล่งทุนได้ให้การสนับสนุนการทำวิจัย สามารถระบุได้โดยการเพิ่มเชิงอรรถไว้ที่ท้ายชื่อเรื่อง
ชื่อผู้เขียน / Author (s)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ระบุชื่อผู้แต่งทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ▪ ไม่ควรระบุตำแหน่งทางวิชาการ ยศ ตำแหน่งทางทหาร คำนำหน้าชื่อ รวมทั้งสถานภาพ (อาทิ นักศึกษาปริญญาเอก, อาจารย์ที่ปรึกษา, คณบดี) ทั้งที่ด้านหน้าและท้ายชื่อผู้แต่ง
สังกัดผู้แต่ง / Affiliation (s)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ระบุข้อมูลสถานะ หรือตำแหน่งทางวิชาการ และชื่อหน่วยงานที่ผู้แต่งสังกัด <u>ในเชิงอรรถ</u> โดยเรียงจากหน่วยงานระดับต้นไปจนถึงหน่วยงานหลัก แล้วจึงระบุจังหวัด รหัสไปรษณีย์ ประเทศ และอีเมล (ขอให้ระบุอีเมลอย่างน้อยสำหรับผู้แต่งหลัก (Corresponding author)) ▪ หากหน่วยงานที่ผู้แต่งสังกัดเป็นภาษาไทย ให้ระบุรายละเอียดหน่วยงานที่ผู้แต่งสังกัดเป็นภาษาอังกฤษ ในบรรทัดถัดจากชื่อหน่วยงานที่สังกัดภาษาไทย
บทคัดย่อ / Abstract	<ul style="list-style-type: none"> ▪ บทคัดย่อภาษาไทย ควรมีเพียง 1 ย่อหน้า ความยาวไม่เกิน 250 คำ ▪ บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ควรมีเพียง 1 ย่อหน้า ความยาวไม่เกิน 150-250 คำ และมีเนื้อหาสอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย โดยในบทคัดย่อจะต้องประกอบไปด้วย <ol style="list-style-type: none"> (1) ความสำคัญของการศึกษา (main argument or thesis statement) (2) วัตถุประสงค์ (research purpose) (3) ระเบียบวิธีวิจัย/วิธีการศึกษา (research methodology) หรือกรอบแนวคิด (conceptual framework) (4) ผลการวิจัยหรือผลการศึกษา (research finding) หรือข้อค้นพบที่สำคัญ (main finding) หรือข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (5) สรุปและประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา (conclusion and contribution)
คำสำคัญ / Keywords	ระบุคำสำคัญจำนวนไม่เกิน 5 คำ โดยคำสำคัญแต่ละคำ ให้แสดงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษซึ่งมีความหมายตรงกัน
เนื้อหา / Content	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ควรประกอบด้วยส่วนของความนำ เนื้อหา และบทสรุป ▪ การใช้คำศัพท์เฉพาะทางวิชาการ <ol style="list-style-type: none"> (1) กรณีคำภาษาอังกฤษที่มีการใช้ทับศัพท์ภาษาไทยอย่างแพร่หลาย ให้เขียนเป็นภาษาไทยตามที่มีการบัญญัติศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยไม่ต้องแสดงคำศัพท์ภาษาอังกฤษประกอบ อาทิ อินเทอร์เน็ต อิเล็กทรอนิกส์

รายการ	คำอธิบาย
	<p>(2) กรณีคำภาษาอังกฤษที่ยังไม่มีการใช้แพร่หลาย ให้เขียนคำแปลภาษาไทย หรือคำทับศัพท์ โดยแสดงคำศัพท์ภาษาอังกฤษ และอักษรย่อ (ถ้ามี) ประกอบในวงเล็บ ทั้งนี้ การเขียนคำศัพท์ภาษาอังกฤษในวงเล็บ ให้ใช้ตัวพิมพ์เล็กทั้งหมด ยกเว้นคำที่มีอักษรย่อหรือคำเฉพาะ จึงจะขึ้นต้นคำด้วยตัวพิมพ์ใหญ่ และควรเขียนคำภาษาอังกฤษกำกับครั้งแรกเพียงครั้งเดียวครั้งต่อๆ ไปไม่จำเป็นต้องเขียนภาษาอังกฤษกำกับอีก เช่น องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN)</p> <p>(3) กรณีที่คำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่มีการใช้อักษรย่อ ให้ระบุคำเต็มและอักษรย่อในครั้งแรกที่มีการกล่าวถึง และครั้งต่อไปให้ใช้อักษรย่อเพียงอย่างเดียว อาทิ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ครั้งต่อไปใช้ อปท., องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ครั้งต่อไปใช้ UN</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ การแสดงตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ <ol style="list-style-type: none"> (1) ให้แสดงชื่อตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ <u>ด้านบน</u>ตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ และใส่หมายเลขกำกับตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ โดยเรียงตามลำดับการนำเสนอในเรื่อง (2) หากเป็นตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพที่อ้างอิงมาจากแหล่งข้อมูลอื่นให้อ้างอิงที่มาโดยแสดงที่มาไว้ใต้ตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ (ใช้รูปแบบการอ้างอิงแบบนามปี) และดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกำหนดเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ (3) หากมีหมายเหตุประกอบตาราง รูปภาพ หรือแผนภาพ ให้ใส่หมายเหตุไว้บรรทัดใต้ที่มา ■ เชิงบรรณ (footnote) ในเนื้อหา ใช้สำหรับการอธิบายขยายความจากในเนื้อหาเท่านั้น ไม่ใช่สำหรับการอ้างอิงเอกสารในเรื่อง (การอ้างอิงเอกสารในเรื่องใช้รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation))
การอ้างอิงเอกสารในเนื้อหา / In-text citation	ใช้รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation) แบบนามปี (Name-and-year system) ในระบบ American Psychological Association 6 th edition (APA6) (ดูรายละเอียดในหัวข้อ การอ้างอิงในเนื้อหาและการลงรายการเอกสารอ้างอิง)
เอกสารอ้างอิง / References	<ul style="list-style-type: none"> ■ ให้แสดงรายการเอกสารอ้างอิงตอนท้ายของบทความ โดยใช้รูปแบบเอกสารอ้างอิงในระบบ APA โดยผู้เขียนต้องตรวจสอบข้อมูลการอ้างอิงให้ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมทั้งรายการเอกสารอ้างอิงจะต้องครอบคลุมรายการที่มีการอ้างอิงในเนื้อหา ■ ให้แสดงรายการเอกสารอ้างอิงโดยเรียงลำดับตามตัวอักษร และให้เรียงรายการเอกสารอ้างอิงที่เป็นสิ่งพิมพ์ภาษาไทยก่อน แล้วจึงตามด้วยรายการเอกสารอ้างอิงที่เป็นสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศ

รายการ	คำอธิบาย
	<ul style="list-style-type: none"> ■ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่รับผิดชอบต่อเนื้อหาที่นำมาจากเว็บไซต์ภายนอกที่ถูกอ้างอิงในบทความในวารสาร ความถูกต้องของ URL ที่ถูกอ้างอิงนั้นสามารถสืบค้นได้เมื่อวันที่ผู้เขียนเขียนบทความ

4.3 การอ้างอิงในเนื้อหา และการลงรายการบรรณานุกรม

4.3.1 การอ้างอิงในเนื้อหาแบบนามปี ในระบบ APA

- (1) การอ้างอิงในเนื้อหาแบบนามปี ในระบบ APA สามารถทำได้ ดังนี้
 - อ้างถึงโดยชื่อผู้แต่งอยู่ในเนื้อความ เช่น เก่ง เขียนดี (2559, น. 1) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ..., Smith (2016) defines public policy as...,
 - อ้างถึงโดยลงรายการชื่อผู้แต่ง, ปี, เลขหน้าในเครื่องหมายวงเล็บ เช่น (เก่ง เขียนดี, 2559, น. 1), (Smith, 2016, p. 1)
- (2) กรณีผู้แต่ง 1 คน ผู้แต่งที่เป็นชาวไทยให้ใส่ทั้งชื่อ และนามสกุล หากผู้แต่งเป็นชาวต่างประเทศ ให้ใส่เฉพาะนามสกุล อาทิ (เก่ง เขียนดี, 2559, น. 1), (Smith, 2016, p. 1)
- (3) กรณีผู้แต่ง 2 คน ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่งทั้งสองคนทุกครั้งที่ยัง โดยผู้แต่งชาวไทยให้คั่นระหว่างชื่อด้วยคำว่า “และ” เช่น (เก่ง เขียนดี และชยัน อุดทน, 2559) และผู้แต่งชาวต่างประเทศ ให้คั่นระหว่างชื่อด้วย “and” เช่น Smith and Adam (2016) แต่ถ้าชื่อผู้แต่งอยู่ในวงเล็บ ใส่เครื่องหมาย “&” แทนคำว่า “and” เช่น (Smith & Adam, 2016)
- (4) กรณีผู้แต่ง 3-6 คน ครั้งแรกให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่งทุกคน โดยคั่นระหว่างชื่อด้วยเครื่องหมาย “,” และครั้งต่อไปให้ลงเฉพาะชื่อคนแรก และตามด้วยคำว่า “และคณะ” สำหรับผู้แต่งภาษาไทย และ “et al.” สำหรับผู้แต่งชาวต่างชาติ เช่น ครั้งแรก (เก่ง เขียนดี, ชยัน อุดทน, และมานะ พยายาม, 2559, น. 1) ครั้งถัดไป (เก่ง เขียนดี และคณะ, 2559, น. 3), ครั้งแรก (Smith, Adam, & Potter, 2016, p. 101) ครั้งถัดไป (Smith et al., 2016, p. 102)
- (5) กรณีผู้แต่ง 7 คนขึ้นไป ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่ง คนที่ 1 และตามด้วยคำว่า “และคณะ” สำหรับผู้แต่งภาษาไทย และ “et al.” สำหรับผู้แต่งชาวต่างชาติ เช่น (เก่ง เขียนดี และคณะ, 2559, น. 1), (Smith et al., 2016, p. 101)
- (6) สิ่งพิมพ์คนละรายการ พิมพ์คนละปี แต่มีผู้แต่งคนเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกัน และผู้เขียนต้องการอ้างอิงพร้อมๆ กัน ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่ง ตามด้วยปีที่พิมพ์ โดยเรียงลำดับปีที่พิมพ์จากเก่าไปใหม่ และคั่นระหว่างปีด้วยเครื่องหมาย “,” เช่น (เก่ง เขียนดี, 2555, 2559), (Smith, 2014, 2016)

- (7) สิ่งพิมพ์คนละรายการ พิมพ์ปีเดียวกัน แต่มีผู้แต่งคนเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกัน และผู้เขียนต้องการอ้างถึงพร้อมๆ กัน ให้ลงรายการด้วยชื่อผู้แต่ง ตามด้วยปีที่พิมพ์ โดยลงอักษร ก, ข, ค กำกับหลังปีที่พิมพ์สำหรับผู้แต่งคนไทย และ a, b, c สำหรับผู้แต่งชาวต่างประเทศ และคั่นระหว่างปีด้วยเครื่องหมาย “,” เช่น (เก่ง เขียนดี, 2555ก, 2555ข), (Smith, 2014a, 2014b)
- (8) การอ้างถึงสิ่งพิมพ์หลายรายการ ผู้แต่งต่างกัน พร้อมกัน ให้คั่นแต่ละรายการด้วยเครื่องหมาย “;” เรียงลำดับตามตัวอักษรชื่อ (หรือนามสกุล) ผู้แต่ง เช่น (เก่ง เขียนดี, 2559; มานะ พยายาม, 2558), (Adam, 2014; Smith & Potter, 2016)
- (9) กรณีผู้แต่งที่เป็นหน่วยงานหรือสถาบัน ให้ลงรายการครั้งแรกด้วยชื่อเต็มของหน่วยงาน/สถาบัน และตามด้วยชื่อย่อในวงเล็บ “[...]” และการอ้างครั้งต่อไปใช้แต่ชื่อย่อ ยกเว้นการอ้างชื่อมหาวิทยาลัยให้ใส่ชื่อเต็มทุกครั้ง เช่น ครั้งแรก (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ [สสส.], 2558) ครั้งถัดไป (สสส., 2558)
- (10) กรณีที่เป็นเอกสารไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้แสดงรายการโดยระบุชื่อสิ่งพิมพ์นั้นแทนชื่อผู้แต่ง โดย หากเป็นสิ่งพิมพ์ประเภทบทความ ให้ใส่ชื่อบทความ ในเครื่องหมายอัฒภาค เช่น (“นโยบายสาธารณะ”, 2559) หากเป็นสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือให้ใส่ชื่อหนังสือโดยใช้ตัวเอน เช่น (มาตรฐานการเผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานทางวิชาการ, 2555)
- (11) กรณีการอ้างถึงสิ่งพิมพ์ที่ปรากฏในเอกสารอื่น ให้ลงรายการโดยภาษาไทยใช้คำว่า “อ้างถึงใน” และภาษาต่างประเทศใช้ “as cited in” เช่น (เก่ง เขียนดี, 2555 อ้างถึงใน มานะ พยายาม, 2559), (Smith, 2015 as cited in Adam, 2016) ในกรณีนี้ให้ผู้เขียนแสดงรายการเอกสารอ้างอิงท้ายบทความเฉพาะรายการที่ตนเองอ่านมาโดยตรง เช่น จากตัวอย่างรายการเอกสารอ้างอิงท้ายบทความจะมีเฉพาะรายการของ “มานะ พยายาม, 2559” เท่านั้น ไม่ต้องแสดงรายการของ “เก่ง เขียนดี, 2555”
- (12) การอ้างถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การติดต่อทางโทรศัพท์ หรือทางช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น อีเมล เว็บไซต์ ให้ใส่ตำแหน่งงานหรือสถานะของผู้ให้ข้อมูลหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลตามที่นำเสนอไว้ในการศึกษาวิจัย เช่น ประชาชน/ข้าราชการตามด้วยคำว่า “การสื่อสารส่วนบุคคล” สำหรับชาวไทย และ “personal communication” สำหรับชาวต่างประเทศ เช่น (ผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 กันยายน 2559), (1st student, personal communication, September 20, 2016) ทั้งนี้ หากผู้เขียนต้องการอ้างอิงชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลโดยเปิดเผยชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้เขียนจะต้องได้รับการอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

4.3.2 การลงรายการบรรณานุกรม ในระบบ APA

- รายการเอกสารที่ปรากฏใน เอกสารอ้างอิง (Reference) ทำยบบทความ จะต้องเป็นรายการเอกสารที่มีการอ้างอิงในเนื้อหาบทความ (Citation in text) เท่านั้น
- การลงรายการบรรณานุกรมสำหรับสิ่งพิมพ์แต่ละประเภท มีรายละเอียดดังนี้

ประเภทสิ่งพิมพ์	รูปแบบการลงรายการบรรณานุกรม
หนังสือ / ตำรา (Book)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์) ./ ชื่อเรื่อง./ สถานที่พิมพ์./ ชื่อสำนักพิมพ์.
บทความในหนังสือรวม บทความ (Chapter in book)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์) ./ ชื่อบทความ./ ใน/ ชื่อบรรณาธิการ./ (บค.) ./ ชื่อหนังสือ./ (น./ เลขหน้า-เลขหน้า) ./ สถานที่พิมพ์./ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s) ./ (year of publication) ./ Article title. / In/ Editor/ (Ed. ถ้ามีหลายคน ใช้ Eds) ./ Book title. / (p. ถ้ามีหลายหน้าใช้ pp. / page number- page number) ./ Place: / Publisher.
บทความในวารสาร (Journal Article)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์) ./ ชื่อบทความ./ ชื่อวารสาร./ ปีที่/ (ฉบับที่) ./ เลขหน้าที่ปรากฏ บทความ-เลขหน้า. Author(s) ./ (year of publication) ./ Article title. / Journal, / Vol/ (No) ./ page number-page number.
รายงานการวิจัย (Research Report)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์) ./ ชื่อเรื่อง./ (รายงานการวิจัย) ./ สถานที่พิมพ์./ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s) ./ (year of publication) ./ title. / (Research report) ./ Place: / Publisher.
เอกสารการประชุมทาง วิชาการ (Proceedings, Symposium)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์) ./ ชื่อบทความ./ ใน/ ชื่อการประชุมหรือการสัมมนา./ (น./ เลขหน้า-เลขหน้า) ./ สถานที่พิมพ์./ ชื่อสำนักพิมพ์. Author(s) ./ (year of publication) ./ Article title. / In/ Title of Conference. / (pp. / page number-page number) ./ Place: / Publisher.
ผลงานนำเสนอในงาน ประชุมวิชาการ (Paper Presentation)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่นำเสนอ./ เดือนที่นำเสนอ) ./ ชื่อผลงาน./ การนำเสนอในชื่อ การประชุมหรือการสัมมนา./ สถานที่จัดการประชุม. Author(s) ./ (year of publication, / month) ./ title. / In/ Title of Conference. / Place.
หนังสือแปล (Translated Book)	ชื่อผู้แต่งหนังสือต้นฉบับที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว./ (ปีที่พิมพ์หนังสือแปล) ./ ชื่อหนังสือที่แปลแล้ว./ [ชื่อหนังสือต้นฉบับ] ./ (ชื่อผู้แปล./ ผู้แปล) ./ สถานที่ พิมพ์หนังสือแปล./ สำนักพิมพ์./ (ต้นฉบับพิมพ์/ ปี/ ค.ศ. หรือ พ.ศ. ที่พิมพ์ต้นฉบับ)
วิทยานิพนธ์ และ ปริญญาานิพนธ์ (Thesis)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์) ./ ชื่อวิทยานิพนธ์หรือปริญญาานิพนธ์./ (วิทยานิพนธ์ชื่อ ปริญญา) ./ ชื่อสถาบันการศึกษา. Author. / (year of published) ./ Doctoral dissertation or Master's thesis Title. / (Doctoral dissertation or Master's thesis) ./ Institute.

ประเภทสิ่งพิมพ์	รูปแบบการลงรายการบรรณานุกรม
บทความจากหนังสือพิมพ์ (Newspaper)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์./วัน/เดือน)./ชื่อบทความ./ชื่อหนังสือพิมพ์, น./เลขหน้า. Author./ (year of published, /mm/dd) ./ Article title. / Newspaper Title, p./page number.
ราชกิจจานุเบกษา (Royal Thai Government Gazette)	ชื่อกฎหมาย./ (ปี./วัน/เดือน)./ราชกิจจานุเบกษา./เล่ม/เลขเล่ม/ตอน/เลขตอน./หน้า/เลขหน้า-เลขหน้า.
เอกสารอิเล็กทรอนิกส์หรือเอกสารจากฐานข้อมูล (Databases)	ชื่อผู้แต่ง./ (ปี)./ชื่อเอกสาร./สืบค้นเมื่อ/วันที่/เดือน/ปี./จาก/URL (แบบย่อ*) หรือชื่อฐานข้อมูล Author./ (year of published) ./ Title. / Retrieved/mm/dd, /year, /from/URL or name of database
ข้อมูล/เอกสารจาก Facebook	ชื่อผู้แต่ง./ (ปี./เดือน/วัน)./ชื่อเรื่อง/[Facebook status update]./สืบค้นเมื่อ/วันที่/เดือน/ปี./จาก/URL Author./ (year of published, /month/day) ./ Title. / [Facebook status update] ./ Retrieved/mm/dd, /year, /from/URL
ข้อมูล/เอกสารจาก Twitter	ชื่อผู้แต่ง./ (ปี./เดือน/วัน)./ชื่อเรื่อง/[Tweet]./สืบค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี./จาก/URL Author./ (year of published, /month/day) ./ Title. / [Tweet] ./ Retrieved/mm/dd, /year, /from/URL

- การระบุชื่อผู้แต่ง มีรายละเอียดดังนี้
 - (1) ผู้แต่งชาวไทย ลงรายการด้วยชื่อ แล้วตามด้วยนามสกุล และผู้แต่งชาวต่างประเทศ ลงรายการด้วยนามสกุล ตามด้วยชื่อแรกและชื่อกลางซึ่งใช้อักษรย่อ
 - (2) ผู้แต่ง 2 คน ให้ลงชื่อผู้แต่งทุกคน โดยใช้คำว่า “และ” (สำหรับคนไทย) และ “&” (สำหรับชาวต่างประเทศ) คั่นระหว่างชื่อ
 - (3) ผู้แต่ง 3-6 คน ในครั้งแรกให้ลงชื่อผู้แต่งทุกคน คั่นระหว่างชื่อด้วยเครื่องหมาย “,” และคั่นก่อนชื่อคนสุดท้ายด้วย “, และ” ในภาษาไทย และ “, &” ในภาษาอังกฤษ ในการอ้างอิงซ้ำครั้งต่อไป ลงเฉพาะชื่อผู้แต่งคนแรก ตามด้วยคำว่า “, และคณะ” สำหรับงานเขียนภาษาไทย หรือ “, et al.” สำหรับงานเขียนภาษาต่างประเทศ
 - (4) ผู้แต่ง 7 คนขึ้นไป ให้ลงชื่อผู้แต่งคนแรก ถึงคนที่ 6 และตามด้วย “, และคณะ” หรือ “, et al.”

- (5) สิ่งพิมพ์ที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้ใส่ชื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือ หรือวารสาร) ด้วยตัวเอนแทน และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น ชื่อหนังสือ./ (ปีที่พิมพ์)./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

- คำย่อสำหรับการลงรายการเอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย		ภาษาอังกฤษ	
อักษรย่อ	ย่อมาจาก	อักษรย่อ	ย่อมาจาก
ม.ป.ป.	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์	n.d.	no date
ม.ป.ท.	ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์	N.P.	no place
ม.ป.พ.	ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์	n.p.	No publisher

- สิ่งพิมพ์ที่อยู่ระหว่างรอพิมพ์ ให้ใช้ข้อความ “(อยู่ระหว่างรอพิมพ์)” สำหรับภาษาไทย และ “(in press)” สำหรับภาษาอังกฤษ
 - (1) การอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation)

จากการทบทวนงานวิจัย (ชื่อผู้แต่ง, อยู่ระหว่างรอพิมพ์) พบว่า.....

จากการทบทวนงานวิจัย (Author, forthcoming) พบว่า.....
 - (2) การอ้างอิงในรายการเอกสารอ้างอิง (References)

ชื่อผู้แต่ง. (อยู่ระหว่างรอพิมพ์). ชื่อบทความ. *ชื่อวารสาร*.
Author. (forthcoming). Article title. *Journal*.

เอกสารอ้างอิง

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2556). *คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

American Psychological Association. (2010). *Publication Manual of the American Psychological Association*. Retrieved October 11, 2018, from www.apastyle.org/manual/index

The University of Sydney. (n.d.). *Referencing and Citation Styles: APA 6th*, Retrieved October 11, 2018, from <https://libguides.library.usyd.edu.au/c.php?g=508212&p=3476096>

กองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์ 053-42995 โทรสาร 053-942988
อีเมล polscicmujournal@gmail.com

Editorial Board

Political Science and Public Administration Journal
Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University
239 Huay Kaew Rd., Muang, Chiang Mai 50200, Thailand
Tel. +66-5394-2995 Fax. +66-5394-2988
E-mail polscicmujournal@gmail.com

